This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

[illegible]

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Allen)
GHC

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Dr. H. J. Garrigues

Lærebog

i

Danmarks Historie

til Skolebrug.

Af

C. F. Allen.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1848.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
219160
ASTOR, LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS
1901

Fortale.

Ved at udarbeide nærværende Lærebog efter min for et Par Aar siden udgivne Haandbog i Fædrelandets Historie har jeg havt den opvoxende Ungdom for Øie, der i Skolen skulde gjøre sig bekjendt med hvad der i ældre og nyere Tider har tildraget sig i Fædrelandet, og ved denne Kundskab voxe i Kjærlighed og Agtelse for det. Bogen turde ikke være meget vidtløftig, naar det skulde ventes, at den vilde blive brugt i Skolerne, hvor der paa mange Steder kun anvendes en meget knap Tid paa Fædrelandets Historie. Det er imidlertid en Erfaring, som enhver Lærer vil have havt Leilighed til at gjøre, at den historiske Underviisning lettes og vinder i Interesse hos Discipelen, jo udførligere Fremstillingen er. Jeg troer derfor, at min Haandbog, til hvilken Lærebogen slutter sig, med Nytte vil kunne bruges ved Siden af denne, saaledes at Læreren henviser Discipelen til at efterlæse i hiin, hvad han har lært i denne. Jeg har bestræbt mig for Tydelighed og Klarhed i Fremstillingen, der er nødvendig, for at en Skolebog kan bruges med Gavn; og ved at sætte en Indholdsangivelse over

de større Afsnit, gjøre flere mindre Afdelinger, samt tilføie en Tidstavle over Begivenhederne søgt at gjøre Stoffet let overskueligt for Disciplen. Modersmaalet har allerede i længere Tid vundet Anerkjendelse i Skoleunderviisningen ikke blot som et vigtigt Dannelsesmiddel, men ogsaa fordi det Bekjendtskab, som derved stiftes med det Bedste af Nationens Litteratur, fortrinlig egner sig til at vække og nære fædrelandsk Sind og Tænkemaade hos den Unge. Fædrelandets Historie, der endnu mere umiddelbart virker i samme Retning, bliver endnu i mange Skoler ikke skjænket den Opmærksomhed, den fortjener. Dersom jeg har været saa heldig ved dette Arbeide at levere et Hjælpemiddel, hvorved Underviisningen i Fædrelandets Historie gjøres behageligere for Disciplen og Arbeidet lettes Læreren, og derved bidraget til at gjøre denne Underviisning mere almindelig, er min Hensigt opnaaet.

C. F. Allen.

Danmarks Tilstand i den ældste Tid, indtil Smaarigerne forenedes, og Christendommen begyndte at udbredes.

Folkets Herkomst. Gudelære og Gudsdyrkelse. Sprog, Skjalde, Runer. Folkets krigerske Tænkemaade, Vikingeliv, Tvekampe, Fostbrødrelag. Qvindens Kaar. Næringsveie, Fødemidler, Handel. Boliger, Vaaben, Begravelsesskikke. Statsforfatning, Konge, Bønder og Høvdinger, Trælle. Normannertogene. De ældste Konger i Danmark.

1. Danmarks, saavel som Norges og Sverrigs nuværende Beboere ere Efterkommere af den store gotiske Folkestamme. Denne boede tidlig i Landene omkring det sorte og asovske Hav, hvorhen den synes at være kommen fra endnu mere østlige Egne, og vandrede siden op til Østersøens sydlige Kystlande. Herfra drog den ene Green af den gotiske Folkestamme over til de ligeoverfor liggende Egne af Skandinavien, besatte Skaane, Halland og Blekingen, de danske Øer samt den nordlige Deel af den sydske Halvø, og udbredte sig ligeledes over største Delen af Norge og Sverrig. Den anden Green af Goterne forblev syden for Østersøen, skiftede ofte Bopæle, blev siden herskende i Tydskland og udbredte sig ved Folkevandringen over en stor Deel af det sydlige Europa. Paa Danmarks sydlige Grændse, i det nuværende Holsteen, boede Saxerne, som hørte til de tydske Goter; høiere oppe, i Sønderjylland og

den sydlige og vestlige Deel af Nørrejylland, fandtes Angler og Jyder, der dannede ligesom et Mellemled mellem de skandinavinaviske og tydske Goter. Men, da en stor Deel af Anglerne og Jyderne i Midten af det 5te Aarhundrede droge over til England, trængte de nordligere Goter ned i de Egne, som hine havde forladt, og bleve herefter den herskende Stamme i hele Nørre- og Sønderjylland. Langs Vesterhavets Kyster i Holsteen og Sønderjylland boede Friserne, der vare en tydsk Folkestamme. Ved Goternes Indvandring i Norden beboedes Landet af tvende indbyrdes beslægtede Folk, hvis nuværende Navn er Lapper og Finner. De vare begge komne fra Østen; men hine bleve af disse drevne op i de yderste Egne af Norden, hvor Levningerne af dem endnu findes; Finnerne selv bleve efter kraftig Modstand trængte tilbage af Goterne, og deres Efterkommere boe nu i Finland. Det er muligt, at ogsaa enkelte celtiske Folkestammer have havt Bopæle i Norden. De tidligste Indvaanere i Norden stode paa et lavt Kulturtrin: de levede adspredte og omflakkende i de uhyre Skove, som bedækkede Landet, og ved Bredderne af Havet og de talrige Indsøer, hvoraf mange siden ere forvandlede til Moser eller udtørrede. Skovenes Vildt og Fiskene i Havet og Indsøerne skaffede Indbyggerne Næringsmidler og Huder og Skind til at beskytte deres Legemer mod det strænge Klima. Deres Vaaben og Jagtredskaber bestode af Steen og vare ofte udarbeidede med megen Kunstfærdighed. Brugen af Metaller var endnu ubekjendt.

2. Nordboerne havde en udviklet Gudelære, hvori deres Charakteer og eiendommelige Betragtningsmaade af Livet har afpræget sig. I Tidernes første Begyndelse — fortælles der i Sagnene — var der kun døde formløse Masser, paa hvilke Varmen virkede, indtil Kjæmpen Ymer fremkom. Men Odin dræbte Ymer; og hele hans Afkom, de onde Jætter eller Thurser, druknede i Blodstrømmen, som udgik fra hans Liig, paa En nær, der forplantede Jætteslægten. Denne levede siden i evigt Fiendskab med Guder og Mennesker. Af Ymers Legeme, dannede Odin den ordnede Verden med Bjerge, Floder, Vande,

Træer og Dyr; og af Asketræet det første Menneskepar, Askur og Embla, som fik Bolig i Midgaard. Guderne boe i Asgaard. Odin er over alle de øvrige Guder, han er Guders og Menneskers Fader og Styrer af Verdenen, som han med sit Viisdomsøie betragter fra det høie Hlidskjalf. Den egentlige Krigsgud er Thor, som derfor ogsaa dyrkedes ivrigst af de krigerske Nordboer, og mindedes længe, efterat de andre Guder vare glemte. Han ligger i uafladelig Kamp med Jætterne og fælder dem med sin tunge Hammer Mjølnir. De Tappre, som fandt en hæderlig Død i Kampen, optoges i Gudernes Bolig og kom til den prægtige Borg Valhalla, der straalede af blanke Skjolde og blinkende Sværd. Odins Møer, Valkyrierne, fore gjennem Luften og opsøgte i alle Lande de tappreste Helte, som de mærkede med Spydsodden, naar Dødstimen var kommen. I Valhalla fortsatte de afdøde Helte, Einheriarne, deres vante Sysler; de droge hver Morgen ud, kjæmpede og nedlagde hverandre, men reiste sig igjen om Aftenen og vendte tilbage til Valhalla, hvor de modtoges med et festligt Maaltid. Retterne bestode i Flesk af Galten Sæhrimner, som hver Dag slagtet paany kom til Live, og Valkyrierne rakte Mjødhornet omkring til Gjæsterne. En anden Lod ventede de Feige, som havde frygtet Krigens Kamp og Farer, og vare døde umandigen paa Sottesengen. De bleve nedstødte til Helheim hos den stygge Hela og fortsatte der deres Liv som tause skjælvende Skygger uden Glæde og uden Bedrifter. Odin og Thor saavel som den djærve Tyr hørte til Asastammen; til Vanernes blidere Slægt regnedes Kjærlighedens Gudinde Freia tilligemed Njord og Frei, der raadede for fredelige Sysler, Jagt og Fiskeri, Medbør paa Havet, gode Aaringer osv.

Valhallagudernes Herredømme skulde imidlertid ikke vare evigt, men Magten engang gaae over til en anden Gud, som vilde dømme Menneskene efter en høiere Lov, ikke eftersom de vare tappre eller feige, men eftersom de vare gode eller onde. Dog vare Valhallaguderne sikkre, saalænge Balder levede. Han var Uskyldighedens Beskytter og den viseste og retfærdigste af alle Guder. Men den lumske Loke, halv beslægtet med Gu-

derne, halv med Jætterne, og Fader til Hela, Fenrisulven og den frygtelige Midgaardsorm, havde sneget sig ind i Gudernes Samfund, og bevirkede ved sin List, at Balder uforvarende dræbtes af sin egen Broder. Nu kan Intet mere forebygge Gudernes Fald og Verdens Undergang. Solen formørkes, Havet gaaer over sine Bredder, og Midgaardsormen hæver sig af Dybet; Loke og Jætterne i Forbund med den brændende Surtur storme løs mod Valhalla; alle Guderne og Einheriarne falde i Kampen, og hele Verden forgaaer. Men en ny Jord hæver sig af Havet, og den almægtige Gud nedstiger selv for at dømme Menneskene med Retfærdighed. De Retskafne og Ordholdne optages i Gimles guldstraalende Borg for at boe i evig Glæde hos den Almægtige, i Samfund med Guderne, som ere blevne luttrede i Ildsluerne. De Onde derimod, Meenedere, Mordere og Forførere nedstyrtes i Nastrond, hvor de bøde for deres Ugjerninger, vadende gjennem Edderstrømme i en Borg, der er flettet af Ormerygge.

Guderne dyrkedes deels under aaben Himmel i Lunde paa Steder, der vare omgivne med en Kreds af Stene, deels i egne Templer, opførte af Træ, blandt hvilke det i Upsala især var berømt. Gudstjenesten, hvis vigtigste Deel var Offringer, besørgedes i Almindelighed af Familiefaderen; ved Templerne vare Præster, undertiden ogsaa Præstinder ansatte. Guderne æredes ved flere store aarlige Høitider, blandt hvilke Julen er den vigtigste. Dette var hele Aarets gladeste og festligste Tid hos Nordboerne; fra forskjellige Kanter af Landet strømmede man sammen til Templerne og anstillede store Offringer; Venner og Slægtninge skjænkede hverandre Gaver, og mange Dage tilbragtes med Gjæstebud og muntre Gilder. Om Foraaret offredes for Lykke i Krigen og paa Vikingefarterne, som nu pleiede at tage deres Begyndelse. De sædvanlige Offerdyr vare Heste, Oxer, Sviin, Høge og Haner; af Indvoldene og det rindende Blod spaaede Præsterne, og Kjødet tilberedtes til et Maaltid for de forsamlede Offergjæster. Undertiden brugtes Menneskeofringer, hvortil toges Trælle og Krigsfanger.

3. Nordboerne, som havde fælleds Herkomst, havde ogsaa samme Tungemaal, kun med saadanne Smaaforskjelligheder i Udtale og Sprogbrug, som altid udvikle sig, hvor samme Sprog tales i vidtudstrakte Lande. Paa det afsidesliggende Island bevarede det gamle Sprog sig i sin største Reenhed, medens det i det øvrige Norden undergik betydeligere Forandringer. Den almindelige Benævnelse for det fælleds Sprog var dansk Tunge, efterdi de Danske længe betragtedes som Hovedfolket og i flere Aarhundreder spillede den vigtigste Rolle i Norden. Sproget uddannedes gjennem Talen i Folkeforsamlingerne og i Skjaldenes Sange, senere, da Bogstavskrift blev almindelig, ved en Mængde meest historiske Skrifter, som især forfattedes af de sagnkyndige Islændere, og hvoraf vi endnu have en meget betydelig Deel tilbage. Digterne eller, som de kaldtes, Skjaldene besang Forfædrenes Bedrifter og savnedes sjælden ved Folkeforsamlinger, Gjæstebud og Gilder og andre festlige Leiligheder, hvor en større Mængde Folk kom sammen. De saaes ogsaa gjærne paa Høvdingernes Gaarde og ved Kongernes Hoffer; thi ved deres Sange forplantedes Mindet, om hvad Stort og Godt en Mand havde udført, til de kommende Slægter. Da de selv som oftest vare ikke blot Dienvidner til, men ogsaa Deeltagere i de Gjerninger, de forherligede, ere deres Sange, hvoraf en Deel temmelig uforandret har bevaret sig til vore Dage, vigtige for Historien.

Nordboerne havde en egen Bogstavskrift, bestaaende af 16 Tegn, de saakaldte Runer, hvis Oprindelse taber sig i den fjærneste Oldtid, og som benyttedes ikke blot af Nordboerne, men ogsaa af de beslægtede Stammer, udenfor Skandinavien. Bemærkelsen af Ordet Run, Hemmelighed, hentyder paa, at oprindeligen kun Faa have været indviede i Brugen af disse Tegn, og at de i Begyndelsen meest anvendtes til lønlige Kunster, Trolddom og Besværgelser. Der gaves baade simple Runer og mere indviklede og kunstige, de saakaldte Lønstaver eller Lønruner, og især med disse sidste dreves megen Overtro. Man meente ved Hjælp af dem at kunne stifte Stiklelse, døve Vaaben, dæmpe Storm og Uveir, helbrede eller paaføre Sygdomme o. s. v.; ind-

ridsede paa Reglene, Haandleddet, Skibsroret, Sværdgrebet troedes de at bringe Lykke og afvende Farer. Imidlertid brugtes Runerne ogsaa som et Middel til skriftlig Meddelelse ved at indridses paa tynde Trætavler, der bortsendtes som Breve, eller ved Optegnelse af Kongerækker, Stamtavler og deslige, som ellers ikke let kunde huskes. Mærkelig er Runernes Anvendelse til Indskrifter paa Stene for at bevare Mindet om berømte Mænd og deres Bedrifter. Til de mærkværdigste af disse Runestene, der i stor Mængde findes rundt omkring i de nordiske Lande, høre de tvende Jellingestene ved Gorms og Thyre Dannebods Gravhøie og Runamo i Blekingen.

4. Den krigerske Aand, der saa stærkt udtaler sig i den nordiske Gudelære, gjentager sig i alle Folkelivets Retninger. Fredelige Sysler nøde i Almindelighed kun ringe Agtelse hos Oldtidens Nordboer; derimod var Krig og Feide en sikker Vei til et anseet Navn hos Samtidige og et berømmeligt Eftermæle hos de følgende Slægter, og Krigen skaffede tillige Gods og Rigdom i Overflødighed. „At erhverve ved Sved, hvad der kunde vindes ved Sværd, ansaaes for uhæderligt.“ Livet agtedes ikke stort, naar det gjaldt om at vinde Ære; og ofte hændte det sig, at en gammel Kriger, naar han var bleven udygtig til at føre Sværdet i Kampen, lod En af sine Venner dræbe sig for at undgaae Døden paa Sottesengen, der udelukkede fra Valhallas Glæder. Skjøndt der i selve de nordiske Lande rørte sig et bevæget Liv med idelige Krige og indbyrdes Feider, søgte man dog ofte til fjærnere Lande for at vinde Berømmelse ved Vaabendaad. Dog var det ikke blot Krigslyst, som drev Nordboerne fra Hjemmet, men ligesaa meget Trang til i de sydligere og frugtbarere Lande at skaffe sig de Fornødenheder og Livets Goder, som det fattige Norden nægtede sine Beboere. Om Foraaret droge sædvanligen store Skarer af Landets vaabendygtige Mandskab ud fra Hjemmet, hærjede Kyster og Lande overalt, hvor de kom frem, og vendte saa om Efteraaret hjem med Skibene ladede med rigt Bytte deels af Gods, deels af Krigsfanger, der bleve Trælle. Slige Tog kaldtes Vikingefarter og Mændene Vikinger. Nogle gjorde

endog en formelig Haandtering af Vikingelivet og tilbragte næsten al deres Tid paa Havet som Sørøvere, idet de foragtede det mageligere Landliv og lode haant om „at sove under sodet Bjælke eller sidde og drikke i Arnekrogen.“

Det stemmede fuldkomment med Nordboernes Tænkemaade helst at afgjøre deres Stridigheder med Vaaben. „Det var hæderligere for Mænd;“ meente man, „at stride med Sværdet, end kives med Tungen.“ Naar der derfor opkom Trætte mellem Mænd, enten paa Grund af personlige Fornærmelser, eller om Gods og Arv og Eiendomsgrændser, da maatte Sværdet sædvanlig dømme mellem de Tvistende. Efter at have udæsket hinanden til Tvekamp, mødte de paa en Plads, omgiven med en Kreds af Stene eller indhegnet med Hesselstokke, eller ogsaa paa en lille Holm (Holmgang), for under Jagttagelse af visse vedtagne Regler at udkjæmpe deres Strid. Dersom den Udæskede udeblev fra et saadant Kampmøde, var hans gode Navn og Rygte forspildt; enhver Mand skyede hans Omgang, og undertiden opreistes til Haan for ham en saakaldet Nidstang med et Hestehoved paa Toppen og Runer indridsede paa Stangen, der forkyndte den Feiges Navn og Skjændsel. Den Udfordrede turde vel lade en Anden møde for sig; men man gjorde det nødigt, da det altid kastede en Skygge paa den Paagjældendes Charakteer. Et Drab førte gjærne flere efter sig; thi, skjøndt der kunde gives Bøder som Sone for Drab udøvet i aaben og ærlig Feide, fordrede dog ofte de nærmeste Frænder Blod for Blod, en Tænkemaade, som en Fader, da man tilbød ham Bøder for hans Søns Drab, træffende udtrykte ved at svare, „at han ikke vilde bære sin Søns Liig i sin Pengepung.“ Var det et Mord, udført ved lumsk Overfald, var Blodhævn en uundgaaelig Forpligtelse, som de efterlevende Slægtninge ikke kunde unddrage sig for, uden at blive Gjenstand for almindelig Foragt. Heraf udviklede sig uendelige Familiefeider, da hvert Mord maatte hævnes med et nyt, saa at Striden ofte først endte, naar den ene Familie havde udryddet den anden.

Ligesaa hævngjærrig og uforsonlig Nordboen var i sit Fiendskab, ligesaa trofast og opoffrende viste han sig i sine Ven-

skabsforbindelser, der ogsaa fik deres eiendommelige Præg af den herskende krigerske Stemning. Krigere, der havde lært hinandens Værd at kjende, sluttede ofte en Venskabspagt, kaldet Fostbrødrelag, hvorved de under Jagttagelse af høitidelige Skikke blandede Blod sammen og svore at dele Skjæbne i Livet og hævne hinandens Død. Stundum udvidedes Pagten dertil, at de forbandt sig til ikke at overleve hinanden, og Oldtidens Historie frembyder flere Exempler paa, at saa dyrt et Løfte trofast er blevet holdet. Den Usikkerhed, som fulgte af de jævnlige Feider, formindskedes noget ved den Ære, hvori Gjæstfrihed holdtes. Den Reisende modtoges overalt med Velvillie, og Gjæstens Person var hellig. En Mand, der kom til sin Fiendes Huus, med hvem han paa alle andre Steder vilde have en blodig Kamp at bestaae, var, saa længe han opholdt sig som Gjæst, sikker for enhver Ulæmpe.

5. Qvinderne havde i Norden bedre Kaar end i de fleste andre Lande, hvor ikke Christendommen havde formildet Sæderne. Døttrene opdroges i Forældrenes Huus i de almindelige qvindelige Sysler, og deeltoge i selskabelige Forlystelser og offentlige Sammenkomster. Ogsaa Qvinderne satte Priis paa Tapperhed og en mandig Tænkemaade, og Savnet af disse Egenskaber hos Manden erstattedes ikke let ved andre Fortrin. Faderen eller Formynderen raadede vel ifølge Lov og Vedtægt for den ugifte Piges Haand; men i Almindelighed bortgiftedes hun ikke imod sit eget Valg og egen Tilbøielighed. Ægteskabet blev indgaaet under Jagttagelse af religiøse Skikke og var forbundet med Festligheder, som varede mange Dage. Efter Bryllupet førte Manden sin Hustru til hendes nye Hjem og overleverede hende Nøgleknippet som et Tegn paa hendes Virksomhed som Huusmoder. Sjælden havde Nogen meer end een Ægtehustru; men det var ikke ualmindeligt, at Manden levede med Friller. Dette var en hyppig Anledning til Skilsmisse, der atter ofte blev Anledning til blodige Familiefeider. De gamle Sagn give de nordiske Qvinder et hæderligt Vidnesbyrd for Kydskhed og rene Sæder, Forstandighed i Raad, Aandsnærværelse og Snildhed i Farer, og fremstille mange Exempler paa

opoffrende Hengivenhed for Ægtefællen. Lægekunsten, saadan som den i hine Tider kunde være, udøvedes meest af Qvinder. Disse tillagde man ogsaa fortrinlig Gave til at tyde Drømme.

6. De ældste Næringsveie i Norden vare Jagt og Fiskeri i Forbindelse med Qvægavl, hvortil ogsaa kom nogen Agerdyrkning. Pytheas, en Kjøbmand fra Marseille, der omtrent 300 Aar før Christi Fødsel kom til et Land, som han kalder Thule, og som man almindelig antager at have været det sydlige Norge, fortæller, at Indbyggerne forstode at dyrke Byg og tilberede en Drik af Honning, og at de ikke som i de sydlige Lande tærskede Kornet under aaben Himmel, men bandt det i Neg og førte det ind i store Lader for at tærskes. — Nordboernes sædvanligste Fødemidler bestode i Kjødet af vilde og tamme Dyr, Fisk og Urter; Kjødet af Heste og Sviin regnedes til de bedste Retter; Øl og Mjød udgjorde de almindeligste Drikkevarer. Handelen dreves paa fjærne Have af de dristige nordiske Sømænd; men Kjøbmandskabet forvandledes ofte til Sørøveri, saa at Sværd tjente til Betalingsmiddel istedenfor Guld og Sølv. Korn, Honning, Meel, Salt, Klæde hentedes især fra England; Østerlandenes Varer førtes ved Landhandel til Rusland, hvorfra Nordboerne hentede dem; Havnene i Nordtydskland aabnede Handelssamqvem med det mellemste Europa. Af egne Varer havde Norden kun faa til Udførsel, næsten ingen andre end Fisk, Pelsværk og Rav fra Vestkysten af Jylland. Som Kjøbstæder omtales allerede i den hedenske Tid Lund, Skanør, Roeskilde, Odense, Viborg og Slesvig eller Hedeby. Mynter kjendtes i hine Tider ikke; men man betalte med afhuggede Stykker af Guld- og Sølvringe efter Vægt, eller tuskede Vare mod Vare. Af Haandværker gaves i Oldtiden kun faa. Skibsbygningskunsten og Færdighed i at smede Smykker og Vaaben agtedes høit og udøvedes af frie Mænd, medens grovere Arbeider og Besørgelsen af Husets almindelige Fornødenheder overlodes til Trælle. Qvinderne vare meget kunstfærdige, forstode at væve forskjellige Slags Tøier og indvirke Billeder og Figurer i det Vævede.

7. Boligerne vare af Tømmer og deres Indretning fun-

pel; een Stue tjente hos de mindre Velhavende baade til Kjøkken, Soveværelse og til det daglige Ophold; midt i Værelset var Arnen anbragt paa sammenlagte Stene, en Aabning i Loftet skaffede Røgen Udgang og tjente tillige til Lysning. Men de Rige og Fornemme havde mere beqvemme og pragtfulde Vaaninger. Foruden flere Udhuse til forskjellig Brug var der eget Kjøkken, Fruerstue, Badstue, Aflukker til at sove i, og en prægtig og rummelig Storstue eller Hal.

Til Nordboens vigtigste og kjæreste Eiendele hørte hans Vaaben. Disse vare i den ældste Tid simple og ligesom andre Redskaber dannede af Steen, derpaa af Kobber og Malm; først længere hen i Tiden lærte man at bearbeide Jernet. De Angrebsvaaben, som hyppigst nævnes, ere Sværd og Stridsøxer, Slynger, Bue og Piil, Spyd og Køller; som Forsvarsvaaben brugtes Pandserskjorte og Brynie, Hjælm og Skjold, begge sædvanligviis prydede med en eller anden Dyreskikkelse som Vaabenmærke. Et godt Sværd agtedes høit, gik i Arv fra Slægt til Slægt og fik undertiden et eget Navn. Da den unge Nordboes Opdragelse var beregnet paa hans tilkommende Bestemmelse som Kriger, udgjorde Øvelse i Brugen af Vaaben og i Færdigheder, der kunde gjøre Legemet smidigt og haardført, hans vigtigste Beskjæftigelse, indtil han blev mandvoxen. Ved den tidlige og idelige Øvelse opnaaede ogsaa Nordboen en overordentlig Grad af Lethed og Styrke i Brugen af sine Vaaben.

Nordboernes levende Følelse for Hæder og Berømmelse lagde sig for Dagen i den Omhu, de viste for at bevare Mindet om navnkundige Forfædre. Naar en Høvding var død, samledes Slægt og Venner til et høitideligt Begravelsesgilde eller Gravøl. Her omtaltes da den Afdødes Idrætter i Livet, Skaaler tømtes til hans Ære, og de Tilstedeværende forpligtede sig til at hædre hans Minde ved en eller anden mærkelig Daad. Især paalaae det Sønnen, inden han satte sig i Faderens Høisæde, at gjøre et saadant Løfte, idet han drak sin Faders Minni. — I den fjerneste Oldtid synes man at have nedlagt Ligene hele i Jorden, senere brændtes de, og Asken samledes i Urner, hvilken Skik henføres til Odin (Brændalde-

ren). Længere hen i Tiden blev det atter Skik at jorde Liget heelt og opkaste store Jordhøie (Kjæmpehøie) derover. Denne Tid kaldtes Høialderen. De mere ansete Mænds Liig nedlagdes ikke i den blotte Jord, men i et Gravkammer af omhyggeligt sammenføiede Stene; stundum var Kammeret ogsaa sammentømret af Træ eller bestod af Stavnen af et Skib. Høien, som opkastedes over Gravkammeret, omgaves ofte forneden af en Kreds af Stene, og oven paa eller i Nærheden af den opreistes Stene med eller uden Indskrift (Runestene, Bautastene). I Graven hos den Afdøde lagde man hans bedste Smykker og de Ting, som hørte til hans Stilling og Dont her i Livet, da man meente, at han i det tilkommende Liv skulde udøve den samme Virksomhed som her. Derfor finder man endnu i Gravene saa hyppigt Sværd og andre Vaaben, forskjellige Slags Redskaber, Fingerringe, Armbaand, Halskjeder, Perler af Rav og Mosaik og lignende Prydelser.

8. Danmark var i den ældste Tid deelt i en Mængde smaae Samfund, hvis enkelte Medlemmer vare nærmere forenede ved Slægtskab og fælleds Herkomst. De ældgamle Inddelinger i Herreder og Sysler synes at tyde paa slige Familie- og Stammeforbindelser; flere af disse forenedes efterhaanden, saaledes at der dannedes smaae Stater, indtil omsider alle de enkelte Dele samledes til eet Rige. Statens Overhoved og øverste Styrer var Kongen, hvem det tilkom at opbyde til Landeværn og Leding, vaage over Landefreden, forestaae Gudstjenesten o. s. v. Hans Magt var iøvrigt meget indskrænket, da Afgjørelsen af de vigtigste Anliggender beroede paa Folkets og Høvdingernes Beslutning paa Thinge; kun ved personlig Dygtighed, Klogskab og Veltalenhed kunde han vinde større Indflydelse. Kongernes vigtigste Indtægtskilder bestode i de store Landeiendomme med tilhørende Kongsgaarde, som de besade rundt omkring i Riget, og i den betydelige Deel, de fik af Krigsbyttet; desuden hævede de en Afgift af Templerne og en Deel af Bøderne ved Retten. Hvad der ellers ingen Eier havde, som Skove og udyrkede Strækninger, arveløst Gods,

Sager, der fandtes i Jorden, o. s. v., tilhørte Kongen. Naar en Konge døde, traadte Folket sammen for at vælge hans Efterfølger; men, skjøndt Arveret ikke gav fuldgyldig Adkomst til Thronen, holdt man sig dog gjerne til den Nærmestbeslægtede, for ikke at give Anledning til indre Tvistigheder.

Af Stænder gaves der i Oldtiden egentlig ingen andre end Bondestanden. Ved Bonde (d. e. Boende) forstod man imidlertid ikke blot Agerbruger, men med dette Navn kaldtes enhver fribaaren Mand, der besad faste Eiendomme, hvilkensomhelst Virksomhed han iøvrigt udøvede, altsaa baade Kjøbmand, Haandværker og Landmand. Bondestanden udgjorde saaledes det egentlige Folk. Blandt de øvrige Bønder fremragede Høvdingerne, ikke ved særegne Rettigheder, men ved den større Anseelse og Indflydelse, som følger med Nedstammelse fra berømte Slægter og Besiddelse af store Eiendomme. Af slige Slægter toge Kongerne gjerne Jarler til at bestyre undertvungne Provindser, og de Stridsmænd og Embedsmænd, som dannede deres Hof (Hird). Bønder og Høvdinger dannede Folkeforsamlingen, som mødte paa Thinge, en til dette Øiemed udvalgt Plads, der var omgiven af de hellige Asketræer eller en Kreds af Stene; ogsaa Forsamlingen selv kaldtes Thing. Her raadsloges og besluttedes om Krig og Fred, her kaaredes Kongerne, her vedtoges og ophævedes Love, her dømtes i Retsstridigheder; uden Thingforsamlingens Samtykke turde Kongen overhovedet Intet afgjøre, som havde Vigtighed for Staten. Lovene vare faa og simple og bestode meest i Vedtægter, som i Tidernes Løb dannede sig af sig selv, eller de fastsattes udtrykkeligen paa Thinge ved given Anledning. De bleve ikke opskrevne, men bevarede i Hukommelsen. Retten pleiedes paa Thinge under Kongens Forsæde ved Folket eller ved egne dertil udvalgte retskafne og kyndige Mænd. Straffebestemmelserne vare milde og de fleste Forbrydelser kunde sones med Bøder. Enkelte lave eller farlige Forbrydelser, som Tyveri, Snigmord, Landsforræderi, straffedes med Trældom, Fredløshed eller Døden.

Trællene udgjorde en usel og foragtet Menneskeklasse,

uden borgerlige eller menneskelige Rettigheder. De kunde ikke kjøbe, sælge eller arve, ikke aflægge Ed for Retten, ikke indgaae ordentlige Ægteskaber; de betragtedes som fuldkommen æreløse, bleve solgte og kjøbte som andet Gods, og Herren kunde uden Ansvar dræbe og lemlæste dem. Trællene brugtes til at forrette de almindelige Arbeider i Huset og paa Marken; til at føre Vaaben i Krig agtedes de ikke værdige undtagen i den yderste Nød. Trællefødte Børn forbleve i deres Forældres Stand. Krigsfanger og undertiden Forbrydere bleve Trælle; mange Slaver indførtes ogsaa ved Handel. Skjøndt Herren havde en uindskrænket Magt over sine Trælle, hørte dog Grusomhed imod dem ikke til de almindelige Træk i Norden. Mildere Herrer tillode deres Trælle at fortjene Noget ved eget Arbeide, at de engang kunde kjøbe sig fri; Troskab mod Herren eller vigtige Tjenester, som Trællen fandt Leilighed til at yde, belønnedes ofte med Frigivelse. Dog vedblev den Frigivne at være afhængig af sin forrige Herre, og først hans Børn fik fulde borgerlige Rettigheder.

9. I den egentlige Folkevandring toge Nordboerne ikke Deel, uden forsaavidt Jyder og Angler samtidig med den droge over og besatte England; at derimod Cimbrer og Teutoner og 449. senere Goter og Longobarder og flere Folk, som nævnes, skulle være udgangne fra Skandinavien, har liden eller ingen Sandsynlighed, skjøndt det vel er rimeligt, at enkelte Skarer fra Norden have forenet sig med de beslægtede Stammer søndenfor Østersøen. Men efterat den store Bevægelse, som man kalder Folkevandringen, havde sat sig, udgik fra det skandinaviske Norden en ny Folkevandring tilsøes, der allerede begyndte i det syvende og ottende Aarhundrede, men især yttrede sig med voldsom Kraft i det niende og tiende Aarhundrede. Tidligere havde vel Normannerne — saaledes kaldte man i Syden med et fælleds Navn Danske, Norske og Svenske — gjort jævnlige Vikingefarter til nærmere og fjærnere Kyster, men vendte sædvanligen tilbage til Hjemmet igjen. Men nu begyndte Togene at foretages i større samlede Masser og gik ikke blot ud paa at erhverve Bytte, men ogsaa faste Besiddelser og Bopæle uden-

for Norden. Smaarigernes Forening under een Konge, baade i Danmark og Norge, og Christendommens Udbredelse og den dermed forbundne Forandring i Sæder og Skikke, gjorde Mange misfornøiede med Fædrenehjemmet. Dette tilligemed den medfødte Lyst til krigerske Æventyr bevægede talrige Skarer i alle Nordens Egne til at drage ud for at søge et nyt Hjem. Tillige vare de sydligere Lande ved Opløsningen af Karl den Stores Rige og de deraf følgende indvortes Krige og Uroligheder saa svækkede og forsvarsløse, at de lokkede Normannerne som et let Bytte. Normannertogene strakte sig fra de nordlige Have til Afrikas Kyster og de inderste Dele af Middelhavet. Ad Europas vigtigste Floder, Elben, Rhinen, Schelde, Seine, Loire, Garonne, Rhone, trængte de paa deres fladbundede Skibe ind i Landenes Indre, overalt udbredende de frygteligste Ødelæggelser. Hollands og Vesttydsklands skjønneste Stæder, Nimwegen, Lyttich, Bonn, Køln, Aachen og flere, bleve opbrændte af dem under idelig gjentagne Indfald. Omsider standsede
891. Keiser Arnulf noget deres Fremtrængen ad denne Kant, efter at have tilføiet dem et stort Nederlag ved Løwen.

For Frankrig var Høvdingen Hasting især en frygtelig Svøbe. Paris blev tvende Gange indtaget og plyndret; tredie
886. Gang reddedes Byen ved Grev Odos tappre Forsvar. Efter den anden Indtagelse af Paris beredte Hasting sig til at drage mod Rom, men tog Feil af Byen og plyndrede i dens Sted Luna, en Stad paa Italiens Nordkyst. Frankrig fik ingen
911. Ro, førend Karl den Enfoldige overlod Gange Rolf, en Høvding fra Norge, en heel Provinds, som derefter blev kaldet Normandiet. Til samme Tid blev England skrækkelig hærjet, især af Danske; Skotland, de nordbrittiske Øer og Irland, meest af Norske, som her kaldtes Ostmanner. Først da Normannerne havde faaet tilstrækkelige Bopæle, og egne Stater vare stiftede af dem i Frankrig, i Italien, i Ostangeln og Northumberland, paa Man og Orkenøerne, i Irland, samt i Rusland, hvor de kaldtes Varæger, lagde Bevægelsen sig lidt efter lidt, medens til samme Tid den større borgerlige Orden, som ved

Christendommens Indførelse efterhaanden fæstede Rod i de nordiske Lande, standsede Anledningen til Udvandringerne.

10. De ældste Begivenheder i Norden kjendes kun af Sagn eller mundtlige Fortællinger, som først i en senere Tidsalder ere blevne nedskrevne og derfor ikke gjengive Tildragelserne i deres rene Skikkelse, men blandede med Digtning. Odin, der efter Nordboernes religiøse Forestillinger var den høieste blandt Guderne, blev af de Senere fremstillet som en virkelig historisk Person, som en mægtig Konge, der havde hersket over Nordens Lande, og der tillægges ham flere Sønner, som efter hans Død deelte Riget imellem sig. Som Konger i danske Lande nævnes blandt Odins Sønner: Heimdal i Skaane, Balder i Angeln, Skjold i Sjælland og Jylland (Reidgotland). Skjold blev Stamfader for en berømt Kongeslægt, Skjoldungerne, som efter Sagnet havde deres Sæde i Leire paa Sjælland. En ny Slægt begynder med Dan Mykillati, som først skal have regjeret i Skaane og siden udbredte sit Herredømme over Sjælland og Smaaøerne. Fra Dan have Nogle villet udlede Navnet Danmark, skjøndt det med større Rimelighed forklares af dan, lav, og Mark, skovbevoxet Land. Han lod sig med stor Pragt begrave i en Høi, og, da det siden blev almindelig Skik, blev den følgende Tid kaldet Høialderen i Modsætning til den foregaaende Brændalder. Blandt de følgende Konger i Leire udmærkede Brødrene Roar og Helge sig, den første ved sin Fredsommelighed, sin Omsorg for Handel og Haandværker, og Anlægget af Roeskilde, den sidste ved sine Krigsbedrifter. Helges Søn, Rolf Krake, blev en af Oldtidens navnkundigste Konger formedelst sin Gavmildhed og den store Skare af udsøgte Kjæmper, der vare samlede ved hans Hof i Leire. Efter en berømmelig Regjering blev Rolf overfalden og dræbt af en af sine Underkonger, Hjartvar, der forledtes hertil af Rolfs egen Søster Skulda. omtr. 600

I Midten af det syvende Aarhundrede herskede Brødrene Rerek og Helge samdrægtigen i Leire paa samme Tid, som Ivar Vidfadme opkastede sig til Herre over en stor Mængde af Nordens Lande. Efter Ynglingeslægtens Undergang i Sver-

rig udbredte han fra Skaane sit Herredømme over hele Sverrig og bemægtigede sig derpaa en Deel af Norge og Kystlandene ved Nordsøen og Østersøen. For at komme i Besiddelse af Sjælland, giftede han, ifølge Sagnets Fortælling, sin Datter Audr med Rerek, skjøndt hun havde givet den mere krigerske Helge Fortrinnet. Derpaa oppustede han Splid imellem Brødrene, saa at Rerek i et Anfald af Skinsyge dræbte sin Broder. Efter dennes Død lykkedes det Ivar Vidfadme at overvinde Rerek og gjøre sig til Herre over Sjælland. Nogen Tid efter tilsatte han Livet paa et Tog til Garderige (Rusland), hvor hans Datter havde fundet Tilflugt. Rereks Søn, Harald Hildetand, underkastede sig alle de Lande, hans Morfader havde hersket over, og blev en berømt og mægtig Konge. Da han var bleven gammel, gjorde hans Brodersøn Sigurd Ring, Underkonge i Sverrig, Opstand imod ham. Harald drog imod
omtr. 730 ham, og det kom til et stort Slag paa Braavalleheden i Smaaland, hvor hele Nordens samlede Kræfter mødtes, kæmpende deels paa Haralds deels paa Sigurds Side. Men Harald faldt, og Seiren blev Sigurds. Dennes Søn var den navnkundige Regner Lodbrog, om hvis Bedrifter og Eventyr Oldtidssagnene fortælle saa Meget. Han færdedes idelig i Krig og Feide snart paa Østersøens sydlige og østlige Kyster, snart i Flandern, snart i Skotland, Irland og England. Omsider blev han fangen af Kong Ella i Northumberland, som lod ham
794. lide en grusom Død ved at kaste ham i en Ormegrav. Sønnerne hævnede Faderen og deelte derpaa det vidtudstrakte Rige, som Ivar Vidfadme, Harald Hildetand, Sigurd Ring og Regner Lodbrog havde samlet: Sigurd Snogøie fik Sjælland, Skaane, Halland og det sydlige Norge; Hvidserk Jylland og Venden; Bjørn Jernside Sverrig; Ivar Beenløs Northumberland. Sigurd Snogøies Søn var Hardeknud; dennes Søn var Gorm den Gamle, som samlede Danmarks Rige.

Første Tidsrum,

fra Smaarigernes Forening og de første Forsøg paa at indføre Christendommen indtil Valdemar Seirs Død og jydske Lovs Udstædelse 1241.

I.

Fra Rigets Stiftelse til 1042.

Christendommens Forkyndelse ved Ansgar. Gorm den Gamle og Thyra Danabod. — Harald Blaatand. Tog til Normandiet. Forholdet til Norge., Christendommen, Otto den 1ste og 2den. Borgerkrig, Palnatoke. — Svend Tveskjæg. Jomsborgs Vikingelag. Sigvald. Slaget ved Svolder. Englands Erobring. — Harald. — Knud den Store. England og Danmark forenede. Pilegrimsreise. Slag ved Helgeaa. Ulf Jarl. Norges Erobring.—Hardeknud. Forlig ved Gøtaelven. Foreningen med England ophører.

1. Endnu inden Gorm samlede Riget, var Christendommens Forkyndelse i Norden begyndt. Den nye Lære havde en betydelig Modstand at overvinde i Folkets krigerske Tænkemaade og barske Sæder. Den Ydmyghedens og Selvfornægtelsens Aand, som Christendommen lærer, stemmede kun slet med Nordboens ubøielige Sind, hans Stolen paa egen Kraft og Lyst til selv at tage sig til Rette, og den Christnes Forestilling om det tilkommende Liv som et aandeligt Samfund med Gud og hans Hellige stod i den skarpeste Modsætning til den nordiske Hednings Haab om Valhallas Kampglæder og sandselige Nydelser. Læren om Fasten, Afholdenhed og Legemets Spægelse behagede ikke Nordboen, som gjærne vilde nyde de Glæder, som Livet bød ham, og satte Priis paa et stærkt og kraftigt Legeme. Det varede derfor længe, henved et Par Hundrede Aar, inden Christendommen trængte igjennem; men den seirede ogsaa ved sin egen Kraft, ikke her, som i mange af de omkringliggende Lande, ved Anvendelse af Vold og Tvang. Imidlertid savnede Christendommen heller ikke Tilknytningspunkter i den hedenske Tro; Læren om den fromme Balder, om Krigsgudernes Undergang, hvorefter en hellig og retfærdig Gud skulde herske, banede Veien

for christelige Forestillinger; Hedningernes Loke, Gimle og Nastrond blev let til de Christnes Djævel, Himmerig og Helvede. Den ydre Pragt og Glands, hvormed den katholske Gudsdyrkelse fremtraadte, undlod heller ikke at gjøre sin Virkning paa Nordboens sandselige Sind.

De frankiske Keisere søgte at udbrede Christendommen blandt Nordens Folk og benyttede den tillige som et Middel til at tæmme disse urolige Naboer. **Karl den Store** havde med Vold paatvunget Saxerne Christendommen og med det Samme berøvet Folket sin Uafhængighed. Den djærve og virksomme jydske Konge **Godfred**, som frygtede Karls Planer, understøttede Saxerne og begyndte tilsidst en Krig med Keiseren. Han gjorde store Fremskridt; men Keiseren befriedes for denne ligesaa kloge som tappre Fjende, da Godfred kortefter myrdedes ved en af sine egne Folk. Hans Efterfølger **Hemming** sluttede
811. Fred med Karl den Store. — Karls Søn, **Ludvig den Fromme**, lod sig det være magtpaaliggende at udbrede Christendommen i Danmark og sendte i dette Øiemed først Erke-
822. bisp **Ebbo** af Rheims herind i Landet. Men intet Synderligt udrettedes denne Gang. En fordreven jydsk Underkonge, **Harald Klak**, søgte nogen Tid efter Tilflugt hos Keiser Lud-
826. vig og lod sig døbe i Ingelheim ved Mainz, i Haab om at faae Understøttelse af Keiseren til at tilbagevinde sit Rige. Da Harald Klak drog tilbage til Danmark, søgte Keiseren en Mand, der kunde ledsage ham, bestyrke ham i Christendommen og udbrede den blandt hans Landsmænd. Dette vanskelige og farlige Hverv paatog Ansgar sig, en lærd og from Munk, der den Gang var Forstander for Skolen i Klostret Ny-Corvey i Vestphalen.
827. Ledsaget af en ligesindet Munk, Autbert, kom han til Danmark, hvor han tog sit Ophold i den store og blomstrende Handelsstad **Hedeby** eller Slesvig og begyndte sin Virksomhed med her at oprette en Skole for at danne christne Lærere af Indfødte. Efterat han i nogle Aar havde lært og døbt i Danmark, drog han efter Keiserens Opfordring over til Sverrig, hvor han i halvandet Aar forkyndte Christendommen. Da Keiseren fik Kundskab om den Fremgang, den christne Lære havde

i Norden, besluttede han til dens videre Fremme at oprette et Erkesæde i Hamborg og udnævnte Ansgar til Erkebisp. 834.
Autbert var tidligere død. Men Ansgars Virksomhed led nogen Tid efter en betydelig Standsning, da nordiske Vikinger overfaldt og ødelagde Hamborg. I flere Aar maatte Ansgar flakke hjælpeløs og forladt omkring, da de Uroligheder, som udbrøde i det frankiske Rige ved Ludvig den Frommes kort paafølgende Død, bortdroge Opmærksomheden fra Christendommens Stilling i Norden. Omsider tog Ludvig den Tydske sig af Sagen og bevirkede, at Bispedømmet Bremen forenedes med det hamborgske Erkestift. Ansgar begyndte paany sin Virksomhed, fik atter Skolen i Gang i Slesvig og ved den Yndest, hvori han stod hos den jydske Underkonge Erik, Tilladelse til i denne By at opføre en Kirke, den første i Danmark. Efter Hjemkomsten fra en anden Reise i Sverrig fandt han imidlertid Kong Erik død, Kirken nedreven og Christendommen forfulgt af den nye Konge, Erik Barn. Men den uforfærdede Ansgar talte saa indtrængende til den unge Fyrste, at han atter tillod Christendommens Forkyndelse og Opførelsen af en Kirke baade i Slesvig og Ribe. Paa det sidste Sted blev Ansgars Discipel Rembert ansat som Præst. Ansgar døde i sit 64de Aar i Bremen † 865.
efter en kraftfuld og opoffrende Virken for Christendommens Udbredelse i Norden. Den nysnævnte Rembert blev hans Efterfølger i Erkesædet og virkede for sit Kald med samme Nidkjærhed som Ansgar.

2. Samtidig med Ansgars og Remberts Bestræbelser for at udbrede Christendommen, regjerede Gorm den Gamle i omtr.
Danmark. Han samlede de mange Smaariger til een Stat; 840—935.
men vi kjende ikke nøiere, hvorledes det dermed er gaaet til. Det danske Rige indbefattede den Gang Skaane, Halland og Bleking, Sjælland med omliggende Øer, Nørre- og Sønderjylland, hvor Grændsen mod Syd var Eideren; Bornholm havde endnu en Tidlang sine egne Konger. Skjøndt disse Dele forenedes, bevarede de dog længe deres folkelige Eiendommeligheder, havde deres egen Lovgivning, og Kongerne hyldedes særskilt i hver Provinds. Om Gorm den Gamles Regjering vide

vi ikke Meget. Han hadede Christendommen og forfulgte dens Bekjendere, og kom derved i en Krig med Keiser Henrik Fuglefænger, som endtes med, at Gorm maatte tillade Christendommens Forkyndelse i Danmark. Hans Dronning Thyra gjorde sig fortjent af Riget ved Anlægget af Volden Dannevirke. Allerede den ovennævnte Godfred havde opført en Vold, det saakaldte Kovirke, til Forsvar for Landets Sydgrændse; men Henrik Fuglefængers Indfald havde viist, at Riget trængte til et stærkere Værn mod Angreb fra Syden. Volden droges i en Strækning af to Miil tværtover Landet fra den inderste Bugt af Slien til Hollingsted ved Treene, der falder i Eider, og var stærk befæstet ved Grave og Taarne. Disse og andre Fortjenester erhvervede Thyra Tilnavnet Dannebod, d. e. de Danskes Pryd. Gorm døde pludselig i en høi Alder ved Ef-
† 935. terretningen om, at hans meest elskede Søn, Knud Dana-ast, d. e. de Danskes Lyst, uventet var omkommen paa et Vikingetog.

3. Harald Blaatand, den yngste af Gorms tvende Sønner, kom nu til Regjeringen. Paa et af af sine mange Søtog skal han være kommen til Normandiet og ved sin kraftige Hjælp have bragt Normannernes Magt, der var kommen i Forfald ved indre Uroligheder og Angreb fra Frankrig, igjen paa Fode. I Norge regjerede den Gang Hakon Adelsteen, som maatte kjæmpe med sin Broders, den fordrevne Kong Erik Blodøxes Sønner. Ved Harald Blaatands Understøttelse lykkedes det en af disse, Harald Graafeld, efter Hakon Adelsteens Fald at bestige Norges Throne. Da han imidlertid ikke betalte den Skat, han havde lovet den danske Konge, opstod der et fjendtligt Forhold. Hakon Jarl, hvis Fader var bleven dræbt i Norge af Harald Graafeld, fandt Tilflugt i Danmark og oppustede endnu mere Fjendskabet mellem Kongerne. Paa samme Tid fremtraadte Harald Blaatands Brodersøn Guldharald, en Søn af Knud Dana-ast, med Fordring paa en Deel af Danmark. Hakon Jarl raadede Kongen til at tilfredsstille sin Brodersøn ved at overlade ham Norge, siden Harald Graafeld ikke opfyldte de Forpligtelser, han havde indgaaet. Dette billigede Kongen, og Harald Graafeld blev derpaa lokket ned fra Norge

og myrdet i Liimfjorden af Guldharald; men denne myrdedes 963.
atter af Hakon Jarl, der vidste at indgyde Kongen Frygt for, at Guldharald ved Besiddelsen af Norge skulde blive altfor mægtig. Paa denne Maade banede Hakon Jarl sig selv Veien til Regjeringen i Norge. Harald Blaatand seilede op til Norge med en mægtig Flaade, underlagde sig Landet og deelte det derpaa mellem Hakon Jarl og en norsk Prinds, Harald Grænske, ved hvis senere paafulgte Død Hakon Jarl blev Hersker over hele Norge.

Christendommens Udbredelse fremmedes meget ved den virksomme Adeldag, som under hele Harald Blaatands Regjering beklædte Ærkesædet i Hamborg; foruden de tvende Kirker i Slesvig og Ribe opførtes en tredie i Aarhuus, og Bispesæder oprettedes i disse Byer. Kongen selv var af sin christne Moder Thyra gunstig stemt for den nye Lære, men vilde dog ikke finde sig i de Anmasselser, som Keiser Otto den Første tillod sig i Anledning af Christendommens Udbredelse. De tydske Konger gjorde nemlig ifølge deres Værdighed som romerske Keisere Fordring paa at erkjendes for hele Christenhedens verdslige Hoved, ligesom Paven var det geistlige, og Otto den Første gjorde denne Paastand gjældende ved at tillægge hine Bispesæder Skattefrihed og Landeiendomme i Danmark. Dette i Forbindelse med den Understøttelse, som den oprørske saxiske Høvding Vigman fandt i Danmark, ledede til Fiendtligheder; dog fandt, som det synes, først ovennævnte Keisers Efterfølger, Otto den Anden, Leilighed til at gjøre et Indfald i Danmark. Dannevirke blev tappert forsvaret, men, da denne Vold, der for en stor Deel var opført af Tømmer, var stukken i Brand, trængte Keiseren ind i Landet og lige op til Liimfjorden; Harald maatte slutte Forlig og lade sig og sin Søn Svend døbe. Bispesæder stiftedes nu i Odense og i Roeskilde, hvor Harald Blaatand selv byggede Hellig Trefoldigheds-kirke, og indfødte Mænd, som den anseete Odinkar Hvide den Ældre, optraadte som Forkyndere af Christendommen. Men disse Fremskridt forøgede det hedenske Parties Forbittrelse. I Spidsen for dette stillede sig Kongens Søn Svend, og dennes Opdrager, den

fyenske Høvding Palnatoke, en Mand, som var Hedenskabet og de gamle Sæder hengiven med Liv og Sjæl, og desuden ifølge Sagnet havde flere personlige Fornærmelser at hævne paa Kongen. Det kom til en indvortes Krig, i hvilken Harald
† 985. Blaatand faldt ved Palnatokes Pileskud.

4. Svend med Tilnavn Tveskjæg, blev nu tagen til Konge i Danmark. Uagtet Svend og Palnatoke havde kjæmpet sammen, ophørte dog Enigheden imellem dem, da Palnatoke havde dræbt Harald Blaatand; thi Drabet paa Faderen fordrede Blodhævn. Landflygtig begav Palnatoke sig efter Sagnets Fortælling til Jomsborg, en Fæstning, som under Harald Blaatand var anlagt i Venden for at vedligeholde de Danskes Herredømme i disse Egne. Den laae i Nærheden af den blomstrende Handelsstad Julin ved den østlige Munding af Oderfloden. Han skal her have stiftet et Samfund af nordiske Vikinger, som under strænge Love længe bevarede de gamle krigerske Sæder og under Navn af Jomsvikinger gjorde sig frygtede over hele Norden ved deres Dødsforagt og ubetvingelige Mod. Først i det 11te Aarhundrede ødelage Magnus den Gode aldeles denne Sørøverborg. Den følgende Høvding i Jomsborg, den træbske Sigvald, skal efter Tilskyndelse af den vendiske Konge Burislav ved List have bortført Svend fangen fra Danmark, og tvunget ham til at erkjende Vendens og Jomsborgs Uafhængighed og betale en stor Løsesum. Ved Forliget fik Sigvald til Belønning Kong Burislavs Datter Astrid til Ægte, og Svend og Burislav besvogrede sig, idet hiin ægtede Burislavs anden Datter Gunhilde og denne Svends Søster Thyra. De danske Qvinder skulle have hengivet deres Prydelser til Kongens Løskjøbelse, og Sagnet tilføier, at Svend derfor skjænkede Qvinderne, som hidtil ingen Arveret havde, halv Arveret med Mænd; men denne Forandring forklares rigtigere som en Virkning af Christendommens Indflydelse.

Svend søgte Leilighed til Hævn over Sigvald og fandt den snart. Ved et Gravøl, som efter gammel nordisk Skik holdtes, da Sigvalds Fader var død, overtalte han Sigvald til at foretage et farligt Tog mod den mægtige Hakon Jarl i

Norge, der havde viist sig ligesaa uvillig til at betale Danmark Skat som hans Forgjænger Harald Graafeld; selv gjorde Svend det Løfte at feide paa England og gjenoprette de Danskes Herredømme der. Jomsvikingerne bleve aldeles slagne af Hakon i Hiørungevig, og Sigvald maatte flygte med Skamme. 994.
Svend var heldigere mod England. Dette Land regjeredes den Gang af den uduelige angelsaxiske Konge Ethelred den Raadvilde, og var svækket ved indre Uroligheder blandt Landets Mægtige og en Række af slette Fyrster. Svend hærjede Landet ved det ene ødelæggende Indfald efter det andet, hvorimod Ethelred forgjæves søgte at betrygge sig ved at betale store Pengesummer, som kaldtes Danegeld. En vigtig Begivenhed i Norden gjorde en kort Standsning i Svends Englandstog. Den norske Prinds Oluf Trygveson havde nemlig efter Hakon Jarls Drab bemægtiget sig Norges Rige, og var derved kommen i et fjendtligt Forhold til Svend Tveskjæg, som fra sine Forfædre havde arvet Fordring paa Overherredømme over Norge. Hakon Jarls fordrevne Sønner, Erik og Svend, fandt derfor Tilflugt i Danmark, og den første fik endog Svends Datter Gyda til Ægte. Misforstaaelsen forøgedes, da Oluf, uden at spørge om Svends Samtykke, giftede sig med hans Søster Thyra, der var flygtet fra sin paatvungne Ægtefælle, Kong Burislav i Venden. Svend Tveskjægs anden Dronning, Sigrid Storraade, der tidligere havde været gift med Erik Seirsæl i Sverrig, var bleven dødelig fornærmet af Oluf Trygveson, og æggede baade sin Mand og sin Søn, Oluf Skjødkonning i Sverrig, til Hævn. Svend Tveskjæg, Oluf Skjødkonning og Erik Jarl overfaldt derfor i Forening Oluf Trygveson, som med en Flaade var dragen gjennem Øresund til Venden, hvor hans Kone besad nogle Eiendomme. Oluf Trygveson faldt i det blodige Slag ved Svolder, og Norge 1000.
deeltes derpaa imellem Seirherrerne, dog saaledes, at Bestyrelsen af største Delen af Landet overlodes til Hakon Jarls Sønner. Medens Svend var beskæftiget med disse Sager, havde Ethelred ved et forrædersk Overfald anrettet et frygteligt Blodbad blandt de Danske i England. Svend hævnede det strængt 1002.

og hørte ikke op med sine Anfald, førend den feige Ethelred flygtede ud af sit Rige til Normandiet. Herved blev Svend
† 1014. Herre i England, men døde allerede næste Aar.

5. Svend Tveskiæg efterlod tvende Sønner, Harald, som blev Konge i Danmark, og Knud, som ved sin Faders Død opholdt sig i England og her blev valgt til Konge af det danske Parti. Men Englænderne fattede nyt Mod ved Svend Tveskiægs Død og kaldte Ethelred tilbage fra Normandiet; der udbrød derpaa en almindelig Opstand, saa at Knud omsider saae sig nødt til at forlade Landet. Men efterat han i Danmark havde samlet en stor Hær og Flaade, vendte han tilbage til England, ledsaget af de anseete Høvdinger Erik Jarl fra Norge, Thorkel den Høie og Ulf Jarl, som siden ægtede Knuds Søster Estrid. Efter en blodig og haardnakket Kamp blev den tappre Edmund Jernside, der havde fulgt sin Fader
1017. Ethelred i Regjeringen, nødt til at dele England med Knud. Men omtrent en Maaned efter myrdedes Edmund, uden Tvivl ved Forræderi af sin egen Svoger Edrik Streon, der i den foregaaende Krig gjentagne Gange havde opført sig troløst. Knud, siden kaldet den Store eller den Mægtige, blev nu erkjendt for Konge over hele England, og Edmunds Brødre og unge Sønner, deels myrdede, deels sendte ud af Landet. Knud regjerede Landet med stor Klogskab; han viste Agtelse for de Indfødtes Rettigheder og hævede dem til de fornemste Værdigheder, tilveiebragte indvortes og udvortes Sikkerhed, som Landet længe havde savnet, fremhjalp Handel og Haandværker, satte sig i Yndest hos den mægtige Geistlighed ved at vise Ærbødighed for Kirkens Skikke og skjænke rige Gaver til geistlige Stiftelser. Han blev paa denne Maade, skjøndt en fremmed Konge, baade elsket og agtet i England. Hertil bidrog ogsaa meget hans Giftermaal med den kloge Emma af Normandiet, Kong Ethelreds Enke. Mænd, hvis Magt forekom ham farlig, tog han ikke i Betænkning at rydde af Veien, saaledes Forræderen Edrik Streon tilligemed hans Børn, og Thorkel den Høie, af hvilke den første tidligere havde faaet Mercia, den sidste Ostangeln at bestyre som Jarledømme. Til at befæste sin Magt

og udføre sine Erobringsplaner oprettede han en staaende Hær, Thingmannalid, der bestod af udsøgte Krigere og paa Grund af Rustningens Kostbarhed for det Meste kun kom til at indbefatte de mere rige og anseete Mænd. Denne Hær gav han en egen Lov, Vitherlagsretten, der længe stod i stor Anseelse og først tabte sin Betydning under Kong Nielses svage Regjering, men fornyedes af Knud den 6te.

6. Kong Harald døde efter faa Aars Regjering, og Knud † 1018.
blev derved tillige Konge i Danmark. Paa dette Land havde Forbindelsen med England en vigtig Indflydelse ved at fremme Kunster, Haandværker og Agerdyrkning, der i England stode paa et høiere Trin end i Danmark. Christendommens fuldkomne Indførelse i Danmark kan man regne fra Knud den Stores Regjering. Svend Tveskiæg, som i Begyndelsen havde været en ivrig Hedning, fremmede i sine sidste Aar Christendommen; under Knud den Store vandrede en stor Mængde engelske Geistlige over til Danmark; de fleste Bispesæder i Danmark beklædtes paa hans Tid af Englændere, og selv engelske Munke fandt Vei herover; ogsaa bleve mange Kirker opførte af engelske Bygmestere. Iøvrigt betragtede Knud England som Hovedriget og opholdt sig meest der; dog gjorde han sig ogsaa fortjent af Danmark ved at underkaste sig en Deel af Venden og kue de vendiske Sørøvere. Knud foretog efter Tidens Skik en Pilegrimsreise til Rom, for i denne Christenhedens Hoved- 1026.
stad at hente Forladelse for sine Synder. Paa Reisen traf han sammen med Keiser Konrad den Anden, hvem han bevægede til at opgive sine Fordringer paa Markgrevskabet Slesvig, som skal være stiftet af Henrik Fuglefænger ved hans Indfald i Danmark, men allerede i lang Tid havde ophørt virkelig at være til; ligeledes aftaltes et Ægteskab mellem Knuds Datter Gunhilde og Keiserens Søn Henrik. I Rom stiftede Knud et Herberge for nordiske Pilegrimme og udvirkede adskillige Handelsfordele for sine Undersaatter.

Medens Knud var fraværende benyttede Oluf den Hellige i Norge og Anund Jakob i Sverrig Leiligheden til at angribe Danmark. Begge frygtede Knuds voxende Magt og store Planer, og

imellem Knud og Oluf havde der længe været et spændt Forhold, fordi Oluf havde opkastet sig til Konge i Norge ved at fordrive Erik Jarls Søn og Broder, medens Jarlen selv var hos sin Svoger i England, for at hjælpe ham til dette Lands Erobring. Som Følge heraf havde ogsaa norske Oprørere fundet et aabent Tilflugtssted ved Knud den Stores Hof. De forenede Konger gjorde store Fremskridt, og Ulf Jarl, som styrede Danmark, ansaae det under disse Omstændigheder for nødvendigt, at Landet havde et Overhoved. Efter Aftale med Emma bevægede han derfor Folket paa Viborgthing til at kaare Knuds og Emmas Søn, Hardeknud, til Konge. Knud, som kom ilende hjem, blev meget forbittret herover, men opsatte Hævnen, indtil Fjen-
1027. derne vare fordrevne. Det kom til et Slag ved Helgeaa i Skaane, hvor Knud selv kom i stor Livsfare, men ved Ulf Jarls Hjælp ikke alene reddede sit Liv, men ogsaa seirede over Fjenderne. Disse og andre Tjenester sikkrede ikke Ulf Jarl mod Edrik Streons og Thorkel den Høies Skjæbne: Knud lod ham nogen Tid efter myrde i St. Lucii Kirke i Roeskilde, til hvilken han derpaa som Sone for sin Misgjerning skjænkede et heelt Herred. Derpaa drog Knud op med en Flaade til Norge og nødte Oluf den Hellige til at flygte ud af sit Rige, hvorpaa Hakon Erikssen, Erik Jarls Søn, blev sat til Høvding i Norge. Da denne kort efter døde, gjorde Oluf den Hellige et Forsøg paa at til-
1030. bagevinde sit Rige, men faldt i Slaget ved Stiklestad. Knud udnævnte derpaa sin Søn Svend, der var født af hans første Kone Alfifa, til Underkonge i Norge. Nu herskede Knud den Mægtige over Danmark, England, Norge, Sydskotland og en Deel af Venden. Svend gjorde sig imidlertid forhadt ved sin uforstandige Regjering i Norge, og saae sig omsider nødt til at vige for et mægtigt Parti, som indkaldte Oluf den Helliges Søn, Magnus den Gode. Saaledes begyndte Knuds store Rige allerede at opløses, da Døden pludselig bortrev ham, inden
† 1035. han endnu havde naaet sit 40de Aar.

7. Knuds og Emmas Søn, Hardeknud, blev nu valgt til Konge i Danmark; men Knuds anden Søn med Alfifa, Harald Harefod eller den Letfodede, besteg den engelske Throne,

uagtet Emma gjorde Alt for ogsaa at skaffe sin Søn dette
Rige. Svends Fordrivelse foranledigede Krig mellem Norge
og Danmark, og begge Hærene stode allerede færdige til at an-
gribe hinanden ved Gøtaelven, da Høvdingerne mæglede Forlig
mellem de unge Konger, Magnus og Hardeknud. Svend 1034
var tidligere død. Ved Forliget blev fastsat, at, hvis en af
Kongerne døde sønneløs, skulde den Længstlevende arve den
Andens Rige. Hardeknud beredte sig nu til at gaae til Eng-
land, men kom først dertil efter længere Tids Forløb, just som
hans Broder Harald var død. Hardeknud førte derpaa i tre 1039.
Aar en lidet berømmelig Regjering over Danmark og England.
Ved hans Død ophørte Rigernes Forening, da Englænderne † 1042.
valgte en af Ethelreds og Emmas Sønner, **Edvard Bekjen-
deren**, til Konge.

II.

(1042–1157.)

Magnus den Gode. Kamp med Svend Estridsen. Venderne. — **Svend Estridsen.** Kamp med Harald Haardraade. Tog til England. Kirkevæsenet. Bisp Vilhelm. Adam af Bremen. — **Harald Hein.** Kongevalget. Forandring i Retsplejen. — **Knud den Hellige.** Geistlighedens stigende Magt. Rustning mod England. Folkeoprør. — **Oluf Hunger.** — **Erik Eiegod.** Tog til Venden. **Erkebisp Liemar.** Knud den Helliges Kanonisation. Gilder. Borgerstanden. — **Niels.** Oprettelsen af Erkesædet i Lund. Knud Lavard. — **Erik Emun.** — **Erik Lam.** — Borgerkrig. Betheman. Frederik Rødskjæg. Slaget paa Grathedeheden.

---

1. Da Hardeknud var død sønneløs, forenedes nu ifølge Forliget ved Gøtaelven Danmark og Norge under **Magnus den Gode.** Mandsstammen af den danske Kongelinie var uddød; men paa Qvindesiden levede **Svend Estridsen**, en Søn af Ulf Jarl og Knud den Stores Søster **Estrid.** Denne Mand var Magnus den Gode uforsigtig nok til at sætte til Jarl over Danmark. De Danske, som nylig havde herstet over saa mange

Folk, vilde nødigen staae under Norge, og Svend Estridsen fandt derfor ingen Vanskelighed for at blive valgt til Konge af Folket paa Viborgthing. Det kom herved til en Krig med Magnus den Gode, som førtes meget uheldigt af Svend Estridsen, der gjentagne Gange maatte forlade Riget og søge Tilflugt i Sverrig hos Anund Jakob. Medens Svend og Magnus krigede, faldt Venderne ødelæggende ind i Riget og trængte frem lige til Grændsen af Nørrejylland; men Magnus den Gode drog imod dem og slog dem, skjøndt de vare langt talrigere, i et blodigt Slag paa Lyrskovshede ved Skodborgaa. En Tid understøttedes Svend af Harald Haardraade, Magnus den Godes Farbroder, som var kommen hjem fra fremmede Lande og gjorde Fordring paa en Deel af Norge; men denne Hjælp ophørte, da Magnus fandt sig i at dele Norge med sin Farbroder. Svend var nærved at opgive alt Haab om Danmarks
† 1047. Krone, da Magnus døde og ved sin Død erklærede Svend for sin retmæssige Efterfølger i Danmark.

2. Svend Estridsen maatte imidlertid i 17 Aar kjæmpe for sit Rige med Norges stridbare Konge Harald Haardraade. Skjøndt Svend ofte blev slaaet — blandt Andet i det blodige Slag
1062. ved Nisaa i Halland, hvor han selv kom i stor Livsfare — bevarede han dog et standhaftigt Mod og var elsket af Folket. Efterat
1064. han havde faaet Fred med Harald, førte han ingen betydelige Krige, men lod dog foretage et Par Tog til England for at tilbagevinde dette Land, som den normanniske Hertug Vilhelm Erobrer nu havde gjort sig til Herre over. Men begge Togene mislykkedes. Magnus den Gode havde ødelagt Jomsborg og slaaet Venderne; men alligevel blev Danmark frygteligt hærjet ved Sørøveri af de hedenske vendiske og slaviske Folkefærd, som boede ved Østersøens Grændser og op til den finske Bugt under forskjellige Navne, Vagrer i Holsteen, Obotriter i Meklenborg, Vilzer indtil Oder, Preusser, Kurlænder, Lieflænder og Ester. Disse ødelæggende Sørøverier vedvarede i over 150 Aar, indtil omsider Valdemarerne gjorde Ende paa dem ved at underkaste sig de østersøeske Kystlande.

Af Kirkevæsenets Ordning i Danmark har Svend Estridsen store Fortjenester. Der bestode allerede 5 Bispesæder i Danmark, nemlig i Slesvig, Ribe, Aarhuus, Odense og Roeskilde; hertil føiede Svend Estridsen 4 nye, nemlig Viborg og Børglum i Nørrejylland, Lund og Dalby i Skaane, hvilket Sidste dog kort efter forenedes med Lund. Disse mange Bispedømmer oprettede Svend for at bortrydde Vanskelighederne for Opnaaelsen af sit Ønske, at faae et eget Ærkesæde stiftet i Danmark, hvorved den nordiske Kirke kunde befries fra sin Afhængighed af det fremmede Ærkesæde i Hamborg. Denne Afhængighed havde været meget følelig for Svend, som af den hamborgske Ærkebisp Adelbert under Trusel af Band var bleven nødt til at skille sig ved sin anden Dronning Jutta, der var en Stifdatter af hans første Kone. Svend drev Underhandlinger med med flere Paver om Oprettelsen af et nordisk Ærkesæde, men døde, inden Sagen blev afgjort. Kirkernes Antal voxede betydeligt; paa Svends Tid skal der i Skaane have været 300 Kirker, 150 paa Sjælland, 100 paa Fyen, de fleste af Træ. Kirkens Myndighed, som Kongen havde maattet bøie sig for i det nysanførte Tilfælde med den hovmodige Adelbert, fremtraadte ikke sjælden som en nødvendig Tvang for Tidens raae og tøilesløse Sæder. Saaledes i en Begivenhed med Kongens egen Ven Bisp Vilhelm af Roeskilde. Kongen havde ladet nogle af sine Gjæster, der ved et Gilde Nytaarsaften havde brugt fornærmelige Ord om ham, den følgende Morgen dræbe i Roeskilde Kirke; da Kongen siden vilde gaae ind i Kirken for at forrette sin Andagt, forbød Bisp Vilhelm ham Indgangen og satte ham i Band — det første Tilfælde af den Art i Danmark; siden hændtes det oftere. Først da Kongen kom tilbage iført grove Klæder og som en bodfærdig Synder bad om Forladelse for sin Brøde, løste Bispen ham af Kirkens Band. Roeskilde Kirke blev ved den Leilighed beriget med et halvt Herred, som Kongen skjænkede den til Sone for Drabet. Svend Estridsen besad en større Dannelse end almindelig hos den Tids Konger. Han førte Brevvexling paa Latin med Pave Gregor den 7de og var saa vel bevandret i sit Lands Historie,

at han kunde meddele Adam, en Kannik i Bremen, som han meget yndede, vigtige Efterretninger om Norden, hvilke af denne benyttedes i hans bremiske Bispekrønike og Beskrivelse af
† 1076. Danmark.

3. Svend Estridsen efterlod en Mængde Sønner, af hvilke fem bestege Thronen den ene efter den anden, om end den sidstregjerende havde efterladt sig Sønner. Ellers valgte Folket i Almindelighed den, der var nærmest i Slægt med den afdøde Konge, til hans Efterfølger; men Slægtskabet alene bestemte dog ikke Thronfølgen, og Afvigelsen i nærværende Tilfælde lader sig forklare af de stedfindende Omstændigheder. Kongevalget skete paa et almindeligt Folkething eller Danehof, som sædvanlig holdtes i Sjælland paa Isøre ved Isefjord, undertiden ogsaa ved Viborg i Jylland. Naar Kongen var valgt paa det almindelige Thing, reiste han derpaa omkring i Provindserne for at lade sig hylde paa Landsthingene, i Skaane paa St. Libbers Høi ved Lund, i Sjælland ved Ringsted eller Vordingborg, i Nørrejylland ved Viborg og i Sønderjylland paa Urnehovedthing. — Folkets Stemmer vare denne Gang deelte mellem Svend Estridsens ældste Søn Harald og Knud, som skjøndt yngre havde et stort Parti for sig formedelst sin Tapperhed og sin personlige Dygtighed; men omsider valgtes dog Harald som ældst og tillige kraftigen understøttet af sin Svigerfader den mægtige Jarl Asbjørn. Harald skal have været en mild, men svag Regent, og fik derfor Tilnavnet Hein, en blød Steen. Hans korte Regjering er bleven mærkelig ved en vigtig Forandring i Retteragangsmaaden. Tidligere blev en Mand anseet for overbeviist om den Brøde, hvorfor han beskyldtes, naar Anklageren bekræftede sit Udsagn ved Ed og Vidner, eller maatte i det Mindste bevise sin Uskyldighed ved Jernbyrd eller Tvekamp, hvilket Sidste dog gik mere og mere af Brug. Jernbyrd betragtedes som en umiddelbar Dom af Gud, og bestod i, at den Anklagede bar eller med blottede Fødder traadte paa gloende Jern; blev han uskadt, erklæredes han for uskyldig, i modsat Tilfælde for skyldig. Under Kong Harald Hein blev det derimod den Anklagede tilladt i de fleste Tilfælde

at befrie sig ved Benægtelseseed, naar denne bekræftedes ved et vist Antal uberygtede Mænd, Mededsmænd, som aflagde Ed paa, at de vare overbeviste om, at den Anklagede havde talt Sandhed. Denne nye Indretning gjorde Harald Hein meget yndet af Folket, og den vedligeholdt sig længe. † 1080.

4. Knud med Tilnavn den Hellige, som efter Haralds Død besteg Thronen, var ikke blot en from, men ogsaa en djærv og kraftig Mand og en myndig Konge. Han avede med Strænghed og uden Persons Anseelse Lovenes Overtrædelse, og søgte at udrydde de Levninger af Oldtidens Raahed, som endnu fandtes, blandt Andet Sørøveri. En anseet Høvding paa Bornholm, Egil Ragnarsen, som havde gjort sig skyldig heri, lod han uden Naade hænge. For at befordre Landets Kultur viste han Fremmede, som toge Bopæl her, Velvillie og Beskyttelse. Især arbeidede han med Iver paa Trældommens Afskaffelse og understøttede Geistligheden i dens Bestræbelser for denne Sag. Dog varede det længe, inden Christendommens Aand aldeles fik Bugt med dette Onde. Det ophørte noget tidligere i Kjøbstæderne end paa Landet; men her finder man Spor deraf endnu i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Geistlighedens Magt og Anseelse fandt en virksom Befordrer i Knud den Hellige. Han gjorde Geistligheden til den fornemste Stand i Riget ved at give Bisperne Rang med Prindser og Hertuger; den fritoges for at staae under de almindelige Domstole i geistlige Sager, hvilket ikke længe efter under Kong Niels udvidedes dertil, at Geistlige i alle Sager skulde dømmes af deres Standsfæller; selv Verdslige inddroges under Kirkens Domstol i visse Sager, som Meened, Ægteskabsbrud, Aager, der betragtedes som Forbrydelser mod Gud og Kirken, og som Følge heraf fik Geistligheden ogsaa Ret til at hæve de Bøder, der faldt ved slige Leiligheder. Ogsaa Tiende til Kirken søgte Knud at faae indført i Danmark ligesom i andre christne Lande; men dette maatte han lade fare, da Folket viste den meest afgjorte Uvillie mod en saadan bestandig Skat, hvilken den betragtede som den værste Trældom.

Den kjække og virksomme Knud tænkte alvorligt paa Eng-

lands Tilbageerobring, og samlede i dette Øiemed, understøttet af sin Svoger Oluf Kyrre i Norge og sin Svigerfader Grev Robert af Flandern, en Flaade paa 1000 Skibe i Liimfjorden. Men, da Kongens Ankomst til Flaaden forsinkedes, skiltes den ad, hvortil maaskee ogsaa Bestikkelser fra Vilhelm Erobrer bidroge. Kongens Broder Oluf, som havde havt Deel i Flaadens Opløsning, blev sendt i Lænker til Flandern, og der paalagdes de ulydige Ledingsmænd store Bøder. Da disse tillige indkrævedes med stor Vilkaarlighed og Uretfærdighed, reiste sig Oprør i Vendsyssel, som derpaa udbredte sig over hele Nørrejylland. Oprørerne forfulgte den flygtende Konge til Fyen, og
† 1086. dræbte ham i St. Albans Kirke i Odense, hvor han havde søgt Tilflugt. Prinds Benedikt faldt i Kampen for sin Broder, som knælende i Bøn for Alteret rolig oppebiede Døden. Hans Dronning Edela flygtede til Flandern med sin treaarige Søn Karl.

5. Den næstældste Broder Oluf hentedes nu fra Flandern og toges til Konge. Hans niaarige Regjering er kun bleven mærkelig ved en langvarig Hungersnød, hvorved han fik Tilnavnet Hunger. Geistligheden sagde, at det var en Him-
† 1095. lens Straf for Mordet paa den fromme Knud.

Efter Olufs Død kaaredes Broderen Erik Eiegod til Konge i Danmark. Han var en kjæk og stridbar Mand, tillige veltalende, venlig og ligefrem mod de Ringere; han agtede Folkets Rettigheder og foretog intet Vigtigt uden dets Minde. Han blev derfor elsket af Folket som faa Konger. Ved flere heldige Tog til Venden betryggede han Landet mod de Sørøverier, hvoraf dets Kyster saa længe havde lidt. Da han kom i Strid med den bremiske Erkebisp Liemar, besluttede han at fornye sin Faders Bestræbelser for at skaffe Norden et indenlandsk Erkesæde; tillige ønskede han at faae sin myrdede Broder Knud erklæret for Helgen. I dette Øiemed gjorde han en Reise til Pave Urban den 2den, der villig indrømmede ham hans Forlangende. Efter Eriks Hjemkomst blev Knud optagen af Graven og med stor Høitidelighed skriinlagt i den prægtige St. Knuds Kirke i Odense. Herved fik Danmark en national Hel-

gen, til hvis Grav Pilegrimme fra alle Nordens Lande i mange Aarhundreder valfartede i Haab om Hjælp for aandelig og legemlig Nød. Nogen Tid efter besluttede Erik Eiegod at drage til det hellige Land for at afsone et Mord, han havde begaaet. Folket bad ham bønligt at blive hjemme og styre Land og Rige; han blev alligevel ved sit Forsæt og begav sig paa Reisen, men døde, inden han naaede sit Maal, paa Cypern. † 1103.

6. Kong Knuds Optagelse blandt Kirkens Hellige fik ogsaa vigtige Følger derved, at der til hans Ære stiftedes egne Broderskaber eller Gilder. Formaalet for disse Foreninger, der havde deres egne med Ed besvorne Love (Gildeskraaer), var gjensidig Beskyttelse mod Vold og Uret i hine Tider, da Lovene kun havde ringe Kraft, og fælleds Hjælp, naar noget af Medlemmerne kom i Nød og Trang ved Sygdom, Skibbrud, Ildebrand eller andre Ulykkestilfælde. Stridigheder mellem Gildebrødrene afgjordes ved Gildets egen Domstol, og, naar en Gildebroder anklagedes udenfor Gildet, skulde de øvrige staae ham bi med Ed og Vidnesbyrd. Ligesaa paalaae det hele Samfundet, naar en af Brødrene var bleven dræbt af en Fremmed, at sørge for Inddrivelse af Mandeboden, eller, naar denne nægtedes, at tage Blodhævn over Drabsmanden. Som næsten alle Indretninger i Middelalderen havde Gilderne et geistligt Præg: de vare indviede til en eller anden Helgen, hvis Navn de førte, Gaver skjænkedes til Kirken og Fattige, Sjælemæsser læstes over afdøde Gildebrødre paa Gildets Bekostning o. s. v. De fandtes tidligere udenfor Norden og oprindelig som reent geistlige Samfund. Nogle Gilder nøde en større Anseelse og kaldtes kongelige fordi de vare indviede til Knud den Hellige, Knud Lavard, Erik Plovpenning; andre Gilder dannedes af Kjøbmænd og Haandværkere, men havde i det Hele samme Indning som hine. Eftersom Statens Love og Indretninger vandt større Fasthed, bleve disse private Foreninger overflødige, indskrænkedes mere og mere og ophørte tilsidst aldeles ved Reformationens Indførelse.

7. Gilderne bidroge betydeligt til at udvikle Borgerstanden i Danmark ved at fremme Samfundsaand og Samvirken

mellem Beboerne af samme Kjøbstad. De udbredte sig over alle Landets Stæder og kaldte i hver By de meest anseete og velhavende Borgere blandt deres Medlemmer. Kjøbstæderne, hvoraf der allerede i Oldtiden fandtes adskillige ikke ubetydelige, tiltoge i dette Tidsrum i Antal og Betydning. Den stigende Kultur og Handelens Opblomstren fremkaldte nye Haandværker og Næringsveie, og bevirkede en bestemtere Adskillelse mellem Landbrug og Kjøbstædsnæring. Anlæg af Kirker og Klostre medførte ikke faa Kjøbstæders Opkomst, som Næstved, Sorø, Præstø, Maribo. Gunstig Beliggenhed for Handel og Søfart i Forbindelse med Nærheden af en befæstet Borg til Værn mod Sørøvere var ellers den almindeligste Grund til Anlæg af nye Kjøbstæder, som Aalborg, Flensborg, Kjøbenhavn, Skanør. Kjøbstæderne fik senere en egen Lovgivning og en selvstændig meget fri Forfatning.

8. Erik Eiegods Søn, Harald Kesia, som i sin Faders Fraværelse havde styret Landet, havde opvakt Misfornøielse ved sin slette Regjering, og hans tvende Brødre vare ikke voxne; derfor valgtes atter en af Svends Estridsens Sønner, Niels, til Konge, da Budskabet om Eriks Død omsider naaede Dan-
1104. mark. Den pavelige Bulle om Oprettelsen af et nordiskt Ærke-
sæde kom ikke til Danmark før efter Eriks Bortreise, og Udnæv-
nelsen af den første Ærkebisp i Norden, Adzer, hvis Sæde
1104. blev Lund, skete derfor først i Begyndelsen af Nielses Regiering
ved en i dette Øiemed hidsendt pavelig Legat. Ved denne Forandring fik Kirken, hvis Magt Knud den Store og Svend Estridsen havde lagt Grunden til, og som Knud den Hellige saa betydeligen havde udvidet, indre Styrke og Sammenhold. Kirken fremtraadte som en ordnende og beskyttende Magt, medens Staten endnu var for svag til at værne om det borgerlige Samfund. Men det kom herved til jævnlige Sammenstød mellem den verdslige og geistlige Regjering, og Lunds Ærkebisper med deres store Besiddelser af Jordegods og rige Indtægter satte sig ofte op imod Kongerne og fremkaldte Oprør og Borgerkrige. Kongerne kom sædvanlig til kort i denne Kamp, indtil omsider den verdslige Regjering havde udviklet sig til

Selvstændighed, og Kirkens Magt maatte vige for Statens. Geistlighedens Adskillelse fra Staten fuldførtes ved Indførelsen af Coelibatet eller Præsternes ugifte Levnet. Den første pavelige Befaling desangaaende udstædtes til den danske Kirke 1123.
ikke længe efter Oprettelsen af Ærkesædet i Lund, men mødte en langvarig og haardnakket Modstand hos den danske Præstestand, ligesom ogsaa hos det øvrige Folk. Endnu et hundrede Aar derefter gjorde et Par hundrede tydske Præster paa en 1222.
Kirkeforsamling i Slesvig bestemt Indsigelse derimod. Men forgjæves: ugift Levnet blev Regel for Præstestanden her, som i andre christne Lande, og havde her, som ellers overalt den fordærvelige Følge, at Præsterne levede med Friller istedenfor med Ægtehustruer.

Niels var en svag og uduelig Regent; Venderne hærjede Landets Kyster, og i det Indre forstyrredes Freden ved Erik Eiegods tvende urolige Sønner, Harald Kesia og Erik, siden kaldet Emun, som laae i en blodig Tvist om deres Fædrenearv. Til Held for Landet var deres Broder, Knud Lavard, en Prinds af en ædel Tænkemaade og store Egenskaber, der nogenlunde bødede paa Kongens Uduelighed. Han tvang sine Brødre til at holde sig rolige, øvede de røverske Vender og sikkrede som Hertug i Sønderjylland Landegrændsen mod Obotriternes Indfald. Da den obotritiske Kongeslægt var uddød, blev han ved Keiser Lothars Understøttelse Konge over Obotriterne. Af Landets Kultur erhvervede han sig Fortjenester ved at indkalde tydske Haandværkere til Roeskilde og Slesvig. Men hans store Anseelse og den Yndest, han stod i hos Folket, vakte et bittert Had hos Nielses Søn Magnus, der i ham saae en farlig Medbeiler til Danmarks Krone. Omsider blev Knud Lavard snigmyrdet af Magnus Nielsen og Henrik Skatelaar, † 1131.
en Sønnesøn af Svend Estridsen, i Haraldsted Skov ved Ringsted. Denne Udaad var nærved at fremkalde et Oprør, som kun forebyggedes, da Niels dømte sin Søn til evig Landsforviisning. Han drog til Sverrig, hvor han var valgt til Konge over Vestgoterne, men kom kort efter tilbage. Derover greb Erik Emun til Vaaben, medens Harald Kesia tog Parti med

sin Broders Mordere. Det kom til et Slag ved Fodevig i
1134. Skaane, hvor Magnus og Henrik Skatelaar faldt. Niels red-dede sig ved Flugten, men begav sig uforsigtigen til Slesvig, hvor Knud Lavard havde havt sit jævnlige Sæde, og hvor han havde været Formand for St. Knuds Gilde. De forbittrede Gildebrødre grebe strax til Vaaben, da Kongen kom til Byen, og nedhuggede ham tilligemed hans Følge.

9. Erik Emun sikkrede sin Magt ved at lade sin Broder og hans 9 Sønner myrde; den tiende, Oluf, undkom forklædt. Erik gjorde et Tog til Venden, ved hvilken Leilighed Rytteri første Gang førtes over Havet. Arkona erobredes vel, men Indbyggerne faldt snart igjen fra Dånmark, og Sørøveriet vedblev. Efter en treaarig Regjering blev den grusomme
† 1137. Erik Emun myrdet af Jyden Sorteplov paa et offentlig Thing i Nærheden af Ribe.

Da ingen af de tre Prindser, som ved deres Fødsel nærmest kunde gjøre Krav paa Kronen, Erik Emuns Søn Svend, Knud Lavards Søn Valdemar og Magnus Nielsens Søn Knud, endnu var mandvoren, valgtes Erik Eiegods Dattersøn Erik Lam til Konge. Harald Kesias Søn Oluf foraarsagede en Tidlang Uroligheder i Skaane, og Rigets Kyster hærjedes idelig af Sørøveri. Et Tog, som Erik Lam gjorde til Venden, endtes med Skam og Skade. I sine sidste Dage blev denne uduelige Konge kjed af Regjeringen, gik i St. Knuds Kloster i
† 1147. Odense, hvor han kort efter døde som Munk.

Efter Erik Lams Død udbrød en tiaarig Borgerkrig mellem de tre ovennævnte Prindser. Svend blev antagen til Konge af Øboerne og Skaaningerne og i en Deel af Sønderjylland, hvor han var i Besiddelse af Byen Slesvig; det øvrige Jylland valgte Knud til Konge; Valdemar sluttede sig en Tidlang til Svend, som udnævnte ham til Hertug i Sønderjylland. Svend i Forening med Valdemar fordrev Knud Magnussen af Landet, og sloge ham siden, da han kom til-
1151. bage med fremmede Hjælpetropper i et afgjørende Slag ved Viborg. Den anden Erkebisp i Lund, Eskil, havde taget Parti

med Knud, men blev overvunden og fangen af Svend, der dog frygtede hans Indflydelse saa meget, at han frigav ham og til Forsoning skjænkede Ærkesædet et heelt Herred og flere Besiddelser i Skaane og tre Fjerdedele af Bornholm. — Under den indvortes Krig mellem Kongerne havde de vendiske Sørøvere frit Spil, indtil Borgerne selv paatoge sig at værne om Landet. Der dannede sig i Roeskilde et Selskab til Sørøvernes Bekjæmpelse, der under Anførsel af en Borger i denne By, Vethemann, virkede saa kraftigt, at 82 vendiske Skibe bleve tagne af 22, som Selskabet havde. — Knud Magnussen havde taget sin Tilflugt til Keiser Frederik Rødskiæg, som med Glæde greb denne Leilighed til at fornye den gamle Paastand om Overherredømme over Danmark. Keiseren indbød Svend og Valdemar til Rigsdagen i Merseborg, og nødte her Svend til at erkjende sig for Lehnsherre og tilstaae Knud en Deel af Danmark. Men, da Svend kom hjem, vilde han ikke erkjende det tvungne Forlig. Hans Anseelse begyndte imidlertid at synke og Hertug Valdemars stærkt at hæve sig. Svend tabte sin forrige Yndest hos Folket ved at antage tydske Sæder og Skikke, Oprør udbrød i Skaane, og Ærkebisp Eskil spillede Forræder; Valdemar nærmede sig Knud, til hvis skjønne Halvsøster Sophia han havde fattet Kjærlighed, og traadte tilsidst i aabenbar Kamp med Svend. Dennes Sager fik ikke bedre Fremgang ved de tydske Hjælpetropper, han erholdt fra Henrik Løve af Sachsen. Omsider maatte han beqvemme sig til at dele Riget med sine Medbeilere: Valdemar tog den bedste Deel, hele Nørre- og Sønderjylland, Svend valgte dernæst Skaane, Halland, Bleking og Bornholm, Knud overlodes Sjælland og de øvrige Øer. Under Forliget havde Svend allerede pønset paa Forræderi, som han tre Dage efter udførte ved at overfalde Knud og Valdemar under et Gjæstebud i Roeskilde. Den første myrdedes; men Valdemar undkom saaret til Jylland, hvor han kort efter mødtes af sin krigserfarne Ven, Axel eller Absalon, siden Bisp i Roeskilde og Ærkebisp i Lund, der ligeledes var undkommen fra Blodbadet. Rigets Skjæbne blev nu af-

gjort i Slaget paa Grathehede[n] sønden for Viborg. Svend, siden kaldet Svend Grathe, tabte Slaget og Livet, og Valde-
1157. mar blev Enekonge i Danmark.

III.

(1157—1241.)

Valdemar den 1ste. Henrik Løve. Frederik Rødskjæg. Absalon. Erobringer i Venden. Indre Uroligheder. Erkebisp Eskil. Oprør i Skaane. — Knud den Sjette. Bugislav af Pommern. Fortsatte Erobringer i Nordtydskland. Valdemar. Ingeborg. Geistligheden tiltager i Magt. Lehnsadelen. — Valdemar den 2den Seir. Deeltagelse i svenske og norske Uroligheder. Forhold til Tydskland. Erobringer ved Østersøen. Estland. Kongens Fangenskab. Slag ved Bornhøved. Love og Retsforfatning. Ledingsvæsenet. Bondestandens synkende Anseelse. Landbovæsen. Næringsveie. Videnskaber.

---

1. At bringe de østersøeske Kystlande under Danmarks Herredømme og derved gjøre Ende paa Vendernes fordærvelige Sørøveri, var et Hovedmaal for Valdemars og hans tvende Efterfølgeres Bestræbelser. Valdemar foretog sig strax efter sin Regjerings Tiltrædelse adskillige Tog til Venden; men en tydsk Fyrste, den førnævnte Henrik Løve af Sachsen, som ogsaa havde Planer paa Venden, havde allerede underkastet sig flere af disse Lande og tragtede efter at udvide sit Herredømme over de øvrige. Under disse Omstændigheder indsaae Valdemar Vigtigheden af at sætte sig i et venskabeligt Forhold til Keiser Frederik Rødskjæg, og dette faldt ikke vanskeligt, da Keiseren betragtede den danske Konges Magt som en gavnlig Skranke mod den ærgjærrige Henrik Løve, der bestandig greb
1162. mere og mere om sig. Valdemar begav sig til Keiseren og føiede sig efter hans Ønske at tage Danmark til Lehn af ham, dog uden videre Betydning, da han hverken forpligtede sig til Lehnsfølge eller bandt sin Efterfølger ved noget Løfte; til Gjen-

gjeld tilsagde Keiseren ham sin og de tydske Fyrsters Bistand ved Vendens Erobring.

Valdemar den Første eller Store, selv tapper og krigskyndig og understøttet af en Krigshelt som Bisp Absalon, fortsatte utrættelig sine Bestræbelser for at kue Venden. Under hans 25aarige Regjering foretoges omtrent 20 Tog til Venden; Rygen med den stærkt befæstede Hovedstad Arkona, der tillige var et Hovedsæde for den vendiske Afgudsdyrkelse, indtoges paa 1168.
et af disse Tog, Indbyggerne omvendtes til Christendommen, og større Sikkerhed udbredte sig efterhaanden paa de danske Farvande, medens Landgrændsen forstærkedes ved en Udbedring af Dannevirke. Forholdet til Henrik Løve var verlende, men aldrig rigtig godt, uagtet et Ægteskab sluttedes mellem Hertugens Datter Gertrud og Kongens Søn Knud. — I de norske Uroligheder tog Valdemar ogsaa Deel ved at understøtte Erling Skakke og hans Søn Magnus Erlingsen; han opnaaede derved Afstaaelsen af Vigen, dog kun saaledes, at det strax blev givet Erling Skakke til Lehn paa Livstid.

Medens Valdemar den Store kjæmpede seirrigt mod de ydre Fjender, manglede det ikke paa Bestræbelser for at forstyrre Freden i det Indre. Advaret ved de tidligere Thronstridigheder, havde Valdemar faaet sin Søn Knud, endnu ganske ung, udnævnt til Thronfølger og salvet og kronet. Dette Exempel fulgtes, saa vidt muligt, af de følgende Konger; Folkets Valgfrihed indskrænkedes herved; men Rigets Sikkerhed vandt ved en Foranstaltning, der hævede en af de hyppigste Aarsager til de tidligere Borgerkrige. Men denne Handling af Valdemar vakte stor Misfornøielse blandt de mange Prindser af Kongehuset, som gjorde sig Haab om Thronen. En af dem, Henrik Skatelaars Søn Buris, indlod sig endog i forræderske Forbindelser og paadrog sig derved Lemlæstelse og Fængsel. Erkebiskop Eskil, der allerede som Bisp i Roeskilde havde bragt Sjælland i Oprør mod Erik Emun, og siden havde taget virksom Deel i Borgerkrigen efter Erik Lams Død, vovede ogsaa at trodse Valdemar; men denne kraftige Konge tvang ham til at bøie sig, og afstaae de store Besiddelser, han i de urolige

Tider havde bragt under Ærkesædet i Lund. Siden opholdt Eskil sig i 7 Aar i Udlandet, men kom efter sin Hjemkomst i en endnu misligere Stilling, da hans tvende Dattersønner indlode sig i en Sammensværgelse mod Kongen. Mistænkt og
1177. hadet nedlagde han omsider den ærkebispelige Værdighed og begav sig til Frankrig, hvor han døde. Absalon blev valgt til hans Efterfølger, men modtog først Valget efter lang Vægring.

Den Undertrykkelse, som Skaaningerne lede af de kongelige Fogeder, i Forbindelse med Misfornøielse over Tiendens Indførelse og Afskaffelsen af Præsteægteskaberne, fremkaldte i Valdemars sidste Dage et voldsomt Oprør i Skaane. Første Gang lykkedes det Kongen, der var mere yndet af Almuen end Absalon, at dæmpe Urolighederne ved mindelige Forestillinger; men, da Absalon ikke vilde give efter med Hensyn til Tienden, greb Almuen paany til Vaaben, men led et stort Nederlag ved
1181. Dysieaa. Modet var dog ikke endnu knækket paa Skaanin-
† 1182. gerne. Da Valdemar den Store kort efter døde, og Bønderne havde faaet en Anfører i en Prinds Harald Skræng, udbrød et nyt Oprør, som Knud den Sjette med stor Strænghed dæmpede, efterat Almuen var bleven slagen ved Lummeaa.

2. Knud den Sjette fulgte de samme Planer som sin Fader, veiledet og understøttet af de samme trofaste Raadgivere og tappre Krigere, Ærkebisp Absalon og hans Broder Esbern Snare, hvortil ogsaa snart kom Kongens unge Broder, den feirrige Valdemar. Keiser Frederik Rødskiæg sendte et Gesandtskab til Danmark for at opfordre den nye Konge til at hylde sig som Lehnsherre; men der svaredes, at Danmarks Konge herskede ligesaa frit og uafhængigt i sit Rige som den romerske Keiser i sit, og at man aldeles ikke erkjendte Keiserens paastaaede Overherredømme over Danmark; Magt var man beredt til at møde med Magt. Den forbittrede Keiser, som nylig havde knækket den farlige Henrik Løves, Knuds Svigerfaders, høit stegne Vælde, ophidsede nu Hertug Bugislav af Pommern til Angreb paa Danmark. Hertugen beredte sig med 500 Skibe til at anfalde Rygen; men Absalon, som blev un-

derrettet derom, samlede de Skibe, han i en Hast kunde overkomme, og overrumplede dermed de forfærdede Vender, som mi- 1184.
stede 465 af deres 500 Skibe. Efter denne berømmelige Seir underkastede Pommern sig Danmark; det Samme var kort efter Tilfældet med det obotritiske Venden eller Meklenborg, og Knud den Sjette skrev sig nu „de Danskes og Slavers Konge“. Knud gjorde siden adskillige Tog til de østlige Kyster af Østersøen, gjorde Erobringer i Estland og nødte Indvaanerne til at antage Christendommen; men, da de Danske forlode Landet, vendte de atter tilbage til Hedenskabet og Sørøveriet. Nærmere Fjender gjorde snart Fordring paa Knuds Opmærksomhed. Grev Adolph af Holsteen, Erkebispen af Bremen, Markgreven af Brandenborg og flere nordtydske Fyrster forenede sig for at sætte en Grændse for Danmarks stigende Magt. Dette Forbund blev saa meget farligere, som der i Landet selv var en dristig og ærgjærrig Prinds, der pønsede paa forræderske Planer. Dette var Bisp Valdemar i Slesvig, en uægte Søn af den i Roeskilde myrdede Knud Magnussen. Harmfuld over, at Statholderskabet i Sønderjylland var ham frataget og overdraget Kongens Broder Valdemar, lod han sig forlyde med Fordringer paa Danmarks Krone og indlod sig i Forbindelse med Rigets tydske Fjender og Kong Sverre i Norge, der var forbittret over den Understøttelse, som tidligere hans Medbeiler Magnus Erlingsen og nu den throndhjemske Erkebisp Erik og andre Misfornøiede fandt i Danmark. Men det lykkedes at bemægtige sig denne farlige Mand, som maatte bøde for sit Forræderi med et langvarigt og haardt Fangenskab. Hertug Valdemar gik frem med glimrende Held mod de udvortes Fjender: Grev Adolph af Holsteen blev fangen, hele Holsteen og Ditske matilsagde Keiseren ham sin og de tydske Fyrsters Billigen Danmark, Ratzeborg indtoges og Greven af Sverin blev dansk Vasal.

Medens Valdemar kjæmpede med saa meget Held ved Elben, døde hans Broder Knud den Sjette. Et Giftermaal † 1202.
mellem Knuds Søster Ingeborg og den franske Konge Philip August gav Anledning til en hæftig Tvist i Knuds sidste Re-

gjeringstid, da Philip forskjød denne Prindsesse; en pavelig Bandbulle bevægede ham, dog først efter flere Aars Forløb, til atter at tage hende til Ægte.

Aaret før Knud var Erkebisp Absalon død, en af de største Mænd, som Danmark har frembragt i Middelalderen, en udmærket Kriger baade til Lands og Vands, en viis Raadgiver i Statens og Kirkens Anliggender og en Ven af Videnskaberne. At Saxo og Svend Aagesen skreve deres Danmarks Kroniker, skyldes hans Opmuntring.

3. Under den kraftige Styrelse af Erkebisper som Eskil og Absalon og dennes Efterfølger Andreas Sunesen fik det danske Kirkevæsen Orden og Fasthed, og Geistlighedens Magt steg betydeligt. Eskil forfattede en Kirkeret for Skaane og Absalon en for Sjælland, der begge bleve vedtagne af Folket paa et Thing. I Danmark opkom nu ogsaa ved Stiftskirkerne Domkapitler med Kanniker, der betragtedes som Bispernes Raad og skulde lægge Vind paa Videnskaberne for at oplære andre Geistlige til Kirkens Tjeneste. Vigtige bleve Domkapitlerne især ved den Ret, de efterhaanden tiltoge sig, til at udvælge Bisperne. Herover reiste sig i den følgende Tid en voldsom Kamp med Kongerne, der tidligere havde udnævnt Bisper efter eget Tykke, og hvem det var høist magtpaaliggende selv at bestemme Valget af de Mænd, der med den geistlige Myndighed forenede saa megen verdslig Magt. I Tydskland var imidlertid Sagen allerede afgjort til Kirkens Fordeel, da Keiseren efter langvarig Modstand gav efter for Pavens
1122. Fordring ved Forliget til Vorms, og i Danmark blev Stridens Udfald senere det Samme. Munkevæsenet udbredte sig stærkt i Danmark og virkede gavnligt paa Kulturen ved at fremme Landvæsen og Havedyrkning, Haandværker og Kunster. En fransk Abbed Vilhelm, som Absalon indkaldte, erhvervede sig Fortjenester i denne Henseende. Under Valdemar den Anden kom ogsaa Tiggermunke, Franciskanere og Dominikanere, eller, som de her kaldtes af deres Dragt, Graabrødre og Sortebrødre, til Danmark. Disse lade og unidende Munke gjorde lige saa megen Skade, som de andre i den første Tid, da Tugt og Or-

den holdtes vedlige, stiftede Gavn. Ligesom Kirken tiltog i indre Fasthed, saaledes voxede den ogsaa i Rigdom og ydre Magt. En umaadelig Mængde Jordegods skjænkedes til Kirken, baade af Konger og Private; Indtægterne forøgedes ved den mere almindelige Indførelse af Tiende; Bisperne havde befæstede Borge, holdt Krigsfolk og ledsagedes af et prægtigt og talrigt Følge af Væbnede. Kirken var fuldrustet til at begynde en Kamp mod Kongerne, naar det skulde gjælde.

4. Ved Siden af Geistligheden og over Borger- og Bondestanden begyndte Adelen at hæve sig som en egen Stand. Allerede i ældre Tider havde Høvdinger og andre Mænd, som hørte til berømte Slægter og besade stor Rigdom af Jordegods, eller som tjente i Kongens Hird og forestode vigtige Embeder, nydt en større Rang og Indflydelse end de almindelige frie Bønder, skjøndt Loven ikke tilkjendte dem særegne Rettigheder. Knud den Stores Thinglid var en Udvidelse af de ældre Kongers Hird og samlede en stor Mængde af disse mere anseete og formuende Mænd omkring Kongens Person. Men det var først under Valdemar den Store og den nærmeste Tid efter ham, at Adelen fremtraadte som en bestemt Stand med særegne Rettigheder. Aarsagen var de bestandige Krige, som Valdemar og hans Efterfølgere førte og den tiltagende Brug af Rytteri. Dette havde i Tydskland og andre Lande allerede længe udgjort Kjærnen af Hæren, og ved de idelige Berøringer med Tydskland begyndte det ogsaa meer og meer at blive en uundværlig Deel af den danske Hær. Men, da Ledingsmændene kun vare forpligtede til at gjøre Tjeneste tilskibs som Sømænd og tillands som Fodtropper, maatte der tilbydes dem, der frivillig paatoge sig at gjøre Krigstjeneste til Hest (Rostjeneste) og selv udredte den dertil hørende kostbare Rustning, visse Fordele og Rettigheder Disse bestode deri, at Kongerne overlode slige Krigere, som kaldtes Hærmænd, Kongens Mænd, Vasaller, en Eiendom til at nyde og bruge for Livstid (et Lehn), og fritoge dem for de Byrder og Afgifter til Landets Forsvar, som paahvilede Andre (Inne, Stød og Leding). Ogsaa fik Hærmændene allerede inden Udgangen af nærværende

Tidsrum den vigtige Ret at oppebære Bøder af deres Fæstere, som ikke oversteg tre Mark (omtrent 15 Rdlr.) De store Besiddelser i Jordegods, som Kongerne eiede rundt omkring i Riget, og som netop i denne Tid vare blevne forøgede ved de betydelige Strækninger af Landet, der ved Vendernes Indfald vare blevne øde og herreløse og derved hjemfaldne til Kronen, gave Kongerne Midler i Hænde til at uddele Lehn og skaffe sig Lehnsmænd i Mængde. Mange Bønder toge ogsaa deres Eiendom til Lehn af Kongen og bleve hans Lehnsmænd, idet de foretrak den mere anseete Lehnstjeneste for den simple Ledingstjeneste. Over sine Lehnsmænd havde Kongen ogsaa mere uindskrænket Raadighed end over Ledingsmændene; thi hine maatte indstille sig til Krigstjeneste, naar og hvor Kongen befalede, og dette var vigtigt, da Folket efterhaanden tabte sin gamle Krigslyst og begyndte at foretrække fredelige Sysler for idelig Leding. Iøvrigt havde ikke blot Kongen, men ogsaa Bisperne Lehnsmænd; Roeskilde Bisp havde saaledes 43 Lehn at bortgive. Denne Lehnsadel, der havde Forpligtelser ikke mindre end Rettigheder, var aldeles personlig; men gik i det følgende Tidsrum over til Arveadel, og Forpligtelserne bleve faa, men Rettighederne mange.

6. Da Knud den Sjette var død barnløs, besteg hans Broder Valdemar den Anden Seir Thronen og modtog i Lybek Hylding af de undertvungne Lande og Fyrster. Holsteen, hvortil Grev Adolph for at gjenvinde Friheden opgav sin Ret, overlod Valdemar som et Lehn til sin Søstersøn den tappre Albert af Orlamynde. — De borgerlige Uroligheder i Norge mellem Bagler og Birkebener og i Sverrig mellem Bondes og Sverkers Familie gave Valdemar Leilighed til Indblanding, som dog ingen varige Følger havde. Baglernes Anfører, Erling Steenvæg blev ved Valdemars Hjælp for en Tid Konge i Norge; men i Sverrig lede de danske Hjælpetropper et Nederlag ved Lena. — Vigtigere ere Valdemars Foretagender i Tydskland og ved Østersøen. Forholtene i Tydskland begunstigede hans Planer; thi Philip af Svaben, Otto den 4de, Henrik Løves Søn, og derpaa Frederik den 2den af Hohen-

staufen strede om Herredømmet og søgte at vinde Valdemar Seirs Venskab. Han erklærede sig tilsidst for Frederik den 2den og erholdt til Gjengjæld et keiserligt Bekræftelsesbrev paa sine tydske og vendiske Erobringer nordenfor Elben og Elden. 1214.
Fyrsterne i Saxen, Bremen, Brandenborg og flere nordtydske Lande søgte at standse Valdemars ligesom tidligere hans Broder Knuds Fremgang, men formaaede ikke at modstaae hans seirrige Vaaben. En af de virksomste Fiender ved denne Leilighed var den før nævnte urolige Bisp Valdemar, som Kongen endelig havde løsladt af hans fjortenaarige Fængsel, da han aflagde det edelige Løfte at ville holde sig fjærn fra Danmark og Intet foretage til Rigets Skade. Desuagtet lod han sig udnævne til Erkebisp af Bremen og forenede sig med Danmarks Fiender, men maatte omsider søge Skjul og Tilflugt i et Kloster. — Togene mod Østersøkysternes hedenske Beboere betragtedes som Korstog, og Danmark afbetalte paa denne Maade sin Gjæld til den christne Kirke; thi i de store Korstog til det hellige Land toge hverken Danske eller andre Nordboer nogen almindelig Deel. Saasnart de tydske Anliggender levnede Valdemar Seir nogen Ro, foretog han flere Tog til de fjærnere Kyster af Østersøen og erobrede blandt andet betydelige Strækninger af Preussen. Men mærkeligst blev det store Tog til Estland under Erkebisp Andreas Sunesens Anførsel. Est- 1219.
lænderne lode først til at ville underkaste sig, men overfaldt pludselig den danske Hær i Nærheden af Reval; i Begyndelsen opstod nogen Forvirring; men Slaget endte omsider med en stor og fuldstændig Seir for de Danske, hvorpaa fulgte hele Estlands Underkastelse. Paa dette Tog brugtes første Gang Fanen Dannebrog med hvidt Kors paa rød Grund, som Paven havde sendt, og som siden var de Danskes Hovedbanner, til det tabtes paa det ulykkelige Ditmarskertog (1500). Sagnet sagde, at den var nedfalden fra Himlen under Slaget ved Reval.

Danmarks Konge erkjendtes nu for Herre over Holsteen, Ditmarsken, Lauenborg, Sverin, Meklenborg, Rygen, Pommern, Estland, Øsel, Strækninger af Preussen og Kurland.

En eneste ulykkelig Nat tilintetgjorde pludselig Frugterne af 3 Kongers Arbeide og 60 Aars Seirvindinger. Grev Henrik af Sverin, som var bleven haardt behandlet af Kongen, over-
1223. faldt ham uventet en Nat paa den lille Ø Lyø ved Fyen og bortførte ham fangen. Forvirring udbrød nu i det store Rige, som manglede et Hoved; thi ogsaa Kongens ældste Søn Valdemar, som nogle Aar tidligere var kronet til Konge og Medregent, var fangen tilligemed sin Fader; de mange nylig undertvungne Folk løsreve sig, den yngre Grev Adolph kom tilbage til Holsteen og fik Understøttelse af de nordtydske Fyrster; Hamborg og Lybek faldt fra; selv den gamle Bisp Valdemar kom frem af sit Kloster; Keiser Frederik, forhen Valdemars Forbundsfælle, saae til, meget tilfreds over disse Ting. Omsider blev Albert af Orlamynde udnævnt til Rigsforstander og fik en Hær samlet; men denne tappre og trofaste Kriger var
1225. uheldig i Slaget ved Mølln, og blev selv fangen. Under disse Omstændigheder maatte Valdemar tage imod de Vilkaar, hans Fiender bøde ham for hans Løsladelse: han maatte betale Grev Hen[illegible] til [illegible] sig, og afstaae de store Besiddelser, han i [illegible] h, [illegible]e end Rettigheder, var aldeles personlig, men gik i det Rygen. Efter henved 3 Aars Fangenskab kom Valdemar tilbage til sit Rige, Juleaften 1225. Han rustede sig strax til Hævn og gik i Begyndelsen frem med sit gamle Held, men tabte siden ved Ditmarskernes Forræderi det afgjørende Slag
1227. ved Bornhøved. Han sluttede derefter Forlig med sine mange Fiender, og tilbragte sin øvrige Tid med kraftige Bestræbelser for at forbedre Rigets indre Tilstand. Af de store Erobringer bleve kun Estland og Rygen og nogle Strækninger i Preussen tilbage.

Valdemar var tvende Gange gift, først med den bøhmiske Prindsesse Margrete, kaldet Dagmar, Moder til den ovenomtalte
1231. haabefulde Fyrste Valdemar, som uheldigviis omkom i en Alder af 23 Aar ved et ulykkeligt Tilfælde paa Jagten. Den fromme og venlige Dagmar var meget afholdt af Folket; det Modsatte var Tilfældet med den anden Dronning, den stolte Berengaria eller Beengjerd fra Portugal; hun fødte Kongen Sønnerne

Erik, Abel og Christopher, der efter hinanden besteg Danmarks Throne. † 1241.

6. Valdemar Seir har store Fortjenester af Lovgivningen. De Love, som under hans Regjering samledes og optegnedes og efter Forslag fra Kongen vedtoges af Folket paa et Thing, bestode for største Delen af ældre Vedtægter, som efterhaanden havde uddannet sig i en Provinds og gjaldt kun for den Landsdeel, hvori de vare opstaaede; en almindelig Landslov gaves ikke. Disse Provindsiallove vare: den skaanske verdslige Lov, den gamle og den nye sjællandske Lov, alle tre vedtagne under Valdemar Seir, og den fjerde og vigtigste, den jydske Lov, som Kongen kort før sin Død forelagde Folket til Antagelse paa et Dannehof i Vordingborg. 1241. Denne Lov, som endnu gjælder i Sønderjylland, og som i det øvrige Land først afskaffedes 1683 ved Christian den Femtes danske Lov, blev ordnet og affattet af Biskop Gunner i Viborg efter ældre jydske Vedtægter. — Retten pleiedes paa Herredsthing og Landsthing under Forsæde af den kongelige Ombudsmand eller Foged ved Nævninger og Sandemænd. Nævninger vare Mænd, som valgtes til under Eds Aflæggelse at kjende den Anklagede skyldig eller uskyldig; Sandemænd havde den samme Forretning, men bleve valgte — 8 Selveiere i hvert Herred — af Kongen paa Livstid, og brugtes blot i Nørre- og Sønderjylland og Fyen. Fra Herreds- og Landsthing kunde Sagen gaae til Kongens Thing eller til det almindelige Dannehof, som var høieste Ret. Jernprøven afskaffedes under Valdemar Seir som Beviis for Retten formedelst Misbrug; den Anklagedes Benægtelsesed understøttet af Mededsmænd vedblev endnu i lang Tid i mange Sager at være tilstrækkelig til Frifindelse; men ved Siden heraf opkom ogsaa Beviis ved Vidner, som Anklageren stillede for at bevise sin Sigtelse, og dette Beviis blev efterhaanden mere almindeligt. — Straffebestemmelserne i Provindsiallovene vare milde og ikke saa meget beregnede paa at afskrække fra Forbrydelser som paa at skaffe den Forurettede Opreisning. De bestode derfor meest i Bøder; dog anvendtes ogsaa legemlige Straffe ved grove og farlige For-

brydelser. Kongens Foged skulde sørge for, at Rettens Kjendelser bleve efterlevede; men Meget var overladt til den Private, da Folkets Begreber om Frihed ikke tillod nogen stærk Indgriben af det Offentlige. Selvhævn forekom endnu hyppig.

7. Ogsaa Ledingsvæsenets bedre Ordning skyldes Valdemar Seir, der ved sine hyppige Krige havde særdeles Anledning til at henvende sin Opmærksomhed paa denne vigtige Sag. I den ældste Tid vare Eiendommene af omtrent samme Størrelse og Værdi, idet enhver Familie kun opdyrkede saa Meget, som der var tilstrækkeligt til dens Underhold og kunde drives ved een Plov. Af hver saadan Eiendom (et Bol, en Havn) stilledes een Mand, og Byrden var forsaavidt ligeligen fordeelt. Men ved Kulturens Fremskriden forandrede Bolenes Værdi sig betydeligt, og Byrden kom derved til at hvile meget forskjelligt paa de Enkelte; mange Bol bleve ogsaa deelte. For at afhjælpe dette Misforhold blev nu Ledingspligten bestemt efter Eiendommenes virkelige Værdi, og denne fandtes ved at tage Hensyn til Udsædens eller Forpagtningsafgiftens Størrelse. En Jordlod, der modtog 30 Tdr. Rug i Udsæd eller svarede ligesaa meget i Afgift, regnedes for et Bol, og deraf udrededes ligesom forhen een fuldrustet Mand til Krigstjeneste. Men formedelst Befolkningens Tiltagen havde de færreste Eiendomme et heelt Bols Værdi; i Almindelighed kunde man regne tre Heelgaarde paa et Bol, mange vare ogsaa deelte i Halvgaarde og Fjerdedeelsgaarde. De forskjellige større og mindre Gaarde, som tilsammen udgjorde et Bol eller en Havn, kaldtes et Havnelag, og hver Eiendom bar sin forholdsmæssige Deel af Ledingsbyrden. Et vist Antal Havnelag, som i Forening udrustede og bemandede et Krigsskib, kaldtes et Skipæn og forestodes af en kongelig Lehnsmand (Styrismand), som af Kongen fik en Gaard (Styrishavn) til sit Underhold og desuden en Afgift af de Ledingspligtige.

8. Bondestanden indtog ikke længere sin forrige anseelige Plads i Samfundet. De Rettigheder, som før havde været udøvede af Folket i Almindelighed, begyndte at gaae over til de verdslige og geistlige Stormænd. Disse fik under Valdemarerne

den overveiende Indflydelse paa Kongevalg, Bestemmelser om Krig og Fred og andre vigtige Beslutninger, og fra Valdemar den Stores Regjering kan man regne, at den senere Tids Aristokrati eller Adelsvælde forberededes; til Hierarchiet eller Præstevælden var Grunden allerede tidligere lagt. Dog udgjorde Selveierne eller Adelbønderne endnu i hele dette Tidsrum en indflydelsesrig Stand med vigtige Rettigheder: de deeltoge i Rettens Pleie som Nævninger og Sandemænd, de mødte paa Danehofferne og stemte ved Forhandlingerne om Rigets Anliggender, og Kongen kunde hverken give eller forandre Love uden hele Folkets Samtykke. Der paahvilede dem ikke andre Byrder end at gjøre Ledingstjeneste, yde visse Bidrag til Krigsførelsen og udføre adskillige Arbeider til det Offentliges Tarv, samt modtage Kongen, naar han drog omkring paa Gjæsteri. Næst efter Selveierne kom Landboerne eller Fæsterne, som havde en Eiendom i Fæste og deraf svarede en aarlig Afgift, Landgilde; en Deel af denne blev til Beqvemhed baade for Eier og Fæster ofte udredet ved Arbeide til Hovedgaarden, hvilket kaldtes Dagværk, senere Hoveri. En egen Klasse af Bondestanden udgjorde Bryderne, der enten som Forvaltere bestyrede Eiendomme for dem, der besade flere Gaarde, eller dreve Agerbrug i Fællesskab med andre Bønder (Fælligsbryder). Den laveste Deel af Landbefolkningen udgjorde de saakaldte Gaardsidderе; de levede ligesom vor Tids Huusmænd paa smaae Jordlodder, som Grundeieren havde overladt dem med Forpligtelse til at dyrke hans Marker og forrette andet Arbeide. De vare ikke deres egne Herrer, men ganske afhængige af Grundeierne, hvis Trælle de oprindelig havde været. De Landboer og Bryder (Fæstere og Forvaltere), som vare udgaaede af Trællestanden, synes ligesom Grundsidderne at have staaet i et mere bundet Forhold til Grundeieren. Men i Almindelighed udgjorde Fæstebønderne en fri og hæderlig Stand, der i mange Tilfælde stod paa lige Fod med Selveierne; de vare ikke stavnsbundne til Fæstegaarden, men kunde, naar de paa lovlig Maade havde opsagt den, lige til Udgangen af det 14de Aarhundrede frit begive sig, hvorhen de vilde. De be-

nævnes ofte Vornede, ved hvilket Udtryk betegnes det naturlige Afhængighedsforhold, hvori de stode til Jorddrotten, og dennes Forpligtelse til at yde dem Værn mod Fornærmelse af Andre. I den følgende Tid, da Landalmuens Stilling i det Hele forværredes, indtraadte en for Fæstebønderne saare ugunstig Forandring baade med Vornedskab og Hoveri.

9. Hovednæringsveiene i dette Tidsrum vare Agerdyrkning, Qvægavl, Fiskeri og Handel. Fra den ældste Tid fandt Fællesskab i Jorddyrkningen Sted, og Gaardene laae ikke adspredte, men sammenbyggede i Landsbyer. Naar en Landsby anlagdes, blev en Bymark afstukken saa stor, at den kunde give tilstrækkelig Underhold for det Antal Familier, der vilde boe sammen. Bymarken rebedes eller inddeeltes ved Hjælp af Reb i forskjellige Stykker efter Jordbundens forskjellige Beskaffenhed, og af hvert Stykke fik de enkelte Gaarde deres lige store Lod. Samtlige Lodder, der hørte til en Bondegaard, kaldtes et Bol; dettes Størrelse og Værdi maatte i samme By blive eens for Alle, og var heller ikke meget forskjellig i de forskjellige Landsdele. Den saaledes inddeelte Bymark dyrkedes i Fællesskab, saaledes at skifteviis to Dele eller Vanger aarligen toges under Ploven, medens den tredie Deel laae brak til Græsning for hele Byens Qvæg. En Landsby, der var opstaaet paa denne Maade kaldtes By eller Landsby, og Beboerne vare alle Selveiere eller Adelbønder. Disse opdyrkede ofte Strækninger af øde Jorder; et saadant opdyrket Stykke, der blev kaldet Ornum, hørte ikke til den fælleds Bymark, men betragtedes som Bondens private Eie. Det blev enten bestyret ved Bryder eller givet i Fæste til Landboer, og paa denne Maade dannede sig i Tidens Løb en Mængde Landsbyer, der kaldtes Torper, og hvis fleste Beboere ikke hørte til Selveierstanden. Om Landvæsenets hele Forfatning paa denne Tid indeholder Valdemar den Andens Jordebog vigtige Oplysninger. — Fiskeri var en vigtig Næringskilde for mangfoldige Mennesker; Limfjorden og Øresund vare begge berømte for deres overordentlig rige Sildefiskeri. — Handelen drevs med Nordtydskland, blandt hvis Handelsstæder ved Østersøen

Ribe) nu var den vigtigste; over Ribe førtes en levende Handel med England; Aalborg stod i meget Samqvem med Norge. Fisk, Qvæg og Heste udgjorde de vigtigste Udførselsgjenstande. Af Mynter har man ingen ældre end fra Svend Tveskjægs Tid; de sloges siden ikke blot af Kongerne, men ogsaa af Bisper og Kjøbstæder. Man regnede efter Penninger, Ørtuger, Ører og Mark. En Mark var et halvt Pund Sølv eller 18½ Rbdlr. i vore Penge; men der sloges saa slet Mynt, at paa Valdemar den Andens Tid en Mark i Penge kun var en Tredieddeel af en Mark Sølv, og siden sank Mynten endnu langt dybere.

10. Videnskaberne dreves af Geistlige, men stode i disse Aarhundreder ikke paa noget høit Trin. I Skolerne ved Domkapitlerne og Klostrene meddeeltes de unge Geistlige de nødtørftige Kundskaber, som behøvedes for at indtræde i Kirkens Tjeneste. De, der attraaede en dybere Lærdom, reiste til Udlandet, især til det berømte Universitet i Paris; her studerede Absalon, Gunner og Andreas Sunesen. I Paris oprettedes endog i Slutningen af det 12te Aarhundrede et eget Kollegium for danske Studerende. Adskillige Mænd gjorde sig bekjendte ved Kundskab i Fædrelandets Historie og Love: Saxo og Svend Aagesen skreve deres Danmarks Kroniker mod Slutningen af Tidsrummet, Gunner udmærkede sig som Samler af jydske Lov og Andreas Sunesen ved en latinsk Bearbeidelse af den skaanske verdslige Lov. Det samme Sprog taltes endnu med ringe Forskjellighed i de nordiske Lande, og islandske Skjalde — som Oluf Hvitaskjald under Valdemar Seir — besøgte endnu Kongernes Hoffer, skjøndt ogsaa tydske Digtere nu vidste at finde Veien dertil. Med Undtagelse af Lovene blev Alt, hvad der skreves og optegnedes i disse Aarhundreder, affattet paa Latin, en Tilsidesættelse af Modersmaalet, der vilde have virket skadeligere, hvis ikke Sprogets Udvikling var bleven fremmet ved Folkelivets Offentlighed.

Andet Tidsrum,

fra Valdemar Seirs Død og Begyndelsen af Stridighederne om Slesvig indtil Reformationens Indførelse. (1241—1536.)

I.

(1241—1319.)

Erik Plovpenning. Strid om Sønderjylland. Tog til Estland. Krig med Holsteen. — Abel. Kjøbstædforfatningen. — Christopher den 1ste. Abels Sønner. Kamp med Geistligheden. Erkebisp Jakob Erlandsen. Beilekonstitutionen. Interdikt. — Erik Glipping. Formynderregjering. Enkedronning Margrete af Pommern. Jarimar af Rygen. Strid med Hertug Erik af Sønderjylland. Slag paa Lohede. Krig med Norge. Hertug Valdemar (4) af Sønderjylland. Uroligheder af Adelen. — Erik Menved. Formynderregjering. Enkedronning Agnes af Brandenborg. Kongemorderne. Ny Kamp med Geistligheden. Johan Grand. Fred med Norge. Deeltagelse i de svenske Uroligheder. Tog til Pommern og Meklenborg. Indre Uroligheder. Esger Juel. Prinds Christopher. Hanseforbundet.

1. Erik Plovpenning, allerede tidligere kronet og hyldet, besteg Thronen efter Valdemar Seirs Død. Hans Brødre vare aflagte med betydelige Lehn: Abel havde, siden 1232, Sønderjylland, Christopher Laaland og Falster, Knud, en uægte Søn af Valdemar, Blekingen, og Valdemars Sønnesøn, Nikolaus, Nørrehalland. Dette sidste var et arveligt Lehn, de øvrige personlige. Denne Udstykning af Landet svækkede Kongens Magt og havde især med Hensyn til Sønderjylland høist fordærvelige Følger for Riget. Denne Landsdeel havde hidtil staaet i samme Forhold til Riget som enhver anden Provinds. Prindser af Kongehuset, som Oluf Hunger, Knud Lavard, Valdemar Seir, havde tidligere oftere været udnævnte til Statholdere i denne vigtige Grændseprovinds og kaldtes paa Grund af deres kongelige Byrd Hertuger, men havde aldrig besiddet noget selvstændigt Herredømme. Men Abel og hans Efterfol-

gere søgte at gjøre Sønderjylland til en grevelig og uafhængig Besiddelse i deres Familie. Dette førte til en Række af ødelæggende indvortes Krige, under hvilke Sønderjylland meer og meer løsreves fra Riget. Abel kom under disse Omstændigheder snart i et fjendtligt Forhold til Erik, saa meget mere som han var nøie forbunden med Holsteen, gift med en holsteensk Prindsesse og Formynder for de unge holsteenske Grever. Under Krigen, som udbrød, gjorde de andre Brødre fælleds Sag med Abel, som ogsaa fik Understøttelse af Lybekkerne. Kongen fik dog Overmagten og tvang Abel til Underkastelse. Derpaa beredede Erik sig til et Tog til Estland, hvor de tydske Riddere grebe stærkt om sig, og paalagde til Udgifternes Bestridelse en Skat af hver Plov, der føltes meget trykkende og fremkaldte en Opstand i Skaane. Siden den Tid kaldtes Kongen Plovpenning. Efter Tilbagekomsten fra Estland drog Kongen mod de holsteenske Grever, som havde angrebet Grændsefæstningen Rendsborg, og besøgte paa Veien dibhen Abel i Slesvig. Det kom ved denne Leilighed til en Ordtvist mellem Brødrene, som endtes med, at Abel lod Kongen gribe og overgav ham til et Par af hans Dødsfjender, der myrdede ham i en Baad paa Slien. † 1250.

Da Erik ingen Sønner havde efterladt sig, besteg Brodermorderen Abel Thronen. Han omkom efter tvende Aars Regiering paa et Tog mod Friserne. † 1252.

2. Kjøbstæderne havde efterhaanden udviklet sig til saa megen Selvstændighed, at deres Beboere nu optraadte som en egen Stand ved Siden af de tre tidligere Stænder. Under Abel mødte første Gang Udvalgte af Borgerstanden paa et Dannehof, som i Begyndelsen af hans Regiering holdtes i i Roeskilde. Kjøbstæderne fik i Løbet af det 12te og 13de Aarhundrede egne Domstole og egne Love, hvilke de tilforn begge havde havt tilfælleds med det nærmeste Landdistrikt, og en selvstændig Bestyrelse. Flere af de ældre Kjøbstædlove eller, som de kaldtes, Stadsretter, bleve forfattede af Borgerne selv under kongelig Bekræftelse; men de fleste yngre ere givne af Kongerne og samtykkede af Borgerne. Den ældste Kjøbstadlov er den ældre slesvigske, som i Aaret 1201 forfattedes af

Borgerne; den nærmest i Alder kommer den kiøbenhavnske, som Jakob Erlandsen gav (1254) som Bisp i Roeskilde. Kiøbenhavn hørte nemlig under Roeskilde Stift, efterdi Byen var opstaaet af Flekken Hafn, som Valdemar den Store havde skjænket Roeskildes daværende Bisp Absalon. Den tredie er den roeskildske, som Borgerne forfattede og Erik Glipping bekræftede; derefter følger den riberske, givet af Erik Glipping. Disse fire Stadsretter bleve tagne til Mønstre i de fleste øvrige Kjøbstæder. Almindelige Stadsretter gjeldende for alle Landets Kjøbstæder bleve ogsaa givne, f. Ex. af Margrete og Christopher af Bayern. Kjøbstædlovene adskille sig fra Provindsiallovene ved en større Strænghed i Straffebestemmelser og Retsformer, og den Øvrigheden tillagte Myndighed var større i Stæderne end paa Landet.

Kjøbstædernes Bestyrelse lededes af en Borgemester tilligemed et Byraad, hvis Medlemmer i den ældre Tid valgtes af Borgerne sædvanlig blandt Gildebrødrene, hvortil Byens meest anseete Mænd hørte; siden tiltoge Kongerne sig Myndighed til at udnævne Borgemester og Raad. Desuden fandtes der i hver Kjøbstad en kongelig Foged, hvis Sag det var at varetage Kongens Interesse, hæve de kongelige Indkomster og sørge for Forbryderes Afstraffelse. Retten pleiedes paa Bythinget af Borgerne ved Nævninger og Sandemænd; men efterhaanden blev Retspleien overdragen til Raadet, og saaledes vedligeholdt det sig længe i Sønderjylland, medens det i det øvrige Danmark blev almindeligt, at den kongelige Foged afsagde Dommene. Ligesom Folkets Indflydelse paa det Offentlige i Almindelighed var i Aftagende, saaledes tabte sig ogsaa den frie og selvstændige Forfatning, hvoraf Kjøbstæderne oprindelig havde været i Besiddelse, efterhaanden mere og mere ved Borgernes Udelukkelse fra Deeltagelse i Lovgivningen, fra Retspleien og Valg af Øvrighedspersoner.

3. Dersom Kongeværdigheden var forbleven i Abels Familie, vilde Sønderjylland være blevet gjenforenet med Riget, og alle fremtidige Stridigheder forebyggede; men det lykkedes Valdemar Seirs tredie Søn Christopher den Første at blive

valgt til Konge, uagtet Abels Sønner Valdemar og Erik tidligere havde faaet Tilsagn om Thronfølgen. Stridighederne bleve derfor fortsatte. Kongen besatte Sønderjylland og gjorde som Farbroder Paastand paa Formynderskabet for Abels Sønner; men disse fik Understøttelse af deres Morbrødre de holstenske Grever. Krigen blev efter et Par Aars Forløb endt dermed, at Kongen vel erkjendtes for Formynder, men tillige forpligtede sig til at forlehne Abels ældste Søn Valdemar (3) med Sønderjylland, saasnart han blev myndig. Derimod forpligtede Hertugen sig til som en tro Vasal at følge Kongen i Krigen med et vist Antal Tropper; Rigets almindelige Dannehof skulde som hidtil være den øverste Domstol for Sønderjylland, hvortil der kunde appelleres fra Urnehovedthing, og Indvaanerne i Sønderjylland skulde ligesom Undersaatterne i andre Dele af Riget være forpligtede til Leding, naar Krig udbrød. Om Lehnet skulde være arveligt eller personligt, blev derimod ikke afgjort.

Paa samme Tid blev Christopher indviklet i en heftig Strid med Geistligheden. Kampen mellem Kongemagten og Kirken, hvis Udbrud var blevet hæmmet ved Valdemarernes kraftige Regiering og Ærkebisp Absalons og Andreas Sunesens venskabelige Forhold til Kongehuset, brød ud med stor Voldsomhed, da Jakob Erlandsen var bleven udnævnt til Ærkebisp i Lund. Det var en myndig Mand af fornem Slægt, vel bevandret i den geistlige Ret og fra sit Ophold i Udlandet nøie bekjendt med Kirkens Stilling i andre Lande. Han blev valgt til Ærkebisp uden Kongens Samtykke, og strax efter opstod Strid om den skaanske Kirkelov, som Ærkebispen vilde have forandret. Kongen modsatte sig dette og klagede desuden over, at Ærkebispen, ligesom han selv var valgt uden kongelig Bekræftelse, saaledes indviede andre Bisper uden at spørge om Kongens Samtykke; at han inddrog verdslige Sager under geistlig Ret, tilegnede sig Bøder og andre Indtægter, som kun tilkom Kongen, forbød Stiftets Bønder at gjøre Leding for Kongen o. s. v. Striden varede, da Ærkebispen samme Dag, som Kongen havde berammet et Dannehof i Nyborg, sammen-

1256. holdt en Kirkeforsamling i Veile, hvor der ved den saakaldte
Veilekonstitution blev fastsat, at, naar en Bisp fængsledes eller
led nogen Overlast af Kongen, eller saaledes at der var For-
modning om, at det var skeet efter Kongens Villie, skulde
Riget belægges ved Interdikt og al Gudstjeneste ophøre. Kon-
gen vilde nu inddrage alle Lehn, som Kronen tidligere havde
skjænket Lunds Stift; men herimod reiste sig et voldsomt Oprør
af de erkebispelige Bønder, de saakaldte Kolkarle (Hundsmænd),
som væbnede med Køller i flere Aar anrettede frygtelige Øde-
læggelser og tilsidst hverken skaanede Geistlige eller Verdslige.
Da nu Erkebispen ogsaa vægrede sig ved at krone Kongens
Søn Erik og truede de Bisper, som gjorde det, med Band,
lod Kongen ham omsider gribe og under store Forhaanelser
føre fangen til Hagenskov i Fyen. Nu skulde Riget egentlig
efter Veilekonstitutionen belægges med Interdikt; men kun Bi-
sperne i Odense og Roeskilde forkyndte Interdiktet i deres Stif-
ter; den sidste, Peder Bang, flygtede derpaa til Rygen, som
hørte under Roeskilde Stift. Paa samme Tid døde Kongen
pludselig, forgivet af Domprovst Arnfast, som derefter af Erke-
† 1259. bispen blev udnævnt til Bisp i Aarhuus.

4. Det Betænkelige i Rigets Stilling ved Christophers
Død forøgedes, da hans Søn og Efterfølger, Erik Glipping,
kun var 10 Aar gammel; men Enkedronningen, den mandige
Margrete af Pommern, kaldet Sprænghest paa Grund af
sit dristige Ridt, eller Sorte Grete formedelst sin mørke An-
sigtsfarve, overtog Statens Styrelse og søgte at byde de mange
indvortes og udvortes Fjender Spidsen. Skjøndt Jakob Er-
landsen blev løsladt af Fængslet, viste han samme fjendtlige
Sindelag og indlod sig i forræderisk Forbindelse med Hertugen
af Sønderjylland, som han søgte at skaffe Danmarks Krone.
Fyrst Jarimar af Rygen gjorde efter Tilskyndelse af den flyg-
tede roeskildske Bisp et Indfald i Sjælland, hærjede Landet og
tilføiede den sjællandske Landalmue, som Enkedronningen havde
opbudt, et stort Nederlag ved Næstved, hvor 10,000 Bønder
skulle være faldne. Siden drog han over til Skaane, men blev
her dræbt af en skaansk Bondekone. Hertug Erik af Sønder-

jylland, ovennævnte Valdemars Broder og Efterfølger, benyttede sig af Rigets betrængte Stilling. Da Enkedronningen ikke vilde i [illegible] Riget være forpligtede til Ledung, uden Kongen kun som personligt, forenede han sig med Greverne af Holsteen og begyndte en Krig, hvori de Kongelige bleve slagne paa Lohede nærved Byen Sleswig, og Enkedronningen selv blev fangen tilligemed sin Søn. Enkedronningen kom snart løs af Fangenskabet, men Kongen først tre Aar efter, i hvilken Tid hans Moder styrede Riget tilligemed Hertug Albert af Brunsvig, der var udnævnt til Rigsforstander. 1261.

Striden med Jakob Erlandsen trak sig længe ud; gjentagne Forslag til Forlig bleve forkastede af den ubøielige Erkebisp, som trodsede endogsaa Pavens Bud. Først da Enkedronningen selv begav sig til Rom, kom det til et Forlig, ifølge hvilket Kongen skulde betale Erkebispen 15000 Mark lødigt Sølv og gjenindsætte ham i hans Værdigheder. Nu hævedes Interdiktet, som havde varet i 17 Aar, men aldrig var (1274) blevet strængt overholdt. Jakob Erlandsen døde paa Tilbagereisen fra Rom, inden han naaede Danmark.

Erik Glippings Regiering fortsattes ligesaa uroligt, som den var begyndt, under bestandig Kamp med indre og ydre Fiender. Med Magnus Lagabæter i Norge, der var gift med Ingeborg, en Datter af Erik Plovpenning, opkom der Tvist, da Erik Glipping under Rigets forvirrede Tilstand ikke formaaede at udrede Medgiften. Under Magnus's Sønner kom det til en Krig, der varede omtrent 25 Aar og førtes fra norsk Side med ødelæggende Sørøveri og frækkelige Plyndringer af de forsvarsløse danske Kyster og Søstæder. Ikke desmindre blandede Erik Glipping sig i de borgerlige Uroligheder i Sverrig, hvor Brødrene Valdemar og Magnus Ladelaas kjæmpede om Thronen; men han høstede heller ikke her enten Ære eller Fordeel. Forholdet til Hertug Erik af Sønderjylland vedblev at være fiendtligt, og det lykkedes tilsidst Kongen at faae Hævn over Hertugen, som mistede sit Land Aaret før sin Død. Sønderjylland forblev derpaa i 12 Aar under Kronen, indtil Eriks (1271) Søn, Valdemar (4) forlehnedes dermed; men denne gjorde

nu ogsaa Fordring paa Ærø, Als og Femern, og indgik Forbindelse med Norge og med adskillige misfornøiede danske Stormænd. Men han faldt i Kongens Magt, som tvang ham til at opgive hine Fordringer og udstæde en Bekjendelse af sin Brøde mod sin Lehnsherre.—Med Landets Store laae Kongen i jævnlig Strid og gav selv ofte Anledning dertil ved sin Voldsomhed og Mangel paa Ordholdenhed. Kongen blev gjentagne
(1282) Gange, blandt Andet paa et Dannehof i Nyborg, nødt til at give en skriftlig Forpligtelse om at føre en retfærdigere Regjering efter Rigets gamle Love. Omsider sammensvore Marsken Stig Andersen og Grev Jakob af Nørrehalland sig med 10 andre Adelsmænd af Landets første Familier og snigmyr-
† 1286. dede Kongen i Landsbyen Finderup ved Viborg. Fire danske Konger vare nu i en Tid af mindre end 50 Aar døde en voldsom Død, hvoriblandt de tre ved Snigmord.

5. Danmark fik atter en Formynderregjering, da Erik Glippings Søn, Erik Menved, kun var 12 Aar gammel ved sin Faders Død. Enkedronningen, Agnes af Brandenborg, overtog Rigets Styrelse, men fandt det klogest at sikkre sig for Hertug Valdemar (4) af Sønderjylland ved at tage ham til Medformynder og overlade ham de omtvistede Øer Ærø, Als og Femern. Kongemorderne flygtede til Norge, hvor de fandt Beskyttelse hos Erik Præstehader, som overlod dem Fæstningen Kongshelle i Vigen. Desuden kom de i Besiddelse af flere andre befæstede Punkter paa de danske Kyster og Øer, hvorfra de i en Række af Aar hærjede deres Fædreland med Ild og Sværd.—Paa samme Tid kom Kongen i en ny Strid med Geistligheden. Johan Grand, en Frænde af Hovedmændene for den sidste kirkelige Kamp, Jakob Erlandsen og Peder Bang, og beslægtet med flere af Kongemorderne, blev, ikke uden Modstand af Kongen og Enkedronningen, valgt til Ærkebisp i Lund. Da han havde naaet denne Værdighed, indlod han sig [illegible], hv[illegible]r skreves og optegnedes i disse Aarhundred[illegible], [illegible]e Alt for at skade Kongen. Denne lod ham tilsidst gribe og kaste i et Fangehul paa Søborg i Nordsjælland, hvor han blev behandlet med yderste Haardhed. Det lykkedes ham imidlertid

at undkomme til Bornholm, hvorfra han siden begav sig til Rom for at klage sin Sag for Paven, som den Gang var den myndige Bonifacius den 8de. Efterat Sagen var undersøgt i Rom, kjendtes den oprørske Ærkebisp fri for al Skyld, Kongen derimod paalagdes der en Bøde af 49000 Mark lødigt Sølv. Da Kongen vægrede sig ved at betale denne Sum, lyste den pavelige Legat Isarnus Interdikt over Landet, som 1298.
varede i 5 Aar, men ligesaalidt som de tidligere strengt overholdtes, da alle Rigets Bisper misbilligede Johan Grands Fremfærd. Efter nogle Aars Forløb, søgte Kongen Udsoning med Paven og formildede ham ved et særdeles ydmygt Brev i den Grad, at Oluf Hviteskjald under Valdemar Sejrs Interdiktet hævedes, og Johan Grand forflyttes til et uden- 1303.
landsk Stift.

Hertug Valdemar (4) tog en Tid Parti med Norge og Kongemorderne, men blev ved et stort Nederlag i Grønsund nødt til at slutte Fred og tilbagegive Ærø, Als og Femern. Med Norge endtes omsider den langvarige Krig ved Freden til Kjøbenhavn, hvorved Nørrehalland afstodes til Hagen den 5te. 1309.
Et nyt Forlig sluttedes næste Aar i Helsingborg, hvori ogsaa Sverrig deeltog. Den svenske Kong Birgers Brødre, Hertug Valdemar og Erik, havde nemlig foraarsaget store Uroligheder i Sverrig. Den sidstnævnte, en ærgjærrig og rænkefuld Prinds, havde ved et Giftermaal med Hagen den 5tes Datter Ingeborg faaet Udsigt til Norges Throne og tragtede efter aldeles at fordrive Birger fra Regjeringen. Erik Menved tog baade før og efter Freden i Helsingborg levende Deel i de svenske Uroligheder og gjorde flere kostbare Tog til Sverrig, for at holde sin Svoger Birger paa Thronen; men kunde dog ikke forhindre, at han tilsidst maatte romme sit Rige og døe som Flygtning i Danmark. — At tilbagevinde Valdemarernes store Besiddelser i Nordtydskland var en Yndlingstanke hos Erik Menved. Han foretog i en Række af Aar idelige Tog mod Syd af Valdemar, Bleking, og Valdemars Søn Erik, borg til Understøttelse, men uden at udrette noget Varigt. Lybek erkjendte ham frivilligt for Skytsherre. — I sin sidste Tid

som Erik Menved i en ny Strid med Geistligheden, hvori han dog beholdt Overmagten, da den oprørske Erkebisp Esger Juel maatte flygte ud af Riget. — Ligesom sin Forgjænger maatte Erik Menved kjæmpe med Rigets urolige Adel, der stiftede Sammensværgelser mod ham og fremkaldte en stor Bondeopstand i Nørrejylland. Kongens egen Broder Christopher var en Hovedmand ved disse Oprør og vanærede sig ved forræderske Forbindelser med Rigets Fjender og sin Faders Mordere.

† 1319. Erik Menved døde efter en 33aarig Regjering uden at efterlade sig Børn. Hans mange Krige, der for en stor Deel førtes med tydske Leietropper, svækkede Riget og forarmede Kronen, da han for at skaffe Penge tilveie, pantsatte en stor Mængde af Kronens Len og Indtægter til forskjellige baade indfødte og fremmede Herrer.

6. Samtidig med Danmarks Svækkelse ved Stridighederne med Hertugerne af Sønderjylland og de holsteenske Grever, ved Kongernes uafbrudte Kamp med den oprørske Adel og Geistlighed, ved unyttige og uheldige Krige med Naborigerne, dannede sig i Nordtydskland en Magt, som i Tidens Løb blev høist farlig for Danmark, det tydske Hanseforbund. Dets Begyndelse falder i Midten af det 13de Aarhundrede, da enkelte nordtydske Søstæder forenede sig om ved fælleds Kræfter at værne om Handelens Sikkerhed. Efterhaanden voxede Forbundet i Omfang og indre Styrke og optræder efter Midten af det 14de Aarhundrede som en vigtig politisk Magt i Norden. Det bemægtigede sig efterhaanden hele Handelen paa Danmark, Norge, Sverrig, Polen og Rusland. Hvad der først lokkede de tydske Kjøbmænd til Danmark, var Sildefiskeriet ved Skaane, der i disse Aarhundreder var saa overordentlig vigtigt og tilsidst ganske kom i deres Vold. Da Valdemar Seir havde underkastet sig Lybek, tilstod han denne By vigtige Handelsrettigheder i Danmark. Skjøndt Lybek siden faldt fra Danmark, bleve disse Rettigheder ikke blot bekræftede, men endogsaa forøgede og udvidede til flere Stæder, som Rostok, Wismar, Stralsund, af Valdemars ukloge Efterfølgere, Abel, Erik Glipping og Erik Menved, som under indvortes og udvortes Krige ofte

søgte Hjælp hos Hansestæderne. Hansestædernes Overvægt blev en af de vigtigste Aarsager til, at Danmarks Kjøbstæder og Borgerstand i Middelalderen aldrig fik nogen Kraft og Anseelse. Thi ikke blot Landets egen Handel gik aldeles til Grunde, men ogsaa Haandværkerne ødelagdes, da de tydske Kjøbmænd indførte næsten alle mulige Gjenstande forarbeidede.

II.

(1319—1397.)

Christopher den 2den. Haandfæstning. Indvortes Uroligheder. Krig med Grev Geert. Hertug Valdemar (5) af Sønderjylland udnævnt til Konge. Rigets Udstykning. Christopher atter erkjendt. — Mellemregjering. Slag paa Taphede. De skaanske Provindser. Niels Ebbesen. — Valdemar Atterdag. Rigets Gjensamling. Oprør i Jylland. Magnus Smek. Visbyes Ødelæggelse. Krig med Hansestæderne. Margretes Giftermaal med Hagen den 6te af Norge. Krig og Oprør. Valdemar forlader Riget. Abels Stamme uddøer i Sønderjylland. — Kong Oluf. Albrecht den Yngre af Meklenborg. Grev Gerhard den 6te forlehnet med Slesvig. Oluf tillige Konge i Norge. — Dronning Margrete. Erik af Pommern. Kong Albrecht i Sverrig. Slag ved Falkøping. Fetaliebrødre. Kalmarforeningen. Arvelig Adel. Rigsraad. De høie Rigsembedsmænd.

---

1. Uagtet Mange frygtede Christophers bekjendte slette Tænkemaade, og Erik Menved paa sin Dødsseng havde advaret mod at tage ham til Konge, blev han dog valgt, men maatte inden sin Thronbestigelse udstæde og beedige en Haandfæstning, der baade vidner om den Mistillid, man nærede til ham, og den Vælde, hvortil Adel og Geistlighed vare stegne. Geistligheden fik Befræftelse paa de Rettigheder, den efterhaanden havde erhvervet sig: Fritagelse for Skatter og Afgifter til Staten og for at dømmes af verdslige Domstole, Ret til at hæve Bøder af sine Bønder o. s. v. Hidtil havde Adelen til Vederlag for dens Skattefrihed været forpligtet til Krigstje-

ftefte paa egen Bekostning allevegne, hvor Kongen bød; men nu blev det fastsat, at de Adelige ikke skulde være forpligtede til at drage i Krig udenfor Riget, og naar de bleve fangne den [illegible] Begyndelsen af hans Regjering [illegible] dem alle Omkostninger. Adelen berettigedes til at have 3 og 9 Marks Bøder af sine Bønder; Krig maatte ikke begyndes uden Samtykke af Adelen og Prælaterne; Ingen hverken Adelig eller Uadelig maatte fængsles, forend han var stævnet og dømt ved Herredsthing og Landsthing, og derpaa ved Kongens Thing, hvorfra han endnu kunde henskyde sig under det almindelige Dannehof, som aarligen skulde holdes i Nyborg; kun med hele Landets Samtykke kunde Love gives og forandres paa Dannehofferne efter Adelens og Prælaternes Raad; Kongen maatte ikke optage Tydskere i sit Raad eller give dem Forlehninger; Skatter, paalagte siden Valdemar Seirs Tid, skulde ophæves. — Særligt om Borger- og Bondestanden forekommer ikke Meget hverken i denne Haandfæstning eller i de andre, som de fleste Konger i de følgende 340 Aar udstædte.

Mellem Kongen og Esger Juel kom det ved pavelig Mægling til Forlig, og siden denne Erkebisps Tid indtraadte et venskabeligere Forhold mellem Kongerne og Kirken; thi de Rettigheder, som Kirken saa længe havde kjæmpet for, vare efterhaanden blevne anerkjendte, og Geistligheden, som maatte frygte Adelens stedse stigende Vælde, begyndte at slutte sig nærmere til Kongerne. Christopher den Anden viste snart, at han kun havde underteg net Haandfæstningen for at vinde Kronen. Tværtimod Haandfæstningens Bestemmelse paalagde han Skat, optog Tydskere i sit Raad og tilrev sig med Vold Pantelehn, uden at betale den Sum, hvorfor de stode i Pant, og vakte derved en almindelig Misfornøielse. Flere mægtige Adelsmænd, som Drosten Laurits Jonsen, Marsken Ludvig Albertsen, og den anseete Knud Porse af Halland, der siden ægtede den svenske Enkehertuginde Ingeborg, en Datter af Hagen den 5te i Norge, grebe til Vaaben imod ham. Da han snart efter kom i Strid med Grev Geert den Store af Holsteen angaaende Formynderskabet for den unge Hertug Valdemar (5) af Sønderjyl-

land, forenede de Misfornøiede sig med Greven. Denne faldt ind i Riget, og Christopher blev ved et almindeligt Oprør nødt til at flygte til Meklenborg. Han blev nu erklæret for affat, og den unge Valdemar giort til Konge under Formynderskab af Grev Geert. En Haandfæstning blev derpaa udstædt, hvorved Adelens Rettigheder udvidedes, og hvori det blandt Andet blev bestemt, at, saalænge Kongen levede, maatte hans Efterfølger ikke vælges og intet Løfte gives om Thronfølgen. Den nye Konges Venner bleve rundeligt belønnede: Grev Geert fik hvorfr[illegible] ha[illegible] er[illegible] [illegible] det almindelige Sønderhalland, Samsø og Grevskabet Kallundborg, Christophers Halvbroder, Grev Johan, fik Laaland og Falster og Bekræftelse paa Femern, Laurits Jonsen og Ludvig Albertsen bleve ligeledes rigt aflagte. Da der imidlertid snart opstod Uenighed om Delingen af Byttet, som Christopher den Anden ved sin Halvbroders Hjælp tilbage til Riget. Der blev derpaa indgaaet et Forlig til Ribe, ifølge hvilket Valdemar atter skulde være Hertug i Sønderjylland, og Grev Geert til Erstatning have Fyen som arveligt Lehn og en stor Deel af Nørrejylland; hvis Valdemar døde uden Arvinger, skulde Sønderjylland tilfalde Grev Geert og Fyen falde tilbage til Danmark. Grev Johan fik for sine Tjenester Sjælland og Skaane. En ny Strid, hvori Christopher ubesindig indviklede sig med Grev Geert, endtes med Nederlaget paa Løhede og Tabet af næsten hele Resten af Nørrejylland. Nogen Tid efter døde Kong Christopher den Anden, usel og foragtet; af sine Forfædres Rige eiede han Skanderborg, et Stykke af Laaland og nogle Besiddelser i Estland.

1326. 1330. 1331. † 1332.

2. Danmark var nu i 8 Aar uden Konge: Christophers ældste Søn Erik var bleven dødelig saaret paa Flugten fra Løhede, den næstældste Otto gjorde et Forsøg paa at gjenvinde sit Fædrenerige, men blev slagen og fangen paa Taphede ved Viborg; den yngste Valdemar levede landflygtig ved Keiser Ludvigs Hof. Grev Geert og en Mængde andre fremmede og indfødte Herrer udsugede Indbyggerne og skaltede med Landet, som de vilde. Indvaanerne i Skaane, Halland og Bleking afkastede

Tydskernes Aag og gave sig under Magnus Smek, den Gang
Konge i Norge og Sverrig, som udbetalte Grev Johan den Sum
af 34000 Mark, hvorfor Provindserne vare pantsatte. Rigets
fuldstændige Opløsning syntes uundgaaelig, da Geert for at faae
sine Lande samlede vilde tilbytte sig Sønderjylland af Hertug
Valdemar for Nørrejylland, som Greven havde i Pant for 100000
Mark. Nørrejyderne reiste sig nu til Modstand, og Niels Eb-
besen blev sit Fædrelands Befrier. Efter at have undsagt Grev
1340. Geert, fældede han ham i Randers, hvor han laae med en Deel
af den Hær, der skulde tvinge Jylland til Underkastelse. Da Grev
Geert var dræbt, blev Opstanden almindelig, og Veien til Thro-
nen banedes for Valdemar, som kort efter ankom fra Tydskland.
Niels Ebbesen faldt efter en tvaarig Kamp for Fædrelandet i
en Træfning ved Skanderborg.

3. Valdemar med Tilnavn Atterdag blev hyldet paa
Viborgthing, da hans ældre Broder Otto havde frasagt sig
sine Fordringer. Han skaffede sig strax en Støtte i Hertug Val-
demar (3) af Sønderjylland ved at ægte hans Søster Hedevig,
der bragte ham en betydelig Medgift, som afkortedes i den
Sum, hvorfor Nørrejylland var pantsat. Valdemar, som i
Begyndelsen kun besad nogle enkelte Sysler i Nørrejylland, ar-
beidede med Kraft paa at samle det søndersplittede Rige, og
det lykkedes ham saa vel, at han i faa Aar, deels ved Kjøb,
deels ved List, og ofte ved Vaabenmagt bragte hele Nørrejyl-
land, Sjælland, Fyen, Laaland og Falster under sig. Det
fjerne Estland solgte han til de tydske Riddere for 19000 Mark
for at indløse vigtigere Dele af Riget. Folket, som under
disse Omstændigheder maatte bære store Afgifter, gjorde han
1349. paa et Danehof i Ringsted Regnskab for Anvendelsen af de
oppebaarne Summer. Han sørgede ogsaa for Rigets indre
Forbedring, reiste idelig omkring i Landet for at paasee Lovenes
Efterlevelse og gjenoprettede den under de sidste 20 Aars bestan-
dige Uroligheder aldeles opløste borgerlige Orden, opførte Slotte
og Fæstninger til Rigets Forsvar, lod Landeveie anlægge, Kanaler
grave o. s. v. Men Valdemar var en stræng Herre, og Rigets
Tilstand nødte ham til at paalægge usædvanlige Byrder. Dette

vakte megen Misfornøielse og endog Oprør fornemmelig af Adelen, som var bleven vant til Lovløshed. Den jydske Adel anført af Klaus Limbek gjorde gjentagne Gange Oprør og indgik Forbindelser med de holsteenske Grever og andre Rigets Fjender, men blev af den kloge og kraftige Valdemar nødt til at falde til Føie. For at bestyrke den indre Fred holdt Kongen derpaa et Dannehof i Kallundborg, hvor han udstædte en skriftlig Forsikring om at overholde Stændernes gamle Rettigheder, og de Tilstædeværende forpligtede sig til at slaae Kongen bi i hans Bestræbelser for at tilveiebringe Orden i Riget. 1360.

I Sverrig regjerede den Gang Magnus Smek, der laae i bestandig Strid med sit Riges Stænder og sin egen Søn Erik. Den snilde Valdemar benyttede sig af Magnus Smeks Uforstandighed, lovede ham Bistand mod hans Fjender og erholdt derfor Tilbagegivelsen af de skaanske Provindser; desuden sluttedes en Forlovelse mellem Magnus Smeks Søn Hagen den 6te, Konge i Norge, og Valdemars Datter Margrete. Ved Erhvervelsen af Skaane, Halland og Bleking havde Valdemar Atterdag efter 20 Aars møisommelige Arbeide naaet sit store Maal: hele det danske Riges Gjensamling. Det følgende Aar bemægtigede Valdemar sig Gulland, hvis Hovedstad Visby, en af de rigeste og meest blomstrende Handelsstæder paa den Tid og Medlem af Hanseforbundet, han for største Delen forstyrrede. Han føiede nu Titlen „de Goters Konge“ til sine øvrige. Men Skaanes Besættelse og Visbyes Ødelæggelse bragte et mægtigt Forbund tilveie mod Valdemar mellem Magnus Smek, der maatte give efter for det svenske Folks Forbittrelse, de holsteenske Grever, Hansestæderne, der paa eengang skulle have sendt ham 77 Krigserklæringer, og Hertug Albrecht den Ældre af Meklenborg, der var besvogret med de holsteenske Grever og det svenske Kongehuus. Men Hansestæderne vare uheldige tilsøes og sluttede snart Fred; de øvrige Fjender ligesaa. I Sverrig var det besluttet, at Magnus Smeks Søn Hagen skulde ægte den holsteenske Prindsesse Elisabeth istedenfor Valdemars Datter Margrete. Men, da Elisabeth paa Reisen til Sverrig af Uveir blev kastet ind paa den danske Kyst, holdt 1360.

Valdemar hende tilbage, sendte Bud efter Magnus Smek og
1363. Hagen, og fik Ægteskabet sluttet mellem den norske Konge
og Margrete. Herved aabnedes Udsigt til Danmarks og Norges Forening, da Valdemars eneste Søn, Christopher, kort efter
døde. Men denne Sag kostede Magnus Smek Thronen; han
blev afsat, og hans Søsterson Albrecht af Meklenborg, en
Søn af Hertug Albrecht den Ældre, valgtes til Konge i Sverrig. Den snilde Valdemar holdt sig mod sin mange Fiender,
1368. indtil den jydske Adel, som anførtes af Klaus Limbek og Flere,
paany gjorde Opror og forbandt sig med Hertug Henrik af Sønderjylland, Greverne af Holsteen, Hansestæderne, Sverrig og Meklenborg, der atter havde sluttet et frygteligt Forbund mod Valdemar. Herved blev han nødt til at forlade sit Rige og var
borte i 4 Aar, søgende Hjælp i Udlandet; til Rigsforstander udnævnte han den kloge Henning Podebusk. Riget stod i største
Fare ved de forenede Fienders Anfald; men det lykkedes Henning Podebusk at slutte Fred med Hansestæderne, der vare de
farligste, og ved hvis Fratræden Forbundet oploftes. Hansestæderne erholdt ved Freden de skaanske Søstæder med tilhørende
Herreder paa 15 Aar og vidtudstrakte Handelsfriheder over
hele Danmark. Deres overmodige Fordring om at tages
paa Raad ved Kongevalget efter Valdemars Død indrømmedes
af Rigsforstanderen og de kongelige Raader, og Freden skulde
være gyldig, selv om Kongen ikke undertegnede den.
1372. Da Valdemar omsider kom hjem, fandt han et forstyrret
Rige; men denne utrættelige Konge arbeidede i de faa Aar,
han endnu regjerede, kraftigen og med Held paa at gjenoprette
Orden og styrke det svækkede Rige. Da Hertug Henrik i Sønderjylland ingen Børn havde, aabnede sig Udsigt til Sønderjyllands Gjenforening med Riget. Valdemar Atterdag havde i
sine sidste Aar Opmærksomheden henvendt paa denne vigtige
Sag, vedligeholdt god Forstaaelse med Hertug Henrik og satte
sig ved Pant og Overeenskomst i Besiddelse af store Strækninder af Sønderjylland og vigtige Slotte og Fæstninger. Hen-
† 1375. rik døde før Valdemar Atterdag og var den sidste af Abels
Mandsstamme; men uheldigviis overlevede Valdemar ham saa

fort, at Spørgsmaalet, om Sønderjylland skulde være dansk eller overlades til Greverne af Holsteen, som efter Forliget i Ribe 1330 gjorde Fordring derpaa, maatte overlades til den følgende Regjering. † 1375.

Under Valdemar Atterdag hjemsøgtes en stor Deel af Europa af en ødelæggende Pest, der ogsaa kom til Danmark, 1348.
hvor den kaldtes den sorte Død, og under flere Aars Rasen bortrev en stor Deel af Befolkningen.

4. Da den mandlige Linie af Svend Estridsens Huus var uddøkt med Hertug Henrik af Sønderjylland og Valdemar Atterdag, vare Valdemars Dattersønner, Albrecht den Yngre af Meklenborg, en Søn af Valdemars ældre Datter Ingeborg og Hertug Henrik af Meklenborg, og Oluf, en Søn af Valdemars yngre Datter Margrete og Kong Hagen den 6te i Norge, de nærmest arveberettigede. Da det meklenborgske Huus i den senere Tid havde viist sig saa fjendtligt mod Danmark, blev den norske Prinds Oluf foretrukken for Albrecht, skjøndt denne ved sin Moders ældre Fødsel havde nærmere Adkomst til Thronen. Margrete og Hagen den 6te førte Regjeringen for deres Søn, som endnu kun var i sit 6te Aar, og underskreve paa 1376.
hans Vegne en Haandfæstning, der i det Væsentlige stemmer med de tidligere. Albrecht af Meklenborg, som understøttedes af sin Farbroder Kong Albrecht i Sverrig og de holsteenske Grever, søgte med Magt at vinde Danmarks Krone, men indgik en Stilstand, da hans Foretagende ingen Fremgang havde. De holsteenske Grever vare strax efter Valdemar Atterdags Død faldne ind i Sønderjylland og havde bemægtiget sig Landet. For at løsrive Greverne fra Forbindelsen med det meklenborgske Fyrstehuus sluttede Margrete strax en Stilstand med 1376.
dem, hvorved de bleve i Besiddelse af Sønderjylland, og 10
Aar efter overlod hun Hertugdømmet som et arveligt og udeleligt Lehn til den ene af dem, Gerhard den 6te, med Forpligtelse til at gjøre den sædvanlige Tjeneste som Vasal af Riget. Denne Gerhard var den første, som kaldte sig Hertug af Slesvig, medens Hertugerne af Abels Stamme kaldte sig Hertuger af Jylland eller Sønderjylland. 1386.

† 1380. Da Hagen den 6te døde, blev Oluf ogsaa Konge i Norge og lagde derved Grunden til Foreningen mellem dette Rige og Danmark, som først ophævedes efter 434 Aars Forløb. Margrete vedblev at føre Regjeringen for sin Søn til hans
† 1387. Død, som allerede indtraf i hans 17de Aar. En Bedrager fremstod nogle Aar efter og udgav sig for den afdøde Oluf, men blev greben og henrettet.

5. Ved Olufs Død fik Albrecht den Yngre af Meklenborg nyt Haab, men saae sig skuffet, da Margrete, som havde gjort sig elsket af Folket ved den Klogskab, hvormed hun havde styret Riget under sin Søns Mindreaarighed, valgtes til Rigsforstanderinde i Danmark, indtil der blev truffet et Kongevalg efter hendes Raad og Ønske; i Norge, hvor den throndhjemske Erkebisp Vinald fremmede hendes Sag med samme Iver, som Henning Podebusk virkede for hende i Danmark, blev
1388. hun valgt til regjerende Dronning for Livstid. Tillige valgte det norske Rigsraad efter hendes Ønske hendes Søsterdattersøn, Erik af Pommern, den Gang kun 5 Aar gammel, med Udelukkelse af hendes Søstersøn Albrecht den Yngre af Meklenborg, til Arvekonge i Norge; Drosten Hagen Jonsen, der var beslægtet med den gamle norske Kongestamme, frasagde sig sine Fordringer paa Thronen, og Erik af Pommern blev derpaa det følgende Aar erklæret for Konge i Norge under Margretes Formynderskab.

Albrecht den Yngre var imidlertid død, og hans Farbroder Kong Albrecht af Sverrig, der længe havde staaet i et fjendtligt Forhold til Margrete, gjorde Fordring paa Norge som Søstersøn af Magnus Smek og antog tillige Tittel af Konge i Danmark. Hans Anseelse i Sverrig selv stod imidlertid paa svage Fødder, da han ikke formaaede at styre den mægtige og rige Adel, der følte sig fornærmet over den Forkjærlighed, han nærede for sine tydske Landsmænd. En Deel af disse misfornøiede Adelige tilbøde Margrete Thronen, naar hun vilde hjælpe dem til at fordrive den forhadte Albrecht. I den Krig, som nu udbrød, kom det til et Slag ved Falkøping i Vestergotland, der gjorde Margrete til Herskerinde i det
1389.

tredie nordiske Rige og bragte Kong Albrecht tilligemed hans Søn i hendes Magt. Stokholm, hvor et tydsk Parti, de saakaldte Hættebrødre, havde Overmagten, holdt sig i flere Aar mod Margrete. Staden forsynedes i den Tid med Levnetsmidler fra de meklenborgske Stæder Rostok og Visмar, hvor en Forening i dette Øiemed havde dannet sig under Navn af Fetaliebrødre. Disse bleve imidlertid snart til virkelige Sørøvere, der ikke blot plyndrede de danske og norske Kyster, men ogsaa opbragte Hansestædernes Kjøbmandsskibe, forstyrrede aldeles Handelen paa Østersøen og afbrøde Sildefiskeriet ved Skaane. For at standse dette Onde søgte Hansestæderne at bevirke Albrechts Løsladelse; men Margrete fordrede som Vederlag derfor Overgivelsen af Stokholm. Efter langvarige Underhandlinger kom det paa Lindholm Slot i Skaane, hvor 1395. Albrecht nu paa syvende Aar havde siddet som Fange, til en Overeenskomst, hvori Rigsraader fra alle tre Riger deeltoge. Det blev her bestemt, at Albrecht som Priis for sin og sin Søns Frihed skulde give Stokholm til Pant for en Sum af 60000 Mark Sølv, der skulde betales inden 3 Aar. Hansestæderne gik i Borgen for dette Forlig, og til dem overdroges derfor Stokholm med Forpligtelse til efter de tre Aars Forløb at overgive Dronningen Byen, saafremt Albrecht ikke betalte Løsesummen eller paany stillede sig til Fængsel. Da Albrecht ikke opfyldte nogen af disse Betingelser, kom Margrete, da Tiden var udløben, i Besiddelse af Stokholm.

6. Erik af Pommern, som allerede 1389 var erklæret for Konge i Norge, blev kort efter Forliget med Kong Albrecht valgt og hyldet først i Danmark og derpaa i Sverrig. Der- 1396. efter holdtes det følgende Aar en høitidelig Forsamling af de fornemste geistlige og verdslige Herrer fra Danmark, Norge og Sverrig i Kalmar, hvor Erkebisperne af Lund og Upsala kronede Erik af Pommern som Konge over Nordens tre Riger. 17 Juni Tillige forhandledes der om Betingelserne for Rigernes stadige 1397. Forening; men det kom ikke til Fastsættelse af en gyldig Grundlov. Derimod bleve Hovedpunkterne af de mundtlige Forhandlinger desangaaende optegnede og paa Dronningens Navnedag

bekræftede ved Underskrift af en Deel af de tilstædeværende Herrer. Disse Punkter gik i Almindelighed ud paa, at Rigerne herefter skulde være forenede under een Konge; efterlod han sig Sønner, skulde en af dem tages til Konge; døde han derimod barnløs, skulde de tre Rigers Stænder enes om at vælge en fælleds Konge; hvert Rige skulde iøvrigt beholde sine egne Love og egen Forfatning; Krige skulde føres med forenede Kræfter, og Forbund sluttede med fremmede Magter være gyldige for alle tre Riger.

7. Adelen havde lige fra dette Tidsrums Begyndelse hævet sig til bestandig større Magt og Indflydelse i Staten. En Række af uduelige og svage Konger, hvoraf flere ved deres Regjerings Tiltrædelse ikke havde naaet den myndige Alder, idelige indvortes Uroligheder, der vare nærved at opløse Staten, næsten uafbrudte Krige med Sønderjylland og de holsteenske Grever, med Hansestæderne og de nordtydske Fyrster, med Norge og Sverrig, begunstigede denne Stands voxende Vælde. Adelens Rettigheder, baade de, som ældre Love hjemlede den, og de, som den under de urolige Tider havde tilrevet sig, bleve bekræftede ved den første Haandfæstning af 1320, og næsten hver af de følgende føiede nye Rettigheder til. Adelens Besiddelse af Jordegods forøgedes betydeligt, da Kongerne, for at skaffe Penge tilveie til de kostbare Krige, pantsatte en stor Mængde af Kronens Lehn og Godser, hvoraf mange formedelst Kongernes Uformuenhed til at indløse dem forbleve i Adelens bestandige Eie. Jo vigtigere de Rettigheder bleve, som knyttede sig til adelig Værdighed, desto vanskeligere blev det for Andre, som ikke hørte til Standen, at blive optaget i den. Saaledes skete efterhaanden den store og gjennemgribende Forandring, at de forhen aldeles personlige Rettigheder bleve arvelige, og Arveadel traadte i Stedet for personlig Adel. Den almindelige Benævnelse for Adelen var „Rigets gode Mænd“, „Rigets bedste Mænd“, eller formedelst Skattefriheden „frie og frels Mænd“, i Modsætning til hvilken Benævnelse Borgere og Bønder kaldtes „ufrie“; selve Ordet „Adel“ kom først senere

i Brug. Adelen deelte sig i flere Klasser, hvoraf den fornemste dannedes af Ridderne; næst efter dem kom Væbnere eller Svende, der dog beklædte de høieste Værdigheder i Staten ligesom hine og kun adskilte sig fra dem ved en ringere Rang; den ringeste Klasse udgjorde de saa kaldte Knapper, der tjente de andre Adelsmænd. Adelige Vaaben og Skjoldmærker og egne Familienavne indførtes efterhaanden; men det varede længe, inden det kom til nogen Stadighed i Brugen. De der antoge faste Familienavne, benævnede sig gjærne efter det Billede, som fandtes paa deres Skjold, som Juel, Oxe, Galt, Grib.

Adelen fik en betydelig Tilvært i Magt og indre Fasthed ved Opkomsten af Rigsraadet, som uddannede sig i Slutningen af det 14de og Begyndelsen af den 15de Aarhundrede. Allerede i ældre Tider havde der været et kongeligt Raad, bestaaende af de fornemste kongelige Embedsmænd. Disse havde imidlertid ingen bestemte Rettigheder eller større Myndighed end den, Kongen vilde give dem. Men de samme Omstændigheder, som gjorde, at Adelen i Almindelighed vandt større Magt, medførte ogsaa, at de Adelsmænd, der beklædte de fornemste Embeder og omgave Kongens Person, fik større Indflydelse; og navnlig havde det kongelige Raad under Valdemar Atterdags hyppige Udenlandsreiser en gunstig Leilighed til at udvide sin Myndighed. Men fornemmelig var det Foreningen med Sverrig og Norge, der havde en afgjørende Indflydelse paa at give det danske Raad en selvstændig Stilling og bestemte Rettigheder. Thi i disse Riger, og især i Sverrig, havde Rigsraadet naaet en overordentlig Myndighed, valgte, afsatte og indsatte Konger, styrede Riget efter Godtbefindende og levnede Kongerne næppe en Skygge af Magt. Ved Rigernes Forening blev Raadet i Danmark snart stillet paa samme Fod som i Norge og Sverrig, og de idelige Stridigheder mellem Rigerne, der afgjordes ved Møder af hvert Riges Raad, gave det en før ukjendt Vigtighed og Betydning. Benævnelsen Danmarks Riges Raad i Modsætningen til Norges og Sverrigs afløste nu det ældre Navn kongeligt Raad. Rigsraadets Medlemmer, hvis Antal senere blev bestemt til 23, vare deels geist-

lige, nemlig Rigets Erkebisp, samtlige Bisper og Priorerne ved nogle af de vigtigste Klostre, deels verdslige, hvilke sidste lige til Aar 1648 valgtes af Kongen blandt Adelen i hver af Rigets større Provintser. De tre første Pladser i Rigsraadet indtoge Drosten, senere Hofmesteren, den kongelige Kantsler og Marsken; derefter fulgte Erkebispen, Bisperne og Priorerne, og derpaa de øvrige verdslige Medlemmmer efter deres Embedsalder. De kongelige Embedsmænd i den tidligere Deel af Middelalderen, Stalleren, Kjøgemesteren og Mundskjænken, der havde Hofholdningen under deres Bestyrelse, Kammermesteren, der førte Opsigt med de kongelige Indkomster, og Hofkapellanen, der besørgede de skriftlige Forretninger, afløstes efterhaanden af ovenanførte, der med forandrede Titler ogsaa forbandt andre Forretninger. Drosten havde hele Landets indre Forvaltning under sig, førte Forsædet ved Rigets øverste Domstol, naar Kongen ikke var tilstæde, og bestyrede ogsaa i den ældre Tid Hofholdningen. Siden deeltes hans mange Forretninger, og Embedet gik omsider ganske ind fra Christian den Førstes Tid. Rigets Hofmester, som nu fik den første Plads i Rigsraadet, erholdt kun en Deel af Drostens Forretninger, da Retspleien underlagdes en Rigskantsler, og Bestyrelsen af de kongelige Indtægter siden overdroges en Rentemester. Den kongelige Kantsler, der var en geistlig Mand ligesom Hofkapellanen i ældre Tider, besørgede Kongens Brevverling og ledede Rigets udenlandske Forhold. Rigets Marsk havde Bestyrelsen baade af Land- og Sømagten, indtil den sidste længere hen i Tiden underlagdes en Rigsadmiral.

III.

(1397—1448.)

Dronning Margrete. Forsøg paa at gjenvinde Slesvig. — Erik af Pommern. Strid om Slesvig. Krig med Hansestæderne. Fred i Wordingborg. — Oprør i Sverrig. Engelbrecht Engelbrechtsen. Karl

Knudsen. Udkast til Kalmarforeningens Fornyelse. Misfornøielse i Danmark. Kongen afsættes i Danmark og Sverrig. — Christopher af Bayern. Erkjendt for Konge i alle tre Riger. Bondeoprør i Nørrejylland. Forsøg mod Lybek. Bondestanden. Forandring med Vornedskab og Hoveri. De ringere Stænders aftagende Indflydelse i Staten. Ugunstige Forhold for Kjøbstæderne.

---

1. Uagtet Erik af Pommern blev myndig i Aaret 1407, vedblev dog Dronning Margrete til sin Dødsdag at have den afgjørende Deel i Regjeringen. Efterat hun havde istandbragt Foreningen mellem Rigerne, gik hendes Bestræbelser fornemmelig ud paa at tilbagevinde Sønderjylland, som Omstændighederne havde nødt hende til at overlade Gerhard den 6te af Holsteen. Hertil aabnede sig en gunstig Leilighed, da Gerhard faldt paa et Tog mod Ditmarskerne og efterlod sig 3 umyndige Sønner, hvoraf den ældste ikke var mere end 7 Aar gammel. Gerhards Enke Elisabeth, der havde ondt ved at hævde sig imod den holsteenske og slesvigske Adel og imod sin Mands Broder Grev Henrik, Biskop af Osnabryk, der gjorde Fordring paa en Deel af Landet, tyede til Margrete. Denne var ogsaa villig til at yde hende Hjælp imod hendes Fjender, men benyttede sig af Leiligheden til ved Kjøb og Pant og Underhandlinger at erhverve sig den ene Besiddelse i Slesvig efter den anden. Da Enkehertuginden omsider indsaae det Farlige i Margretes Venskab, sluttede hun Forlig med sin Svoger Grev Henrik. Det kom derpaa til Fjendtligheder med Danmark, der nogle Gange standsedes ved Forlig, men snart udbrøde paany. Under disse Stridigheder døde Margrete i Flensborg. 1404. † 1412.

Margrete viste ikke mindre Klogskab og Fasthed i Rigernes indvortes Bestyrelse end i Ledelsen og Benyttelsen af de ydre politiske Forhold. Den mægtige og ustyrlige svenske Adel føiede sig efter hendes Fordring at tilbagegive alle de Krongodser og frie Bondergaarde, som den havde tilrevet sig siden 1363, da Albrecht kom til Regjeringen, og nedrive de befæstede Borge, som i de sidste 40 Aar vare opførte. Ogsaa maatte den danske Adel tilbagegive de Krongodser, som den havde til-

egnet sig siden 1368, da Valdemar Atterdag sidste Gang forlod Riget, og det forbødes den at opføre flere befæstede Borge. En saadan Lydighed hos Adelen havde en lang Række af Margretes Forgængere baade i Danmark og Sverrig forgjæves søgt at bevirke. Geistligheden yndede og begunstigede Margrete, og hendes Forhold til den forblev bestandig godt.

2. Efter Margretes Død traadte Erik af Pommerns Udygtighed til at styre de tre nordiske Riger tydeligere frem.
1413. Paa en Forsamling i Nyborg lod han de unge Hertuger fraskjende Slesvig som ulydige Vasaller, der havde unddraget sig den skyldige Lehnstjeneste og endog ført Avindskjold mod Riget. Den ældste af Brødrene bønfaldt nu ydmyg Kongen om at maatte forlehnes med Hertugdømmet; men Kongen forlangte først hele Landets Overgivelse, inden der kunde blive Tale om nogen ny Forlehning. Da Hertugen ikke vilde beqvemme sig hertil, udbrød Krigen paany. Uagtet Erik af Pommern havde tre Rigers Kræfter at byde over og gjentagne Gange faldt ind i Sønderjylland med store Troppemasser, formaaede han dog ikke at gjøre sig til Herre over Landet. Efter 10 Aars Strid
1424. greb Erik til den Udvei at indstævne Sagen for Keiser Sigismund og begav sig selv i den Anledning til Ofen i Ungarn, hvor Keiseren opholdt sig. Denne dømte, at Hertugerne havde forbrudt deres Ret til Slesvig, og Kongen troede, at det Hele hermed saa ganske var afgjort, at han gjorde en Reise til det hellige Land. Men Keiserens Dom gjorde ingen Forandring i Sagen, da Hertugerne fortsatte Kampen. Hansestæderne toge nu Parti med Hertugerne og erklærede Danmark Krig. Skjøndt Kongen engang tilføiede Hansestædernes Flaade et Nederlag, beholdt de dog Overmagten tilsøes og skadede Rigerne meget ved Plyndringer. Deres Forsøg paa at bemægtige sig Kjø-
1428. benhavn mislykkedes derimod aldeles formedelst de Foranstaltninger, som vare trufne af Kongen og hans kjække og forstandige Dronning Philippa af England. Omsider endtes den
1435. uheldige Krig med Holsteen ved Freden i Vordingborg, hvorved Hertug Adolph, som nu alene var i Live af de tre Brødre, fik Slesvig, med Undtagelse af Haderslev samt Ærø og

Adolph af Schauenburg.

Sylt som en fri Besiddelse for Livstid og to Aar efter sin Død for sine Arvinger. Hanseftæderne sluttede paasaa Fred og fik derved deres Handelsrettigheder bekræftede mod at tilstaae nordiske Kjøbmænd lignende Rettigheder i deres Havne.

3. Uroligheder, som vare udbrudte i Sverrig, havde fremskyndet Freden. Dette Rige havde været misfornøiet med Foreningen næsten lige fra dens Stiftelse. Det klagede idelig over Tilsidesættelse, over Indgreb i Rettigheder, over uforholdsmæssige Byrder osv.; men Hovedaarsagen til Spliden laae i den mægtige svenske Adels Ulyst til at lyde en fremmed Herster; den havde tidligere gjentagne Gange sat sig op imod og fordrevet Fyrster, som den selv havde valgt, og kunde nu meget mindre finde sig i at staae under Regenter, som tildeels ved Vaabenmagt vare komne i Besiddelse af Thronen. I Norge var Stemningen for Foreningen bedre; Oluf havde ved Arveret forenet Norge med Danmark, Erik af Pommern var ligeledes paa Grund af Arveret antagen til Konge i Norge, og her fandtes ikke som i Sverrig en gjenstridig og mægtig Adel. Margretes Fasthed og sjældne Klogskab havde tilbagetrængt den Misfornøielsesaand, som herskede i Sverrig; men ingen af hendes Efterfølgere, og allermindst Erik af Pommern, lignede hende i Aandsgaver. Under disse Forhold blev Spliden stedse større, indtil omsider Foreningen, der efter Margretes vise Plan skulde have gjort Norden til een stor og mægtig Stat, efter megen Krig og Blodsudgydelse aldeles ophævedes efter 123 Aars Forløb. Anledningen til Udbruddet af de nuværende Uroligheder i Sverrig var den Undertrykkelse, som udøvedes af en Foged i Dalarne ved Navn Jens Erikssen. En Bjergværksbruger i disse Egne, Engelbrecht Engelbrechtsen, klagede til Kongen derover, og Fogeden blev tilsidst affat. Men Urolighederne fortsattes under Anførsel af Engelbrechtsen, med hvem Erik Puke, en anseet Adelsmand, havde forenet sig. Det gik saavidt, at Engelbrechtsen med Vold nødte Rigsraadet, som havde forsamlet sig i Vadstena, til at sende Kongen et Opsigelsesbrev. 1434. Ved et Møde af alle tre Rigers Raad blev Kongen vel atter erkjendt i Sverrig og dæmpede for et Øieblik

Misfornøielsen ved at udnævne Karl Knudsen Bonde til Marsk og Christiern Nielsen Vasa til Drost, hvilke Embedsmænd skulde styre Riget, naar Kongen var fraværende. Men Opreret udbrød snart med fornyet Kraft; den ærgjærrige Karl Knudsen blev med Forbigaaelse af Engelbrechtsen valgt til Rigsforstander, og herskede næsten enemægtigt, efterat Engelbrecht Engelbrechtsen, Erik Puke og flere af hans Modstandere vare ryddede af Veien, deels ved ham selv deels ved Andre under hans Medvirkning. Under de fortsatte Stridigheder skete flere Forsøg paa at opretholde den vaklende Forening, blandt Andet paa et Møde i Kalmar, hvor Rigsraader fra alle tre
1436. Riger kom sammen og gjorde et Udkast til nærmere Bestemmelse af Foreningsvilkaarene. Ifølge dette skulde 40 Mænd af hvert Rige, valgte blandt alle Stænder, komme sammen i Halmstad efter Kongens Død for at vælge en ny Hersker, og Fremgangsmaaden ved Valget blev nøie bestemt; Drost, Marsk, Hofmester og Kantsler skulde i hvert Rige udnævnes blandt Indfødte. Kongen skulde skiftevis opholde sig 4 Maaneder i hvert Rige, og, hvor han opholdt sig, skulde han have tvende Mænd hos sig af hvert af de andre Rigers Raad; Krig maatte ikke begyndes, og Fred ikke sluttes uden med alle tre Rigers Samtykke. Dette Udkast, hvis Bestemmelser udmærkede sig ved en langt større Nøiagtighed og Fuldstændighed end de, der bragtes i Forslag paa Mødet i Kalmar 1397, fik imidlertid aldrig Lovskraft. Bruddet imellem Rigerne var allerede ulægeligt.

Imidlertid begyndte der ogsaa i Danmark at yttre sig stærk Misfornøielse med Erik af Pommerns Regjering, fremkaldt ved de langvarige og uheldige Krige, Møntens Forværrelse og byrdefulde Afgifter. Ogsaa var man meget utilfreds med, at Kongen indkaldte saa mange tydske Adelsmænd og arbeidede paa at faae sin Farbroderson, Bugislav af Pommern, udnævnt til sin Medregent og Efterfølger. Fortrydelig over, at Rigsraadet gjentagne Gange havde afslaaet hans Begjæring herom, forlod han tilsidst Danmark og begav sig med sin Frille
1439. Cæcilia til Gulland. Han blev nu affat baade i Danmark og Sverrig, og det danske Rigsraad indkaldte hans Søsterson Chri-

stopher af Bayern til Thronen. For at skaffe sig en Støtte i Hertug Adolph, overlod Rigsraadet ham Haderslev og Ærø og erklærede Slesvig for et frit og arveligt Lehn, hvilket Christopher ved sin Ankomst til Riget bekræftede. Erik af Pommern opholdt sig siden 10 Aar paa Gulland, hvor han drev Sørøveri mod de Svenske og Hansestæderne. Derefter begav han sig til Pommern, hvor han endnu tilbragte 10 Aar i stor Nød og Fattigdom. † 1459.

Erik af Pommern bragte Kjøbenhavn mod rigeligt Vederlag til den roeskildske Bispestol under Kronen, og under den følgende Konge blev denne By det stadige Kongesæde. Han søgte ogsaa at faae et Universitet oprettet i Kjøbenhavn og udvirkede Tilladelse dertil af Pave Martin den 5te; men hans urolige Regjering tillod ham ikke at bringe dette Værk istand. Fortællingerne om den slette Behandling, han skal have viist sin Dronning Philippa, mangle tilstrækkelig Grund.

4. Christopher af Bayern, der var kommen ind i Landet som Rigsforstander, blev hyldet som Konge paa Viborgthing og lovede at underskrive en Haandfæstning, som siden skulde forelægges ham. Uagtet Rigsraadet havde valgt Kongen, og Folkets Indflydelse paa Kongevalget herefter ophørte, vedblev dog fremdeles den gamle Skik, at Kongen reiste omkring for at hyldes af Folket paa de forskjellige Landsthing. I Sverrig stode der en Deel Hindringer i Veien for Christophers Valg; men de bleve overvundne især ved Geistlighedens Hjælp, der i hele Foreningstiden arbeidede ligesaa ivrigt for at bevare Rigernes Forbindelse, som Adelen paa at ophæve den. Rigsforstanderen Karl Knudsen fandt sig i at nedlægge sin Værdighed mod at erholde store Forlehninger og Fritagelse for at aflægge Regnskab for sin hidtil førte Regjering. Christopher blev derpaa hyldet og kronet i Stokholm. Det følgende Aar blev han ogsaa antagen til Konge i Norge, skjøndt der i dette Rige ikke herskede den Misfornøielse med Erik af Pommerns Regjering, som i de andre. Sidst kronedes han i Danmark, hvor man havde opsat denne Skik for ikke at have Udseende af at ville skille sig fra de andre Riger.

1440. 1441. 1443.

1441. I Begyndelsen af Christophers Regiering udbrød der et voldsomt Bondeoprør i Nørrejylland, hvor Almuen var den fordrevne Konge hengiven og led meget af Adelens og Geistlighedens Undertrykkelse. Bønderne, hvis Hær skal have beløbet sig til 25000 Mand, sloge de kongelige Tropper paa Flugten, fældede Anførerne og henrettede de Herremænd, der faldt i deres Magt. Da Kongen selv med forøget Styrke kom over til Jylland, faldt en Deel af de andre Bønder til Føie; men Vendelboerne bleve først efter en haardnakket og blodig Kamp bragte til Underkastelse. Tiendens Erlæggelse, hvorom der saa længe havde været ført Strid, og som ogsaa havde været et af de Punkter, hvorover Bønderne i det sidste Oprør havde besværet sig, blev fastsat under Christopher ved en Dom af Rigsraadet. Christopher søgte at indskrænke Hansestædernes Handelsrettigheder og bekræftede kun deres Privilegier under Forbehold af, at de ikke maatte lægge Hindringer i Veien for andre Nationers Handel, og at nordiske Kjøbmænd skulde nyde samme Rettigheder i Hansestædernes Havne. Han gjorde ogsaa et Forsøg paa med List at bemægtige sig Lybek; men dette mislykkedes. I Sverrig var man ikke fornøiet med Christophers Regiering, skjøndt det ikke kom til Uroligheder; man kaldte ham „Barkekongen", fordi der indtraf Misvært, under hvilken man maatte blande Barkmeel i Brødet, og klagede over, at der førtes saa mange Penge ud af Riget. Grundet Anledning til Besværing gav Kongens Ligegyldighed ved at tage Forholdsregler mod Erik af Pommerns Sørøveri, som han lod gaae
† 1448. hen, idet han sagde, at „hans Morbroder ogsaa skulde leve".

5. Bondestandens Velmagt og gamle Anseelse, der allerede var paa Hældingen mod Slutningen af forrige Tidsrum (1241), gik i de derpaa følgende tvende Aarhundreder næsten ganske til Grunde. Idelig gjentagne og med megen Blodsudgydelse dæmpede Bondeoprør — under Erik Plovpenning, Christopher den 1ste, Erik Glipping, Erik Menved, Valdemar Atterdag, Christopher af Bayern — viste, at Bondestanden følte Trykket, men forgjæves søgte at befrie sig for det. De ulykkelige Forhold, hvorunder Landet i disse to Aarhundreder led,

med næsten uafbrudte indvortes Uroligheder og udvortes uheldige Krige, der gave Adel og Geistlighed en saa gunstig Leilighed til at udvide deres Magt og Rigdom, svækkede og forarmede Bondestanden og medførte dens stedse dybere Synken i samme Forhold, som hine Stænder hævede sig. Selveiernes Antal aftog betydeligt. Mange solgte deres Eiendomme, Andre overdroge dem frivilligt til Kirken eller til verdslige Herrer for at vinde Beskyttelse, atter Andre mistede dem med Vold og Uret i de urolige og lovløse Tider. Det tidligere milde Vornedskab skiftede i nogle Dele af Landet — Sjælland, Laaland, Falster, Møen — ganske Skikkelse, idet Fæsterne her mistede deres personlige Frihed, turde ikke forlade det Gods, hvorpaa de vare fødte, og maatte antage hvilkensomhelst Gaard Herremanden vilde give dem i Fæste; ja de betragtedes saa aldeles som Herremandens Eiendom, at han kunde sælge dem som Qvæget. Denne Ufrihed blev først almindelig efter Begyndelsen af det 15de Aarhundrede; thi endnu mod Slutningen af det 14de Aarhundrede blev det i Kong Olufs Haandfæstning bestemt, at Landboer og Bryder (Fæstere og Forvaltere) efter lovlig Opsigelse frit kunde begive sig, hvorhen de vilde. Til samme Tid blev Fæsternes Dagværk eller, som det nu kaldtes, Hoveri, der tidligere havde været billigt og i Almindelighed bestemt ved Overeenskomst, en høist trykkende Byrde og tillige ubestemt. Til Hoveriets Forøgelse bidrog meget den Omstændighed, at Adelen, som før havde havt sine Godser liggende adspredte i smaae Eiendomme, i det 15de og 16de Aarhundrede samlede dem til Godser og indførte en ombyggeligere Dyrkning af Jorden. Foruden de almindelige Aarsager til Bondestandens Fornedrelse, der vare begrundede i Tidsforholdene, medvirkede hertil ogsaa meget den Mængde tydske Adelige, som i det 15de Aarhundrede, da flere tydske Konger efter hverandre bestege Thronen, vandrede ind i Landet og medbragte Begrebet om Livegenskab, der længe havde været herskende i Tydskland. At det senere Vornedskab indskrænkede sig til ovennævnte Øer, maa rimeligviis forklares af den store Mængde adelige og geistlige Godser, som her fandtes, af deres Frugtbarhed og ombyg-

gelige Dyrkning, hvorved Fæstebondens personlige Arbeide og Forbliven ved Godset fik større Vigtighed for Jorddrotten; hertil kommer endnu, at Bondestanden paa slige mindre Øer ikke formaaede at gjøre saa kraftig Modstand mod Undertrykkelsen som i Jylland og Skaane.

Forværrelsen i Bondestandens Kaar staaer i nøie Forbindelse med en lignende Svækkelse og Tilbagegang hos Borgerstanden og en almindelig Aftagen af de Friheder og Rettigheder, Folket før havde været i Besiddelse af. Dannerhoffene gik mere og mere af Brug og afløstes af Herredage, saaledes kaldte, fordi kun Herrerne, det vil sige Prælater og Adel, her mødte og afgjorde Rigets Anliggender. Stundom holdtes vel ogsaa Rigsdage, hvor Udsendte af alle Stænder mødte; men Borger- og Bondestandens Stemme havde kun lidet at betyde. Folkets Deeltagelse i Retspleien paa Landet ved Sandemænd og Nævninger tabte efterhaanden sin Betydning, idet Fogeder udnævntes af de kongelige Lehnsmænd til at dømme paa Herredsthing; deres personligen Frihed, turde ikke forlade det Got udelukkende Forret for Adelsmænd. Kjøbstædernes forrige frie Forfatning havde lidt betydelige Indskrænkninger og forsvandt snart aldeles. Til samme Tid bleve de vigtigste Næringsveie i Kjøbstæderne, Handel og Haandværker, trykkede ved Hansestædernes Overmagt og ved de Rettigheder, som Adelen og Geistligheden erhvervede sig. Disse fik Ret til at indføre Alt, hvad der avledes paa deres Godser, uden Told og Accise, til Kjøbstæderne, og ligeledes frit udføre derfra alle Varer, som de behøvede til sig selv og deres Bønder. Udenrigshandelen var aldeles i Hansestædernes Hænder, og disse holdt tillige Handelsfuldmægtige, de saakaldte Pebersvende, for at udhøkre Varerne i de danske Kjøbstæder. Paa Landet fandtes Haandværkere ved de fleste Herregaarde og Klostre, som forfærdigede, hvad Beboerne og Omegnen behøvede, og i Kjøbstæderne indførtes mange Haandværksgjenstande færdige fra Tydskland. Idelige Forandringer i Mønten lagde ogsaa Hindringer i Veien for Handlende og Næringsdrivende. Mønten sank dybt under dens paalydende Værdi, idet Kongerne jævnlig under Penge-

forlegenhed inddroge den gamle Mønt, og satte en ny af ringere Værdi i Omløb. Fremmede Mønter fandt Indgang i Riget, saa at tilsidst den gamle Møntberegning efter Marker og Ører aldeles forsvandt og afløstes af de nordtydske Marker, Skillinger og Penninger. At faae Kapitaler tillaans var meget vanskeligt, naar ikke Laaneren havde Jordegods at give til Pant og Brug, eftersom Udlaan mod Renter betragtedes som Aager og fordømtes af Kirken.

IV.

(1448—1536.)

Christian den Første. Rigsraadets Myndighed. **Karl Knudsen Konge i Sverrig.** Erkebiskop Aslak Bolt i Throndhjem. Christian Konge i Norge, siden i Sverrig. Valgt til Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen. Uroligheder i Sverrig. Erkebisp Jens Bengtsen. Karl Knudsen. Steen Sture den Ældre. Slag paa Brunkebjerg. Reise til Rom og Køln. Holsteen ophøiet til Hertugdømme. Universitet oprettet i Kjøbenhavn. Pengemangel. Hansestæderne. Handelen. — **Hans.** Kongevalg. Erkebisp Gaute i Throndhjem. Haandfæstning. Steen Sture den Ældre. Hertugdømmernes Deling. Hertug Frederik. Sverrig underkaster sig. Toget til Ditmarsken. Oprør i Sverrig og Norge. Knud Alfsen, Herluf Hydefad. Svante Nielsen Sture, Hemming Gad. Krig med Hansestæderne. Fred i Malmø. Poul Laxmand. — **Christian den Anden.** Tog mod Sverrig. Steen Sture den Yngre. Erkebisp Gustav Trolle. Det stokholmske Blodbad. Didrik Slaghoek. Sigbrit. Dyveke. Torben Oxe. Jens Andersen Beldenak. Erkesædet i Lund. Christian den Andens Love. Den første Begyndelse til Reformationen. Martin Reinhard. Poul Eliæsen. Strid med Hertug Frederik. Krig med Lybekkerne. Oprør. Kongen flygter fra Riget. — **Frederik den Første.** Borgerkrig. Forlig med Gustav Vasa i Malmø. Opstand i Skaane. Søren Norby. Reformationen udbredes. Hans Tausen. Jørgen Sadolin o. fl. Herredag i Odense. Reformationen befæstet i Viborg, Malmø og Kjøbenhavn. Herredag i Kjøbenhavn. Christian den Andens mislykkede Forsøg i Norge. — Uenighed om Kongevalget. Det katholske Parti hæver sig atter. Lybekkerne. Grevens Feide. **Christian den Tredie** valgt af den jydske Adel. Skipper Klement. Slag ved Øxnebjerg. Kjøbenhavn og Malmø overgive sig. — Littera-

tur og Sprog. Bogtrykkerkunsten. Christen Pedersen. Sæder og Levemaade.

---

1. Da Christopher af Bayern var død barnløs, forenede de fleste Stemmer i Rigsraadet — thi dette tiltog sig nu ligesom forrige Gang Myndighed til ene at afgjøre denne Sag — sig om at tilbyde Hertug Adolph Thronen, hvorved Slesvig atter vilde forenes med Riget. Men Adolph var utilbøielig til at modtage Valget og henviste Rigsraadet til sin ældste Søstersøn, Grev Christian af Oldenborg, der gjennem Richissa, en Datter af Erik Glipping, var beslægtet med den gamle Kongestamme. Han tog beredvillig mod Tilbudet og forøgede sit Parti ved at ægte Christopher af Bayerns Enke, Dorothea. Han udstædte en Forskrivning til Rigsraadet, hvori Danmark erklæredes for et frit Valgrige, og hvori han forpligter sig til ikke at paalægge Skatter, begynde Krig, bortforlehne Slotte uden Rigsraadets Samtykke, og overhoved ikke foretage sig nogen vigtig Regjeringshandling uden dettes Minde.
28 Okt. Derefter blev Christian den Første, Stamfaderen for det
1449. oldenborgske Huus i Danmark, salvet og kronet i Kjøbenhavn. Imidlertid var Karl Knudsen, uagtet den Modstand han mødte hos Erkebisp Jens Bengtsen Oxenstjerna og den øvrige svenske Geistlighed, bleven valgt til Konge i Sverrig. Selv i den nordlige Deel af Norge lykkedes det ham ved Hjælp af hans Slægtning, den throndhjemske Erkebisp Aslak Bolt, at vinde et stort Parti, saa at han endog kronedes som Nor-
1449. ges Konge i Throndhjem. Men paa et Møde i Halmstad det følgende Aar enedes de svenske Rigsraader med de danske om, at Karl Knudsen skulde opgive al Fordring paa Norge, og at Danmark og Sverrig, naar Karl Knudsen eller Christian den 1ste døde, atter skulde forenes under een Konge. Skjøndt Karl Knudsen ikke erkjendte dette Forlig, blev Christian
1450. dog antagen til Konge i Norge og kronet i Throndhjem. Tillige sluttedes en Overeenskomst i Bergen, hvori det bestemtes, at Norge og Danmark altid skulde blive forenede under en fælleds Konge, hvorledes det saa gik med Sverrig. Karl

Knudsens vilkaarlige Regjering i Sverrig gjorde ham tilsidst forhadt, og, da Ærkebisp Jens Bengtsen greb til Vaaben imod ham, maatte han forlade Riget og flygte til Danzig, hvor han opholdt sig i 7 Aar. Christian den 1ste blev derpaa indkaldt og erkjendt for Konge, og hans treaarige Søn Hans udnævnt til Thronfølger. 1457.

Kort efter syntes der at aabne sig en sikker Udsigt til Sønderjyllands Gjenforening med Riget, da Hertug Adolph døde, og den mandlige Linie af det holsteenske Grevehuus uddslukkes tilligemed ham. Men istedenfor nu at inddrage Slesvig under den danske Krone som et hjemfaldet Lehn, indlod Christian den 1ste sig i Underhandlinger med Adelen og Prælaterne om at blive valgt til Hertug. Hans Stræben gik nemlig ud paa ogsaa at blive erkjendt for Greve i Holsteen, til hvilket Land Grev Otto af Schaumborg havde nærmere Adkomst, og han søgte at naae sin Hensigt ved at tilstaae Stænderne gunstige Betingelser. Det lykkedes ham ogsaa at blive valgt og hyldet af de holsteenske og slesvigske Stænder; men den Forskrivning, han udstædte i Ribe, indeholdt Bestemmelser, ved hvilke Slesvig atter løsreves fra Riget. Det blev nemlig heri erklæret, at han var valgt til Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen uafhængigt af hans Stilling som Konge i Danmark, og at det tilkom Stænderne efter hans Død at vælge hans Efterfølger. Desuden erholdt Stænderne Skattebevillingsret og andre store Privilegier; en Marsk og Drost og andre høie Embedsmænd skulde udnævnes blandt de Indfødte, en Landdag skulde aarlig holdes baade i Holsteen og Slesvig; Ridderskabet og Prælaterne fik Toldfrihed for de Varer, de brugte. — Grev Otto af Schaumborgs Fordringer paa Holsteen bleve afkjøbte ved en Sum af 43,000 Gylden; Kongens Brødre Gerhard og Morits skulde hver have 40,000 Gylden samt Kongens Trediedeel af Oldenborg og Delmenhorst til Deling. Den ene af Brødrene, Gerhard, foraarsagede senere alvorlige Uroligheder i Hertugdømmerne, da Kongen ikke formaaede at udbetale den lovede Pengesum. — Kongen hyldedes ogsaa i Hamborg som denne Stads Lehnsherre. 1461.

1459. 1460.

Det varede ikke længe, inden det kom til nye Uroligheder
1463. i Sverrig, hvor man klagede over byrdefulde Skatter og Paalæg. Kongen, som stod i den Formening, at Erkebisp Jens Bengtsen havde Deel deri, lod ham føre fangen til Danmark. Herover reiste sig et hæftigt Opror, i Spidsen for hvilket Erkebispens Slægtning, Bisp Ketil Karlsen Vasa af Linkøping, stillede sig, og Karl Knudsen benyttede Leiligheden til at vende tilbage til Sverrig. Men, da Kongen løsgav Erkebispen og forligede sig med ham, bidrog han i Forening med Ketil Karlsen Vasa til at fordrive sin gamle Fjende Karl Knudsen, som maatte begive sig til Finland. Ved Hjælp af den nyvalgte Rigsforstander Erik Axelsen af den mægtige thotske Familie
1467. kaldtes imidlertid Karl Knudsen tredie Gang til den svenske
† 1470. Throne og døde som Sverrigs Konge. Hans Død skaffede imidlertid ikke Christian den Første Thronen, da de Svenske valgte Karl Knudsens Søstersøn, Steen Sture den Ældre, til Rigsforstander. Christian søgte derfor at gjøre sin Ret
1471. gjældende ved Vaaben; men Slaget paa Brunkebjerg, en Bakke nordenfor Stokholm, endtes efter en blodig og haardnakket Kamp uheldigt for Kongen. Siden den Tid opgav han videre Planer paa Sverrig, som i 26 Aar styredes med megen Klogskab af Steen Sture som Rigsforstander.

1474. 2. Christian den Første foretog sig en Reise til Rom for at løses fra et Løfte, han havde aflagt om at gjøre en Valfart til det hellige Land. Paa Veien didhen besøgte han Keiser Frederik den 3die, som efter hans Begjæring ophøiede Holsteen, Stormarn og Ditmarsken til et Hertugdømme, og forlehnede Kongen med sidstnævnte Land, der i lang Tid havde været en Fristat. Men Ditmarskerne underkastede sig først Danmark i den anden Halvdeel af det følgende Aarhundrede efter en blodig Kamp for deres Frihed. Det vigtigste Udbytte af Romerreisen var, at Kongen af Pave Sixtus den 4de erholdt Tilladelse til at oprette et Universitet i Kjøbenhavn. Strax efter sin Hjemkomst fra denne Reise foretog Kongen en ny til Køln for at bilægge nogle Stridigheder mellem Keiseren og Karl den Dristige af Burgund. Universitetet kom efter

mange Vanskeligheder, som forvoldtes ved Pengemangel, endelig istand, og sattes under Opsyn af Roeskilde Bisp som bestandig Kantsler. Men paa Grund af de indskrænkede Pengemidler fik det i Begyndelsen ikke mere end 3 Lærere, og naaede ingen Anseelse før efter Reformationen. De Studerende vedbleve derfor i hele dette Tidsrum saa hyppigen at reise til fremmede Universiteter, at Kongerne fandt det fornødent at gjøre det til Pligt først at studere nogle Aar ved det indenlandske Universitet. Christian den Første var i bestandig Pengeforlegenhed, hvortil hans twende kostbare Udenlandsreiser og de Summer, der maatte udredes i Anledning af Holsteens Erhvervelse, ikke lidet bidroge. De skadelige Følger heraf viste sig blandt Andet, da Kongens Datter Margrete blev gift med Jakob den 3die af Skotland; thi, da Kongen kun formaaede at udrede 2000 Gylden af Medgiften, bleve Orkenøerne og Hetland satte i Pant for de resterende 58,000 Gylden; desuden opgaves den Afgift, som Skotland hidtil havde svaret af Sydերøerne. Da man i lang Tid ikke saae sig istand til at indløse Hetland og Orkenøerne, og Skotland, efterat Gjælden havde henstaaet saalænge, gjorde Vanskeligheder ved deres Tilbageløsning, tabtes paa denne Maade disse Besiddelser for bestandig. 1479.

Hansestædernes Magt i Norden vedligeholdt sig endnu under denne Konge, og viste sig paa en paafaldende Maade ved de Voldsomheder, som deres Betjente ustraffet tillode sig i Bergen. De overfaldt den Kongelige Lehnsmand i Byen, (Oluf Nielsen) og myrdede ham tilligemed Bispen og 60 andre Personer uden at denne Misgjerning blev straffet. Imidlertid begyndte dog Hansestædernes Handel noget at indskrænkes og deres Fald at forberedes, idet ogsaa andre Nationer, især Nederlændere og Englændere, begyndte at handle paa Norden. Christian den Første søgte at fremme denne Handel ved at slutte Handelsforbund med England, Skotland, Frankrig og Burgund. Han udgav ogsaa en Handelsforordning, der indeholdt adskillige gunstige Bestemmelser for den danske Handel — blandt Andet at tydske Kjøbmænd ikke maatte opholde sig Vinteren over eller have fast Bopæl i Danmark, men skulde

boe til Leie hos Borgerne, og at de ikke maatte reise omkring og opkjøbe deres Varer paa Landet, men blot tage dem i Kjøbstæderne — men tillige det besynderlige Lovbud, at danske Kjøbmænd ikke maatte seile til Tydskland, men kun bortfragte deres Skibe til tydske Kjøbmænd, uden selv at sende Varer
† 1481. med.

3. Hans var allerede i sin Faders Live valgt til hans Efterfølger i alle tre Riger, og blev ogsaa strax erkjendt for Konge i Danmark; men i de tvende andre Riger stode betydelige Vanskeligheder i Veien, især i Sverrig. Rigsforstanderen Steen Sture den Ældre var ikke tilbøielig til at opgive Magten, og uden at lade det komme til aabenbare Fjendtligheder forhalede han Sagens Afgjørelse ved allehaande Paaskud og Udflugter i en lang Række af Aar. Selv i Norge skaffede Steen Sture sig et Parti ved Hjælp af Ærkebisp Gaute i Throndhjem, men kunde dog ikke forhindre, at Hans efter et Par Aars Underhandlinger erkjendtes for Konge i dette Rige. Dette skete paa et Møde i Halmstad, hvor Kong Hans tillige
1483. udstædte en Haandfæstning, der bærer Vidne om Adelens og Geistlighedens høie Vælde. Alle Geistlighedens gamle Rettigheder bekræftedes, og første Gang optoges den Bestemmelse i Haandfæstningen, at Kongen ikke maatte blande sig i Bispevalget, skjøndt dette netop i den følgende Tid, da Kirkens Magt begyndte at dale, blev hyppigere end nogensinde før. Adelens og Kirkens Bønder, Tyende og Undergivne skulde være fritagne for alle Afgifter; Kongen maatte ikke blot ikke give Nogen et Lehn, men heller ikke afsætte Nogen fra det Lehn, han havde, uden Rigsraadets Samtykke. For at sikkre Adelen den uformindskede Besiddelse af det Jordegods, den for Tiden havde, bestemtes, at Kongen ikke maatte kjøbe eller tilpante sig noget Gods fra Adelen, og heller ikke nogen ufri Mand erhverve sig frit Jordegods. Den Ret til at befæste adelige Gaarde, som var bleven ophævet under Margrete, blev ved denne Haandfæstning gjengivet Adelen. For Rigsraadet skulde Kongen staae hver Mand til Rette, og naar han krænkede Haandfæstningen, vare Indbyggerne berettigede til at anvende Tvang imod ham,

uden derfor at kunne siges at bryde deres Troskabsed. — Paa et Møde i Kalmar samme Aar erkjendte ogsaa det svenske Rigsraad Hans for Konge; men Steen Sture forhindrede Udførelsen af Mødets Beslutninger.

I Hertugdømmerne bragte Prælaterne og Ridderskabet de Rettigheder i Anvendelse, som Christian den Første havde skjænket dem. Kong Hans fandt Vanskeligheder ved at blive valgt, idet hans Broder Frederik, hvis Sag den indflydelsesrige Enkedronning Dorothea iøvrigt understøttede, optraadte som hans Medbeiler. Omsider valgtes baade Hans og Frederik til Hertuger, og Hertugdømmerne deeltes i den gottorpske og segebergske Deel. 1490. Hertug Frederik valgte den gottorpske Deel, men yttrede sig siden utilfreds og fremkom med store Fordringer. Han antog Tittel af Arving til Norge, fordrede Halvdelen af dette Rige, desuden i Danmark Laaland, Falster og Møen, og Udbetaling af en stor Pengesum. Paa en Rigsdag 1494. i Kallundborg, hvor Udsendte fra alle Stænder mødte, bleve imidlertid Frederiks Fordringer afviste som aldeles uhjemlede.

4. Efterat Hans i 14 Aar forgjæves havde ventet paa, at Underhandlinger skulde skaffe ham Sverrigs Throne, besluttede han at forfægte sin Ret med Sværdet. Hans Moder Dorothea, der bestandig havde fraraadet Krig, var død, og Steen Sture den Ældre befandt sig netop den Gang i en mislig Stilling, da han havde lagt sig ud med Svante Nielsen Sture og flere anseete Medlemmer af Rigsraadet og endog var kommen i aabenbar Feide med Erkebispen i Upsala, Jakob Ulfsen. Den danske Hær trængte frem til Stokholm, hvor Rigsforstanderen indesluttede sig; en Hær af Dalekarle paa 30,000 Mand, som rykkede frem til Undsætning, blev slagen ved Rødebro, og Rigsforstanderen led selv et Nederlag ved et Udfald fra Stokholm. Derpaa overgav Byen sig, og Foreningen mellem Rigerne traadte paany i Kraft hundrede Aar efter dens Stiftelse, da Steen Sture nedlagde Rigsforstanderskabet, og Hans kronedes som Konge i Sverrig. Steen Sture fri- 1497. toges for at aflægge Regnskab for sin Styrelse af Sverrig som Rigsforstander og erholdt store Forlehninger. Hans udvirkede,

at hans Søn Christian udnævntes til hans Efterfølger, og søgte ved Maadehold og Klogskab at bilægge Stridighederne i Sverrig og fremkalde en venligere Stemning.

Efterat Kongen havde ordnet de svenske Anliggender, rustede han sig mod Ditmarsken for at gjøre den Ret gjældende, som han ifølge Keiser Frederik den 3dies Forlehningsbrev meente at have paa dette Land. En betydelig Hær udrustedes, hvis vigtigste Deel dannedes af den saakaldte sachsiske Garde, en Samling af fremmede Leietropper, der anførtes af en tydsk Adelsmand, kaldet Junker Slenß. Hertug Frederik tilligemed den holsteenske og slesvigske Adel deeltog i Toget, om hvis lykkelige Udfald man var saa overbeviist, at man forud deelte Byttet. Ditmarskerne vare ogsaa kun et lidet Folk; men de vare gjennemtrængte af Kjærlighed til Friheden, og Landet selv frembød store Vanskeligheder for en indtrængende Fjende, da det var lavt og sumpigt, overalt gjennemskaaret af Grøfter og Grave, og kunde ganske sættes under Vand ved at aabne Sluserne paa Digerne ved Vesterhavet. Den fremrykkende danske
1500. Hær led et frygteligt Nederlag ved Hemmingstedt, hvor 500 Ditmarskere, anførte af Wolf Isebrandt, stillede sig imod den. Hæren, som drog frem ad en dyndet Landevei, der paa begge Sider var omgivet af Grave, kunde ikke udbrede sig, og faldt for det fjendtlige Skyts, der var opstillet paa en Skandse ved Enden af Landeveien; da nu til samme Tid Sluserne aabnedes, og Vandet fra alle Kanter strømmede ind, naaede Forvirringen sin høieste Spidse. Den gamle Rigsfane Dannebrog tabtes, og en umaadelig Mængde tydske og danske Adelige bedækkede Valpladsen.

5. Efterretningen om Nederlaget i Ditmarsken gav de Misfornøiede i Sverrig Mod til nye Uroligheder. Steen Sture blev atter udnævnt til Rigsforstander, og Oprøret udbredte sig med saadan Kraft, at Kongen snart kun havde Slottene i Kalmar og Stokholm tilbage. Dette sidste forsvaredes med udmærket Mod og Standhaftighed af Hanses Dronning Christine af Sachsen, indtil næsten hele Besætningen efter 8 Maaneders Beleiring var smeltet hen af Sygdom og Mangel. Og-

saa i Norge udbrød et Oprør, som dog lagde sig, da Ophavsmanden Knud Alfsen var bleven dræbt, mod given Leide, ombord paa et danskt Skib. Et senere Oprør under Anførsel af Herluf Hydefad, hvori ogsaa Bisp Karl af Hammer var deelagtig, dæmpedes med stor Strængbed af Kong Hanses Søn Christian, der siden 1501 havde faaet Bestyrelsen af Norge. Imidlertid var Steen Sture den ældre død og efterfulgtes i Rigsforstanderskabet af Svante Nielsen Sture. Tillige optraadte en ny Partihøvding i Sverrig, Hemming Gad, udvalgt Biskop i Linkøping, en Mand af store Aandsgaver, og, skjøndt Geistlig, en dygtig Krigsfører. Han var en afgjort Modstander af Foreningen, og, selv opfyldt af et brændende Had mod Danmark, nærede han denne Stemning hos Folket, paa hvilket han udøvede en betydelig Indflydelse ved sin sjældne Veltalenhed. Underhandlingerne fortsattes paa flere Møder, men uden at føre til noget Afgjørende. Paa et Møde i Kalmar skulde alle tre Rigers Raad fælde Dom i Sagen mellem Kong Hans og de ulydige Svenske. Det svenske Rigsraad udeblev; men det danske og norske afsagde den Kjendelse, at Svante Nielsen Sture og hans Tilhængere vare skyldige i Forræderi og Oprør. Keiser Maximilian opfordredes til at befræfte denne Dom og til under Straf af Rigets Akt at forbyde Stæder og Lande i Tydskland at have noget Samqvem med det oprørske Sverrig. Keiseren gjorde ikke alene dette, men erklærede endog Sverrig selv i Rigets Akt, som om dette Land stod under keiserlig Høihed. Det kom nu ogsaa til en Krig mellem Danmark og Hansestæderne, som ikke vilde afbryde deres Handelsforbindelse med Sverrig. Hansestæderne vare desuden forbittrede over andre Nationers tiltagende Handel i Norden, og navnlig over en Handelsforening, som Kong Hans havde sluttet med England, hvori der tilstodes dette Land omtrent de samme Rettigheder, som Hansestæderne hidtil udelukkende havde nydt. I denne Søkrig udmærkede Otto Rud, Søren Norby og Holger Ulfstand sig ved tappre Bedrifter, og ved Freden, som sluttedes i Malmø, endtes for første Gang en Krig med Hansestæderne heldigt for Danmark. De forpligtede

Margin dates: 1502. (line 1); † 1503. (line 7, "Imidlertid var Steen Sture…"); 1505. (line 16, "Paa et Møde i Kalmar"); 1512. (line 36, "Freden, som sluttedes i Malmø").

sig til at afbryde al Forbindelse med Sverrig, saalænge Opstanden varede, og betale 30,000 Gylden i Krigsomkostninger. I Malmø kom det ogsaa til en Overeenskomst med de Svenske, som dog ikke førte til Ende paa Stridighederne, da de efter
† 1512. Svante Nielsen Stures Død valgte hans Søn, Steen Sture den Yngre, til Rigsforstander.

†1513. Aaret efter døde Kong Hans, efter 32 Aars mærkelige Regjering. Han roses for sin retsindige Tænkemaade og ligefremme jævne Sæder; at han lod sin Rentemester Anders henrette, paa Grund af Mistanke om Underslæb, lagdes ham dog meget til Last, da de Fleste holdt Rentemesteren for uskyldig.

Hofmesteren Poul Laxmand, en af Landets rigeste og mægtigste Mænd, blev under Kong Hanses Regjering snigmyrdet af tvende Adelsmænd. Efter hans Død anlagdes der Sag imod ham, og han blev, efterat Sagen var undersøgt af Rigsraadet, kjendt skyldig i forræderske Forbindelser med de svenske Oprørere, og som Følge heraf bleve hans store Besiddelser inddømte under Kronen.

6. Christian den Anden, som nu besteg Thronen, maatte underskrive en Haandfæstning, der indeholdt endnu flere Forpligtelser for Kongen og flere Rettigheder for Adel og Geistlighed end den, hans Fader havde udstædt. Blandt Andet blev det bestemt, at Kongen ikke maatte anmode Rigsraadet eller Indbyggerne om at udnævne nogen af hans Sønner til Efterfølger i Regjeringen; ikke blot Slotte og Lehn, men ogsaa Landsdommerembederne forbeholdtes nu Adelen, og de „Vanbyrdige" eller Borgerligfødte, som havde slige Embeder, skulde afsættes; Kongen maatte ikke, uden hele Rigsraadets Samtykke, skjænke nogen „ufri Mand" adelig Værdighed, med mindre han havde indlagt sig særdeles Fortjenester i Krigen; Alle Adelige erholdt Ret til at oppebære den høieste Bøde, 40 Mark, af deres Bønder og Undergivne, o. s. v. Christian havde allerede i 12 Aar deeltaget med sin Fader i Regjeringen og i Norge viist sig som en dygtig, men tillige stræng Hersker. Han havde Forkjærlighed for Borger- og Bondestanden, men nærede

en stærk Uvillie mod Adelen og Prælaterne, der lagde Baand paa hans Magt og undertrykte de andre Stænder. Denne Stemning var uden Tvivl allerede bleven næret i hans Ungdom, da han en Tidlang opdroges i et borgerligt Huus hos Hans Metzenheim Bogbinder. Hans første Bestræbelse gik ud paa, at blive erkjendt for Konge i Sverrig, hvor han tidligere var valgt til Thronfølger. Men den nyvalgte Rigsforstander Steen Sture den Yngre, understøttet og ledet af Hemming Gad, modsatte sig med al Magt Forbindelsen med Danmark. Derimod havde det danske Parti en kraftig Støtte i Upsalas Erkebisp Gustav Trolle, der hadede Rigsforstanderen og tilligemed hele sin mægtige Familie modarbeidede dennes Planer. Ved en pavelig Legat Arcembold, som i disse Aar drev Afladshandel i Danmark, søgte Kongen at styrke sit Parti i Sverrig; men Legaten bedrog ham og gik over til Rigsforstanderen, hvorfor Kongen bemægtigede sig alle de Penge og Varer, som Legaten havde samlet ved sin Afladshandel. Christian den Andens første Krigsforetagender i Sverrig mislykkedes; Erkebispen, der blev beleiret af Rigsforstanderen paa sin Borg Stæke, maatte overgive sig og blev afsat fra sin Værdighed. Adskillige anseete Svenske, deriblandt Hemming Gad og Gustav Vasa, som siden blev Konge i Sverrig, fom ved List i Kongens Magt paa det sidste Tog. Erkebispens Afsættelse og Fængsling fremkaldte en pavelig Bandbulle mod Steen Sture og hans Parti. For at sætte Pavens Bulle i Udførelse og endelig underkaste sig Sverrig udrustede Kongen en mægtig Hær, som under Anførsel af Otto Krumpen faldt ind i Sverrig. Rigsforstanderen blev slagen og dødelig saaret i en 1520.
Træfning ved Bogesund i Vestgotland, og siden blev en svensk Bondehær efter en haardnakket Kamp overvunden ved Upsala. Stokholm holdt sig endnu, forsvaret af Rigsforstanderens Enke, den heltemodige Christine Gyldenstjerne; men ved Overtalelser af Hemming Gad, der i mange Aar havde været Danmarks bittreste Fjende, men i Fangenskabet hos Christian den Anden aldeles havde skiftet Sind, lod hun sig omsider bevæge til at overgive Byen. Christian lovede Forglemmelse af Alt, hvad

der var skeet, og blev derpaa kronet i Stokholm som Sverrigs Konge. Men han tragtede efter Hævn og havde i Sinde om muligt aldeles at qvæle den svenske Oprørsaand i Blod; i sine onde Planer bestyrkedes han af Didrik Slaghoek, en Doktor i den kanoniske Ret, som Arcembold havde bragt med sig til Danmark, og som havde stor Indflydelse paa Kongen. Tredie-dagen efter Kroningen blev en stor Mængde af de fornemste verdslige og geistlige svenske Herrer kaldt op paa Slottet. Gustav Trolle fremstod med Klager over den Vold, der var vederfaret ham, og alle de, der havde havt Deel i Ærkebispens Afsættelse, bleve strax fængslede. Den følgende Morgen adspurgtes de øvrige Tilstædeværende af Jens Andersen Beldenak, Biskop i Fyen — den eneste Danske, som gik Kongen til Haande ved denne Leilighed — om ikke de, der havde sat sig op imod Paven, vare Kjættere. Det bekræftende Svar herpaa betragtede Kongen som en Dødsdom, og strax derefter lod han
8 Nov. de Fængslede, omtrent 90 i Tallet, henrette paa Torvet i
1520. Stokholm. For end mere at give det Skinnet af, at det ikke var hans egen Hævn, men Kirkens Straf, han udøvede, lod han ogsaa nogle af sine ivrigste Tilhængere henrette, som (Bisp Matthias af Strengnæs, og siden) Hemming Gad, der opholdt sig i Finland. Paa Tilbagereisen til Danmark gjennem det sydlige Sverrig udøvede Kongen lignende Grusomheder. Blodbadet i Stokholm fremkaldte snart et almindeligt Oprør i Sverrig, i Spidsen for hvilket Gustav Vasa, der var undkommen fra sit Fangenskab i Danmark, stillede sig. Efter tre Aars
1523. Kamp befriede han sit Fædreland og blev valgt til Konge, og dermed hævedes Foreningen for stedse.

7. Ogsaa i Danmark gjorde Christian den Anden sig forhadt hos Adel og Geistlighed ved sin vilkaarlige Regjering, medens derimod de ringere Stænder vare ham hengivne, fordi han altid tog dem i Forsvar mod hines Undertrykkelse. Han regjerede uden at bryde sig om Haandfæstning og Rigsraad, men lod sig derimod meget lede af den førnævnte Didrik Slaghoek og af Sigbrit, en Hollænderinde, som under de borgerlige Uroligheder var flygtet fra sit Fædreland og havde

nedsat sig som Gjæstgiverske i Bergen. Her blev Kongen endnu som Kronprinds bekjendt med hende og hendes Datter Dyveke, der blev hans Frille. Den kloge Sigbrit udøvede en stor Indflydelse paa alle Regjeringsanliggender og navnlig paa Handels- og Toldvæsenet, hvori hun besad ualmindelige Indsigter. Adelens Had til Christian den Anden forøgedes ved hans Fremfærd mod Adelsmanden Torben Oxe, som han paa en lovløs og vilkaarlig Maade lod dømme fra Livet og henrette. Torben Oxes Skriver, Hans Faaborg, havde bibragt Kongen Mistanke om, at et utilladeligt Forhold havde fundet Sted mellem Dyveke og Torben Oxe. Dyvekes pludselige Død vakte det Rygte, at hun var forgivet; Mange troede, at 1517.
det var skeet ved nogle forgiftede Kirsebær, som Torben Oxe skulde have sendt hende, og Kongen selv havde den Mening. Han lod derfor Torben Oxe anklage for Rigsraadet; men til hans store Fortørnelse blev Torben Oxe frikjendt. Uagtet Rigsraadet var en Adelsmands rette Værnething i Livs- og Æressager, lod Kongen en Ret nedsætte af 12 Bønder og Torben Oxe henrette, da Bønderne havde givet den Erklæring, „at hans egne Gjerninger fordømte ham." Christian den Anden viste ikke mindre Vilkaarlighed mod Geistligheden end mod Adelen. Den førnævnte fyenske Bisp Jens Andersen blev i henved tre Aar holdt i Fængsel, da han vægrede sig ved at betale Kongen en Sum af 80,000 Gylden, som denne meente at have Krav paa, fordi Bispen under Kong Hans i et Forlig med Lybekkerne uden tilstrækkelig Fuldmagt havde forpligtet Kronen til at udbetale en Sum af dette Beløb. Bispen havde tillige opbragt Kongen ved Hovmod og Egenmægtighed i sin Embedsførelse. For at erholde sin Frihed maatte Jens Andersen ydmyge sig for Kongen og forpligte sig til at betale den omtvistede Sum. Med Lunds Ærkesæde skaltede og valtede Kongen efter eget Behag. Aage Sparre, som Kapitlet havde valgt, blev forkastet af Kongen, ligesaa den kongelige Kantsler, Georg Skodborg, da han ikke vilde afstaae Bornholm; derpaa udnævnte Kongen selv den forhadte Didrik Slaghoek til Ærkebisp i Lund og bemægtigede sig Stiftets Eiendomme Bornholm

og Aahuus Slot i Skaane; efter Slaghoeks kort paafølgende Fald, gjorde Kongen sin Sekretær Vesalius, til Erkebisp i Lund.

8. Christian den Anden viser sig i et bedre Lys i sine Love end i sine fleste Regjeringshandlinger. Han søgte ved disse Love at afskaffe mange af de Misbrug, der havde indsneget sig i Staten, hæve Borger- og Bondestanden, ophjælpe Danmarks sunkne Handel og indskrænke Lybekkernes skadelige Rettigheder, fremme Folkeoplysning og Sædelighed. Til Kjøbstædhandelens Bedste befalede han, at alt Kjøbmandskab paa Landet af Adel, Prælater og Bønder eller omreisende lybske Landprangere skulde ophøre, og Varerne for Fremtiden føres til Kjøbstæderne for der at forhandles. Han havde i Sinde at gjøre Kjøbenhavn til en Frihavn og Stapelstad for østersøiske Varer, en Plan, der ligefrem var beregnet paa at tilintetgjøre Lybeks Handelsvælde. I Kjøbenhavn skulde der aarligen holdes et Møde af Udsendte fra alle Landets Kjøbstæder for at overveie, hvad der kunde tjene til Handelens og Kjøbstædnæringens Opkomst. Han drog Omsorg for Landeveienes Forbedring, gjorde Begyndelsen til Indretningen af et Postvæsen ved at befale, at der i hver Kjøbstad skulde være Bud, som gik fra By til By med Breve, og paabød, at eens Vægt og Maal skulde bruges over hele Riget. Ved Strandinger, især paa Vestkysten af Jylland, vare de Søfarende hidtil udsatte for en høist uretfærdig Behandling, og undertiden for Fare ikke blot for deres Gods, men ogsaa for deres Personer. For at standse dette Uvæsen udgav Kongen en Forordning om Vrag, hvor der fastsattes de hensigtsmæssigste Bestemmelser for at sikkre de Strandede mod Tab af Gods eller anden Ulæmpe. Bønderne fritog Kongen for at møde til Klapjagter og Langægter i Høstens Tid og søgte ved flere Bestemmelser at sikkre Fæsteren for Forurettelse af Godseieren. Et vigtigt Vidnesbyrd om sit Sindelag mod Bondestanden gav Kongen ved at tillade de vornede Bønder i Sjælland og omliggende Øer at forlade det Gods, de opholdt sig paa, naar de lede Uret af Herremanden, og ved at forbyde „den onde og uchristelige Skik at sælge de stakkels

Bønder og christne Mennesker som andre ufornuftige Kreaturer." For at fremme Havedyrkningen indkaldte han en Deel hollandske Bondefamilier, som bosattes paa Amager. — Skolevæsenet var Gjenstand for Kongens særdeles Omhu; han afskaffede de gamle slette Lærebøger og lod andre og bedre indføre, udgav en ny og meget hensigtsmæssig Skoleforordning, forbedrede Lærernes Løn, men paalagde dem tillige at godtgjøre deres Dygtighed ved at underkaste sig Examen; Præster og Degne blev det gjort til Pligt at meddele Bønderbørn de nødtørftige Kundskaber i Religion og lære dem at læse og skrive Dansk. Geistlighedens forargelige Levnet og store Forsømmelse af deres Embedspligter søgte Kongen ogsaa at raade Bod paa. Han forbød saaledes Geistlige at kjøbe og arve Jordegods og faste Eiendomme, med mindre de giftede sig, han paalagde dem at opholde sig i deres Sogne og Stifter og passe deres Kald istedenfor at befatte sig med verdslige Sysler, og forbød at indvie Nogen til Præst, medmindre han havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet og aflagt Prøve paa sine theologiske Kundskaber. Ligeledes udstædte han Forbud mod de høie Prælaters verdslige Dragt og indskrænkede det store Følge af Væbnede, som pleiede at ledsage Bisperne. Christian den Andens Love stode imidlertid kun kort Tid ved Magt, da Adelen efter Kongens Fordrivelse brændte dem paa Viborg Landsthing som skadelige og stridende mod gode Sæder.

9. Christian den Anden var gunstig stemt for de Forbedringer i Kirkens Lære og Forfatning, som Luther i Tydskland havde begyndt at virke for. Kongen bevægede sin Morbroder Churfyrst Frederik den Vise af Sachsen til at sende en luthersk sindet Geistlig, Magister Martin Reinhard, til Kjøbenhavn. 1520. Han forkyndte den nye Lære i Nikolai Kirke, og understøttedes, da han ikke var det danske Sprog mægtig, i sit Foredrag af en Karmelitermunk fra Helsingør, Poul Eliæsen. Men denne skiftede snart Sind og virkede ligesaa ivrigt imod Reformationen, som han før havde kjæmpet for den, hvorfor man kaldte ham Poul Vendekaabe. Da Martin Reinhard var berøvet denne nødvendige Medhjælper, og det tillige lyk-

kedes den katholske Geistlighed at gjøre hans tydske Foredrag latterlige hos Almuen, begav han sig tilbage til Tydskland, uden at have udrettet noget Synderligt. Siden kom en anden af Luthers Disciple, (Karlstadt) til Kjøbenhavn, men opholdt sig her kun ganske kort. Der indtraf ogsaa snart flere Omstændigheder, som gjorde Kongens Stilling vanskelig og nødte ham til større Forsigtighed. Hans Forandringer i Kirken og det stokholmske Blodbad, hvor tvende Bisper vare blevne henrettede, bragte ham i et spændt Forhold til Paven. Sagen jævnedes dog, da Didrik Slaghoek maatte bære Skylden for Blodbadet

1522. og derfor dømtes til Døde og henrettedes i Kjøbenhavn. Mellem Kongen og hans Farbroder Hertug Frederik havde der længe hersket Misforstaaelser; disse tiltoge, da Kongen havde bevæget Keiser Karl den Femte, med hvis Søster Elisabeth han var gift, til at overdrage sig Forlehningsretten over Holsteen. Dog

1522. kom det til et Forlig mellem Kongen og Hertugen til Bordesholm; men dette blev snart efter krænket af Kongen selv. Lybekkerne begyndte paa samme Tid Krig og truede Kjøbenhavn med et Angreb, som der dog ikke blev noget af, da Kongen havde truffet kraftige Forsvarsanstalter. For at raade Bod paa de stedse voxende Vanskeligheder og skaffe sig Pengemidler til Fortsættelsen af Krigen mod Sverrig og Hansestæderne, sammenkaldte Kongen en Rigsdag til Kallundborg; men alle de jydske geistlige og adelige Herrer udebleve fra Mødet, og forsamlede sig derimod nogen Tid efter i Viborg, hvor de indgik en Forening om at opsige Kongen Huldskab og Troskab og indkalde hans Farbroder Hertug Frederik til Thronen. Herom underrettedes Kongen ved et Opsigelsesbrev, som overbragtes ham i Veile af Landsdommeren Mogens Munk. Kongen tabte ved denne Begivenhed aldeles Modet; uagtet de øvrige Provindser tilligemed Norge endnu vare ham troe, og hele Borger- og Bondestanden var ham hengiven, besluttede han at forlade Riget og søge Hjælp i Udlandet, fornemmelig hos sin

1523. Svoger Keiser Karl den 5te. Han indskibede sig i Kjøbenhavn med sin Dronning og sine Børn, efter at have modtaget Løfte af Borgerne i denne By og i Malmø om et standhaftigt For-

svar, indtil han, som han haabede, om kort Tid kom tilbage med Undsætning. Han saae først Kjøbenhavn 9 Aar efter paa Veien til et langvarigt Fængsel.

10. Frederik den Første modtog den jydske Adels Tilbud om Danmarks Throne og underskrev en Haandfæstning, der foruden en Gjentagelse af de ældre Bestemmelser indeholdt adskillige nye Punkter. Saaledes fastsattes, at Adelen skulde nyde Sagefald af sine Bønder ligesom Prælater og Ridderskab i Slesvig; Bisper og andre høie Geistlige skulde herefter i Regelen være adelige; Kongen forpligtede sig paa det Stærkeste til at haandhæve den romerske Kirke og straffe alle lutherske Kjættere paa Liv og Gods. Med Undtagelse af Kjøbenhavn og Malmø, som tappert forsvarede sig i 8 Maaneder, indtil alt Haab om Hjælp var ude, underkastede det øvrige Rige sig inden føie Tid Frederik den Første, der havde en dygtig Hærfører i Johan Ranzau og desuden understøttedes af Lybekkerne. Disse havde han vundet ved at tilbagegive dem de Handelsrettigheder, som Christian den Anden havde berøvet dem; siden fik de desuden som Erstatning for Krigsomkostningerne i nogle Aar Besiddelsen af Bornholm. Ogsaa Norge erkjendte Frederik den Første, som i sin Haandfæstning erklærede dette Rige for et frit Valgrige ligesom Danmark. Gustav Vasa understøttede Frederik den Første og sluttede et Forbund med ham mod den fælleds Fiende Christian den Anden. Ved en Sammenkomst mellem begge Konger i Malmø blev det efter adskillige Vanskeligheder 1524.
ved Mægling af Lybekkerne fastsat, at hvert Rige skulde være uafhængigt og beholde sine gamle Grændser. Gulland, Blekingen og Vigen, om hvis Besiddelse der i flere Aar tvistedes, bleve tilsidst ved Danmark. Christian den Anden havde vel faaet en Deel Tropper samlet i Nordtydskland; men de løb fra hverandre, da Kongen ikke havde Penge til at betale dem deres Sold. Men i Danmark selv havde Kongen et stort Parti. En af hans virksomste og trofasteste Tilhængere var Søren Norby, Lehnsmand paa Gulland. Da han ikke længer kunde holde sig mod de Svenskes Angreb, hyldede han Frederik den Første, men vedblev at feide paa Lybekkerne og de Svenske.

Da den fordrevne Konge syntes at faae Udsigt til en kraftigere Hjælp af sin Svoger, Keiser Karl, der havde seiret over sin Modstander, Kong Frants den Første af Frankrig, gjorde
1525. Søren Norby et Indfald i Skaane og bragte snart hele Almuen i Bevægelse. Men de skaanske Bønder bleve slagne af Johan Ranzau først ved Lund og derpaa ved Brunktoftelund i Nærheden af Landskrone, og Søren Norby blev selv indesluttet i Landskrone. Han maatte nu slutte Forlig og overgive Gulland, men fik til Erstatning Sølvitsborg og flere Besiddelser i Bleking. Herfra fortsatte han fremdeles Fiendtlighederne mod Hansestæderne, men saae sig tilsidst nødt til at søge Tilflugt i Rusland. Her blev han længe holdt fangen af Czaren Vasilius; efter sin Løsladelse gik han i Keiser Karl den Femtes Tjeneste og faldt ved Beleiringen af Florents.

11. Uagtet Christian den Andens Bestræbelser for at fremme Reformationen ingen synderlige Frugter bare, saa var dog Trangen til en Kirkeforbedring for stor, til at den engang begyndte religiøse Bevægelse kunde lægge sig, saa meget mindre som den Dag for Dag tiltog i Styrke i Tydskland, og derfra forplantedes til Danmark ved de mangehaande Berørelser, disse Nabolande havde med hinanden. Folkets religiøse Trang tilfredsstilledes ikke længer ved Kirkelæren, der var aldeles forvansket og opfyldt med menneskelige Tilsætninger; Gudsfrygten sattes i udvortes kirkelige Handlinger, og Syndsforladelse kunde kjøbes for Penge af Afladskræmmere. Gudstjenesten holdtes paa Latin, og Bibelen maatte ikke læses i Modersmaalet. Kirkens Lærere vare ikke længere i Besiddelse enten af Folkets Agtelse eller Kjærlighed. Den lavere Geistlighed gjorde sig foragtelig ved sin Uvidenhed, sit Frillelevnet og øvrige raae og usædelige Vandel. Den høiere Geistlighed nød sine rige Indtægter, men forsømte som oftest sine Kaldspligter, der besørgedes ved Vikarier. Mange Embeder sammenhobedes i een Person, for at Indtægterne kunde blive desto større, og Bisperne lode ofte Præstekaldene staae ubesatte, for selv at hæve Indkomsterne. Den høiere Geistlighed blev desuden meer og meer fremmed for Folket, da de fleste høiere Kirkeembeder sædvanlig kun gaves

til Adelige, hvilket i Frederik den Førstes Haandfæstning endog blev gjort til Regel, og paa Reformationstiden var der blandt alle Landets Bisper ogsaa kun een Borgerligfødt, nemlig Jens Andersen i Fyen. Foruden de øvrige Aarsager til Reformationens hurtige Fremgang, kom hertil endnu Adelens Haab om at tilvende sig en Deel af de store Eiendomme, som dens Forfædre i ældre Tider havde skjænket til kirkelig Brug; og Kongerne kunde ikke andet end ønske at see Bispernes store Myndighed tilintetgjort, der var et Baand paa deres egen Magt. Efter omtrent en halv Snees Aars Kamp faldt den fordærvede katholske Lære- og Kirkebygning og tilligemed den Præstevælden.

Det vigtigste Redskab for Reformationens Udbredelse i Danmark var Hans Tausen, hvis Forældre vare Bønderfolk i Fyen. Som Munk i Antvorskov Kloster vandt han Priorens Gunst, saa at denne lod ham reise udenlands paa Klostrets Bekostning. Lokket ved Luthers Ry kom han til Wittenberg og blev ved at høre Luther overtydet om Sandheden af de Lærdomme, han forkyndte. Men Prioren kaldte ham pludselig hjem fra Wittenberg og lod ham sætte i Forvaring i Antvorskov Kloster, hvorfra han det følgende Aar sendtes til Viborg, da Prioren i Johanniterklostret sammesteds havde lovet at have ham under sin Opsigt. Han fik imidlertid Lov til at prædike og gjorde et saadant Indtryk paa Viborgs Borgere, at de ikke alene gave ham Tilflugt i Byen, da han ikke længer troede sig 1526.
sikker i Klostret, men endogsaa med Magt beskyttede ham mod Bispen Jørgen Friis's Forsøg paa at bemægtige sig hans Person. Frederik den Første, der yndede Luthers Lære, og ved hvis Beskyttelse Herman Tast allerede havde udbredt Reformationen i Hertugdømmene (1522—1525), tog sig ogsaa af Hans Tausen, idet han, strax efterat han var undsluppen fra Klostret, udstædte et Beskjærmelsesbrev for ham og udnævnte ham til sin Kapellan, dog saaledes, at han maatte vedblive at prædike Evangeliet i Viborg. Tausen fik paa samme Tid en virksom Medhjælper i Jørgen Sadolin, der ogsaa havde været Luthers Tilhører i Wittenberg. Den nye Lære

219160

fandt snart Talsmænd og Tilhængere i andre af Rigets Stæder, fornemmelig i Malmø. Her fremtraadte som dens Forkynder en ulærd, men begavet og veltalende Mand, Klaus Mortensen Tøndebinder, tilligemed Hans Spandemager, og disse understøttedes snart af den boglærde Frants Vormordsen. Et vigtigt Beforbringsmiddel for Reformationen var den Oversættelse af det nye Testamente, som Malmøes forrige Borgemester, Hans Mikkelsen, der var fulgt med Christian den Anden i Landflygtighed, udgav i Antverpen, og som af hollandske Kjøbmænd i Mængde førtes ind i Landet. Det frugtede Intet, at Bisperne udstædte Forbud mod denne farlige Bog. Poul Vendekaabe reiste omkring i Landet og prædikede mod den nye Lære, men udrettede ligesaa Lidet ved sine Prædikener, som Bisperne ved de Hyrdebreve, de udsendte til deres Menigheder. Den katholske Geistligheds vanskelige Stilling forøgedes ved Strid om Tienden, som man paa mange Steder vægrede sig ved at erlægge, og ved Tvistigheder med Adelen om Retten til at oppebære Bøder. Spændingen tiltog Dag for Dag, og indvortes Uroligheder vilde uden Tvivl være udbrudte, hvis ikke baade Konge og Adel og Geistlighed alle ligemeget havde frygtet for den landflygtige Konge og derved vare blevne stemte til Maadehold. Det kom derfor til et Slags
1527. Forlig paa Herredagen i Odense. Geistlighedens Ret til Tienden bekræftedes her tilligemed dens øvrige lovlige Rettigheder; men Retten til at oppebære Bøder paa adelige Godser, indskrænkedes til enkelte Tilfælde. Tillige blev der fastsat, at Bisperne skulde søge Bekræftelse paa deres Embede, ikke i Rom, men hos Kongen; en almindelig Samvittighedsfrihed indrømmedes Protestanter og Katholiker, og det tillodes geistlige Personer at gifte sig. Disse Bestemmelser bidroge overordentlig meget til at fremme Reformationen, hvis Tilhængere nu dagligen vorede i Tal baade paa Landet og i Kjøbstæderne. Hertil virkede ogsaa betydeligt den nye og bedre Oversættelse af det nye Testamente, som Kanniken Christen Pedersen, ligeledes en af den landflygtige Konges Ledsagere, udgav. Tausen, som ved 4 Aars Virksomhed havde grundfæstet Reformationen i Viborg,

kaldtes nu af Kongen til Kjøbenhavn, for ogsaa at udbrede den i denne By. Han fandt en anden Stemning for sig end Reinhard og Poul Eliæsen for 8 Aar siden, og vandt snart de fleste af Kjøbenhavns Borgere for den forbedrede Kirkelære. Reformationen havde saaledes vundet et fast Støttepunkt i tre af Rigets vigtigste Stæder, Kjøbenhavn, Malmø og Viborg. 1529.

Rigsdagen i Augsborg, som paa denne Tid holdtes i Tydskland, og som man ventede vilde ende med en Fordømmelse af Protestanternes Lærdomme, betragtedes af det katholske Parti i Danmark som en gunstig Leilighed til at undertrykke deres Modstandere. Prælaterne udvirkede derfor, at en Herredag sammenkaldtes i Kjøbenhavn, for at de nye Lærdomme kunde blive 1530.
undersøgte, og, som Katholikerne haabede, fordømte. Protestanterne udviklede imidlertid stor Kraft og Fasthed paa Herredagen. De indgave deres Troesbekjendelse bestaaende af 43 Artikler til Kongen og Rigsraadet og satte Folket i Bevægelse ved hæftige Prædikener. Katholikerne søgte forgjæves at gjendrive den protestantiske Troesbekjendelse; deres Forsøg herpaa fremkaldte kun et Forsvarsskrift af Protestanterne, ledsaget af en alvorlig Klage over Bispernes slette Embedsførelse. Bisperne mindede Kongen gjentagne Gange om hans i Haandfæstningen givne Løfte, at haandhæve den katholske Lære, men uden Virkning. Forhandlingerne førtes paa Dansk; men, da Katholikerne herved gik Glip af den Hjælp, de havde ventet af en Doktor Stagefyhr, som de havde indkaldt fra Tydskland, fordrede de, at det latinske Sprog skulde bruges. Men dette vilde Protestanterne ikke indrømme, da de herved vilde berøves den vigtige Støtte, som de hidtil havde havt i Folkets Deeltagelse. Af denne og flere Grunde kom den paatænkte Religionsdisputats ikke istand, og Herredagen hævedes omsider, uden at have ført til noget Afgjørende, med den Erklæring af Kongen, at han fremdeles vilde tage begge Religionspartier under sin Beskyttelse.

Dette Udfald var en Vinding for Protestanterne, hvis Lære snart blev herskende i næsten alle Rigets Kjøbstæder. Dette skete ikke, uden at der paa mange Steder forefaldt store

Uordener, og Voldsomheder øvedes baade mod geistlige Personer og Kirkens Bygninger. Munkene vare især udsatte for megen Forfølgelse og bleve ofte plagede saalænge, indtil de aldeles for-
1530. lode deres Klostre. I Kjøbenhavn brøde Borgerne, anførte af Borgemesteren Ambrosius Bogbinder, tredie Juledag ind i Fruekirke og anrettede store Ødelæggelser, indtil Uordenen standsedes ved den væbnede Magts Tilkomst. Hvor Leilighed gaves, undlod Adelen ikke at rive saa Meget af Kirkens Gods til sig, som den kunde. Den katholske Geistlighed var netop for Tiden mindre istand end ellers til at gjøre tilbørlig Modstand. Dens Hoved, Ærkebisp Aage Sparre, var ikke erkjendt af Paven; Jens Andersen i Fyen var paa Herredagen i Kjøbenhavn dømt som Tremarksmand for fornærmelige Yttringer om Kongen, Jørgen Friis i Viborg var for en ubetydelig Sags Skyld sat i Band af Paven, Lage Urne i Roeskilde, en af de dygtigste katholske Bisper, døde netop Aaret før Herredagen i Kjøbenhavn. Hans Efterfølger, Joachim Rønnov, fik Bispestolen mod Erlæggelse af en stor Pengesum til Kongen og forpligtede sig til ikke at hindre den protestantiske Læres Udbredelse i sit Stift. Efter Kongens Død viste han sig vel som en Modstander af Reformationen; men Katholikerne satte ingen Lid til ham paa Grund af hans tidligere Forhold.

12. Christian den Anden fik endelig, da hans Svoger Keiser Karl havde sluttet Fred med Frankrig og i Aarene 1530—31 opholdt sig i Tydskland og Nederlandene, en Deel Tropper og Skibe samlede, hvormed han gjorde et Forsøg paa at
1531. tilbagevinde sine Riger. Han landede i Norge, hvor den fordrevne svenske Ærkebisp Gustav Trolle havde banet Veien for ham ved at slutte Forbindelser med flere af de norske Bisper. Stænderne hyldede ham i Opslo og sendte Frederik den Første et Opsigelsesbrev; men dette Held varede ikke længe. En Deel danske Skibe under Anførsel af Knud Gyldenstjerne, Bisp i Fyen, sendtes tilligemed en lybsk Flaade i Hast op til Norge. Christian saae sig snart nødt til at indlade sig i Underhandlinger og overgav sig tilsidst mod sikker Leide til Knud Gyldenstjerne for at føres til en Samtale med sin Farbroder, Kong

Frederik i Kjøbenhavn. Knud Gyldenstjerne, som tidligere havde havt uindskrænket Fuldmagt til at underhandle med Christian den Anden, erholdt kort før Underhandlingernes Slutning Befaling til kun at modtage Overgivelse paa Naade og Unaade; men herom underrettede han ikke Kongen, som stolende paa det givne Løfte om Sikkerhed for sin Person gik ombord paa den danske Flaade. Da han var ankommen paa Kjøbenhavns Rhed, vilde Kongen og Rigsraadet ikke erkjende det Forlig, som Knud Gyldenstjerne havde sluttet, men lod Christian den Anden sætte i et haardt Fængsel i Sønderborg, hvor han forblev i 17 Aar. Kongen og Adelen forpligtede sig gjensidigen til hinanden om aldrig at løslade ham. — Ikke længe efter denne Begivenhed døde Frederik den Første i Gottorp, hvor han sædvanlig opholdt sig. † 1533.

13. Efter Frederiks Død fulgte en treaarig Mellemregjering ledsaget af en blodig Kamp mellem de forskjellige Stænder og Religionspartier. Paa Herredagen, som holdtes i Kjøbenhavn, vilde Adelen vælge Frederiks ældste Søn Christian til Konge; men Geistligheden frygtede denne, der var en ivrig Lutheraner, og stemte for hans unge Broder Hans, som den haabede at faae opdragen i den katholske Lære. Da man ikke kunde blive enig, udsattes Kongevalget til næste Aar, under Paaskud af at oppebie de norske Rigsraaders Ankomst. Det katholske Parti, som nu begyndte at hæve Hovedet, satte paa Herredagen adskillige Bestemmelser igjennem, sigtende til at standse Reformationens videre Udbredelse. Det fastsattes saaledes, at ingen Præst herefter maatte ansættes i noget Stift uden Bispens Samtykke, at Messen atter skulde indføres, og at de nu tilværende Klostre og geistlige Stiftelser skulde bestaae uforkrænkede. Den katholske Kirkes farligste Modstander, Hans Tausen, blev anklaget for sine fornærmelige Udladelser om Bisperne og dømt til at forlade Sjællands Stift, og ikke nogensteds i Riget enten ved Tale eller Skrift befatte sig med Religionssagen. Tausens Domfældelse gav Anledning til et stort Opløb i Kjøbenhavn, hvorved Bisp Joachim Rønnov endog kom i Fare for Mishandling af de opbragte Borgere,

men reddedes ved Tausens Mellemkomst. Tausen forlod vel ifølge Dommen Kjøbenhavn, men Ronnov fandt sig snart foranlediget til at tillade ham at vende tilbage, da han havde givet Løfte om at vise større Maadehold.

Borger- og Bondestanden havde ikke glemt den fangne Konge og begyndte under Adelens og Geistlighedens Uenighed om Kongevalget at hæve sin Stemme til Gunst for ham. Lybekkerne blandede sig i Sagen. De vare meget misfornøiede over de Handelsfriheder, der i den sidste Tid vare Hollænderne indrømmede og forlangte af Rigsraadet Ophævelse af disse Rettigheder. Dette blev ikke alene afslaaet, men der tilstodes endog Hollænderne fri Fart gjennem Sundet paa 30 Aar. Lybek styredes den Gang af tvende dristige og begavede Mænd, Borgemesteren Jørgen Wullenweber og Admiralen Markus Meier, der fra ringe Herkomst ved Folkets Hjælp havde hævet sig til de høieste Værdigheder i Lybek. De indgik en Forbindelse med Ambrosius Bogbinder, Borgemester i Kjøbenhavn, og Jørgen Kok eller Mynter, Borgemester i Malmø, hvis Formaal angaves at være Christian den Andens Gjenindsættelse og Reformationens Indførelse. Rigsraadet fornyede Forbundet med Gustav Vasa og sluttede en saakaldet Union mellem Danmark og Hertugdømmerne til fælleds Forsvar. Lybekkerne udnævnte til deres Anfører en Slægtning af Christian den Anden, Grev Christopher af Oldenborg, efter hvem hele denne Krig fik Navn af Grevens Feide. Han landede i Sjælland og bemægtigede sig ved Borgernes Hjælp Kjøbenhavn og Malmø; hele Skaane, Sjælland, Fyen og de øvrige Øer underkastede sig inden føie Tid og hyldede Christian den Anden. Store Voldsomheder bleve nu begaaede af den opbragte Landalmue, som, hvor den havde Magten, hverken skaanede Adelens Liv eller Gods. Ogsaa den katholske Geistlighed var udsat for Forfølgelse af det seirende Modparti. Under disse Omstændigheder ilede Adelen og Prælaterne i Jylland med at
1534. vælge Hertug Christian til Konge paa en Forsamling i Ry ved Skanderborg. Men Folkepartiet udbredte snart sine Vaaben ogsaa til Jylland. Skipper Klement, der allerede under Fre-

derik den Første havde udmærket sig som en tapper Forsvarer af Christian den Anden, kom over til Jylland; han samlede Landalmuen, bemægtigede sig Aalborg, og slog Adelen i Nærheden af denne By, hvorpaa Opstanden udbredte sig over største Delen af Nørrejylland. Christian den Tredie sluttede derfor Fred med Lybek, som dog kun gjaldt for Hertugdømmerne, og sendte sin Hærfører Johan Ranzau mod Bønderne. Ranzau indtog Aalborg, hvor et stort Blodbad blev anrettet, og tvang Bønderne allevegne til Underkastelse. For deres Opstands Skyld bleve Bønderne af Viborgthings adelige Landsdommere dømte fra Liv og Gods. Livet skjænkedes dem vel; men de, der ikke formaaede at tilbagekjøbe deres Eiendomme, bleve Fæstere, og de Faldnes Gods kom under Kronen og Adelen, saa at den jydske Bondestand ved denne Leilighed led et betydeligt Knæk. Fra den Tid gik det tilbage med Folkepartiet. Johan Ranzau bragte Fyen til Lydighed efter en afgjørende Seir ved Øxnebjerg, hvor Gustav Trolle, der atter 1535.
var fremtraadt for at virke for Christian den Anden, blev dødelig saaret. Peder Skram, kaldet Danmarks Vovehals, seirede over Lybekkernes Flaade ved Bornholm og holdt Søen ryddelig, saa at Ranzau kunde komme over til Sjælland og begynde Kjøbenhavns Beleiring. I Skaane og Halland fik Christian den Tredie virksom Hjælp af Gustav Vasa. Ogsaa det søndenfjeldske Norge underkastede sig Christian den Tredie, og Erkebispen (Oluf Engelbrechtsen Lunge) som i det Nordenfjeldske søgte at haandhæve den fangne Konges Sag, maatte tilsidst flygte ud af Riget. Da Krigen begyndte at tage en uheldig Vending, havde Lybekkerne udnævnt Hertug Albrecht af Meklenborg, der var gift med Christian den Andens Sösterdatter, til Grev Christophers Medanfører; men derved blev Sagernes Stilling ikke forbedret. I Lybek selv opstod der Misfornøielse og Uroligheder, hvorved Wullenwebers og Markus Meiers Parti styrtedes, og Veien banedes til Fred med Danmark. Ved Freden fik Lybek Bekræftelse paa sine Handelsrettigheder og skulde fremdeles besidde Bornholm i 50 Aar. Alene Kjøbenhavn og Malmø vare endnu Christian den Andens Sag

troe. Jørgen Mønter overgav omsider efter en langvarig Beleiring Malmø, men Kjøbenhavn holdt sig endnu 4 Maaneder, ventende paa Hjælp fra Holland. Her havde man hidtil været utilbøielig til at deeltage i Kampen for den fangne Konge af Handelsskinsyge mod Lybekkerne. Da Pfalzgrev Frederik havde ægtet Christian den Andens Datter (Dorothea) gjordes der vel Forberedelser til at undsætte Kjøbenhavn, men Planen forstyrredes ved et Indfald af Christian den Tredie i Østfriesland. Efter et heelt Aars Beleiring, under hvilken Hungersnøden var stegen til den Grad, at man nærede sig af Hunde og Katte, overgav Kjøbenhavn sig til Christian den Tredie.

Den stærke aandelige Bevægelse, hvori Folket kom under Reformationskampen, havde en gavnlig Indflydelse paa den danske Litteraturs Udvikling. I de sidste Aarhundreder af Middelalderen viste der sig endnu mindre videnskabelig Virksomhed end tidligere; der fremtraadte ikke længer Historieskrivere som Saxo eller Lovlærde som Gunnerus og Andreas Sunesen. Fædrelandets Historie fortaltes nu kun i kortfattede Krøniker og tørre Aarbøger, skrevne for det Meste paa Latin af Klostergeistlige. Ved de fremmede Universiteter, Paris, Bologna, Køln, Løven, hvorhen man vedblev at reise, ogsaa efterat Danmark havde faaet et eget Universitet, dreves næsten udelukkende Studiet af den kanoniske Ret og den scholastiske Philosophie. Enkelte Geistlige dyrkede Lægekunsten; Henrik Harpestræng, Kannik i Roeskilde, skrev i det 13de Aarhundrede en mærkelig Lægebog paa Dansk, som endnu haves. Ellers vare danske Skrifter overmaade sjældne. Næsten Alt, hvad der skriftlig optegnedes, forfattedes paa Latin; Kong Oluf befalede vel, at offentlige Dokumenter skulde udstædes paa Dansk; men Latinen vedblev dog at herske. Det danske Sprog savnede saaledes, da nu ogsaa Folket mere og mere trængtes tilbage fra Deeltagelse i de offentlige Anliggender, de nødvendigste Midler til sin Udvikling, og det tydske Sprogs overhaandtagende Indflydelse blev derved dobbelt fordærvelig. Tydske Kjøbmænd og tydske Haand-

værkere nedsatte sig næsten i alle Landets Kjøbstæder; tydske Adelige indvandrede i stor Mængde fra Holsteen og andre nordtydske Lande; med Undtagelse af Kong Hans og Christian den Anden vare alle Kongerne i det 15de og den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede tydske (Erik af Pommern, Christopher af Bayern, Christian den 1ste, Frederik den 1ste, Christian den 3die). Under disse Omstændigheder forvanskedes Sproget mere og mere, tydske Ord og Vendinger trængte sig ind, og de gamle Former og Bøininger gik til Grunde. Sprogets tiltagende Opløsning standsede ved det nye Liv, som Reformationen vakte i Folket, ved den Mængde danske Skrifter, som begge Partier udgave for at vinde Folket for deres Meninger, og den hurtige Udbredelse, disse Skrifter fik ved Bogtrykkerkunsten, som nogle Aar før var bleven bekjendt i Danmark. En gjennemreisende Bogtrykker Johan Snell trykte første Gang her i Landet en latinsk Bog, som udkom i Odense 1482. Det første stadige Bogtrykkeri anlagdes af Gotfred af Ghemen i Kjøbenhavn, hvor i Aaret 1495 den første danske Bog udkom, nemlig den danske Riimkrønike eller rimede Fædrelandshistorie, som under Christian den Førstes Regjering skal være forfattet af Munken Niels i Sorø. — En af de Mænd, som indlagde sig størst Fortjeneste af Sprogets Gjenfødelse, var den i det Foregaaende nævnte Christen Pedersen, som ikke alene under sin Landflygtighed udgav en Oversættelse af det nye Testamente og Davids Psalmer, men ogsaa efter sin Hjemkomst til Fædrelandet vedblev at berige Litteraturen ved en Mængde Skrifter i forskjellige Fag, der alle udmærke sig ved et reent og smukt Sprog. Han gjorde sig ogsaa fortjent ved Udgivelsen af Saxo, som tryktes i Paris, efter at han med Møie havde tilveiebragt et af de faa da tilværende Haandskrifter. Middelalderens Kjæmpeviser eller Folkesange, der handle deels om virkelige, deels om opdigtede Begivenheder, ere ikke blot vigtige som Sprogmindesmærker, men give tillige et levende Billede af Folkets Sæder og Tænkemaade og hele aandelige Forfatning. Det Samme gjælder om de danske Ordsprog, som i det 15de Aarhundrede samledes af Peder Lolle.

Sæderne i Middelalderen kunde ikke andet end lide under Religionens tiltagende Forvanskning og den stigende Fordærvelse i Kirken. De hyppige indvortes Uroligheder svækkede Lovenes Kraft; Drab og andre voldsomme Forbrydelser forekomme derfor hyppigen, og Selvtægt maatte ofte bøde paa Lovenes Magtesløshed. Største Delen af Folket voxede op i Uvidenhed, da der næsten ingen Anstalter vare til Almuens Underviisning. I alle Stænder herskede grov Overtro, der blandt Andet yttrede sig i Tillid til Helgenlævningers undergjørende Kraft og i Tro paa Trolddom og Hexeri. Hexer bleve brændte; Christian den Anden forbød vel dette; men længe efter hans Tid vedblev denne overtroiske Grusomhed. Uskyldig var Folketroen paa Havmænd og Havfruer, Ellepiger, Nisser, Dværge og Bjergfolk. Umaadelighed baade i Spise og Drikke og hos de høiere Stænder tillige en vidtdreven Overdaad i Klæder og Prydelser høre til de meest paafaldende Træk i disse Tiders Levemaade. Drikfældighed var en herskende Last her som i andre nordlige Lande baade hos Høie og Lave, Geistlige og Verdslige. Mjød og stærkt Øl vare de sædvanlige Drikke; den første tilberededes her i Landet, det sidste indførtes derimod i stor Mængde og i mange forskjellige Slags fra Tydskland. Øl nødes i saa rigeligt Maal, at man regnede 6 Potter til en Mands daglige Fortæring, og en Klosterjomfru fik aarligen 14 Tønder til sin Forbrug. Fremmede Vine indførtes ogsaa; derimod kjendte man Brændeviin kun som Lægemiddel, der solgtes paa Apothekerne. Kaffe, Thee og Chokolade bleve først bekjendte i Danmark i det 17de Aarhundrede. De mindre nærende Fødemidler af Planteriget brugtes forholdsviis lidet, men derimod i rigelig Mængde Fisk og Kjødspiser, tilberedte med mange stærke Krydderier. Overdaadighed ved Gjæstebud var almindelig baade hos de høiere og lavere Stænder; Christian den Anden fandt sig foranlediget til at forbyde, at nogen Borger indbød flere Gjæster til sit Bryllupsgilde, end hans eget Huus kunde rumme, og at Gildet varede længere end to Dage. Den rige Adels Yppighed i Klæder og Prydelser gik over alle Grændser. Paa Guld- og Sølvsmykker, Ædelstene, Perler, Silke, Fløiel,

Damask, Brokade gjennemvirket med Guld, Foerværk af Zobel og Hermelin, ødsledes umaadelige Summer, selv Adelens Tjenere klædtes undertiden i Silke, og Hestene bleve ved høitidelige Leiligheder behængte med kostbart Klæde og Smykker af Guld og Sølv. De almindelige Boliger i Kjøbstæderne vare simple, sædvanlig opførte af Bindingsværk og tækkede med Straa, hvorfor ødelæggende Ildebrande vare hyppige. Glasruder vare endnu i det 15de Aarhundrede sjældne og kostbare, og man betjente sig isteden derfor af Skind og Horn. Adelen opførte faste Borge, forsynede med Taarne, Volde og Grave til Forsvar. Kirker og Klostre udmærkede sig ved deres skjønne Bygningsmaade; de sidste bleve efter Reformationen nedbrudte eller ombannede til Herregaarde, Hospitaler o. desl.

Tredie Tidsrum,

fra den forbedrede Kirkelæres Erkjendelse som Statsreligion indtil Enevoldsmagtens Indførelse. (1536—1660).

I.

(1536—1596.)

Christian den Tredie. Rigsdag i Kjøbenhavn. Haandfæstningen. Norge erklæret for Provinds. Bugenhagen. Kirkevæsenets Ordning. Reformationen indført paa Island. Uforbragelighedsaand. Johan a Lasco. Universitetet og Skolevæsenet. Christian den Andens Svigersønner Kronprætendenter. Forbund med Sverrig i Brømsebro. Fred med Keiseren i Speier. Christian den Andens Fængsel formildes. Det schmalkaldiske Forbund. Ny Deling af Hertugdømmerne. Handelen. Dronning Dorothea. — Frederik den Anden. Ditmarskens Erobring. Strid med Sverrig. De tre Kroner. Prinds Magnus i Liefland. Den nordiske Syvaarskrig. Daniel Ranzau. Fred i Stettin. Peder Oxe. Kronborgs Anlæggelse. Øresundstold. Lybek. Hamborg. Hertugdømmernes fortsatte Deling. Lehnshylding i Odense. Videnskaberne. Hen-

rik Ranzau. Tyge Brahe. Niels Hemmingsen. Troestvang og Censur. — Christian den Fjerde. Enkedronning Sophie af Meklenborg. Formynderregjering. Bondestanden. Adelen.

---

1. Strax efter Kjøbenhavns Overgivelse blev Kongen med de verdslige Rigsraader enig om at afskaffe den Magt og Myndighed, som Bisperne hidtil havde havt. Bisperne bleve derfor for Sikkerheds Skyld uformodentligen fængslede over hele Riget, men fik senere deres Frihed igjen, da de edeligen havde forpligtet sig til ikke at foretage Noget mod den nye Lære. Ikkun Roeskilde Bisp Joachim Rønnov blev holdt i Fængsel til sin Dødsdag. Derefter sammenkaldte Kongen en
1536. Rigsdag i Kjøbenhavn, hvor næsten hele Adelen tilligemed Udvalgte af Borgerstanden og Nogle af Bondestanden gave Møde. Her blev det besluttet, at den katholske Lære tilligemed den bispelige Værdighed for bestandig skulde være afskaffet; den evangeliske Lære skulde indføres, og Kirken herefter bestyres ved Superintendenter uden verdslig Myndighed; Bispegodset skulde inddrages under Kronen og anvendes til Rigets Fornødenheder; de øvrige kirkelige Eiendomme og Indtægter skulde anvendes til Kirkens Bedste, til milde Stiftelser, til Universitetets og Skolevæsenets Forbedring. Adelen havde den vigtigste Stemme paa denne Rigsdag og udvirkede sig adskillige Fordele; blandt Andet blev det i Rigsdagsbeslutningen endeligen fastsat, at Adelen skulde have alle 40 Marks Sager med Hals og Haand og al anden Rettighed og Herlighed over sine Bønder, ligesom Kongen havde over sine. Paa Rigsdagen affattedes ogsaa Kongens Haandfæstning; heri bortfaldt nu som en Følge af Religionsforandringen de Bestemmelser, der angik den katholske Kirke og Geistlighed, og de protestantiske Geistlige fik ingen særegne Rettigheder; men for Resten indeholdt denne Haandfæstning de samme Punkter som de tidligere, paa det nær, at den Bestemmelse, at Undersaatterne maatte gjøre Opstand, naar Kongen ikke holdt sig Haandfæstningen efterrettelig, nu endelig udelodes. I Haandfæstningen lovede Kongen ogsaa Rigsraadet og Adelen, at

hvis det lykkedes atter at bringe Norge til Lydighed, skulde det ikke længer være et selvstændigt Rige, men en Provinds af Danmark ligesom Jylland eller Fyen. Dette blev ogsaa ved Norges Underkastelse i Hovedsagen udført; thi vel vedblev Danmarks-Konge at kalde sig Konge til Norge, men der fandt ikke længer nogen særskilt Kroning Sted i Throndhjem; Norge mistede sit Rigsraad, uden at Norske fik Sæde i det danske Rigsraad, Rigsdage holdtes ikke længer i Norge, og Landet bestyredes herefter ved en Statholder og en Kantsler. Adelens Hensigt med denne Forandring var at sikkre sig Gods og Lehn i Norge, hvor den indfødte Adel meget var aftaget. Siden bleve ogsaa enkelte Dele af Norge især paa Frederik den Andens Tid haardt trykkede af danske Lehnsmænd; men Christian den Fjerde afhjalp Klagerne og sikkrede Landet en retfærdig Behandling. Paa den kjøbenhavnske Rigsdag valgtes ogsaa Kongens toaarige Søn Frederik til Thronfølger for at forebygge Thronstridigheder efter Kongens Død.

2. For at ordne det opløste Kirkevæsen indkaldtes Luthers Ven, Bugenhagen, Professor i Wittenberg. Han kronede 1537.
Kongen og indviede Rigets nye Superintendenter eller, som de snart igjen kaldtes, Bisper. Kirkens Forfatning ordnedes ved en ny Kirkelov eller Kirkeordinants, der erholdt Lovskraft paa Herredagen i Odense og siden fik adskillige Tillæg og nærmere Bestemmelser. Ved Siden af Bisperne stilledes Stiftslehnsmænd, der skulde bestyre det inddragne Kirkegods og deeltage med Bispen i Kirke- og Skolevæsenets Bestyrelse. Deres Forretninger bleve siden overdragne til de enkelte Lehnsmænd paa hvert Sted. Hvor Adelen ikke havde Kaldsret, valgte Menigheden paa Landet selv sin Præst, der bekræftedes i sit Embede af Stiftslehnsmanden; i Kjøbstæderne valgte Borgemester og Raad Præsterne; Provster og Bisper valgtes af den ringere Geistlighed. Langt fra ikke alt det kirkelige Gods anvendtes til Nytte for Kirke og Skole og Fattige, saaledes som dets Bestemmelse var og som Luther havde raadet Kongen. Adelen havde paa Rigsdagen faaet Ret til at tilbageforbre Eiendomme, som dens Forfædre havde skjænket Kirken, og undlod ikke at

benytte denne Ret. Den tilvendte sig paa denne Maade en stor Mængde især af Klostergodset og kom ved Gaver og Forlehninger endog i Besiddelse af en betydelig Deel af Bispegodset, som var inddraget under Kronen. Tillige satte Adelen igjennem, at den fritoges for at betale Tiende af sine Sædegaarde. Tiggermunkenes Klostre bleve strax ophævede; en Deel af de andre vedblev derimod at bestaae, indtil deres daværende Beboere vare uddøde. Det Samme var Tilfældet med Domkapitlerne i Lund, Roeskilde, Ribe, Aarhuus og Viborg, hvis Gods siden i lang Tid anvendtes til Forsørgelse for Videnskabsmænd og geistlige og verdslige Embedsmænd.

Den evangeliske Lære, som ved den kjøbenhavnske Rigsdags Beslutning var bleven Statens herskende Religion, indførtes overalt i Danmark, hvor allerede største Delen af Folket bekjendte sig til den, uden Modstand. Derimod kom det paa Island til Uroligheder, da Bispen i Holum, Jon Aresen, og den forrige Bisp i Skalholt, Øgmund, modsatte sig Reformationens Indførelse. Først efter langvarige Stridigheder indførtes Reformationen paa Island i Midten af det 16de Aarhundrede, efterat Jon Aresen var bleven fangen af sin Fiende David Gudmundsen og henrettet tilligemed sine tvende Sønner. — Den kirkelige Lære blev i den følgende Tid hævdet med stor Strænghed, og der forekomme ikke faa Exempler paa Haardhed og Uforbragelighed mod Anderledestænkende. Dette viste sig allerede paa en paafaldende Maade under Christian den Tredie. En Deel Reformeerte under Anførsel af en polsk Adelsmand Johan a Lasco, der havde været udsatte for mange Forfølgelser for Religionens Skyld i England, søgte Tilflugt i Danmark. Men, uagtet de kun afvege i nogle Punkter af Læren om Nadveren, bleve de forviste fra Danmark, og maatte midt i den strængeste Vinterkulde med spæde Børn og syge Qvinder vandre til Tydskland.

Under de borgerlige Uroligheder var Universitetets Virk-
1539. somhed aldeles ophørt. Christian den Tredie blev Universitetets nye Stifter; han udstyrede det med langt flere Lærere end før og skjænkede Midler af Kirkegodset til Professorernes Løn-

ning og trængende Studerendes Understøttelse. Da Christian den Andens Bestræbelser for at forbedre Skolevæsenet vare blevne afbrudte ved hans Fordrivelse, blev det Christian den Tredie forbeholdt ogsaa at give de latinske Skoler en forbedret Indretning ved Indførelse af hensigtsmæssigere Lærebøger og en bedre Læremaade. Dog vedblev Latinen i disse Skoler, hvoraf der skulde være een i hver Kjøbstad, næsten udelukkende at drives, med Tilsidesættelse af andre Lærefag. Med Hensyn til Borgerskoler blev det Øvrigheden paalagt at sørge for deres Oprettelse; om Landsbyskoler var der slet ikke Tale. Et vigtigt Middel til religiøs Oplysnings Fremme var den Bibeloversættelse, som Christian den Tredie foranstaltede, hvorved hele Bibelen første Gang udkom paa Dansk.

3. Christian den Tredie førte vel ingen Krige; men Rigets Fred truedes længe med Forstyrrelse af den fangne Konges Svigersønner, Hertug Frants af Lothringen og Pfalzgrev, siden Churfyrst, Frederik, der gjorde Fordring paa Thronen og fandt en mægtig Støtte i Keiser Karl den Femte, Christian den Andens Svoger. For at styrke sig imod disse indgik Christian den Tredie Forbund med Keiserens Fjende, Frants den 1ste af Frankrig. Tillige nærmede han sig mere Gustav Vasa af Sverrig, med hvem der i den sidste Tid var opkommen Misforstaaelse i Anledning af nogle Pengefordringer og den længe omtvistede Besiddelse af Gulland. Stridighederne bleve aldeles bilagte, og et nøie Forbund mellem Danmark og Sverrig sluttet paa 50 Aar i Brømsebro. 1541. Rigerne forpligtede sig i dette Forbund, som de følgende Konger ved deres Thronbestigelse skulde bekræfte, til ikke at begynde Krig eller slutte Fred uden efter fælleds Overlæg og at føre Krigene med fælleds Kræfter; fremtidige Stridigheder skulde afgjøres ved Voldgiftsmænd fra begge Riger. Dette Forbund, der lovede saa Meget for Nordens fremtidige Styrke og Enighed, tabte imidlertid snart sin Betydning. Den gamle Skinsyge udbrød paany, og Misforstaaelsen voxede, da Christian den 3die senere antog tre Kroner i sit Vaaben for at antyde sine Fordringer paa alle tre Riger. Karl den 5te opgav omsider sin Svogers Sag

1544. og sluttede Fred med Danmark i Speier, hvorved der tilstodes Nederlandene Seilads paa Danmark og Norge mod at erlægge den Told, som fra gammel Tid havde været brugelig. Efter sit Løfte i Freden med Keiseren formildede Christian den 3die den fangne Konges Fængsel, skjøndt dennes Svigersønner ikke

1549. vilde tiltræde Freden eller opgive deres Fordringer. Christian den Anden førtes fra Sønderborg, hvor han havde tilbragt 17 Aar som Fange, til Kallundborg. Her holdtes han endnu i 10 Aar i Varetægt under anstændig Bevogtning til sin Død, der indtraf i hans 78de Aar, faa Dage efter Christian den Tredies. Christian den Tredie var Medlem af det schmalkaldiske Forbund, som de protestantiske Fyrster i Tydskland havde indgaaet for at værne om Religionens Frihed. Da Forbundet begyndte Krig med Keiseren, kom Christian den 3die, der nylig havde sluttet Fred med Karl den 5te, i en mislig Stilling. Han sendte derfor ingen Tropper til Tydskland, men isteden derfor en Pengesum, som Budet dog holdt tilbage, da Sagen var afgjort ved Tabet af Slaget ved Mühlberg. Stifterne Øsel, Wieck og Kurland erhvervedes af Christian den 3die; men, for ikke at komme i Uenighed med den russiske Czar Ivan den 2den Vasilievitsch, undslog han sig ved at modtage Staden Reval, der tilbød at give sig under Danmark.

4. Den Deling af Hertugdømmerne, som havde fundet Sted under Kong Hans, hævedes atter, da Hertug Frederik blev Konge i Danmark. Men Christian den 3die foretog en

Norske Deling. 1544. ny Deling med sine Brødre, uagtet den gamle og erfarne Johan Ranzau meget fraraadede dette ukloge Skridt. Den ene Broder, Adolph, fik den gottorpske Deel og blev Stamfader for det holsteen-gottorpske Huus, der siden ofte blev en farlig Fjende for Danmark; den anden Broder, Hans den Ældre, fik den haderslevske Deel, og Kongen selv den sønderborgske. Høihedsretten over Ridderskab og Prælater, Hamborg, Fordringerne paa Ditmarsken, Tolden i Gottorp og Rendsborg bleve fælleds for alle tre regjerende Herrer. Den fjerde Broder, Frederik, fik ikke Noget ved Delingen, men erholdt nogle Aar efter Stiftet Slesvig og senere Stiftet Hildesheim. De

skadelige Følger af Delingen viste sig allerede ved Stridigheder mellem Kongen og hans Brødre. Disse vægrede sig ved at erkjende Forpligtelsen til at gjøre Krigstjeneste som Vasaller af Danmark, idet de fornyede den gamle Paastand, at Slesvig var et frit og arveligt Lehn, og hensade i deres Lande, saalænge Christian den 3die levede, uden at aflægge Lehnshylding. Ogsaa tilegnede Hertug Adolph sig efter sin Broder Frederiks Død imod Kongens Villie Stiftet Slesvig.

Den danske Handel hævede sig betydeligt under Christian den 3die. Landets egne Frembringelser begyndte nu at udføres og fremmede Varer at indføres paa indenlandske Skibe, og Mellemrigshandelen mellem Danmark og Norge tiltog i Vigtighed. Kjøbenhavn, Aalborg og Kjøge dreve en betydelig Handel. Lybekkerne, som før havde behersket hele Handelen, klagede vel over Indgreb i deres Rettigheder; men deres Klager, som ikke længre understøttedes ved Magt, havde ikke samme Vægt som før. Efter den uheldige Deeltagelse i Grevens Feide sank Lybeks Anseelse stedse mere og mere; det Samme var Tilfældet med de fleste andre Hansestæder, idet Handelen nu forandrede sin forrige Retning og for største Delen kom i Nederlændernes og Englænderneś Hænder. Af Vigtighed for Handelen var det, at Christian den 3die lod slaae god Mønt og indførte eens Maal og Vægt i begge Riger; Renter, som det hidtil ikke havde været lovlig tilladt at tage for laante Penge, bleve fastsatte til 5 af hundrede. Foruden Kirkeordinantsen udgav Christian den 3die en Mængde vigtige Love og Forordninger, der angik de verdslige Forhold, saasom den kjøbenhavnske Reces af 1547, den kronningborgske Reces, den koldingske Reces o. fl.

Christian den 3die udmærkede sig i sin hele Regjering ved Retsindighed i Tænkemaade og Omhyggelighed for Rigets Vel; Videnskaberne elskede og understøttede han; i sin Levemaade var han tarvelig og i Omgang jævn og ligefrem. Hans Dronning, Dorothea, udøvede en større Indflydelse paa ham, end ønskeligt var. Hun var Anledning til, at den finantskyndige Statsmand Peder Oxe maatte forlade Riget, og skal for en stor

Deel have været Skyld i det spændte Forhold, der i den sidste
† 1559. Tid fandt Sted mellem Sverrig og Danmark.

5. Frederik den Anden, som allerede tidligere var valgt og hyldet, besteg strax Thronen efter sin Faders Død. Hans Haandfæstning er ikke meget forskjellig fra Christian den 3dies. Det blev heri første Gang fastsat, at Adelen ikke maatte kjøbe eller tilpante sig frit Bondegods. Hensigten hermed var nærmest at sikkre Kronen for Tab i Indtægter, naar skattepligtig Bondejord gik ind under skattefrit Adelgods. Dette Bud kom imidlertid vel silde, og blev heller ikke overholdt; thi netop under denne Konge kom Adelen i Besiddelse af Selveier-Bondejord i større Mængde end nogensinde tidligere.

Endnu før sin Kroning foretog Frederik den 2den i Forbindelse med sine Farbrødre Hans og Adolph et Tog for at undertvinge Ditmarsken. Den krigerske Hertug Adolph havde allerede oftere opfordret Christian den 3die til at gjøre et Tog mod Ditmarsken for at aftvætte Skammen for Nederlaget ved Hemmingstedt; men denne fredsommelige Konge vilde ikke indlade sig derpaa. Efter Christian den 3dies Død havde Hertug Adolph i Sinde at erobre Ditmarsken for sig selv; men Frederik den 2den blev i Tide underrettet derom og besluttede nu selv at stille sig i Spidsen for Foretagendet. Ditmarskerne kjæmpede med Heltemod for deres Frihed mod de tre forenede Fyrsters Magt, der anførtes af den gamle Johan Ranzau. Men efter en fortvivlet Kamp ved Heide, hvor Qvinder kjæmpede ved Siden af Mænd, bukkede de under for den store Overmagt og maatte hylde Kongen og begge Hertuger, der deelte Landet imellem sig.

De Misforstaaelser, der i de sidste Aar af Gustav Vasas og Christian den 3dies Regjering havde hersket mellem Sverrig og Danmark, gik under deres Sønner, Erik den 14de og Frederik den 2den, der omtrent samtidigen bestege Thronen, over til Krig. Til Striden om de tre Kroner kom endnu Uenighed foranlediget ved Deeltagelse i de lieflandske Uroligheder. Erik den 14de havde bemægtiget sig Reval i Estland og søgte at drage den østersøiske Handel til denne Stad. Desuden havde

han tilladt sig Fornærmelser mod den danske Prinds Magnus. Kong Frederik havde overladt denne sin Broder Stifterne Øsel og Kurland, mod at han frasagde sig al Fordring paa Andeel i Hertugdømmerne. Prinds Magnus blev snart indviklet i de voldsomme Stridigheder, som førtes om Besiddelsen af Liefland mellem den tydske Ordensmester Gothard Kettler, Rusland, Polen og Sverrig. Den uerfarne Prinds blev brugt som et Redskab af den russiske Czar Ivan den 2den Vasilievitsch, der en Tid udnævnte ham til Konge i Liefland; men siden blev han forladt og døde i den sørgeligste Forfatning. Krigen, som udbrød mellem Danmark og Sverrig, førtes baade tillands og tilvands og varede 7 Aar. Tilsøes anførtes de Danske af Søheltene Peder Skram, Herluf Trolle, Otto Rud; men den første var gammel og nedlagde snart Kommandoen, Herluf Trolle blev dødelig saaret ved den pommerske Kyst, og Otto Rud tagen til Fange i et Slag under Bornholm; siden blev en stor Deel af den danske Flaade ødelagt ved en voldsom Storm under Gulland. Som Følge af disse Uheld havde de Svenske en Tidlang mod Sædvane Overmagten tilsøes. Landhæren udrettede Intet, saalænge den anførtes af den uduelige Grev Günther af Schwartsburg; efter ham overgaves Anførselen til Otto Krumpen, som for 40 Aar siden under Christian den 2den havde erobret Sverrig; men han var nu 90 Aar gammel og nedlagde snart Kommandoen, som derpaa blev overdragen til Daniel Ranzau. Han gjorde sit Navn udødeligt i denne Krig ved Seiren paa Falkenbergs Hede ved Svarteraa, hvor 5000 Danske sloge en svensk Hær, der skal have beløbet sig til 25,000 Mand. Siden gjorde han i Forbindelse med Frants Brockenhuus, en anden udmærket dansk Hærfører, et Indfald i Sverrig; han trængte dybt ind i Landet, slog tvende svenske Hære og foretog derpaa et mesterligt Tilbagetog midt om Vinteren gjennem Egne, der vare fulde af Skove, Bjerge og Huulveie. Begge disse Generaler mistede Danmark i Slutningen af Krigen ved Beleiringen af Varbjerg. Erik den 14de, der førte en høist uforstandig Regjering i Sverrig, var imidlertid bleven stødt fra Thronen af sin Broder

1563. 1565. 1568.

Johan, der ønskede Fred med Danmark. Efter langvarige Underhandlinger endtes den nordiske Syvaarskrig ved Freden i
1570. Stettin, hvorved Sverrig forpligtede sig til at betale Danmark 150,000 Rdlr. i Krigsomkostninger; begge Riger skulde have Ret til at føre tre Kroner i Vaabenet; de lieflandske Anliggender overlodes til Keiser Maximilian den 2dens Mægling. Desuden ophævedes i denne Fred de Fordringer, som Rigerne siden Kalmarunionens Opløsning gjensidigen havde gjort til hinanden, idet Danmark opgav al Ret til Sverrig, og dette Rige frafaldt sin Paastand paa Norge, Skaane, Halland, Blekingen og Gulland.

Krigens heldige Udfald skyldtes for en ikke ringe Deel den indsigtsfulde Statsmand Peder Oxe, der var bleven hjemkaldt fra sin Landflygtighed og ved sin kloge Bestyrelse af Finants- og Skattevæsenet skaffede Midler til at bestride de store Udgifter, som denne Krig medførte. Han gjorde sig ogsaa fortjent af Landets Kultur ved Indførelsen af adskillige fine Frugttræer og Karper, Karudser og Krebs.

6. Da det i Krigen havde viist sig, at Skandsen Krogen ved Øresund ikke var tilstrækkelig til at beherske Farten gjennem Sundet, anlagde Frederik i dens Sted Fæstningen Kronborg. Øresundstolden synes allerede at være svaret i det 13de Aarhundrede og grunder sig paa den Høihedsret, som Danmarks Konger fra umindelige Tider have udøvet over de smalle Sunde og Belter, der gjennemstrømme deres Lande, hvilken Ret ogsaa er erkjendt i en Række af Traktater med de forskjellige søfarende Nationer. Under Kong Hans blev det i en Handelstraktat med England fastsat, at Skibene kun i yderste Nødsfald maatte gaae igjennem Belterne og skulde da betale Told i Nyborg; fra Christian den 1stes Tid betaltes Tolden i fiint Sølv, medens den tidligere ogsaa blev erlagt i Varer. Toldens Forhøielse i den følgende Tid fremkaldte mange Besværinger. Da Frederik den 2den efter Peder Oxes Raad forhøiede den, klagede Lybekkerne til Keiseren; men dette havde kun tilfølge, at den blev særligen forhøiet for Lybekkerne. Disse havde i Forbindelse med Danmark deeltaget i Krigen mod Sverrig; men

dermed var deres politiske Rolle udspillet, og deres aftagende Magt lagde sig ogsaa derved klart for Dagen, at de maatte afstaae Bornholm, inden Overdragelsestiden var udløben. Derimod begyndte Hamborg at hæve sig til en betydelig Anseelse. Denne Stad havde allerede under Christian den 3die anmasset sig en saakaldet „Tvangsret," ifølge hvilken den vilde nøde de holsteenske Stæder ved Elben nedenfor Hamborg til at føre deres Korn og andre Varer til denne By. Frederik den 2den tvang Hamborg til at opgive denne Ret og betale 10,000 Rdlr. i Erstatning, og siden, da Striden fornyedes, endnu 100,000 Rdlr. Af Vigtighed for Handelen var den nye Søret, som Frederik den 2den gav; Handelen med staldfodrede Øxne, som fra Jylland førtes til Nordtydskland og Nederlandene, var en rig Indtægtskilde for Landet.

Hertugdømmernes Deling og Udstykning fortsattes under Frederik den 2den, som overlod sin Broder, Hans den Yngre, Stifteren af den sønderborgske Linie, Amterne Sønderborg, Nordborg og Ærø. Ved Hans den Yngres Død deelte denne Linie sig i 4 andre: Sønderborg, Nordborg, Pløen og Glyksborg, og den første af disse deelte sig siden atter i 5 nye Linier. Alle disse Linier ere imidlertid uddøde, med Undtagelse af den augustenborgske og beckske (glyksborgske), hvilken sidste dog ingen Besiddelser har i Danmark. De uddøde Liniers Besiddelser ere efterhaanden komne under Kronen. Hans den Yngre og hans Efterkommere fik dog ingen Deel i Hertugdømmernes Regjering og betragtedes kun som større Godsbesiddere. De langvarige Stridigheder mellem Kongen og hans Farbrødre om Forlehningen af Slesvig endtes ved et Forlig i Odense, hvorpaa Hertugerne Adolph og Hans den Ældre det følgende Aar aflagde Lehnshyldingen, 36 Aar efterat de havde modtaget deres Lehn. Da Hertug Hans den Ældre døde, deeltes hans Besiddelser efter nogen Tvist mellem Kongen og Hertug Adolph; Hans den Yngre fik Intet ved denne Arvedeling, men til Erstatning nogle adspredte Eiendomme i den kongelige Deel af Hertugdømmerne.

1564. 1579. 1580.

Frederik den Anden udmærkede sig ligesom sin Fader ved

Omsorg for Videnskaberne. Han stiftede Klostret eller Kommunitetet, hvor 100 Studerende fik fri Kost og Bolig. I Sorø indrettede han en Skole for 30 adelige og ligesaa mange borgerlige Børn. Herlufsholm Skole stiftedes af Søhelten Herluf Trolle, som dertil skjænkede Skovkloster ved Næstved. Paa denne Tid levede ogsaa flere berømte Lærde, som Henrik Ranzau, Tyge Brahe, Niels Hemmingsen og Anders Sørensen Vedel. Den sidstnævnte gjorte sig fortjent ved sin Oversættelse af Saxo og flere Arbeider til Sprogets og Historiens Forbedring. Henrik Ranzau, med Tilnavn den Lærde, en Søn af Hærføreren Johan Ranzau, udmærkede sig baade ved Lærdom og sine store Rigdomme, som han anvendte til Fremme for Videnskaberne og til Iværksættelse af en Mængde almeennyttige Foretagender, sigtende til Næringsveienes og Vindskibelighedens Beforbring. Tyge Brahe erhvervede sig et over hele Verden berømt Navn ved sine dybe Indsigter i Astronomien og Naturvidenskaberne i Almindelighed. Paa Hveen, hvormed Frederik den Anden forlehnede ham, opførte han Slottet Uranienborg og Observatoriet Stjerneborg og beskjæftigede sig her i 21 Aar med dybsindige Undersøgelser over Stjernernes Gang og Himmelens Bygning. Tyge Brahe virkede ikke blot ved Skrifter og Undersøgelser, men oplærte tillige en Mængde unge Mænd, som bestandig omgave ham, i Videnskaberne til Gavn for Fædrelandet i den følgende Tid. Frederik den Anden understøttede Tyge Brahes Bestræbelser med kongelig Gavmildhed; men efter denne Konges Død fik de mange Misundere, som hans Berømmelse paadrog ham, Overhaand. Blandt hans farligste Fjender nævnes Kantsleren Christian Friis til Borreby og Rigshofmesteren Christopher Valkendorph. Denne Sidste var ellers en i mange Henseender udmærket Mand, der ogsaa gjorde sig fortjent af Videnskaberne ved at stifte en Fribolig for Studerende. Tyge Brahes Fjender vidste at indtage den unge og endnu uerfarne Konge, Christian den Fjerde, imod ham; han mistede efterhaanden sine fleste Lehn og Indtægter og begav sig omsider, træt af Forfølgelserne, til Udlandet. Den videnskabselskende Keiser Rudolph

den Anden skjænkede ham et Tilflugtssted, og hos ham opholdt han sig til sin Død.

Niels Hemmingsen var en af sin Tids lærdeste og meest begavede Theologer og berømt baade i Udlandet og Indlandet, men havde en ligesaa ublid Skjæbne som Tyge Brahe. Han blev mistænkt for at hælde til de Reformeertes Mening i Læren om Nadveren og anklaget hos Kongen af dennes Svoger Churfyrst August af Sachsen, som dertil var ophidset af en tydsk Professor, Jakob Andreæ. Første Gang mislykkedes Forsøget paa at styrte ham; men, da Anklagen fornyedes, maatte den 63aarige Hemmingsen efter lang Vægring udstæde en Tilbagekaldelse af de Vildfarelser, man tillagde ham. Nogen Tid efter blev han endog uden Lov og Dom pludselig affat fra sit Læreembede ved Universitetet. Anledningen til Forfølgelsen mod Hemmingsen var, at han modsatte sig Jakob Andreæs Bestræbelser for at faae den saakaldte Konkordieformel, en Bog, hvori det lutherske Lærebegreb var udviklet med en Mængde nye spidsfindige Bestemmelser, indført i Danmark. Denne Bog blev alligevel ikke indført, da Kongen fattede stor Afsky for den og nu gik til den modsatte Yderlighed ved at befale, at de Præster, der havde den hos sig, skulde afsættes fra deres Embeder, og de Boghandlere, der solgte den, straffes paa Liv og Gods. Uforbragelighed i Religionssager var et af Tidens herskende Træk. Christian den 3die befalede allerede, at ingen Fremmede maatte tillades at nedsætte sig i Landet, inden de vare overhørte i Troesartiklerne, og Frederik den 2den udstædte 25 Troesartikler, som enhver Fremmed, der vilde bosætte sig her, skulde besværge; hvo der vægrede sig, skulde inden trende Dage romme Landet, og Frafald fra Artiklerne straffedes paa Liv og Gods. Dette havde blandt Andet den skadelige Følge, at de flittige og driftige Nederlændere, som netop paa den Tid formedelst Spaniernes Tyranni i Mængde forlode deres Fædreland, afholdtes fra at nedsætte sig i Danmark. Den snæverhjertede Troestvang kunde ikke andet end udøve en hæmmende Indflydelse paa Videnskabernes Udvikling. Hertil kom endnu Censuren, som blev indført samtidig med

Reformationen. Ifølge Kirkeordinantsen af 1537 skulde nemlig ethvert Skrift underkastes Gjennemsyn af Universitetet eller Bisperne og turde ikke udkomme uden deres dertil givne Tilladelse.

† 1588. Frederik den Anden døde i en Alder af ikke mere end 53 Aar, hvilken tidlige Død skal være fremskyndet ved umaadelig Nydelse af stærke Drikke, som paa den Tid var almindelig.

Christian den Fjerde, Frederik den Andens Søn, var endnu ikke voxen, da hans Fader døde, og Regjeringen skulde derfor føres ved Formyndere. Nærmest til Formynderskabet var Frederik den Andens Enke, Sophie af Meklenborg, der ogsaa ved sin sjældne Forstand var meget skikket til dette Hverv. Men det regjerelystne Rigsraad gjorde saa mange Indvendinger herimod, at hun tilsidst opgav sin retmæssige Fordring. Rigsraadet beskikkede derpaa 4 af dets Medlemmer til at styre Riget i Kongens Mindreaarighed, nemlig den kongelige Kantsler Niels Kaas, Rigsadmiralen Peder Munk, Rentemesteren Christopher Valkendorph og Rigsraaden Jørgen Rosenkrands. For at beholde Magten saa længe som muligt udstrakte Rigsraadet Kongens Mindreaarighed til det 20de Aar, men styrede iøvrigt Riget upaaklageligt. Især gjorde Rigsraadet sig fortjent ved den omhyggelige Opdragelse, det gav den unge Konge. Han lærte ikke blot en Mængde Sprog, som Tydsk, Fransk, Italiensk, Spansk, Latin, men blev ogsaa grundigen underviist i Videnskaberne. Især bragte han det vidt i Mathematik og de mechaniske Kunster, som han havde Forkjærlighed for. Han viste tidlig Lyst til Søvæsenet og øvede sig deri paa Skanderborgsø, hvor et Skib i dette Øiemed blev bygget. Da han
1596. var erklæret for myndig, udstædte han en Haandfæstning, der stemmer ganske med Frederik den Andens.

8. Bondestandens Kaar forværrede sig i dette Tidsrum paa en sørgelig Maade, baade hvad Selveiere og Fæstere angaaer. Selveiernes Antal aftog Aar for Aar. En af Hovedaarsagerne hertil vare de overordentlig hyppige Mageskifter, som Adelen foretog med Kronen, for at samle og afrunde sine Godser. Ved slige Mageskifter overlod nemlig Kronen ofte til Adelen sin Ret til Skatter og Afgifter og tillod Adelsmanden

at handle med Bonden om Eiendomsrettens Overdragelse, og, skjøndt det kun var en Tilladelse, blev Enden paa Sagen, saaledes som Forholdene nu vare, som oftest den, at Bonden afstod sin Eiendomsret til Herremanden. Ogsaa kjøbte Adelen meget Selveiergods, uagtet det forbødes i Haandfæstningerne; mange Selveiere bevægedes ogsaa til at blive Fæstere ved Udsigt til billige Fæstevilkaar, Lettelse i Skatter og andre Fordele; thi, naar kongelige Skatter paalagdes, betalte Fæsteren kun halvt mod Selveieren. Nogle Aar efter Christian den Fjerdes Død var Selveiernes Antal i Danmark sunket ned til 5000. Deraf fandtes de fleste i Jylland, (nemlig 3400); i de øvrige Provindser beløb Tallet sig kun til omtrent 1470, nemlig paa Fyen 603, paa Laaland 618, paa Sjælland 185, paa Langeland 55 og paa Falster to.) Selv de Bønder, der vedbleve at være Selveiere, lede Indskrænkninger i deres Eiendomsret. Det blev saaledes blandt Andet efterhaanden Skik, at der ogsaa af Selveiergaarde svaredes en aarlig Afgift, ydedes visse Arbeider, og, hver Gang Gaarden skiftede Besidder, betaltes en Kjendelse, kaldet Huusbondhold enten til Kronen eller nærmeste Herremand, som kaldtes Selveierens Huusbonde. Med Undtagelse af hine faa Tusinde Selveiere vare alle de øvrige Bønder Fæstere; de skulde ifølge Bestemmelser af Christian den 3die og Frederik den 2den, naar de ellers opfyldte deres Forpligtelser, besidde deres Fæstegaarde for Livstid, og Enken saalænge hun ikke giftede sig paany. Da Adelens i tidligere Aarhundreder smaae og adspredt liggende Eiendomme efterhaanden vare samlede til store Godser, der blot dyrkedes ved hoveripligtige Bønder, blev Hoveriet mere trykkende end nogensinde før; det var nu tillige ubestemt, saa at Bonden til enhver Tid kunde tilsiges til Arbeide paa Hovedgaarden. De nærmest boende Bønder, der saaledes nogle Dage om Ugen gjorde Hoveri paa Hovedgaarden, kaldtes Ugedagstjenere; de fjærnere boende brugtes kun i den travle Høst- og Pløietid. Men ogsaa disse Fæstere forvandledes hyppigt til Ugedagstjenere, idet Herremændene nedlagde en Deel Bøndergaarde, undertiden hele Landsbyer, og i deres Sted oprettede Ladegaarde, hvortil de omkringboende

Fæstebønder maatte gjøre Hoveri. Adelens Ugedagstjenere vare frie for Krigstjeneste og kongelige Skatter. Kronens Fæstebønder havde det ulige bedre end Adelens; men ved Mageskifterne kom mange af Kronbønderne under Adelens trykkende Herredømme. Værst farne vare de vornede Bønder paa Sjælland, Laaland, Falster og Møen, der vare bundne til Fødestavnen og kunde skiftes og sælges som Qvæget. Undertrykkelsen gik saa vidt, at man endog vilde betragte Præste- og Degnesønner som vornede, hvilket Christian den 3die forbød.

En Deel Adelige vare efterhaanden, især ved Erhvervelse af Kronens Gods, kommen i Besiddelse af en ny Ret, som nu begyndte mere at udøves, nemlig Birkeretten. Denne bestod deri, at den adelige Jorddrot ved sin selvbeskikkede Birkedommer og Birkeskriver kunde lade Bønderne, som boede i Birket, anklage og dømme. Disse af Herremanden udnævnte Dommere vare ofte uvidende i Lov og Ret, og især ved Sager mellem Bonden og Herremanden selv ydede denne Indretning kun liden Betryggelse for en tilbørlig og upartisk Retspleie. Fælleds for alle adelige Jorddrotter var Hals- og Haandsretten, som først udtrykkeligen tillagdes Adelen i Christian den Tredies Haandfæstning. Den bestod deri, at Herremanden kunde lade sine Bønder, der forbrøde sig, fængsle og tiltale for Herredsthinget og derefter afstraffe. Jævnligen klagedes der over, at denne Ret misbrugtes af samvittighedsløse Herremænd til for Gunst og Gave at lade grove Forbrydelser upaatalte.

Adelen havde ved Reformationen gjort et betydeligt Fremskridt i Magt, deels ved Erhvervelse af en stor Mængde af det kirkelige Gods, deels ved Bispernes Udelukkelse af Rigsraadet, hvor de hidtil havde dannet en Modvægt mod Adelen. Men Byrden af Adelsherredømmets Tryk, der hvilede ikke blot paa Bondestanden, men ogsaa paa Geistligheden og Borgerstanden, blev efterhaanden mere følelig. Borgerstanden led mange Indgreb i sine Næringsveie ved Adelens Privilegier, den var uden Indflydelse i Staten og udelukket fra de vigtigste Embeder, og maatte dog tilligemed Bondestanden bære Statens fleste Byrder, medens Adelen var skattefri. Geistligheden nærede

Uvillie til Adelen, som uagtet sine Rigdomme havde unddraget sig for Erlæggelse af Tiende. Paa mange Steder udøvede Adelen sin Kaldsret paa en høist uforsvarlig Maade, og ikke sjældent vare Præsterne udsatte for en voldsom og uværdig Behandling af overmodige Herremænd. Adelen søgte nu ikke længre geistlige Embeder, der ikke mere vare forbundne med den Ære og Fordeel som tidligere, og Geistligheden udgik derfor alene af Borgerstanden. Derved knyttedes disse to Stænder paa en naturlig Maade til hinanden. Under disse Forhold udviklede sig efterhaanden hos de lavere Stænder en stedse bittrere Stemning mod Adelen og en større Utilbøielighed til at finde sig i dens anmassede Herredømme. Tegn hertil viste sig allerede under Christian den Fjerde.

II.

(1596—1660.)

Christian den Fjerde. Omsorg for Norge. Uenighed med Sverrig. Kalmarkrigen. Fred i Knærød. Finantsforfatningen. Omsorg for Videnskaberne. Handelen. Opdagelsesreiser. Postvæsenet. Fabrikker. Bygninger. Forsvarsvæsenet. Deeltagelse i Trediveaarskrigen. Slag ved Lutter am Barenberg. Fred i Lybek. Uvillie hos de lavere Stænder over Adelens Herredømme. Begge Dybvader. Kongens mislykkede Bestræbelser for at ophæve Vornedskabet. Forholdet til de gottorpske Hertuger. Hertug Frederik den 3die. Tvist med Hamborg. Øresundstolden. Krig med Sverrig. Torstensons Indfald. Slag paa Kolbergerheide. Fred i Brømsebro. Traktat til Christianopel. Spænding mellem Kongen og Rigsraadet. — **Frederik den Tredie.** Kongevalget og Haandfæstningen. Forbund med Holland. Korfits Ulfeldt. Fredsbrud med Sverrig. Fred i Roeskilde. Fornyelse af Krigen. Kjøbenhavns Beleiring. Opdam. Slag ved Nyborg. Fred i Kjøbenhavn.

---

1. Efterat Christian den Fjerde selv havde tiltraadt Regjeringen, lod han det være en af sine første Sorger at afhjælpe de Klager, som i Norge længe havde lydt over Lehns-

mændenes Undertrykkelse og den slette Bestyrelse i det Hele. Han søgte at gjøre sig nøie bekjendt med Forholdene i dette Rige, og foretog lige fra sin Regjerings Begyndelse og til sin høie Alderdom aarligen og undertiden tvende Gange om Aaret Reiser derop. Især henvendte Kongen sin Opmærksomhed paa Retspleien, hvor store Misbrug havde indsneget sig, og affatte engang ved sit Ophold i Norge alle Laugsmændene paa tvende nær, formedelst slet Embedsførelse. Ligeledes bleve de Lehnsmænd, der havde gjort sig skyldige i Udsugelser og Uretfærdigheder, affatte og straffede. Et vigtigt Skridt til en bedre Retsforfatnings Indførelse var Udarbeidelsen af en ny Lovbog samt en Kirkeordinants for Norge.

Med Sverrig havde der længe hersket Tvist angaaende den nordlige Landegrændse i Norge. Christian den Fjerde havde paa en af sine første Reiser til Norge selv søgt at skaffe sig nøiagtig Kundskab om Sagen ved at seile op i Ishavet forbi Nordkap og langs med Finmarkens Kyst, hvor den norske, svenske og russiske Grændse stødte sammen. Misforstaaelserne tiltoge, da Karl den 9de antog Tittel af Lappernes Konge og lod kræve Skat i Finmarken, og tilsidst kom det ved flere til-
1611. stødende Omstændigheder til Krig. Den svenske Konge havde anlagt Staden Gothenborg og derved skaffet sit Rige en Havn, hvorfra der kunde handles paa Nordsøen, uden at Skibene behøvede at passere Øresund. Dette var Christian den 4de meget misfornøiet over, da han frygtede for Formindskelse af Øresundstolden. Men hertil kom endnu, at de Svenske forstyrrede Handelen paa Østersøen og vilde forbyde al Handel paa Liefland og Kurland. Krigen dreiede sig længe om Fæstningen Kalmar og kaldes derfor Kalmarkrigen. Christian den 4de indtog denne Fæstning efter en haardnakket Beleiring, hvilket i den Grad forbittrede den gamle svenske Konge, at han sendte Christian den 4de et grovt Brev, hvori han udfordrede ham til Tvekamp. Brevet fremkaldte et Gjensvar, der ikke var høfligere. Derpaa erobrede Christian den 4de Fæstningerne Guldborg og Elfsborg ved Gothenborg, og ødelagde aldeles denne Stad; tilsøes havde de Danske ligeledes Overmagten.

I denne Krig forsøgte den skotske Oberst Sinclair med omtrent 1000 Mand skotske Hjælpetropper at slaae sig igjennem Norge til Sverrig; men, da han kom til Guldsbrandsdalen, blev han overfalden af de norske Bønder, som anførtes af Fogden Lars Gram, og nedlagt tilligemed hele sit Mandskab paa tvende nær. I Løbet af Krigen var Karl den 9de død, og hans Efterfølger, Gustav Adolph, søgte Fred med Danmark. Denne sluttedes i Knærød eller Sjørød paa følgende Vilkaar: Den 1613.
svenske Konge erkjendte Danmarks Ret til Finmarken efter de gamle Grændser og frasagde sig Tittel af Konge over Lapperne; Sverrig betalte Danmark en Million Rdlr.; Handelen paa Liefland og Kurland skulde være fri, og ikkun Farten paa Riga ophøre, saalænge denne Stad beleiredes af de Svenske; den danske Konges Ret til at føre tre Kroner i Vaabenet bekræftedes.

2. Christian den Fjerde havde allerede fra sin Regjerings Tiltrædelse paabegyndt en Mængde vigtige Foranstaltninger til Rigets Bedste, og fortsatte disse Bestræbelser i den Række af Fredsaar, som fulgte efter den heldige Tilendebringelse af Kalmarkrigen. Staten var den Gang i en ikke ringe Velmagt, og især vare Finantserne i en blomstrende Forfatning. I de første Aar af hans Regjering var Forholdet saa gunstigt, at der efter Udgifternes Bestridelse var et Overskud, som udgjorde to Femtedele af samtlige Indtægter. Indtægtskilderne bestode især i Afgifterne af Kronens Lehn, Kjøbstædskatterne, Tolden, hvoraf fornemmelig den jydske Øxentold ved Kolding og Tolden af Vine og fremmed Øl var vigtig. En rig Indtægtskilde var Øresundstolden, som i Begyndelsen af Kongens Regjering beløb sig til 142,000 Rdlr. Specier, og siden steg betydeligt, deels ved Toldens Forhøielse deels ved Skibsfartens Tiltagen. Det var en udelukkende Rettighed for Adelen at aflægges med Kronens Lehn; men de Afgifter, som Lehnsmændene svarede deraf, stode paa mange Steder i et stort Misforhold til Indtægterne. Kongen undlod derfor heller ikke, skjøndt til megen Misfornøielse for Adelen, at forhøie Afgifterne af Lehnene, naar Leilighed gaves.

Christian den Fjerdes virksomme Aand yttrede sig i alle Retninger af Statsstyrelsen. Den omhyggelige Opdragelse, han havde nydt, havde lært ham at sætte Priis paa Videnskaberne, og han viste bestandig en ivrig Omsorg for deres Fremme. Universitetets Virksomhed fik en betydelig Udvidelse ved Ansættelse af flere Professorer, der foredroge Videnskaber, som hidtil ikke havde været optagne blandt Lærefagene. Ogsaa erholdt Universitetet nye Indkomster ved Tillæg af geistligt Gods, som endnu var tilovers fra Reformationstiden; Universitetsbibliotheket forøgedes, og Regentsen opførtes til Bolig for uformuende Studenter. Det saakaldte runde Taarn byggedes til astronomiske Jagttagelser, og en botanisk Have og et Anatomitheater indrettedes. Ved de vigtigste Latinskoler oprettedes Gymnasier, hvor Disciplene erholdt en langt mere omfattende Underviisning end tidligere. For at Adelen i Hjemmet kunde faae den Dannelse, som den paa den Tid jævnligen søgte ved fremmede Universiteter, oprettede Kongen et adeligt Akademi i Sorø, og befalede, at herefter ingen Adelig maatte reise udenlands før sit 19de Aar. Blandt de Lærde, som levede paa Christian den Fjerdes Tid, fortjene at erindres Ole Worm, der baade udmærkede sig som Læge og ved sine Indsigter i Fædrelandets Oldsager; Kaspar Bartholin var en berømt Anatom og blev Stamfader for en heel Slægt af Lærde; Langberg eller Longomontanus, en Discipel af Tyge Brahe, erhvervede sig Navn som Mathematiker. Hans Poulsen Resen og Brochmand udmærkede sig ved theologisk Lærdom; den første udgav en Oversættelse af Bibelen efter Grundsprogene. Den lærde islandske Provst Arngrim Jonsen begyndte grundigen at bearbeide den gamle islandske Litteratur. Vigtig for Fædrelandets Historie var den Danmarks Krønike, som i Begyndelsen af Christian den Fjerdes Regjering forfattedes af Rigets Kantsler Arild Hvitfeldt. Fra Frederik den Andens Tid vare der ansatte kongelige Historiographer, som lønnedes for at skrive Landets Historie; men mærkeligt er det, at det gjordes disse Historiographer til Pligt at skrive paa Latin, og at flere af dem, som Meursius og Pontanus, vare Udlændinger. Modersmaalet

var i ingen Agt; med Undtagelse af egentlige Opbyggelsesskrifter, skreves de fleste Bøger paa Latin. Stræng Troestvang herskede endnu og lagde tilligemed Censuren uovervindelige Hindringer i Veien for et frit videnskabeligt Liv.

Uagtet der sørgedes for Videnskaberne, stod dog den almindelige Oplysning paa et lavt Trin. Hexeprocesser forekom endnu hyppigen; i Ribe bleve i Aarene fra 1572 til 1652 ikke mindre end tolv Fruentimmer dømte til at brændes som Hexe. Drikfældighed og den dermed forbundne Raahed i Sæderne tog stærkt Overhaand. Dette var ikke blot Tilfældet i de lavere Stænder, hos hvilke Brændeviin nu begyndte at blive en almindelig Drik, men ogsaa hos Adelen, hvis yppige og overdaadige Levnet tiltog ved dens forøgede Rigdomme; selv ved Hoffets Fester og Gjæstebud herskede en Umaadelighed i Nydelsen af stærke Drikke, der gik over alle Grændser.

Handelens Fremme var en Gjenstand for Christian den Fjerdes stadige Omhu. Han søgte at skaffe Danmark Deel i den ostindiske Handel, som Hollænderne den Gang havde begyndt at drive med saa megen Fordeel. I dette Øiemed oprettede han et ostindisk Handelskompagni og søgte at erhverve Danmark Besiddelser i Ostindien. Han sendte i den Hensigt Admiral Ove Gjedde til Ceilon, hvor Forsøget vel mislykkedes; men derimod erhvervedes Staden Trankebar med et Distrikt paa Koromandelkysten, hvor en indbringende Handel en Tidlang dreves. For at Landets egne Indvaanere kunde nyde Godt af den islandske Handel, som Hansestæderne og Englænderne næsten ganske havde tilegnet sig, stiftedes det islandske Kompagni, hvilket siden tillige fik Eneret til den nordlandske og finmarkske Handel. Endvidere oprettedes et Silkekompagni, et Klædekompagni og et Saltkompagni. Christian den Fjerde lod foretage 4 Opdagelsesreiser for at finde en nordvestlig Gjennemfart Norden om Amerika til Ostindien og tillige opdage den gamle Østerbøigd af Grønland. Begge Dele mislykkedes imidlertid; Jens Munk, som foretog den sidste Opdagelsesreise, mistede det ene af sine tvende Skibe og næsten hele sit Mandskab. Dog trængte han et betydeligt Stykke op

ad Vestkysten af Grønland, og hans Reise gav Anledning til Oprettelsen af et grønlandsk Kompagni, der drev Hvalfiskefangst i disse Egne. Af stor Vigtighed for de Handlende var Postvæsenet, som Christian den 4de først indrettede. Derved sattes de forskjellige Dele af Riget, de skaanske Provindser, Øerne og Jylland, deels i Forbindelse med hverandre indbyrdes, deels med Hamborg. Tillige bragtes en Postforbindelse med Norge i Gang.

Christian den 4de viste ikke mindre Omsorg for Fabrikker og Haandværker end for Handelen. Han indrettede Salt- og Saltpeterværker, Krudtmøller, Papiirsmøller, Kobberværker, Sukkerraffinaderier osv. Tugthuset eller Børnehuset blev bestemt til Optagelse af Løsgjængere, men sattes tillige i Forbindelse med Fabrikker, hvor der forarbeidedes fine Manufakturvarer. En Mængde fremmede Kjøbmænd, Haandværkere, Bygmestere og Kunstnere indkaldtes af Kongen; blandt de sidste var den nederlandske Maler Karl van Mandern. Den Tvang, som var forbunden med Laugsindretningen, og som var en stor Hindring for Haandværkernes Opkomst, ophævedes af Kongen, der ved en Forordning tillod Enhver at ernære sig ved hvad Haandværk han vilde, uden at behøve at lade sig indskrive i noget Laug.

Statens Velstand i den første Deel af Christian den Fjerdes Regjering og den kloge Maade, hvorpaa Kongen benyttede Rigets Pengemidler, satte ham istand til at udføre en Mængde kostbare Foretagender, der vare til Nytte og Prydelse for Riget. Foruden Regentsen og runde Taarn byggede han Børsen, Trinitatis og Holmens Kirke, Nyboder, Proviantgaarden, Tøihuset, Rosenborg Slot, fuldførte Frederiksborg Slot, hvis Bygning Frederik den 2den havde paabegyndt; anlagde Christianshavn paa Amager, Fæstningerne Glückstadt ved Elben, Christianspriis ved Kielerbugt, Christianopel i Blekingen og Christiansstad i Skaane; fremdeles Stæderne Christiania, Christianssand og Kongsberg i Norge. Til de fleste af disse Bygninger og Stæder gjorde Kongen selv Udkastet og førte selv Regnskab over de Udgifter, som medgik til Arbeiderne.

Det var ikke blot ved Anlægget af hine Fæstninger, at Christian den Fjerde sørgede for Rigets Forsvarsvæsen. Krigene vare i de sidste Aarhundreder af Middelalderen og hele den følgende Tid for største Delen førte med fremmede, især tydske Leietropper. Vel blev ved en Krigs Udbrud Rigets vaabenføre Mandskab paa Landet og i Kjøbstæderne opbudt til Krigstjeneste; men dette uøvede Mandskab, hvis Antal desuden i den senere Tid meget formindskedes derved, at Adelens Ugedagstjenere i Regelen vare fritagne for Krigstjeneste, blev som oftest fundet utilstrækkeligt til Rigets Forsvar, hvorfor man maatte tage sin Tilflugt til fremmede hvervede Soldater. For at raade Bod paa dette Onde oprettede Christian den Fjerde en staaende Hær paa 5000 Mand Fodtropper. Disse udskreves af Kronens Bønder og indlagdes i Kjøbstæderne, hvor de stadigen øvedes i Vaaben. Desuden indrettede Kongen ogsaa en Borgervæbning i Kjøbstæderne. Ryttere skulde de kongelige Lehnsmænd og Adelen stille (Rostjeneste); men denne Forpligtelse opfyldtes meget slet, da Hestene ofte vare ubrugbare, og der istedenfor stridbare Ryttere sendtes aldeles uøvede og ukrigskyndige Folk, hvorfor ogsaa Kongen, skjøndt forgjæves, søgte at faae Rostjenesten forandret til en Pengeafgift. Flaaden blev af Kongen sat i en ypperlig Stand og udgjorde Rigets bedste Værn. Kongen besad store Indsigter i Skibsbygningskunsten og gjorde selv Modellen til mange af sine Orlogsskibe, der agtedes for de skjønneste og bedste i Europa. Til Flaadens Besætning og til at udføre Arbeiderne ved Skibenes Bygning og Udrustning udskrev Kongen 1500 faste Skibsfolk, der fik Bolig i Nyboder. Ogsaa oprettedes en Navigationsskole for at danne kyndige Befalingsmænd til Flaadens Tjeneste.

3. De fleste af de anførte Foretagender af Christian den Fjerde falde i Tidsrummet mellem den kalmarske Krig og Kongens Deeltagelse i Trediveaarskrigen; nogle begyndtes før Kalmarkrigen, men kun enkelte fuldførtes efter den uheldige Krig med Keiseren, der saa meget svækkede Landet. Protestanterne i Tydskland vare nærved at bukke under for Keiserens Vaaben og henvendte sig i deres Nød til Christian den 4de. Holland, 30 Aarskrigen

England og Frankrig opfordrede ogsaa Kongen til at tage sig af Protestanternes Sag og lovede Understøttelse med Penge og Tropper. Stolende paa disse Løfter og bevæget ved sin egen Medfølelse for sine Troesfæller, modtog Kongen Valg som
1625. Kredsoberst for den nedersachsiske Kreds og rykkede med en Hær ind i Tydskland. Den Fremgang, Kongen i Begyndelsen havde, standsedes, da han gjorde et ulykkeligt Fald med Hesten fra Fæstningen Hamelns høie Volde, hvorved han en Tidlang blev ude af Stand til at anføre Hæren. Det kom siden til et
1626. Slag ved Lutter am Barenberg, hvor den keiserlige General Tilly, efter en haardnakket og længe uafgjort Kamp, slog de kongelige Tropper. Kongen maatte trække sig tilbage for Fienden, som det følgende Aar under Anførsel af Tilly og Wallenstein trængte over Grændsen og udbredte sig over hele Holsteen, Nørre- og Sønderjylland. Siden søgte Wallenstein at faae en Flaade udrustet i de meklenborgske Havne for dermed at angribe Danmark fra Søsiden; men den aarvaagne Konge forhindrede disse Forsøg ved sin Flaade. Efter i 4 Aar at have udholdt Kampen med Keiseren, forladt af de tydske Fyrster og ikke tilbørligen understøttet af sine øvrige Forbundsfæller,
1629. besluttede Kongen sig til at indgaae en Fred i Lybek, hvis Betingelser efter Omstændighederne vare ret taalelige. Kongen opgav sine Fordringer paa Stifterne Bremen, Verden og Schwerin, som han tidligere havde erhvervet for sine Sønner Frederik og Ulrik, og forpligtede sig til ikke mere at blande sig i Tydsklands Anliggender.

Skjøndt Fredsvilkaarene ikke vare haarde, saa havde dog denne Krig, der var ført med megen Anstrængelse og store Bekostninger, og i hvis tvende sidste Aar baade Holsteen og Jylland havde været besat af Fienderne, bragt Landet i en høist sørgelig Forfatning. Under den Nød, som herskede, henvendtes de lavere Stænders Opmærksomhed meer end sædvanligt paa Adelens Privilegier og trykkende Herredømme, hvori man søgte Kilden til mange af de Onder, som Riget led af. Den jydske Borgerstand indgav et hæftigt Klageskrift til Kongen over Adelen, hvori den blandt Andet i stærke Udtryk ankede over den

haarde Behandling, som Bondestanden var udsat for, og over Selveiergodsets tiltagende Formindskelse. Dette havde imidlertid kun til Følge, at Adelen udvirkede en Forordning, hvori det forbødes Geistlige, Borgere og Bønder at indkomme med noget Andragende til Kongen, inden det var paategnet af vedkommende Lehnsmand. Allerede tidligere vare enkelte Mænd optraadte mod Adelen. Saaledes havde Jørgen Dybvad, Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, i et Universitetsskrift brugt flere skarpe Udtryk om Adelen. Denne Dristighed forblev imidlertid ikke ustraffet; Jørgen Dybvad blev afsat fra sine Embeder og mistede alle sine Indtægter, saa at han siden levede i stor Nød og Mangel. Hans Søn Christopher Dybvad lod sig ikke advare ved sin Faders Skjæbne. Han omtalte i sine mundtlige Yttringer Adelen med største Bitterhed og forfattede et Par Skrifter, som dog ikke bleve trykte, hvori han angreb Adelens Rettigheder som fordærvelige for Riget og krænkende for de andre Stænder. Han blev derfor dømt til livsvarigt Fængsel, hvori han et Par Aar efter døde. Ved adskillige Leiligheder lagde Adelen og Rigsraadet Hindringer i Veien for Kongens gavnligste Bestræbelser. Dette viste sig blandt Andet ved Kongens Forsøg paa at forbedre Bondestandens Kaar. Kongen havde til forskjellige Tider tilstaaet Fæstebønderne paa Krongodset Lettelser, overladt Nogle deres Gaardbygninger til Arveeiendom, skjænket andre Bornedfrihed og begyndt at forandre Hoveriet paa Krongodset til en Pengeafgift. Han forsøgte derpaa at sætte en mere almindelig og gjennemgribende Forholdsregel igjennem, idet han paa en Herredag i 1631 Kjøbenhavn foreslog Adelen aldeles at ophæve Bornedskabet paa Sjælland, Laaland, Falster og Møen; men dette Forslag mødte saa megen Modstand, at Kongen opgav det.

Med Hertugdømmernes Statsforfatning foregik en mærkelig Forandring, idet Hertug Johan Adolph af Gottorp i Aaret 1608 med Christian den Fjerdes Samtykke og keiserlig Bekræftelse indførte Førstefødselsret i Arvefølgen, hvorved fremtidige Delinger forebyggedes. I den kongelige Deel af Hertugdømmerne blev Førstefødselsretten vel først indført i Aaret

1650) ved Kong Frederik den Tredies Arvestatut; men der skete ingen Delinger, siden Christian den Fjerde besteg Thronen; thi Kongen modsatte sig sine Brødres Fordring paa Andeel i Hertugdømmerne og forsørgede dem paa anden Maade. I den første Deel af Christian den Fjerdes Regjering herskede der et venskabeligt Forhold mellem Kongehuset og de gottorpske Hertuger. Johan Adolph, som var gift med Christian den Fjerdes Søster, efterfulgtes (i Aaret 1616) af sin Søn, Hertug Frederik den Tredie, der regjerede til 1659, samtidig med Christian den Fjerde og Frederik den Tredie i Danmark. Men ved de keiserlige Troppers Indfald i Hertugdømmerne sluttede Hertug Frederik den 3die Forlig med Wallenstein og overlod ham sine Fæstninger. Herved lagdes den første Grund til Misforstaaelser, der udartede til et bittert Fjendskab mellem begge Fyrstehusene, da Hertug Frederik i den næste Krig (1643) viste den samme Adfærd, og hans Efterfølgere siden sluttede sig til Sverrig og antoge en mod Danmark fjendtlig Politik. — Under Christian den Fjerde fornyedes de gamle Stridigheder med Hamborg angaaende Farten paa Elben. Da Staden, støttende sig paa et Privilegium, den havde faaet af Keiseren under Trediveaarskrigen, besværede Elbfarten med ny Told, lod Kongen ved den nylig anlagte Fæstning Glückstadt kræve Told af alle Skibe, der handlede paa Hamborg. Hamborgerne forsøgte med Magt at forhindre dette; men den Flaade, de havde udrustet, blev slagen i en Træfning paa Elben. Efterat Striden havde
1643. varet i 13 Aar, faldt Staden omsider til Føie og betalte 280,000 Rdlr. i Skadeserstatning.

4. I Christian den Fjerdes sidste Regjeringstid, da Indtægterne paa Grund af Rigets svækkede Tilstand ikke flode saa rigeligt som før, søgte han jævnligt at bøde paa Pengeforlegenheden ved at forhøie Øresundstolden. Dette fremkaldte mange Klager af de søfarende Nationer, og en meget fjendtlig Stemning i Holland, som herefter nærmede sig Sverrig og søgte Leilighed til at stille Danmark ved de østlige Sundprovindser. Forholdet til Sverrig var i den sidste Tid blevet meget spændt, da Christian den Fjerde optraadte som Mægler i Trediveaars-

krigen og søgte at hindre, at Sverrig greb altfor meget om sig i Tydskland. Den svenske Minister Oxenstierna, som styrede Sverrig i Dronning Christines Mindreaarighed, besluttede derfor at forstyrre denne Mægling og lamme Danmarks Kraft ved et pludseligt Overfald. Efter hans Befaling brød den svenske General Torstenson uden Krigserklæring fra Tydskland 1643.
ind over Danmarks Grændser. Christian den Fierde havde vel længe frygtet Sverrigs fiendtlige Hensigter; men det sorgløse Rigsraad havde ikke villet tilstaae ham Midler til at sætte Riget i Forsvarsstand. Fienden mødte derfor ingen Hindringer og udbredte sig i en Hast over hele Halvøen. Paa samme Tid faldt en svensk Hær ind i de skaanske Provindser; havde disse tvende Hære kunnet komme over til Øerne og forene sig, vilde Danmarks Erobring være fuldendt; men Christian den Fierde tilintetgjorde denne Plan med sin Flaade. Den gamle Konge bevarede under Rigets farlige Stilling et uforfærdet Mod og udviste den utrætteligste Virksomhed; han traf overalt i Provindserne de nødvendigste Forsvarsanstalter og begav sig selv ombord paa Flaaden for at overtage Anførselen, skjøndt han var nær de 70 Aar. Den danske Flaade paa 30 Skibe traf sammen med den svenske paa 46 ved Femern paa Kol- 1644.
bergerheide, hvor det kom til et hæftigt og længe uafgjort Slag. Kongen blev selv farligt saaret, men vedblev at føre Kommandoen, opmuntrende sine Folk til Udholdenhed, indtil Fienderne endelig bleve fordrevne. Den svenske Flaade blev derpaa indesluttet i Kielerbugten, hvor den bevogtedes af Admiral Peder Galt; men ved hans Skjødesløshed fandt den Leilighed til at undslippe og siden iværksætte sin Forbindelse med den hollandske Flaade. Peder Galt maatte bøde med Livet for sin Forseelse, der blev saa fordærvelig for Riget. Den forenede svensk-hollandske Flaade, som talte 64 Skibe overfaldt under Laaland en dansk Flaade paa 17 Skibe. Anføreren Pros Mund kjæmpede heltemodigt mod Overmagten, men faldt selv, og hele Flaaden tilintetgjordes. Da Rigets Nød Dag for Dag blev større, og heller ikke den Hjælp, Keiseren sendte, udrettede Noget mod de Svenske, som holdt Holsteen og Jylland besatte,

besluttede Kongen sig omsider til at indgaae den ugunstige Fred
1645. i Brømsebro. Ved denne Fred erholdt Sverrig Toldfrihed i Sundet; desuden afstodes Hærjedalen og Jæmteland, Gulland og Øsel for stedse, og Halland paa 30 Aar. Tillige sluttedes en Traktat med Hollænderne i Christianopel, hvorved Sundtolden blev betydeligt nedsat. Baade ved de Svenskes Toldfrihed og ved Traktaten til Christianopel led Sundtolden, der før havde været saa indbringende, en overordentlig Formindskelse.

5. De tre Aar, Christian den Fjerde levede efter Freden til Brømsebro, vare de sørgeligste i hans Regjering; en stor Deel af Landet var skrækkelig medtaget af Fjenderne, og alle Rigets Hjælpemidler vare udtømte. Kongen gjorde flere Forslag til Rigsraadet, sigtende til at ophjælpe Landet og sætte Forsvarsvæsenet paa en bedre Fod; men disse Forslag mødte en uovervindelig Modstand i Rigsraadets Herskesyge og Adelens Egennytte. Rigsraadet og Adelen havde længe næret stor Misfornøielse over, at Kongen sævnligen lod flere af Rigsraadspladserne og de høie Rigsembeder ubesatte, og at hans Svigersønner, der vare gifte med Døttre af Christine Munck, til hvem Kongen efter sin Dronning Anna Katharines Død havde ladet sig vie ved venstre Haand, bleve aflagte med de vigtigste Poster i Riget. Saaledes var Grev Pentz Statholder i Holsteen, Hannibal Sehested Statholder i Norge og Korfits Ulfeldt, gift med Eleonore Kirstine, Rigets Hofmester. Den sidste var især forhadt for sin myndige Opførsel og store Indflydelse. For at forsone Rigsraadet overlod Kongen det Ret til at foreslaae nye Medlemmer, naar en Plads i Rigsraadet blev ledig. Men det var langt fra, at Tilstaaelsen af denne nye Rettighed gjorde Rigsraadet mere føieligt. Det forkastede paa det Bestemteste Kongens Forslag, som gik ud paa at ophæve Forlehningerne og bortforpagte Godset til de Høistbydende, samt forandre Rostjenesten til en Pengeafgift. Under Forhandlingerne herom havde Kongen den Sorg at miste sin
1647. ældste Søn Christian, der allerede for længe siden var udvalgt til Thronfølger, og Rigsraadet undlod ikke at benytte sig af

denne Omstændighed til at sætte sin Villie igjennem. Det lod nemlig Kongen vide, at det vilde være forgjæves at tænke paa at faae hans næstældste Søn Frederik valgt til Thronfølger, naar ikke de foreslaane Forandringer opgaves. Kongen maatte nu føie sig efter Rigsraadet og tilbagekalde de skete Forandringer med Lehnene og Rostjenesten.

Ikke længe efter døde Christian den Fjerde, 71 Aar gammel, efter at have siddet paa Thronen i 60 Aar og selv styret Landet i over et halvt hundrede Aar. Han var en af Danmarks dygtigste og ædleste Konger, udmærket baade i Fredens og Krigens Gjerninger. † 1648.

6. Efter Christian den Fjerdes Død stod Thronen et Par Maaneder ledig, indtil Valget af den nye Konge, Frederik den Tredie, var foregaaet. I denne Mellemtid førtes Regjeringen af de fire høie Rigsembedsmænd, Rigshofmesteren Korfits Ulfeldt, den kongelige Kantsler Christian Thomæsen Sehested, Rigsadmiralen Ove Gjedde og Rigsmarsken Anders Bille. Paa Rigsdagen, som holdtes i Kjøbenhavn i Anledning af Kongevalget, viste der sig Tegn til den Uvillie, de andre Stænder nærede over Adelens og Rigsraadets Anmasselse, idet et af Medlemmerne af Borgerstanden, Universitetets Rektor Scavenius, gjorde stærke Indsigelser mod Rigsraadets Paastand paa Eneret til at vælge Kongen. Frederik den Tredie maatte underskrive en Haandfæstning, hvis Punkter vare endnu mere opskruede end nogensinde tidligere. Den Ret, som Christian den Fjerde havde skjænket Rigsraadet til at foreslaae nye Medlemmer til de ledige Pladser i Raadet, blev udvidet dertil, at Rigsraadet herefter selv i Forbindelse med vedkommende Provindses Adel skulde vælge de nye Medlemmer. Desuden fik Rigsraadet Ret til at foreslaae Mænd til at beklæde de høie Rigsembeder, nemlig Rigshofmesteren, den kongelige Kantsler, Rigsmarsken, Rigsadmiralen, Rigskantsleren og Statholderen i Norge. Kongen maatte ikke alene ikke erklære Krig uden Rigsraadets Samtykke, men heller ikke opbyde Rostjenesten eller lade Flaaden udruste, og ikke reise ud af Landet uden Rigsraadets Minde. Da Christian den Fjerde ofte havde forhøiet de lavt

ansatte Afgifter, som Adelen svarede af Rigets Lehn, blev dette udtrykkeligt i Haandfæstningen forbudt den nye Konge. Endelig bestemtes det, at hvis Kongen ikke vilde lade sig sige og raade af de tilstædeværende Rigsraader, skulde disse være berettigede til at indkalde de øvrige, og vilde Kongen endda ikke lade sig raade, skulde den Beslutning, som Rigsraadet tog, staae ved Magt, selv om Kongen ikke bifaldt den.

Frederik den Tredie søgte at bringe Rigets Sager paa en bedre Fod; skjøndt de Midler, hans indskrænkede Magt levnede ham hertil, kun vare faa. Den sidste Tids Begivenheder havde viist, hvor farligt Hollands Uvenskab var; og Kongen søgte derfor igjen at nærme sig denne Magt, saa meget mere som Sverrig ved sin lykkelige Deeltagelse i Trediveaarskrigen og den sidste heldige Krig med Danmark var steget til en Grad af politisk Magt og Anseelse, der blev høist farlig for Danmarks Sikkerhed. Han sendte derfor Korfits Ulfeldt til Holland for at mægle et Forbund til gjensidigt Forsvar mod enhver Fjende. Dette Forbund kom ogsaa istand, og tillige sluttedes ved den saakaldte Redemptionstraktat en Overeenskomst om Sundtolden, saaledes at Holland istedenfor Sundtold aarligen betalte 150,000 Gylden. Denne sidste Traktat vakte imidlertid Misfornøielse baade i Holland og Danmark og blev kort derefter ophævet. Til Rigets Forsvar anlagdes paa Grændsen af Nørre- og Sønderjylland Fæstningen Fredericia. Postvæsenet blev udvidet og forbedret af Frederik den Tredie, som herved betjente sig af den indsigtsfulde Poul Klingenberg. Rigsraadets Magt fik faa Aar efter Frederik den Tredies Thronbestigelse en ny Udvidelse, idet der fastsattes, at under en Konges Mindreaarighed skulde Enkedronningen aldeles ingen Deel have i Formynderskabet, men Regjeringen føres af de 7 ældste Rigsraader, indtil Kongen naaede det 19de Aar.

Korfits Ulfeldt, der i den sidste Tid af Christian den Fjerdes Regjering oftere havde givet Kongen Anledning til Misfornøielse og var falden betydeligt i hans Yndest, kom under den nye Regjering i en endnu misligere Stilling. Den store Magt, hans Embedsstilling gav ham, hans betydelige Rigdomme

og mægtige Familieforbindelser gjorde ham frygtet og mistænkt hos Kongen og Dronningen, den stolte Sophie Amalie, der tillige nærede personlig Uvillie mod Ulfeldts Kone, Christian den Fjerdes skjønne og aandrige Datter, Eleonore Kirstine. Iblandt Adelen havde Ulfeldt ogsaa mange Fjender, der misundte ham hans store Anseelse. Efter Ulfeldts Hjemkomst fra Gesandtskabet i Holland, med hvis Udfald man var meget misfornøiet, indlededes der Undersøgelse om hans Finantsbestyrelse under Christian den Fjerde, da man havde ham mistænkt for Underslæb. Dette i Forbindelse med andre Krænkelser bevægede Ulfeldt til aldeles at trække sig tilbage fra Hoffet og Forretningerne. Paa samme Tid fremstod et berygtet Fruentimmer Dina Vinhofer, der stod i Forbindelse med en Oberst Walter, med Angivelse om, at Ulfeldt og hans Kone tragtede efter at tage Kongen af Dage ved Gift. Ved Sagens Undersøgelse fandtes det imidlertid, at Dina foer med Løgn, og hun maatte lade sit Liv derfor; Walter blev landsforviist. Ulfeldt var imidlertid ikke tilfreds med denne Opreisning, men forlod pludselig Danmark med Kone og Børn, da han troede sig efterstræbt af mægtige Fjender. Han begav sig først til Holland og derfra til Sverrig, hvor Dronning Christine gav ham en ærefuld Modtagelse. Her blev Ulfeldt en Forræder mod sit Fædreland, idet han ophidsede Christines Efterfølger, Karl den 10de til Krig mod Danmark og ledsagede ham ved hans følgende Indfald i Riget.

7. Sverrigs krigerske Konge Karl den 10de havde i Sinde at angribe Danmark, men besluttede først at drage mod Polen. I Danmark var der imidlertid et Parti, som ønskede Krig og troede Leiligheden gunstig til at tilbagevinde de tabte Provindser, medens Karl var beskjæftiget i Polen. Keiseren, Holland, Brandenborg og Polen, som søgte at fjærne Faren fra sig selv ved at skaffe Karl den 10de en Fjende i Danmark, lovede kraftig Understøttelse, og Krigen blev saaledes erklæret, 1657.
uagtet Landets Forsvarsanstalter vare i den maadeligste Forfatning. Da Hertug Frederik den 3die af Gottorp i de to foregaaende Krige havde svigtet Danmark, og nu tillige hans Datter var gift med den svenske Konge, sikkrede man sig mod ham

ved at besætte hans Fæstninger. Karl ilede paa Efterretning om Fredsbruddet fra Polen gjennem Tydskland og stod uventet ved Danmarks Grændser. Efter at have forsynet sine udmattede Soldater med det Nødvendige i Hamborg, brød han ind i Hertugdømmerne. Rigsmarsken Anders Bilde trak sig tilbage for Fjenden og kastede sig tilsidst med en Deel af sine Tropper ind i Fæstningen Fredericia, som strax derpaa blev indtagen med en ringere Magt af General Vrangel.

Karl den 10de kunde i Begyndelsen ikke komme over til Øerne, da hans Flaade, der talte 59 Skibe, i et Slag ved Falsterbo med en halv saa stærk dansk Flaade under Admiral Henrik Bielke havde lidt saa meget, at den maatte søge Havn. Men den paafølgende Vinter blev saa stræng, at Karl kunde gaae over Isen til Fyen og derfra over Langeland, Laaland og Falster til Sjælland. Alt underkastede sig for den fremrykkende Fjende; selv det velbefæstede Nakskov overgav sig ved Ulfeldts listige Forestillinger uden Modstand til den svenske Konge. Iffun Kommandør Bredahl udmærkede sig ved et modigt og lykkeligt Forsvar af sine Skibe, der laae indefrosne i Nyborg Fjord. I Kjøbenhavn var man aldeles uforberedt paa en Beleiring, og, da Karl den 10de havde nærmet sig Staden paa nogle faa Mile, maatte man søge Fred selv paa de haardeste
1658. Betingelser. Ved Freden, som sluttedes i Roeskilde, maatte Danmark afstaae Skaane, Halland og Bleking, Båhuus, Throndhjem, Bornholm, overlade Sverrig 12 Orlogsskibe og 2000 Mand Hestfolk; Hertug Frederik den 3die af Gottorp erholdt Amtet Schwabstädt og fik Souverænitet, det vil sige, løstes fra Lehnsforbindelsen med Danmark; endelig bestemtes, at Ulfeldt skulde have alle sine Godser tilbage.

Ulfeldt var [illegible]

Karl den 10de fortrød imidlertid snart, at han havde ladet Leiligheden slippe sig af Hænde til aldeles at underkaste sig Danmark. Han brød derfor Freden faa Maaneder efter, landede med sin Hær i Korsør og rykkede mod Kjøbenhavn. En ny Aand begyndte nu at røre sig hos det danske Folk; man mærkede, at det var kommet til det Yderste, og at det gjaldt om Danmarks Tilværelse som Stat. I Kjøbenhavn beredte

Alt sig til det meest haardnakkede Forsvar; Ingen sparede sig, og Kongen foregik Alle ved sit Exempel; da Nogle vilde overtale ham til at forlade Staden, svarede han, „at han vilde døe i sin Rede.“ For endmere at opmuntre Borgerne til tappert Forsvar, skjænkede han Byen store Privilegier og Borgerne adelige Rettigheder. Beleiringen tiltog i Hæftighed, da Fienden erholdt en stor Mængde Kanoner og andre Krigsfornødenheder fra Kronborg, som med List blev indtaget af General Wrangel. Denne Fæstning forsøgte tre Mænd, Steenvinkel, Kostgaard og Gerner at vinde tilbage fra Fienden; men Planen mislykkedes. Under Anførsel af Schack, Gyldenløve, Stadshauptmand Thuresen og Kongen selv vedbleve Kjøbenhavns Borgere modigen at forsvare sig, men begyndte snart at lide Mangel paa Levnetsmidler. Denne Mangel blev afhjulpen, da det lykkedes den hollandske Admiral Opdam at slaae sig igjennem Sundet og undsætte Staden med Fødemidler og friske Folk. Efterat Karl den 10de havde beleiret Kjøbenhavn forgjæves et halvt Aar, besluttede han at foretage en almindelig Storm. Denne foregik Natten mellem den 10de og 11te Februar; men de Svenske bleve efter et frygteligt Blodbad kastede tilbage, og maatte nu indskrænke sig til at holde Byen indesluttet og afskjære den Tilførsel af Levnetsmidler. Ogsaa paa andre Steder lede de Svenske store Tab. Bornholmerne havde overrumplet Besætningen paa Hammershuus og afkastet det svenske Aag; fra det Throndhjemske vare de Svenske ligeledes blevne fordrevne, og Frederikshalds Borgere forsvarede tappert deres By mod tre forskjellige Angreb af de Svenske. Nakskov, der i den forrige Krig saa overilet havde overgivet sig, oprettede det i denne Krig ved et heltemodigt og haardnakket Forsvar; selv den lille Øen Møen gjorde Fienden kjæk Modstand. Endelig kom ogsaa Danmarks Forbundsfæller det til Hjælp, idet Churfyrst Frederik Vilhelm af Brandenborg i Spidsen for 30,000 Mand keiserlige, polske og brandenborgske Tropper ryktede ind fra Tydskland og næsten ganske rensede Halvøen for Fiender. Savnet af en Flaade blev nu meget føleligt for Danmark; thi, da Sagerne begyndte at tage en gunstig Vending, 1659.

viste Hollænderne sig ikke mere saa virksomme til Hjælp og nægtede at overføre Tropperne fra Jylland til Øerne og Skaane, da det var imod deres Politik, at Danmark tilbagevandt de østlige Sundprovindser. Imidlertid kom dog en Deel fremmede og danske Tropper over til Fyen, hvilke vandt en afgjørende Seir over de Svenske ved Nyborg og tilbageerobrede hele Øen. Ikke længe efter døde Karl den 10de, fuld af Græmmelse over sine feilslagne Planer. Holland, England og Frankrig dreve nu paa Fred, som Danmark ogsaa maatte modtage, da det var forladt af sine Forbundsfæller og ikke formaaede at føre Krigen ved egne Kræfter. Ved Freden i Kjøbenhavn beholdt Sverrig Bahuus, Skaane, Halland og Bleking; ikkun Throndhjem og Bornholm gaves tilbage.

Fjerde Tidsrum,

fra Enevoldsmagtens Indførelse til den nuværende Tid. (1660—1842).

I.

(1660—1766).

Frederik den Tredie. De lavere Stænders Stemning mod Adelen. Rigsdagen i Kjøbenhavn. De virksomste Rigsdagsmedlemmer. Konsumtionsskatten. Arvelig Regiering overgives Kongen. Stændernes Forslag. Haandfæstningen ophæves og Enevoldsmagten indføres. Kongeloven. Forbedringer i Statens Forvaltning. — Kay Lykke. Korfits Ulfeldt. Eleonore Kirstine. Fjendtligt Forhold til England. Tvist med Christian Albrecht af Gottorp. — Christian den Femte. Oprettelse af en høiere Adel. Indførelse af Rangvæsen. Erhvervelse af Oldenborg og Delmenhorst. Hertug Christian Albrecht tvungen til Forlig i Rendsborg. Krig med Sverrig og Frankrig. Niels Juel. Fred i Lund og Fontainebleau. Griffenfeldt. Forlig med Christian Albrecht i Altona. Ole Rømer. Fabrikker og Handel. Finantserne. Bondestanden. Oluf Rosenkrands. Uforbragelighedsaand. Masius og Bagger. — Frederik

den Fjerde. Krig med Hertug Frederik den Fjerde af Gottorp. Fred i Travendal. Tvist med den gottorpske Regjering. Görz. Elleveaarig Krig med Sverrig. Tordenskjold. Fred i Frederiksborg. Slesvigs Gjenforening med Riget. Spændt Forhold med Rusland. Vornedskabets Ophævelse. Stavnsbaandet. Forsvarsvæsenet. Forbedringer i Forvaltningen. Almueundervisningen. Hans Egede. Videnskaberne. — Christian den Sjette. Bondestanden. Kirkevæsenet. Skolevæsenet. Videnskaber. Fabrikker og Handel. Flaaden. Grev Danneskjold-Samsø. Hertug Karl Frederik og Karl Peter Ulrik af Holsteen-Kiel. Den svenske Thronfølge. — Frederik den Femte. Hans Ministre. Forholdet til Sverrig. Fiendtligt Forhold til Rusland. Peter den Tredie. Traktat om Mageskiftet med Rusland. Fabrikker og Manufakturer. Handel. Finantser. Bondestanden. Kunster og Videnskaber.

---

1. Den bittre Stemning, der længe havde hersket hos de lavere Stænder mod Adelen, havde vundet Næring ved den sidste Tids Begivenheder, der tilfulde havde viist det Fordærvelige i Rigsraadets og Adelens Regjering. Borgeraanden havde taget et høiere Opsving i flere af Rigets Stæder, fornemmelig i Kjøbenhavn, hvis Borgere vare sig bevidste, at de ved deres tappre Forsvar havde reddet Staten; man vilde ikke længer finde sig i, at Adelen nød alle Fordele og Hædersposter i Staten uden at bære nogen af de offentlige Byrder. Landet var desuden i en saa jammerlig Tilstand, at der ikke kunde øines nogen Udvei til Frelse, naar ikke den hidtil skattefrie Adel ogsaa tog sin Deel af Skattebyrderne. Den Misfornøielse, der gjærede hos Borgerstanden og Geistligheden, kom endelig til Udbrud paa Rigsdagen i Kjøbenhavn, som Kongen sammenkaldte for at overveie Rigets Tilstand og udfinde Midler til at afhjælpe den herskende Nød. Spørgsmaalet dreiede sig i Begyndelsen fornemmelig om Adelens Beskatning; men Begivenhederne toge snart en Vending, der ledede til en fuldkommen Kuldkastelse af den bestaaende Statsforfatning og Indførelsen af en ny. (8 Sept. 1660.)

Borgerstanden og Geistligheden sluttede sig strax fra Rigsdagens Begyndelse nøie sammen og holdt ofte Møder, hvor de toge Beslutning i Fællesskab. Disse to Stænder havde den Fordeel over Adelen, at de lededes af indsigtsfulde og be-

gavede Mænd, som gave deres Bestræbelser Holdning og Fasthed, medens derimod Adelen var indbyrdes uenig og manglede en dygtig Anfører. Hannibal Sehested, den talentfuldeste af de tilstedeværende Adelige, var aldeles paa Hoffets Side; Schack, Gouvernør i Kjøbenhavn, og Rigsraaden Henrik Bielke vare ligeledes Kongehuset hengivne. Geistligheden lededes af den veltalende, kloge og virksomme sjællandske Biskop Svane, der havde en dygtig Medhjælper i Provst Villadsen fra Slagelse. Blandt Borgerstandens Medlemmer udmærkede sig især Nansen, der som Borgermester i Kjøbenhavn under Beleiringen i høi Grad havde vundet Borgernes Agtelse og Tillid, og Thuresen, der førte Befalingen over Borgervæbningen.

Regjeringens første Forslag gik ud paa at tilveiebringe Penge ved at paalægge en Konsumtionsskat, der skulde svares af Alle uden Forskjel. De tvende lavere Stænder vare ogsaa villige hertil; men Adelen beraabte sig paa sin Skattefrihed og erklærede, at ethvert Skattepaalæg vilde være et utilladeligt Indgreb i dens Rettigheder, som den aldrig vilde finde sig i. Forbittrede over Adelens Uvillighed til i denne Nød at gjøre nogen Opoffrelse for Fædrelandet, gik de andre Stænder nu videre og bragte de mange store Fordele og Privilegier paa Bane, som Adelen nød uden at yde noget Vederlag til Staten. De indgik til Kongen med flere Andragender, hvori de gjorde Forslag til gjennemgribende Forandringer i Landets Bestyrelse. Blandt Andet androge de paa, at Kronens Lehn ikke mere udelukkende maatte gives til Adelen, men bortforpagtes til de Høistbydende uden Hensyn til Stand; at nogle Mænd af Borgerstanden og Adelen maatte have Tilsyn med Rigets Indtægter og Udgifter, Besparelser indføres og aarligt Regnskab aflægges; at der ikke maatte underholdes en større staaende Milits, end der var nødvendig til at besætte Rigets Fæstninger med, men alle Landets Indvaanere øve sig i Vaaben; at hver Kjøbstad maatte vælge sin egen Øvrighed; at Vornedskabet paa Sjælland og omliggende Øer maatte ophæves; at Kronens Bønder istedenfor Ægt og Hoveri maatte erlægge noget Vist i Penge; at alle

Handelsmonopoler maatte afskaffes; at Intet, som vedkom det almindelige Bedste, maatte besluttes uden samtlige Stænders Samtykke o. s. v. Under Stændernes Strid iagttog Kongen en klog Tilbageholdenhed og traadte ikke offentligen frem som handlende, men udøvede dog megen Indflydelse ved hemmelige Bud, som han sendte til Stænderne ved sin Kammerskriver Gabel. Dronningen, Sophie Amalie, synes at have været endnu mere virksom end Kongen.

Da Adelen mærkede Borgerstandens bestemte Holdning, gav den omsider efter lang Nølen og mange Vanskeligheder efter med Hensyn til Konsumtionen, i Haab om derved at redde sine andre Privilegier. Denne Eftergivenhed kom imidlertid nu for silde. De ringere Stænder havde nemlig ved nogle Deputerede overleveret Kongen deres Forslag om Konsumtionen. Kongen modtog de Deputerede med stor Velvillie, men henviste dem til sin Haandfæstning, idet han erklærede, at han ifølge den ikke kunde gjøre slige Forandringer uden Rigsraadets Samtykke. Nu synes den Tanke at være kommen til Modenhed hos Nogle af de meest formaaende Mænd i Stænderne at gjøre Regjeringen arvelig og give Kongen en udvidet Magt. Svane og Nansen dreve paa Sagen og indviede efterhaanden Flere i Planen; mundtlige og skriftlige Bud, som overbragtes fra Kongen ved Gabel, opmuntrede dem til Standhaftighed i deres Forehavende. Tillige bleve Borgervagterne fordobblede, men derimod det øvrige Militære, som ikke hørte til Besætningen, bortsendt fra Byen.

2. Omsider var Sagen saa vidt fremmet, at Nansen med Udsigt til et heldigt Udfald kunde forelægge Borgerstandens Forsamling et Dokument til Underskrift, hvorved arvelig Re- 8 Okt.
gjering paa Mands- og Qvindesiden overdroges Kongen. Borgerstanden, hvis Uvillie mod Adelen i Løbet af Rigsdagsforhandlingerne daglig havde faaet ny Næring ved den Modstand, dens forskjellige Andragender idelig mødte hos denne Stand, erklærede sig villig til at underskrive. Geistligheden, som blev underrettet herom, begav sig strax til Borgerstandens Forsamlingssted, og begge Stænder underskreve Dokumentet,

efterat de Betænkeligheder, som enkelte Medlemmer endnu yttrede, vare blevne overvundne ved Svanes Veltalenhed. Dokumentet blev derpaa sendt til Rigsraadet, der blev i høieste Grad overrasket og forbittret over dette uventede Skridt. To Dage efter begave Borgerstanden og Geistligheden sig i Masse til Rigsraadet for at høre dets Svar. Det kom ved denne Leilighed til et hæftigt Optrin og skarpe Ord faldt paa begge Sider. Rigsraadet vilde intet bestemt Svar give, men erklærede, at det nok skulde vide at ramme Kongehusets Bedste uden de andre Stænders Mellemkomst, og at ingen Beslutning nu kunde tages, da Rigsraadet ikke var fuldtalligt. Fra Rigsraadet begave Borgerstanden og Geistligheden sig op paa Slottet, hvor de fandt den venligste Modtagelse hos Kongen og Dronningen. Kongen erklærede at ville underhandle med Rigsraadet om Stændernes Forslag. Der blev nu tillige taget alvorligere Forholdsregler; Borgervæbningen blev tilsagt at møde, saasnart Stormklokken lød, og Portene bleve lukkede og Forbindelsen afbrudt tilsøes, da man frygtede for, at Adelen skulde reise bort og saaledes splitte Rigsdagen. Under disse Omstændigheder maatte Adelen og Rigsraadet beqvemme sig til at antage de andre Stænders Forslag og overgive Kongen arvelig Regjering, dog med det Forbehold, at det ikke maatte
13 Okt. være til Skade for deres egne eller de øvrige Stænders Rettigheder.

Borgerstanden vedblev imidlertid at indgive nye Andragender og gik stedse videre i sine Forslag til at indskrænke Adelen og gjøre de andre Stænder deelagtige i dennes Rettigheder. Der androges saaledes paa, at 4 Borgerlige og to Geistlige af hver af Rigets større Provindser maatte tage Sæde i Rigsraadet ved Siden af de adelige Medlemmer, at Borgerlige ligesaa vel som Adelige maatte have Adgang til Statens høiere Embeder, at Adelens Kaldsret, Birkeret, Hals- og Haandsret maatte afskaffes, at Borgerlige maatte kjøbe og besidde adelige Godser o. s. v. Skjøndt Regjeringen var bleven arvelig, havde dog Statsforfatningen udenfor dette Punkt ikke lidt nogen Forandring, og den gamle Haandfæstning stod endnu ved Magt.

Der opstod nu Spørgsmaal om Ophævelse af den gamle Haandfæstning og yderligere Forandringer i Rigets Forfatning. Men herom yttrede sig hos Rigsdagens Medlemmer ganske modsatte Anskuelser. Nogle, som Svane og Nansen, søgte ikke blot at bevirke Haandfæstningens Ophævelse, men ogsaa at forskaffe Kongen uindskrænket Magt, medens derimod Andre paastode, at Kongen, inden den gamle Haandfæstning ophævedes, burde udstæde en ny Forpligtelse, affattet i Overeensstemmelse med de af Stænderne indleverede Andragender. Kongen handlede under disse Omstændigheder med stor Bestemthed og lod intet Øieblik gaae tabt. Endnu samme Dags Aften, som Arveregjeringen var bleven ham overdragen, paalagdes det et Udvalg, bestaaende kun af 8 Adelige, men 12 af Borgerstanden og Geistligheden, at træde sammen for at overveie, hvad der videre var at foretage med Hensyn til Kongens Arveret. Udvalget blev snart enigt om den gamle Haandfæstnings Ophævelse; derimod kom det til en levende Strid, da der blev Spørgsmaal om Formen og Indholdet af den nye Forskrivning, som Kongen skulde udstæde. Det lykkedes imidlertid den veltalende Svane, som tilligemed de Kongen hengivne Mænd, Nansen, Thuresen, Schack og Henrik Bjelke, havde Sæde i Udvalget, at bringe det til den Beslutning, at den gamle Haandfæstning skulde være død og magtesløs, og at det overlodes til Kongen selv at forfatte en ny, som kunde være til Tarv for alle Stænder. Kongen blev derpaa høitidelig hyldet 18 Okt.
som Arvekonge af de tre Stænder. Bondestanden var ikke indkaldt til denne Rigsdag, men forestilledes ved denne Leilighed af nogle Amagerbønder. Da Mange havde været fraværende, foranstaltedes noget efter en ny Arvehylding, til 14 Nov.
hvilken ogsaa Udvalgte af Bondestanden vare indkaldte.

3. Men selv efter Arvehyldingen og Ophævelsen af den gamle Haandfæstning kunde der være Spørgsmaal om Udstrækningen af den kongelige Magt; thi Arvehyldingsakten indeholdt Intet derom, og Haandfæstningen var kun erklæret for ugyldig under Forventning af, at en ny Forpligtelse udstædtes af Kongen, og Stænderne vedbleve derfor længe efter Arve-

hyldingen at indkomme med Andragender, der vare aldeles uforenelige med en uindskrænket Regjeringsform. Der blev
(10) Jan. derfor, efterat Rigsdagen var opløst, udstædt et Dokument,
1661. hvori der tilkjendtes Kongen Arveret, Souverænitet og absolut Regjering, og Ret til nærmere at bestemme Regjeringsformen og Arvefølgen. Dette omsendtes i Riget og undertegnedes af alle Adelige og Geistlige og en stor Deel af Borgerstanden; Bondestandens Underskrift agtedes ikke fornøden. En lignende Erklæring udstædtes i Norge og paa Island og Færøerne. Istedenfor at give en almindelig Forpligtelse skjænkede Kongen Adelen, Geistligheden og Borgerstanden særlige Privilegier. Adelen fik mange af sine gamle Rettigheder paa ny bekræftede, men kun betingelsesviis og med det Forbehold, at de kunde forandres og ophæves, naar Statens Tarv fordrede det. De vigtige Rettigheder, som vare tilstaaede Kjøbenhavns Borgere under Beleiringen bleve bekræftede og forøgede med nye. Ogsaa Bornholmerne, der under Krigen havde fordrevet de Svenske og overgivet deres Ø som evig Eiendom til Kongen, erholdt store Benaadninger og Privilegier, som de siden have bevaret. Bondestanden vandt Intet ved Statsforandringen. Paa den kjøbenhavnske Rigsdag havde den indgivet et Klageskrift til Kongen, hvori dens sørgelige Forfatning afmales med levende Farver; men dens Klager bleve ikke hørte, og først efter mere end et Aarhundrede erholdt den en væsentlig Forbedring i sin Stilling i Samfundet. De enkelte Mænd, som havde viist sig virksomme ved Indførelsen af den nye Forfatning, erholdt store Beviser paa Kongens Taknemmelighed: Svane fik Tittel af Ærkebisp og modtog betydelige Gaver i Penge og Jordegods; Nansen, Villadsen, Hannibal Sehested og Gabel bleve ligeledes rundelig belønnede deels med Gaver deels med Æresposter.

4. I Statens Forvaltning indførtes nu efterhaanden vigtige Forbedringer. Hele den indre Bestyrelse fik en ny Skikkelse, idet de mange Forretninger, som før havde henhørt under Rigsraadet, fordeeltes til forskjellige Kollegier, i hvilke Borgerlige ikke mindre end Adelige fik Sæde. Disse Kollegier vare: Statskollegiet, der beskjæftigede sig med de udenlandske

Forhold og havde at vaage over den nye Statsforfatning og Kongehusets Interesser; Kancelliet, under hvilket henhørte Besættelsen af civile og geistlige Embeder, Justits- og Politivæsenet; Skatkammerkollegiet, der havde Finants- og Skattevæsenet under sig; Krigskollegiet, der havde Landmagten, og Admiralitetskollegiet, der havde Flaaden under sin Bestyrelse. Desuden indrettedes Høiesteret, der blev Rigets øverste Domstol og havde Kongen selv til Præsident. Af Præsidenterne for de 5 andre Kollegier dannedes endnu et Geheime-Statsraad, i hvilket Kongen tog de i de enkelte Kollegier forhandlede Sager i Overveielse og fattede en endelig Beslutning. Denne Bestyrelsesmaade ved Kollegier har i det Væsentlige holdt sig til vore Dage, skjøndt den i Tidens Løb har undergaaet en Deel Forandringer. En af Kongens første Sorger var at bringe de forvirrede Finantser i Orden og afhjælpe den herskende Pengemangel. Den hidtil skattefrie Adel maatte finde sig i at bidrage til Statens Fornødenheder ved at udrede Skat; dernæst mistede Adelen Lehnene, som bleve inddragne og overgivne Amtmænd og Stiftsbefalingsmænd at bestyre, ved hvilken vigtige Forandring Rigets Indtægter vandt en betydelig Forøgelse.

Den nye Statsforfatning blev nøie ordnet og bestemt ved Kongeloven, som efter forskjellige Forslag og Udkast blev udarbeidet af Peder Schumacher, en Mand, som ved sine Kundskaber og store Aandsgaver havde vundet Frederik den Tredies Tillid, og under den følgende Konge under Navnet Griffenfeldt steg til de høieste Værdigheder i Staten. Kongeloven, der blev undertegnet af Frederik den Tredie den 14de November 1665, men først bekjendtgjort ved Trykken i Aaret 1709, er en uforanderlig Grundlov for Riget; den fastsætter nøie Arvefølgen paa Mands- og Qvindesiden og Værgemaalet i Kongens Mindreaarighed, som varer til han har fyldt det 13de Aar; Kongen forener i sin Person hele Statens Magtfylde, er hævet over Lovene og skylder kun Gud Regnskab for sine Handlinger; han skal bekjende sig til den evangelisk-protestantiske Lære efter den augsborgske Troesbekjendelse, maa ikke dele

Riget og skal opholde sig i Landet. De almindelige Landslove trængte til en Omdannelse efter den store Forandring, der var foregaaet med Statsforfatningen. Kongen lod derfor Aaret efter Enevoldsmagtens Indførelse en Kommission nedsætte, som det paalagdes at gjennemgaae de ældre Love og udarbeide en ny Landslov. Dette vigtige Arbeide fuldførtes i en Tid af 8 Aar; men Loven udkom først under Christian den Femte. Udarbeidelsen af denne for sin Tid fortrinlige Lovbog skyldtes for største Delen Professor Rasmus Vinding og Høiesterets-Assessor Peder Lasson.

5. Skjøndt den uindskrænkede Magt af Frederik den Tredie og hans Efterfølgere i det Hele blev udøvet med Maadehold, forekom der dog i den første Tid flere Exempler paa Haardhed og stor Nidkjærhed i at haandhæve den kongelige Høihed. En rig og anseet Adelsmand, Kay Lykke, havde i et privat Brev brugt nogle fornærmelige Udladelser om Dronningen. Skjøndt han bønfaldt om Naade og Tilgivelse for sin Ubesindighed, blev han dog som Majestætsforbryder dømt fra Ære, Liv og Gods. Dødsstraffen udførtes paa hans Billede, da han i Tide havde sørget for sin Sikkerhed ved Flugten, og hans store Godser inddroges under Kronen. Gunde Rosenkrands, en af de gamle Rigsraader, som havde indlagt sig flere Fortjenester af Riget, maatte forlade sit Fædreland, da han havde paadraget sig Kongens personlige Mishag og lagt sig ud med dennes Yndling Gabel. Ulfeldt havde i den sidste Tid ogsaa gjort sig mistænkt i Sverrig, og en Kommission var bleven nedsat for at undersøge hans Forhold. Han blev vel frifunden, men af Frygt for Udfaldet flygtede han, inden Dommen blev bekjendt, til Kjøbenhavn. Her blev han strax sat i Forvaring og siden sendt til Hammershuus paa Bornholm, hvor han holdtes i et strængt Fangenskab. Men efter Statsforandringen kom han paa fri Fod mod at afstaae en Deel af sine Godser og aflægge det Løfte, ikke at foretage Noget til Rigets Skade samt ikke forlade Landet uden Kongens Tilladelse. Nogen Tid efter erholdt han efter Begjæring Tilladelse til for sin Helbreds Skyld at begive sig til Badet i

Spaa; men i dets Sted reiste han til Amsterdam. Her skal han have indladt sig i forræderske Underhandlinger med Holland, Frankrig og Brandenborg, sigtende til at omstyrte den nye Forfatning i Danmark. Dette blev angivet for Hoffet i Kjøbenhavn af Churfyrsten af Brandenborg, hvorpaa en Ret nedsattes, som dømte Ulfeldt skyldig til at miste Ære, Liv og Gods. Straffen udførtes ligesom ved Kay Lykke paa et Træbillede, da man ikke kunde faae Ulfeldts Person i sin Magt uagtet den store Priis, der var udsat derfor; hans Gaard i Kjøbenhavn blev nedreven, og en Skamstøtte opreist paa den øde Tomt. Ulfeldt, som tilligemed sine Børn flakkede landflygtig omkring i Europa, døde Aaret efter i en Baad paa Rhinen 1664.
og blev af sine Sønner begravet under et Træ paa Strandbredden. Lægen Otto Sperling, en af Ulfeldts Venner, kom ved List i den danske Regjerings Magt og blev holdt i Fængsel til sin Dødsdag. Ulfeldts Hustru, den ædle Eleonore Kirstine, der trofast deelte Skjæbne med sin Mand, blev af den engelske Regjering udleveret til Danmark. Her blev hun, skjøndt aldeles brødefri, behandlet med grusom Haardhed, idet hun 22 Aar holdtes i et Fængsel, hvor man lod hende savne Livets første Beqvemmeligheder. Først da Dronning Sophie Amalie, der forfulgte Eleonore med et uforsonligt Had, var død, gav Christian den Femte hende Friheden og skjænkede hende et Gods paa Laaland til Underhold.

Frederik den Tredie vedblev i den øvrige Deel af sin Regjering at arbeide paa at give det svækkede Rige Styrke og indføre Forbedringer i Bestyrelsen. Han skjænkede Altona Kjøbstædret og betydelige Privilegier for ved denne Byes Opkomst at tilvende Danmark en Deel af det nærliggende Hamborgs Handel; ogsaa den guineiske og vestindiske Handel bragtes i Gang. Flaaden, der i den sidste Krig næsten var bleven aldeles ødelagt, blev sat i fortræffelig Stand af Nordmanden Kort Adelaer, der i fremmed Tjeneste havde erhvervet sig stor Berømmelse som Søkriger. Ogsaa sørgedes der for Landmagten, som forøgedes til 24000 Mand, hvoraf de fleste vare hvervede. Frederik den Tredie var selv videnskabelig dannet

og fremmede Videnskaberne. Blandt Andet stiftede han det store kongelige Bibliothek; Universitetsbibliotheket blev udvidet og henstillet paa sin nuværende Plads over Trinitatiskirke. Derimod blev Soro-Akademi, hvis Gods havde lidt meget i Krigen, ophævet; men Skolen vedblev. Kongen var hengiven til den Tids Tro paa Guldmagerkunsten og anvendte betydelige Summer paa den italienske Guldmager Burrhi.

Det kom en kort Tid til Fiendtligheder med England, da en engelsk Admiral under Krigen med Holland angreb en hollandsk Kjøbmandsflaade, som havde søgt Tilflugt i Bergens Havn; men Uenigheden bilagdes ved den fortpaafølgende Fred
1667. i Breda. Derimod var Forholdet til den gottorpske Hertug Christian Albrecht, der (1659) var fulgt efter Hertug Frederik den Tredie, i lang Tid spændt. Den nye Stilling, hvori de gottorpske Hertuger vare komne til Danmark ved den i Fredene til Roeskilde og Kjøbenhavn erhvervede Souverænitet, gav Anledning til jævnlige Sammenstød, og Christian Albrecht, som havde indgaaet Forbund med Sverrig og var besvogret med det svenske Kongehuus, var ikke tilbøielig til Eftergivenhed.
1667. Dog bleve denne Gang Stridighederne bilagte ved den glückstadtske Reces, og Venskabet bestyrkedes ved et Giftermaal mellem Hertugen og Kongens Datter Frederikke Amalie.

† 1670. Frederik den Tredie døde efter en mærkværdig Regjering af 22 Aar. Han udmærkede sig ved Charakteerfasthed, Klogskab og Forsigtighed, men viste i flere af de ovenanførte Tilfælde en daddelværdig Haardhed, som for en Deel maa tilskrives hans Dronning Sophie Amalies Indflydelse. Ogsaa dadles han, forbi han omgav sig saa meget med tydske Indlinge og tilsidesatte Modersmaalet i den Grad, at Kronprindsen længe ikke forstod Dansk.

6. Under den følgende Konge, Christian den Femte, begyndte den Stræben efter at tilveiebringe større Lighed i Byrder og Rettigheder mellem Statens forskjellige Stænder, som havde været umiskjendelig under Frederik den Tredie, at give Plads for andre Grundsætninger. Den Sædegaardseierne paalagte Skat ophævedes strax efter Kongens Thronbestigelse, og de

Hovedgaarden underliggende Jorder eller den saakaldte Hovedgaardstaxt blev skattefri, mod at Besidderne indestode for Bondernes Afgifter til Kronen. Det følgende Aar oprettedes en 1671.
ny og høiere Adel, Grever og Baroner. Disse tilstodes de samme Rettigheder som den ældre Adel og desuden adskillige andre vigtige Privilegier; de fik Kaldsret, Birkeret, Tiendefrihed, Hals- og Haandsret over deres Bønder, Godserne fritoges for at staae under de kongelige Amtmænd o. s. v. Den vigtigste Rettighed, som knyttede sig til disse nye Lehn var imidlertid en udvidet Skattefrihed, idet ikke blot Hovedgaardstaxten, men ogsaa en Deel af Bondegodset, nemlig 300 Tønder Hartkorn paa et Grevskab og 100 Tønder paa et Baroni, fritoges for Skatter. Samtidig med Oprettelsen af Grevskaber og Baronier udkom en Forordning, hvorved Rangvæsenet for første Gang indførtes i Danmark. Herved skabtes en ny priviligeret Stand, idet de høiere Grader af Rangen medførte adelige Rettigheder for Besidderne og deres ægte Efterkommere. Tillige stiftedes tvende nye Ridderordener, Dannebrogsordenen og Elephantordenen. Nogle Aar senere ophævedes Statskollegiet, 1676.
som havde bestaaet siden 1660 ved Siden af Geheimeraadet, og hvori ligesaavel Borgerlige som Adelige havde Sæde, medens derimod Geheimeraadets Medlemmer i Regelen kun have været Adelige.

7. Det gode Forhold til Hertug Christian Albrecht begyndte atter at forstyrres ved Stridigheder om Oldenborg og Delmenhorst. Den sidste Greve Anton Gynther havde ved sin Død (1667) overladt sine Lande til Deling mellem Kongen af Danmark og Hertugen af Gottorp; men Hertug Joachim Ernst af Pløen fremkom med Fordringer paa Grevskaberne som nærmere arveberettiget og indstævnede Sagen for den keiserlige Hofret. Griffenfeldt indledede derfor Underhandlinger med Hertugen af Pløen og bevægede ham til mod Erstatning at overlade Danmark sine Fordringer. Da Hertug Christian Albrecht ikke vilde deeltage i disse Underhandlinger, kom Danmark saaledes til stor Fortørnelse for Hertugen af Gottorp i udeelt Besiddelse af begge Grevskaber. Paa samme

Tid opstod der en stor Krig i Europa formedelst Ludvig den Fjor-
tendes Angreb paa Holland, idet nogle Magter forenede sig med
Frankrig, andre, som Keiseren og Churfyrsten af Brandenborg,
grebe til Vaaben for at understøtte Holland. Griffenfeldt raadede
Kongen til at blive udenfor denne Strid og bevare den gode
Forstaaelse med Sverrig, som havde taget Parti med Frankrig.
Men Haabet om at tilbageerobre de skaanske Provindser, Kon-
gens egen Krigslyst og Churfyrsten af Brandenborgs Forestil-
linger bragte det dertil, at Danmark indlod sig i Krig mod
Frankrig og Sverrig, hvis Tropper nylig havde lidt et Neder-
1675. lag i Brandenborg ved Fehrbellin. Først søgte man at sikkre
sig mod den fjendtligt sindede Hertug af Gottorp. Christian
1675. Albrecht blev indbudt til et Møde i Rendsborg og her tvun-
gen til at indgaae et Forlig, hvorved han maatte opgive de
Fordele, han havde vundet i sidste svenske Krig, nemlig Sou-
verænitet og Amtet Schwabstädt, og desuden overlade Kongen
sine Tropper og Fæstninger. Da Hertugen siden protesterede
mod dette tvungne Forlig, lod Kongen den hertugelige Deel af
Slesvig besætte og inddrage. Krigen aabnedes i Tydskland,
skjøndt Griffenfeldt raadede til hellere at gjøre et Indfald i
Skaane, hvis Indvaanere endnu vare Danmark hengivne.
Efter store Anstrængelser erobredes fornemmelig ved Griffen-
feldts Standhaftighed den stærke Fæstning Wismar; Bremen
og Verden bleve ligeledes besatte ved de forenede Tropper.
Næste Aar begyndte Krigen i Skaane, og den danske Flaade
gik i Søen. Niels Juel erobrede den vigtige Ø Gulland
1676. og seirede i Forbindelse med den hollandske Admiral Tromp
over den svenske Flaade ved Øland. Derved blev Kongen
istand til at overføre sin Hær til Skaane. Her gik han i Be-
gyndelsen frem med stort Held; største Delen af Skaane og
Blekingen erobredes tilligemed flere stærke Fæstninger; men Lyk-
ken vendte sig snart. En dansk Hær blev slagen af Karl den
1676. 11te ved Halmstad; siden kom det til et Slag ved Lund og
det følgende Aar ved Landskrone. I disse tvende blodige
Slag, hvor begge Konger personlig anførte deres Tropper,
kjæmpedes med stor Haardnakkethed, og begge Parter tilskreve

sig Seiren; men Fordelen var større paa svensk Side. Kongen havde ikke længer den vise Griffenfeldt til Raadgiver; han var bleven styrtet, og Kongen satte nu sin Lid til sine uduelige tydske Yndlinge, Hahn, Ahlefeld, Ahrensdorf og flere. Det gik derfor stedse uheldigere; af de mange Erobringer var tilsidst kun Fæstningen Christianstad tilbage. Denne forsvaredes imidlertid med stort Heltemod af von Osten; men han maatte overgive sig, da General Ahrensdorf, som skulde undsætte den, aldeles forsømte sin Pligt. Paa Norges Grændser kæmpede Kongens Halvbroder Gyldenløve, en uægte Søn af Frederik den Tredie, med Tapperhed og Lykke. Han erobrede Jæmteland, trængte frem i Bahuus og Halland og erobrede Klippefæstningen Karlsteen ved Marstrand. Ligeledes tilføiede den tappre Løvenhielm en overlegen svensk Hær et stort Nederlag ved Uddevalle. Tilsøes ledsagedes de danske Vaaben under hele Krigen af glimrende Held. Niels Juel vandt Aarsdagen efter 1677.
Seiren ved Øland en ny Seir paa Kolbergheide under Femern og gjorde en Maaned efter sit Navn udødeligt ved aldeles at tilintetgjøre den svenske Flaade i Kiøgebugt. Da alle de andre Magter efterhaanden sluttede Fred med Frankrig, maatte ogsaa Danmark indgaae Fred med Sverrig i Lund og 1679.
med Frankrig i Fontainebleau. Danmark vandt Intet for sine store Opoffrelser, da det mægtige Frankrig ikke vilde taale, at Sverrig led noget Tab; Danmark maatte endog forpligte sig til at indsætte Hertugen af Gottorp i sine forrige Rettigheder. Den gode Forstaaelse mellem Naborigerne syntes nu at ville blive varigere, da Karl den 11te ægtede den danske Konges Søster Ulrikke Eleonore. Hun blev Moder til Sverrigs krigerske Konge Karl den 12te.

8. Griffenfeldt eller, som hans Fødenavn lød, Peder Schumacher, der allerede under Frederik den Tredie havde lagt Grunden til sin følgende Storhed, steg under Christian den Femte i faa Aar fra den ene Værdighed til den anden. Han blev adlet under Navn af Griffenfeldt, ophøiet i Grevestanden, Medlem af Geheimeraadet, Ridder af Dannebroge og Elephanten, Rigskantsler, og af Keiseren udnævnt til Rigsgreve.

Men hans store Lykke vakte ham mægtige Fiender, som satte Ondt for ham hos Kongen, der var svag og letbevægelig. Kongens Halvbroder Gyldenløve nærede et bittert Had til Griffenfeldt, fordi denne modarbeidede hans skadelige Indflydelse hos Kongen; en anden farlig Fiende var Hertug Johan Adolph af Pløen; Ahlefeld, Hahn, Knuth og flere tydske Hofmænd søgte at styrte Griffenfeldt, fordi de haabede at stige ved hans
1676. Fald. Griffenfeldt blev pludselig arresteret og anklaget for Høiforræderi og en Mængde andre Forbrydelser. Retten kjendte ham skyldig til at miste Ære, Liv og Gods, en Dom, som dog tre af Rettens Medlemmer fandt saa uretfærdig, at de nægtede at underskrive den. Paa Retterstedet blev Dødsstraffen forandret til livsvarigt Fængsel, og Griffenfeldt tilbragte derpaa 4 Aar som Fange i Kastellet og siden 18 Aar i Klippefængslet paa Munkholm i Throndhjemsfjord, hvor han blev behandlet med yderste Haardhed. Skjøndt Kongen oftere følte Savnet af denne store Statsmand, lod han ham dog hensidde i Fængsel indtil nogle Maaneder før hans Død, der indtraf samme Aar som Kongens.

Ifølge den sidste Fredsslutning skulde Christian Albrecht gjenindsættes i sine forrige Rettigheder; men nye Tvistigheder opkom, og Kongen lod den hertugelige Deel af Slesvig paany besætte. Ved andre Magters Mellemkomst mægledes endelig
1689. et Forlig i Altona, og den haardt behandlede Hertug vendte tilbage til sine Lande fra Hamborg, hvor han i en Række af Aar havde levet som privat Mand. Da han nogle Aar efter
† 1694. døde, tiltraadte hans Søn Hertug Frederik den Fjerde Regjeringen. Han yppede ny Strid med Danmark, der kort efter Christian den Femtes Død gik over til Krig. Ligesom flere af sine Forgjængere havde Christian den Femte alvorlige Stridigheder med Hamborg. Disse bilagdes ved et Forlig i Pinneberg, hvor Hamborg forpligtede sig til at betale Kongen 220,000 Rdlr.

9. I flere Grene af Landets indre Bestyrelse skete vigtige Forbedringer under Christian den Femte. Den nye Lovbog, som 1683 udkom under Navn af Christian den Femtes

danske Lov, er ovenfor omtalt. Den berømte Mathematiker, Ole Rømer, som var Politi- og Borgemester i Kjøbenhavn, gjorde sig fortjent ved Indførelsen af mange nyttige Indretninger; eens Maal og Vægt indførtes over hele Riget, Landeveiene bleve opmaalte og Befordringsvæsenet forbedret, Politiet og Brandvæsenet i Kjøbenhavn sattes paa en bedre Fod. Hovedstaden forskjønnedes ogsaa under denne Konge ved Anlægget af nye Gader og Pladser og Opførelsen af Charlottenborg, Amalienborg og reformeert Kirke. Et af Rømers fortjenstfuldeste Arbeider var Forfattelsen af en ny Matrikel eller almindelig Jordebog, der blev Grundlaget for en ny og rigtigere Skyldsætning af Landeiendommene.

For at fremme Handel og Fabrikvæsen oprettedes et eget Kommercekollegium, der skulde beskjæftige sig med disse Gjenstande. Det ostindiske Kompagni fornyedes, der oprettedes et islandsk og et færøisk og tvende grønlandske Handelsselskaber, det ene i Kjøbenhavn, det andet i Bergen; den vestindiske Handel udvidedes ved Erhvervelsen af St. Thomas og St. Jan. Den danske Handel tog et stort Opsving i den sidste Deel af Christian den Femtes Regjering, da de fleste andre Sømagter i Europa vare indviklede i Krig. Da denne Handel imidlertid var udsat for megen Ulæmpe af de krigførende Magters Krigsskibe og Kapere, indgik Danmark et Forbund med Sverrig til 1691. den neutrale Handels Beskyttelse. Finantserne bleve slet bestyrede, og Indkomsterne forsloge ikke til de mange ødsle Udgifter, uagtet man skaffede sig en ny Indtægtskilde ved at udleie danske Tropper til fremmed Krigstjeneste i Holland, Irland og Ungarn. Den duelige Sigfried von Pless bragte omsider nogen Orden i Finantserne; men dog efterlod Christian den Femte sig ved sin Død en Gjæld af 11 Tønder Guld. For Rigets Forsvarsvæsen sørgedes ved at forbedre de gamle Fæstninger og anlægge nye, blandt andre Christiansø paa en af Erteholmene ved Bornholm. Flaaden og Holmen havde fortræffelige Bestyrere i Span og Jens Juel, en Broder til Admiralen; ved Slutningen af den svenske Krig talte den danske Flaade 48 Orlogsskibe.

Bondestanden og Landvæsenet vare under Christian den Femte i en høist sørgelig Forfatning. Landet frembragte ikke saa Meget, at dets egne Fornødenheder kunde tilfredsstilles, en stor Deel af Krongodset laae øde, og endnu værre var Tilstanden paa de private Godser; den trykkende Byrde af Hoveriet forøgedes endnu ved Oprettelsen af Grevskaber og Baronier, hvis store Jorder dyrkedes af Bønderne paa Fæstegodset. Det tillodes Borgerlige at kjøbe og besidde adelige Sædegaarde, som under visse nærmere Betingelser beholdt Skattefrihed for Hovedgaardstaxten og Tiendefrihed. Herved hævede Prisen sig paa de dybtsunkne store Jordegodser; men Bondestanden var ikke hjulpen derved. Af ringe Betydning var det, at Indvaanerne paa de smaae Øer Baagø og Møen erklæredes for værnedsfrie, naar en af Familiens Sønner opdroges til Søvæsenet, medens hele Bondestanden paa Sjælland, Laaland og Falster vedblev at sukke under Vornedskabet. Landmandens usle Kaar forværredes endnu ved flere høist uforstandige og uretfærdige Bestemmelser. Det forbødes saaledes Bønder, Møllere, Præster og Fogder at opfødre Stalderne, hvilket skulde være en udelukkende Forret for Sædegaardseierne og Kjøbstædbeboerne; en Tid tillodes det Herremanden at sende den Fæstebonde, der viste sig forsømmelig og efterladen i sin Gaards Drift, til at arbeide et Aar i Jern paa Bremerholm; da mange ældre Karle, som havde Gaarde i Fæste, paa Grund af den Undertrykkelse, hvorunder de levede, forbleve ugifte og søgte Leilighed til at rømme bort af Landet, bestemtes det, at, naar de ikke vilde frie, naar en af deres Sønner opdroges til Søvæsenet, være Karle.

Kongen havde ingen Smag for Videnskaberne, og disse bleve derfor ikke fremmede af Regjeringen. Derimod stiftedes til Bedste for de Studerende Kollegium Medicum af Ole Borch og af Elers det efter ham benævnte Elersens Kollegium. Skrivefriheden var underkastet de snævreste Baand, og enhver Yttring, der indeholdt det fjerneste Anstød mod den bestaaende Forfatning, betragtedes med stor Mistænksomhed og straffedes stundom haardt. Dette viste sig paa en paafaldende

Maade ved et Skrift, kaldet „Forsvar for den danske Adel," som blev udgivet af den lærde Adelsmand Oluf Rosenkrands og var rettet imod et tydsk Skrift, hvori der paastodes, at Danmark altid havde været et Arverige, og at Adelens Valgret grundede sig paa Anmasselse. Dette historiske Skrift af Rosenkrands paadrog ham en Sag, hvori han anklagedes for Majestætsforbrydelse. Han blev af Høiesteret dømt til at miste sine Embeder, have sin Hovedlod forbrudt og tilbagekalde, hvad han havde skrevet. Denne Dom udførtes ogsaa paa det nær, at Hovedloddens Fortabelse forandredes til en Bøde af 20,000 Rdlr. Et lignende Exempel viste sig under en Strid mellem Hofprædikanten Masius og Philosophen Thomasius i Halle. Hiin havde i et Skrift udviklet den Sætning, at Kongemagten hidrørte umiddelbart fra Gud, medens derimod Thomasius paastod, at den grundede sig paa en Overdragelse fra Folkets Side. Dette Skrift af Thomasius blev i Kjøbenhavn brændt af Bødelen. I Religionssager herskede en snæverhjærtet Ufordrageligheds Aand, der stærkt lagde sig for Dagen, da de franske Reformeerte, som forlode deres Fædreland formedelst Ludvig den Fjortendes Forfølgelser, ansøgte om Tilladelse til at nedsætte sig i Danmark. Dette blev dem afslaaet ved den sjællandske Bisp Baggers og nysnævnte Masius's Forestillinger, og Danmark gik saaledes Glip af en Mængde flittige og vindskibelige Undersaatter, der nu vandrede til andre Lande. De Reformeerte fik vel senere Tilladelse til at nedsætte sig i Kjøbenhavn; men ikke Mange benyttede sig heraf, og de, der ankom hertil, bleve paa flere Maader trykkede. Dronningen, Charlotte Amalie, var vel selv reformeert; men hun havde ikke stor Indflydelse paa Kongen, der levede i Forbindelse med Sophie Amalie Moth, siden ophøiet til Grevinde af Samsø, med hvem han havde adskillige Børn.

Christian den Femte besad adskillige personlige gode Egenskaber, men var i høi Grad svag og uselvstændig af Charakteer, hengiven til Forlystelser og lod sig i sin hele Regiering lede af Andre. Tydskheden fik under ham større Indgang end nogensinde før; Tydsk var det herskende Sprog ved Hoffet, og † 1699.

tydske Embedsmænd beklædte de vigtigste Poster i Regjerings-kollegierne og Hæren.

10. Skjøndt Frederik den Fjerde, som nu tiltraadte Regjeringen, kun havde modtaget en maadelig Ungdomsdannelse og indtil Aaret før sin Thronbestigelse havde været fjærnet fra Deeltagelse i Statssagerne, saa blev han dog ved sine naturlige gode Evner og sin store Arbeidsomhed en af Danmarks dygtigste Konger. Det Første, der gjorde Fordring paa hans Opmærksomhed, var Forholdet til den gottorpske Hertug Frederik den Fjerde. Denne havde ægtet en Søster til Karl den 12te, og, stolende paa sin Forbindelse med Sverrig, trodsede han Danmark paa enhver Maade, indgik Forbund med Hannover, opførte Skandser og fik svenske Tropper ind i Landet. Christian den Femte havde ladet Skandserne nedrive; men Hertugen lod dem paany opføre. For at tvinge Hertugen til Eftergivenhed lod Kong Frederik den Fjerde, efter at have sluttet et hemmeligt Forbund med Peter den Store af Rusland og August, Konge i Polen og Churfyrste i Sachsen, en Hær rykke ind i det Slesvigske, som begyndte at beleire Tønning. Imidlertid fik Hertugen snart Hjælp af svenske, hannoveranske og andre forbundne Magters Tropper. Tillige blev Kjøbenhavn indesluttet af en engelsk og hollandsk Flaade; thi Vilhelm den Tredie, Konge i England og Statholder i Nederlandene, søgte hastigen at faae Ende paa Urolighederne i Norden, da en Krig i det sydlige Europa angaaende den spanske Arvefølge var nær sit Udbrud. Til den hollandske og engelske Flaade sluttede sig en svensk, og de tre forenede Flaader begyndte at bombardere Kjøbenhavn og den danske Flaade, som laae indesluttet paa Rheden, men heldigviis uden synderlig Virkning. Paa samme Tid landede Karl den Tolvte med en Hær paa Sjælland og nærmede sig Kjøbenhavn. Disse Omstændigheder nødte Kong Frederik den Fjerde, som ikke blev tilbørligen understøttet af
1700. Rusland og Sachsen, til hurtigen at indgaae Freden i Travendal. Herved bekræftedes Forliget til Altona; Hertugens Souverænitet erkjendtes paany, og han fik udtrykkelig Ret til at holde Tropper, anlægge Fæstninger, indgaae Forbund med frem-

mede Magter; Fællesregjeringen indskrænkedes til Prælater og Ridderskab, og desuden betaltes Hertugen en Sum af 260,000 Rdlr. i Krigsomkostninger.

Denne Fred tilveiebragte ikke noget venskabeligt Forhold mellem Kongen og det gottorpske Huus. Hertug Frederik den Fjerde faldt ikke længe efter i Polen, hvor han kæmpede for † 1702.
sin Svoger Karl den 12te, og, da hans Søn, Karl Frederik, kun var to Aar gammel, bestyredes de hertugelige Lande ved en Formynderregjering, i Spidsen for hvilken stode Enkehertuginden, Hedevig Sophie, en Søster til Karl den 12te, og den afdøde Hertugs Broder, Administratoren Christian August. Med denne Formynderregjering, blandt hvis øvrige Medlemmer den rænkefulde og mod Danmark fjendske Baron Gørz især udøvede en betydelig Indflydelse, opkom nye Tvistigheder. Man søgte fra Gottorps Side at faae Fællesregjeringen aldeles ophævet, og tillige opstod en alvorlig Strid om Stiftet Lybek, som Kongen søgte at skaffe sin Broder Karl, medens Administratoren Christian August meente at være nærmere berettiget til det. Omsider syntes Striden at ville blive bilagt ved et Forlig til Hamborg, da der indtraf nye Begivenheder, som 1711.
bragte de langvarige Tvistigheder mellem Danmarks Konger og de gottorpske Hertuger til en uventet Afgjørelse.

11. En Krig med Sverrig var nemlig atter udbrudt. Dette Rige var blevet overordentlig udmattet ved Karl den Tolvtes uafladelige Krige, som nu havde varet i 9 Aar; det manglede baade Penge og Tropper, og Karl havde tilsidst lidt et stort Nederlag ved Pultava og begivet sig til Tyrkiet som en hjælpeløs Flygtning. Under disse Omstændigheder syntes der at være grundet Haab for Danmark om at tilbagevinde de skaanske Provindser. Paa Tilbagereisen fra en Udenlandsreise, som Frederik den Fjerde havde foretaget til Italien, havde han en Sammenkomst med Kong August i Dresden, hvor et Forbund mod Sverrig blev sluttet mellem Danmark, Polen og Sachsen, hvilket ogsaa Peter den Store kort efter tiltraadte. Krigen begyndte med, at en dansk Hær overførtes til Skaane; 1709.
men denne blev i Begyndelsen af det følgende Aar slagen ved

Helsingborg af en svensk Bondehær, som den tappre Magnus Steenbock havde samlet. Krigen forflyttedes derpaa til Tydskland, hvor Hertugdømmerne Bremen og Verden tilligemed de fleste andre svenske Besiddelser erobredes; Fæstningerne Stettin og Stralsund bleve derimod længe forgjæves beleirede. Steenbock, som med en Hær var ført over til Tydskland, vandt imid-
1712. lertid Slaget ved Gadebusch i Meklenborg; men, da han ikke kunde holde sig her imod de forenede Magters Tropper, søgte han Tilflugt i den gottorpske Fæstning Tønning og havde den Grusomhed paa Veien didhen at afbrænde den aabne Stad Altona. Skjøndt den gottorpske Regjering havde forpligtet sig til stræng Neutralitet, blev Steenbock dog modtagen i Tønning, hvorfor Frederik den Fjerde strax tog hele den gottorpske
1713. Deel af Slesvig i Besiddelse. Steenbock maatte snart efter overgive sig som Krigsfange med sin hele Hær. Da den gottorpske Regjering imidlertid forsikkrede, at det var imod dens Villie, at Steenbock havde fundet Tilflugt i Tønning, var Kongen endnu tilbøielig til at tilbagegive Hertugen hans Lande; men ved Tønnings senere paafulgte Overgivelse, fandtes der Papirer, som godtgjorde den gottorpske Regjerings Troløshed, idet Steenbocks Hær netop efter dens Befaling var bleven optagen i Fæstningen. Frederik den Fjerde beholdt nu de gottorpske Besiddelser i Slesvig.

Tilsøes kjæmpede de Danske heldigt i denne Krig under
1715. Gabel, Sehested og Raben. Gabel tilintetgjorde en svensk Flaade i Femernsund, og Sehested og Raben tilføiede siden i et blodigt Slag ved Rygen en anden svensk Flaade et saa stort Tab, at den maatte søge Karlskrones Havn. Peder Vessel udmærkede sig saaledes ved Heltebedrifter, at han fra en ringe Post i Krigens Løb svingede sig op til en Admirals Værdighed og blev adlet under Navn af Tordenskjold. Karl den Tolvte var imidlertid, efter at have tilbragt 5 Aar ørkesløs i Tyrkiet, pludselig mod Udgangen af Aaret 1714 kommen tilbage til Tydskland og havde begivet sig til Fæstningen Stralsund. Hans Ankomst bevirkede, at der knyttedes et nøiere Forbund mellem Danmark, Sachsen og Rusland, hvilket nu ogsaa tiltraadtes af

Preussen og Hannover, hvis Churfyrste Georg tillige var bleven Konge i England. Da Stralsund ikke længer kunde holde sig, begav Karl den Tolvte sig til Sverrig, og beredte sig til over Isen at gjøre et Indfald i Sjælland, men hindredes i dette Forsæt, da der indtraf Tøveir. Kong Karl forsøgte derefter et Angreb paa Norge, men blev med stor Tapperhed slaaet tilbage af Indbyggerne. Især udmærkede Frederikshalds Borgere sig, som under Anførsel af Brødrene Peder og Hans Kolbjørnsen, stak Ild paa deres egen By og derpaa trak sig tilbage til den derved liggende Fæstning Frederikssteen. For at kunne erobre denne Fæstning havde den svenske Konge samlet en stor Mængde Krigsfornødenheder i Havnen Dynekilen; men hans Plan forstyrredes ved en dristig Daad af Tordenskjold. Med en ringe Magt begav han sig ind i den stærkt befæstede Havn og bortførte eller ødelagde efter nogle Timers Kamp alle de fjendtlige Krigsfartøier og Proviantskibe. Senere erhvervede han sig stor Berømmelse baade for Mod og Snildhed ved Erobringen af Marstrand og Klippefæstningen Karlsteen. Denne tappre Søkriger mistede Danmark kort efter Freden, da han faldt i en Duel med en svensk Oberst Stahl.

Medens Karl var beskjæftiget i Norge, beredte man sig i Danmark til at gjøre en Landgang i Skaane i Forening med 1716.
Peter den Store af Rusland. Denne kom selv til Kjøbenhavn med en Flaade, og en stor russisk Hær landsattes paa Sjælland. Men der opstode Misforstaaelser, og man kom til den Overbeviisning, at den russiske Keiser havde i Sinde at bemægtige sig Kjøbenhavn og Kronborg. Der bleve derfor trufne de fornødne Anstalter for at modsætte sig denne Plan, og Peter den Store maatte forlade Sjælland; af Landgangen i Skaane blev der Intet. Derpaa begyndtes hemmelige Underhandlinger mellem Rusland og Sverrig, som dreves af den listige Görz, der var gaaet i svensk Tjeneste. Denne arbeidede paa at tilveiebringe Fred og Forbund mellem Sverrig og Rusland, hvilke derpaa i Forening skulde foretage et Angreb paa Danmark og nøde det til at afstaae Norge til Sverrig, og Holsteen og Slesvig til Hertugen af Gottorp. Disse Planer gik imidlertid over-

† 1718. styr, da Karl den Tolvte ved et nyt Indfald i Norge faldt under Beleiringen af Frederikshald. Krigen fortsattes endnu i nogen Tid; men den nye Regjering i Sverrig ønskede Fred,
1720. som omsider kom istand i Frederiksborg. Herved bragtes denne elleveaarige besværlige Krig til en lykkelig Ende. Sverrig betalte Danmark 600,000 Rdlr. i Krigsomkostninger; desuden havde Danmark faaet 8 Tønder Guld for Bremen og Verden, som det havde erobret under Krigen og overladt til Hannover; fremdeles opgav Sverrig den Toldfrihed i Sundet, som det havde havt siden Freden i Brømsebro; endelig forpligtede Sverrig sig til ikke at understøtte den gottorpske Hertug, og Frankrig og England gik i Borgen for Danmarks bestandige Besiddelse af den hertugelige Deel af Slesvig.

1721. Efter Freden blev Frederik den Fjerde hyldet saavel af Indvaanerne i Kjøbstæderne og paa Landet i de forrige gottorpske Besiddelser, som af Hertugdømmet Slesvigs daværende Stænder, Prælater og Ridderskab, der lovede for sig og deres Efterkommere at være Kongen tro og huld som eneste souveræn Landsherre, ligesom ogsaa alle hans kongelige Arveefterfølgere efter Kongelovens Lydende. Slesvig var saaledes atter forenet med Riget; men i de flere Aarhundreder, i hvilke de holsteenske Grever og siden de tydsksindede gottorpske Hertuger havde hersket i Landet, havde Folkets danske Nationalitet havt en vanskelig Kamp at bestaae. I den sydlige Deel af Slesvig blev efterhaanden det tydske Sprog herskende; i den nordlige Deel derimod bleve Indbyggerne deres Modersmaal og deres fra Fædrene arvede Sæder og Skikke troe, uagtet de gottorpske Hertuger, ved at ansætte tydske Præster og indføre tydsk Skoleunderviisning og Rettergang, arbeidede paa ogsaa at gjøre denne Deel af Landet tydsk. Uagtet Slesvig nu var blevet gjenforenet med Danmark og i hele den følgende Tid regjeredes af danske Konger, vedbleve dog disse unaturlige Forhold i meer end hundrede Aar, og først i den nyeste Tid ere der trufne virksomme Foranstaltninger for at værne om det danske Sprog i Nordslesvig.

Erhvervelsen af den hertugelige Deel af Slesvig medførte

i en lang Række af Aar mange Ulæmper og store Bekostninger for Danmark. Den forrige Hertug i Gottorp Karl Frederik, som nu tog sit Sæde i Kiel, vilde ikke erkjende Gyldigheden af Slesvigs Afstaaelse eller indlade sig paa noget mindeligt Forlig, og blev en meget farlig Fiende, da han ægtede Peter den Stores Datter Anna. Frederik den Fierde maatte stadigen holde Flaader i Østersøen for at sikkre sig mod Rusland, som under Peter den Store og Katharine den Første truede med at sætte Hertugens Fordringer igjennem med Magt. Siden oprettedes vel det venskabelige Forhold med Hoffet i Petersborg, men længere hen i Tiden fornyedes Striden paa en Maade, der blev meget farlig for Danmark. — Frederik den Fierde forøgede endnu Riget med Grevskabet Ranzau, da den sidste Greve blev myrdet, og hans yngre Broder ved retslig Undersøgelse fandtes deelagtig i denne Misgjerning. 1725.

12. Frederik den Fierde viste sig i sin hele Regjering virksom for at forbedre Statens Tilstand ved at indføre nyttige Indretninger og afhjælpe gamle Misbrug. Han gjorde sig fortjent af den danske Bondestand ved at ophæve Vornedskabet, hvis Aag nu i Aarhundreder havde hvilet paa Sjællands og omliggende Øers Landbefolkning. Ved en Forordning, som udkom 1702, befalede han, at alle Bønder, som vare fødte efter hans Regjerings Tiltrædelse, skulde være vornedfrie; med Hensyn til de øvrige bestemtes, at de for en billig Kiendelse kunde kjøbe deres Frihed af Herremanden; Fæstebønderne skulde beholde deres Fæstegaarde for Livstid og maatte ligesaalidet mod deres Villie sættes fra Gaardene som tvinges til at antage øde og ubebygte Gaarde. Uheldigviis tilintetgjordes for en stor Deel det tilsigtede Diemed med denne Forordning ved den Maade, hvorpaa Udskrivningsvæsenet ordnedes i Anledning af den nye Landmilits, som Aaret tilforn var oprettet. Hele Landet inddeeltes nemlig i Lægd af en vis Størrelse, saaledes at der af hvert Lægd stilledes en Soldat til seraarig Krigstjeneste; men paa det privilegerede Jordegods overlodes Udskrivningen til Herremændene. Disse erholdt herved et Middel til at holde Bønderkarlene paa Godset indtil efter

endt Krigstjeneste, og tillige benyttede de paa mange Steder Udskrivningsretten til at begaae Udsugelser og store Uretfærdigheder. Senere erholdt denne Indretning en betydelig Udvidelse, da det bestemtes, at alle unge Karle fra 14 til 35 Aars Alder skulde indføres i en Reserverulle og forblive i det Lægd eller paa det Gods, hvortil de hørte, indtil deres Krigstjeneste var endt, eller de havde naaet det 35te Aar. Denne nye Forpligtelse til at blive ved Fødestavnen, som man kalder Stavnsbaandet, blev saa meget mere trykkende, som den ikke kom til at hvile blot paa hine enkelte Øer, hvor Vornedskabet herskede, men ogsaa paa Landbefolkningen i Jylland og Fyen. Dog havde endnu den Bondefødte før sit 14de og efter sit 35te Aar Frihed til at begive sig, hvorhen han vilde.

Under den første Krig, som Frederik den Fjerde førte, var han bleven opmærksom paa flere Mangler i Militærvæsenet, som han derfor strax søgte at afhjælpe. I dette Øiemed oprettedes Aaret efter Fredens Slutning nysomtalte Landmilits, der talte 18,000 Mand, og Kongen vedblev i den følgende Tid at skjænke Forsvarsvæsenet megen Opmærksomhed. Foruden Landmilitsen underholdtes en betydelig Hær af hvervede Tropper; Rytteriet forøgedes til 12 Regimenter, der fordeeltes omkring paa Krongodset, hvilken Indretning allerede var begyndt under Christian den Femte. Et Søkadet- og Landkadet-Akademie oprettedes for at danne duelige Officerer til Flaaden og Hæren. For at sikkre Hovedstaden og Flaaden for Gjentagelse af saadanne Farer, som de havde været udsatte for i den første Krig, anlagdes midt under den følgende Krig Søbatterierne Tre Kroner og Prøvestenen. Flaaden blev holdt i god Stand, og Antallet af de faste Matroser ved Holmen betydelig forøget. Frederik den Fjerde forsmaaede ligesaalidet som sin Forgjænger at forøge Rigets Indtægter ved at udleie Soldater til fremmed Krigstjeneste. Disse Tropper indlagde sig i keiserlig og hollandsk Tjeneste megen Ære under den spanske Arvefølgekrig, hvor de havde betydelig Deel i flere Seirvindinger over de Franske, og kjæmpede tappert i Ungarn mod Tyrkerne.

Kongen indførte mange Forbedringer i Kollegiernes Indretning og sørgede for en hurtig og ordentlig Forretningsgang. Han var selv meget arbeidsom og gjorde sig nøie bekjendt med alle Regjeringssager af nogen Betydenhed. Især skjænkede han Finantsernes Bestyrelse megen Opmærksomhed og holdt Statens Pengevæsen i en fortræffelig Orden. Ligesaa huusholderisk han var i Anvendelsen af de offentlige Pengemidler, ligesaa sparsom viste han sig i at uddele Titler og Ærestegn. Gjælden beløb sig ved hans Død til omtrent 3 Millioner Rdlr.; men denne Gjæld, hvoraf over en Million var en Arv fra hans Forgjænger, kan ikke kaldes betydelig, naar man erindrer, at han førte kostbare Krige og efter Freden i flere Aar maatte være rustet mod Rusland, og at Landet under ham rammedes af flere Ulykker, der medførte store Udgifter. En Pest rasede i Aarene 1710—11 i Kjøbenhavn og paa Sjælland og bortrev en stor Mængde Mennesker; et voldsomt Digebrud anrettede i Marsklandene en Skade, der ansloges til mange Tønder Guld, og Kjøbenhavn hjemsøgtes af en ødelæggende Ildebrand, der va- 1728.
rede flere Dage og lagde næsten to Trediedele af Byen i Aske. Videnskaberne lede ved den Leilighed et overordentligt Tab, da det store Universitetsbibliothek opbrændte med dets kostbare Skatte af sjældne Haandskrifter. Uagtet sine øvrige store Udgifter fandt Kongen Midler til at opføre flere betydelige Bygninger, som Kancelli- og Rentekammerbygningen, Fredensborg og Frederiksberg. — Handelen og Fabrikvæsenet led ved de langvarige Krigsuroligheder; dog sørgedes der ogsaa efter Evne for disse Gjenstande. Et nyt Kommercekollegium og et Søassurancekompagni stiftedes, og adskillige Fabrikker for indenlandske og udenlandske Varers Forarbeidelse kom i Gang. Handelen paa Grønland fornyedes, og det ostindiske Kompagni, som en Tidlang var aldeles forfaldet, bragtes mod Slutningen af Kongens Regjering igjen paa Fode. Postvæsenet, der en Tid havde været overdraget Private, overtoges igjen for kongelig Regning, og Overskuddet anvendtes til Embedsmænds Pensionering.

Almueunderviisningen havde hidtil næsten aldeles været forsømt i Danmark. Frederik den Fjerde erhvervede sig store

Fortjenester af Folkeoplysningen ved at opføre 240 grundmurede Skolebygninger paa Rytteргodset og anvise Indtægter til deres Vedligeholdelse og Lærernes Lønning. Blandt andre velgjørende Indretninger af denne Konge fortjener at nævnes Stiftelsen af Vaisenhuset til Opdragelse for forældreløse Børn. I Grønland udbredes Christendommen ved den ædle Hans Egede, som forlod sit Embede i Norge og med Kone og Børn begav sig til det øde Grønland, hvor han i en Række af Aar virkede for at udbrede Evangeliets Lære blandt de hedenske Beboere. For Videnskabernes Fremme skete der Intet af Betydenhed hverken under denne Konge eller under Christian den Femte. Dog levede der under disse tvende Regjeringer flere udmærkede Lærde som Hans Peder Resen, der gjorde sig fortjent ved flere Arbeider i Fædrelandets Historie og Oldsager, Ole Borch, der udmærkede sig som Physiker og Philolog, den førnævnte Ole Rømer, berømt ved sine sindrige astronomiske Instrumenter og Opdagelsen af Lysets Hastighed, Islænderen Torfæus, der benyttede de islandske Kildeskrifter til grundigen at oplyse Nordens Historie, Islænderen Arne Magnussen, der erhvervede sig store Fortjenester ved at samle en Mængde islandske Haandskrifter og testamentere største Delen af sin Formue til deres Udgivelse. Kingo vandt Berømmelse som Psalmedigter.

Kort efter sin første Dronning Luises Død ægtede Kongen Anna Sophie, en Datter af den afdøde Storkantsler Konrad Reventlov. Dette Ægteskab forvoldte stor Splid i den kongelige Familie og krænkede især Kronprinds Christian, da Kongen havde levet i Forbindelse med Anna Sophie Reventlov, endnu medens Dronning Luise levede. Efter Kongens Død blev derfor Anna Sophie behandlet med stor Strænghed og strax forviist til Klausholm i Jylland.

† 1730. Frederik den Fjerde døde efter 31 Aars Regjering og efterlod sig den Berømmelse at have været en forstandig, selvvirksom og for sine Pligters Opfyldelse nidkjær Konge.

13. Christian den Sjette afskedigede strax efter sin Thronbestigelse en stor Mængde af de høiere Embedsmænd, som havde

staaet i størst Anseelse hos den afdøde Konge. I sine første Regjeringsaar betroede han sig meest til Ministrene Iver Rosenkrands, Ludvig og Karl Pless, siden fik Grev Schulin tilligemed Johan Ludvig Holstein en overveiende Indflydelse paa Regjeringen. Det lod i Begyndelsen til, at Bondestanden vilde faae meget gode Vilkaar under denne Konges Regjering. Thi han ophævede strax Landmilitsen, der formedelst det dermed forbundne Stavnsbaand var bleven en trykkende Byrde for Bondestanden, og tillod enhver Bondefødt at nedsætte sig, hvor han vilde paa Landet og i Kjøbstæderne. Herved fik først Bondestanden fuldstændig personlig Frihed ligesom de andre Stænder; men det varede kun faa Maaneder, før der udkom en ny Forordning, hvorved det under stræng Straf forbødes Bønderkarlene at forlade det Gods, hvor de hørte hjemme, uden Godseierens Tilladelse. Et Par Aar efter oprettedes atter Landmilitsen, Tjenestetiden forlængedes fra 6 til 8 og derpaa til 12 Aar, og, naar Bondekarlen efter fuldendt Krigstjeneste ikke vilde antage en Gaard paa Godset, kunde Herremanden afgive ham til ny Krigstjeneste paa 8 til 10 Aar; Udskrivningstiden udstraktes til det 40de Aar, og allerede fra sit 9de Aar skulde den Bondefødte være forpligtet til at blive paa Godset. Endelig udkom faa Dage før Kongens Død en Forordning, der befalede, at enhver Landsoldat skulde nedsætte sig paa det Gods, hvorfra han var udskreven, og være pligtig til der at antage Gaard. Saaledes vare nu saa godt som alle Frugter af Frederik den Fjerdes Forordning om Vornedskabets Ophævelse tilintetgjorte, og fra det ældre Vornedskab adskilte Stavnsbaandet sig nu kun fornemmelig deri, at det var udstrakt til hele Danmarks Landbefolkning, medens hiint kun hvilede paa en Deel. Ogsaa flere andre Foranstaltninger virkede høist skadeligt paa Bondestanden og Agerdyrkningen. Saaledes meddeeltes der en Tidlang mange Godseiere Tilladelse til at nedlægge Fæstegaarde og inddrage Jorden under Hovedgaarden, hvorved Bondestanden formindskedes og Hoveriet forøgedes. En Bestemmelse af meget skadelige Følger var Forbudet mod Indførsel af Korn i Danmark, hvorved Kornpriserne forhøiedes og Fremskridt i

Agerdyrkningen hæmmedes, da den større Visshed for Afsætningen gjorde det mindre magtpaaliggende at avle godt Korn.

Der yttrede sig under Christian den Sjettes Regjering en stærk Bevægelse i det kirkelige Liv. I Modsætning til den tidligere herskende tomme Bogstavtro og den overdrevne Vægt, som lagdes paa de kirkelige Formularer og Symboler, optraadte i Danmark, ligesom noget tidligere i Tydskland, en saakaldet pietistisk Retning. Pietisterne dreve især paa Sindets Opbyggelse og en from Livsvandel, og udmærkede sig tillige ved Strænghed og Alvor i det Ydre og en Misbilligelse af de sædvanlige Forlystelser og Adspredelser. Store Tvistigheder opstode i Kirken mellem de forskjellige Partier, og separatistiske Forsamlinger dannede sig paa mange Steder. Kongen selv var den pietistiske Retning hengiven og af en stræng religiøs Tænkemaade. Han søgte paa flere Maader at virke til at fremme det religiøse Liv; men de Midler, han valgte, vare for en stor Deel aldeles udvortes og høist uhensigtsmæssige, og forfeilede derfor ganske den tilsigtede Virkning. Hofpræst Bluhme og Dronning Sophie Magdalene udøvede megen Indflydelse paa de uheldige Bestemmelser, som bleve tagne med Hensyn til Kirkevæsenet. Kirkegang blev gjort til en tvungen Sag, hvis Undladelse i Kjøbstæderne straffedes med Pengebøder og paa Landet dermed, at Bønderne sattes i Gabestok udenfor Kirkedøren. Dands, Maskerader, Komedier, Julestuer og lignende Forlystelser forbødes, og Kirketugten haandhævedes med aabenbart Skriftemaal og Irettesættelse fra Prædikestolen. Der oprettedes tillige et General-Kirke-Inspektions-Kollegium, som skulde have Opsigt med Kirke- og Skolelærernes Embedsførelse og vaage over, at de foredroge Kirkens Lære reen og uforfalsket; ogsaa bemyndigedes dette Kollegium til at underkaste de Bøger, der vare prøvede af Universitetet og Bisperne, en ny Censur. Følgen af disse og flere lignende uheldige Foranstaltninger var, at der istedenfor sand Gudsfrygt allevegne udbredte sig Skinhellighed og Andægtighedssyge. Ved Siden af de mange Misgreb i Bestyrelsen af de kirkelige Anliggender fremtræder der en Indretning, der virkede høist velgjørende til at udbrede christelig

Oplysning, nemlig Konfirmationen, som indførtes efter Forslag af Bluhme ved den anden Hundredaarsfest for Reformationens Indførelse i Danmark. Kongen tog sig med megen Iver af Almueundervüsningen og almindelig Folkeoplysnings Udbredelse. Han udgav en Forordning, hvorved det befaledes at indrette Almueskoler overalt paa Landet, og tillige gaves der meget hensigtsmæssige Bestemmelser for Fremgangsmaaden ved Underviisningen i disse Skoler. Men denne Forordning mødte hos mange Godseiere stor Modstand formedelst de Udgifter, der vare forbundne med slige Skolers Oprettelse, og paa en Mængde Steder bleve slet ingen Skoler anlagte. 1736.

14. Christian den Sjettes Regjering udmærkede sig fordeelagtigen ved den Opmuntring og Beskyttelse, som vistes Videnskaberne. Universitetet, som ved Ildebranden 1728 og andre Omstændigheder var kommet meget i Forfald, blev igjen bragt paa Fode, flere Professorer ansattes og aflagdes med bedre Løn end før, Examinerne skjærpedes og en ny Fundats udarbeidedes. En juridisk Examen blev for første Gang indrettet, og Retsstudiet fik nyt Liv ved den lærde Andreas Høier. Tillige erholdt Retspleien en vigtig Forbedring ved en ny Indretning af Høiesteret, der fra den Tid hævede sig til stor Anseelse som Domstol. Ogsaa for Lægevidenskaben sørgedes der ved flere hensigtsmæssige Indretninger. Ligesom Universitetet saaledes fik ogsaa de lærde Skoler en heel Ombannelse; det altfor store Antal af latinske Skoler formindskedes ved Nedlæggelsen af en Deel, som forandredes til Borgerskoler, og de tilbageblivende forsynedes med flere Midler til Fremme for Underviisningen, der ogsaa forbedredes ved Udarbeidelsen af nye Lærebøger og en ny Skoleplan. Gjenoprettelsen af Sorø Akademi, der havde hvilet siden 1665, forberededes under Christian den Sjette saavidt, at det kunde indvies Aaret efter hans Død. Til Kunsternes Fremme stiftede Kongen et Tegne- og Maler-Akademi, der under hans Efterfølger fik en udvidet Indretning. Under denne Konge dannede sig tvende lærde Samfund, det kjøbenhavnske Videnskabernes Selskab efter Forslag af Gram og Selskabet for det danske Sprogs og den

danske Histories Forbedring, som stiftedes af Jakob Langebek. Blandt de flere Videnskabsmænd og Lærde, som levede under Christian den Sjettes Regjering, fortjene at nævnes den ovenomtalte Andreas Høier, der baade udmærkede sig som Lovkyndig og Historieskriver; Erik Pontoppidan, der var Forfatter til en Danmarks Kirkehistorie og virkede for Folkeoplysningen ved mange populære Skrifter; Hans Gram, der var en af Danmarks lærdeste og skarpsindigste Historieforskere og tillige indlagde sig store Fortjenester ved sin virksomme Deeltagelse i Universitetets og Skolevæsenets Omdannelse. Disse Forfattere skreve imidlertid for største Delen paa Tydsk eller Latin, og bleve saaledes uden Indflydelse paa den danske Litteratur. Ludvig Holberg derimod, hvis Forfattervirksomhed falder under Frederik den Fjerdes, Christian den Sjettes og Begyndelsen af Frederik den Femtes Regjering, gav et mægtigt Stød til den danske Litteraturs følgende Udvikling ved sine Komedier, Skjæmtedigte og mange historiske Skrifter, og udøvede en Indflydelse paa det danske Folk, som næppe nogen anden Forfatter før eller efter ham.

For Handelen blev der under denne Konge viist en priisværdig Omhu. Det ostindiske Kompagnies Handel udvidedes til China og dreves med megen Kraft; ligeledes erholdt det vestindisk-guineiske Kompagnies Handel en betydelig Udvidelse ved Erhvervelsen af St. Croix, som Selskabet kjøbte af Frankrig. En Bank stiftedes i Kjøbenhavn, som fik en af Regjeringen uafhængig Bestyrelse og i en Række af Aar virkede særdeles gavnligt til at fremme Handel og Vindskibelighed og i høi Grad lettede Omløbet af Penge. Store Bekostninger anvendtes af Kongen for at bringe Fabrikker og Manufakturer i Gang i Danmark. Skjøndt en Deel Fabrikker og Anlæg af Klæde- og Silkemanufakturer kom istand i Kjøbenhavn, havde disse Bestræbelser i det Hele intet Held med sig. Varerne kunde ikke i Priis og Godhed maale sig med Udlandets Frembringelser, og fandt derfor kun Afsætning ved tvunget Kjøb og Forbud mod fremmede Varers Indførsel. Ogsaa spildtes mange Penge paa fremmede Projektmagere, der med altfor stor Bered-

villighed tilstodes Understøttelse af Regjeringen. — Flaaden er næppe nogensinde bleven bedre bestyret end under Christian den Sjette ved Grev Frederik Danneskjold-Samsø. I den sidste Tid af Frederik den Fjerdes Regjering var Flaaden bleven forsømt og bestod, da Danneskjold overtog Bestyrelsen, kun af 7 Linieskibe og to Fregatter, men bragtes ved hans elleveaarige Virksomhed til 30 Linieskibe og 16 Fregatter, foruden mindre Krigsfartøier. Desuden indførtes mange Forbedringer paa Holmen, Dokken anlagdes, mange nye Magaziner opførtes, og vigtige Værker til Orlogshavnens Forsvar fuldførtes. Uagtet disse mange og kostbare Arbeider besparede Danneskjold dog i sin Bestyrelsestid henved en Million Rdlr. af de Summer, som vare ansatte til Flaadens og Holmens Fornødenheder. Danneskjold, som besad vidtudbredte Indsigter, udøvede ogsaa megen Indflydelse paa andre Grene af Statsstyrelsen, og havde navnlig vigtig Deel i Stiftelsen af Banken og Oprettelsen af et Land-Økonomi- og Kommercekollegium og andre Foranstaltninger til Handelens og Vindskibelighedens Fremme. Derimod har han paadraget sig grundet Dadbel for sit Forhold imod tvende fortjente Søofficerer, Bendstrup og Frederik Lütken, med hvem han var bleven uenig, og som ved hans Medvirkning lede en haard og uretfærdig Behandling.

Uagtet Christian den Sjette førte en fredelig og lykkelig Regjering, og Handelen blomstrede, var han dog i stadig Pengeforlegenhed og efterlod Landet i en Gjæld af omtrent halvtredie Million Rdlr., altsaa næsten ligesaa stor som under hans Forgjænger, der dog regjerede under langt mindre gunstige Vilkaar. Grunden hertil var fornemmelig hans overdrevne Byggelyst og Hoffets kostbare Indretning, hvortil den pragtlystne Dronning Sophie Magdalene meget bidrog. Slottet i Kjøbenhavn, som Frederik den Fjerde nylig med store Bekostninger havde udvidet og istandsat, blev nedrevet, og Christiansborgslot opført med en saa overordentlig Pragt, at det kostede den uhyre Sum af 27 Tønder Guld. Videre byggedes Slottene Friederichsruhe, Sophienberg, Eremitagen og det pragtfulde Hirschholm, der opførtes med store Bekostninger paa en

sumpig Grund og siden er blevet nedrevet. Store Summer medgik ogsaa til Dronningens Slægtninge og andre tydske Fremmede, som indvandrede i Landet og aflagdes med Gaver, Pensioner og Embeder. Tydskheden tog atter i høi Grad overhaand ved Hoffet; Kongen talede og skrev næsten udelukkende Tydsk, men viste dog Interesse for dansk Litteratur og drog Omsorg for det danske Sprog i Nordslesvig; Dronningen derimod nærede Ringeagt for alt Dansk.

15. Christian den Sjette havde adskillige Tvistigheder med sine Naboer; saaledes arvede han fra sin Fader en Strid med Hamborg angaaende en Forandring i Mønten, og med Hannover opkom Tvist om Besiddelsen af Amtet Steinhorst. Begge Dele bleve dog bilagte i Mindelighed. Med den forrige gottorpske Hertug Karl Frederik, hvis Besiddelser nu vare indskrænkede til hans Andeel af Holsteen, vedblev Forholdet at
1732. være meget spændt. Ved et Forbund, som sluttedes mellem Danmark, Østerrig og Rusland tilsikkredes Danmark paany Besiddelsen af den gottorpske Deel af Slesvig, og der tilbødes Hertugen en Erstatningssum af en Million Rdlr.; men han forkastede dette og ethvert andet Forslag til mindelig Overeenskomst. Under hans Søn og Efterfølger, Karl Peter Ulrik, toge disse Forhold en farlig Vending, da han af Keiserinde Elisabeth udnævntes til Thronfølger i Rusland, og tillige Adolph Frederik, en Prinds af den yngre Linie af det gottorpske Huus,
1743. valgtes til Thronfølger i Sverrig. Dette Valg havde nær fremkaldt en Krig mellem Danmark og Sverrig. Der var nemlig et betydeligt Parti i Sverrig blandt Bondestanden, Geistligheden og en Deel af Adelen, som ønskede den danske Kronprinds Frederik til Thronfølger; især hos den svenske Bondestand opstod en stærk Bevægelse, og flere Tusinde Dalekarle droge væbnede til Stokholm for at sætte den danske Kronprindses Valg igjennem; men, da Sverrig, som havde ført en meget uheldig Krig med Rusland, kun kunde erholde en taalelig Fred med dette Rige ved at vælge Adolph Frederik, blev denne antagen til Thronfølger. Christian den Sjette lod Hæren og Flaaden udruste og truede med Krig; men Striden faldt

dog hen, og det forrige Forhold gjenoprettedes. Den gode Forstaaelse med Rusland bevaredes under Keiserinde Elisabeth, uagtet Thronfølgeren Karl Peter Ulrik var hæftig forbittret paa Danmark.

Efter en Regjering af 16 Aar døde Christian den Sjette. † 1746. Han besad en from og retsindig Tænkemaade, og fortjener Berømmelse for sin Omsorg for Videnskaber og Folkeoplysning, Handel og Søvæsen; men hans Foranstaltninger med Hensyn til Bondestanden vare uheldbringende, og ved mange af de Forandringer, han foretog i det Kirkelige, gjorde han sig skyldig i store Misgreb.

16. Da Frederik den Femte tiltraadte Regjeringen, forandredes den stive og alvorlige Tone, der under hans Fader havde hersket ved Hoffet; Komedier og Koncerter bleve atter opførte, og andre offentlige Forlystelser tilladte. Under Christian den Sjette havde der hersket stor Fjærnelse mellem Folket og Kongehuset, hvis Medlemmer aldrig viste sig offentlig, uden at være ledsagede af et stort Følge af væbnede Tjenere og Militære, ligesom ogsaa Christiansborg Slot var omgivet med talrige Vagter. Dette ophørte under Frederik den Femte, der tilligemed sin Dronning, den engelske Prindsesse Luise, gjorde sig overordentlig elsket af Folket. Schulin, der var en af de faa duelige Tydskere, som under Christian den Sjettes Regjering kom ind i Landet og under denne hævede sig fra Student til de høieste Værdigheder i Staten, beholdt sin Stilling under Frederik den Femte til sin Død. Efter ham fik den udmærkede Johan Hartvig Ernst Bernstorf den vigtigste Deel i Statsstyrelsen. Derimod fik den fortjente Danneskjold-Samsø sin Afsked; men Flaaden vedblev dog at bestyres godt. Finantsvæsenet ledebes af Otto Thott. Ogsaa Kongens Yndling, Adam Gottlob Moltke, siden ophøiet til Greve af Bregentved, havde betydelig Indflydelse paa Regjeringen.

Det spændte Forhold, som længe havde hersket mellem Danmark og Sverrig, hævedes ved Schulins og Bernstorfs Bestræbelser. Der sluttedes en Traktat, hvorved den svenske Thronfølger Adolph Frederik, der var Hovedet for den yngre 1750.

Linie af det holsteen-kielske Huus, opgav sine Fordringer paa Slesvig og tillige forpligtede sig at ombytte den hertugelige Deel af Holsteen, naar denne engang skulde tilfalde hans Linie, med Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst. Grændserne mellem Norge og Sverrig, hvis Ubestemthed længe havde givet Anledning til Tvist, bleve det følgende Aar berigtigede ved Befuldmægtigede fra begge Sider. Ogsaa indledes et Giftermaal mellem Frederik den Femtes Datter Sophie Magdalene og Adoph Frederiks Søn, Gustav, siden Konge i Sverrig under Navn af Gustav den Tredie; men Ægteskabet sluttedes først efter Frederik den Femtes Død. Uagtet Danmark ikke tog Deel i Syvaarskrigen, som paa denne Konges Tid førtes mellem flere europæiske Magter, gav den dog Anledning til store Udgifter, da man fandt det nødvendigt til Grændsens Sikkerhed at holde en betydelig Hær paa Benene i Holsteen.
1756. Tillige sluttedes der et Forbund mellem Danmark og Sverrig, hvorved begge forenede sig om, saalænge Krigen varede, at holde Flaader i Søen for at betrygge den nordiske Handel mod de fiendtlige Kapere. Da de Franske havde seiret ved Hastenbek, og Krigen nærmede sig Danmarks Grændser, tilveiebragte Kongen ved Grev Lynar en Overeenskomst til Kloster Zeven mellem den franske og engelske General; men dette Forlig blev ikke af nogen Varighed.

1762. Da Keiserinde Elisabeth af Rusland døde, og den holsteenske Hertug Karl Peter Ulrik blev russisk Keiser under Navn af Peter den Tredie, kom Danmark i en meget farlig Stilling. Han forlangte Tilbagegivelsen af Slesvig, og, da dette afsloges, lod han en stor Hær rykke ind i Tydskland for at angribe Danmark og, som han truede, aldeles fordrive det danske Kongehuus, mod hvilket han nærede det hæftigste Had. I Danmark havde man imidlertid rustet sig med største Anstrængelse; en Flaade paa 36 Orlogsskibe krydsede i Østersøen, og Hæren bragtes ved den franske General St. Germain, som ved denne Leilighed var bleven indkaldt, til 74000 Mand. Den danske og russiske Hær rykkede frem mod hinanden i Meklenborg, og et Slag var nærforestaaende, da der

pludselig indløb Efterretning om, at Peter den Tredie var bleven afsat og myrdet. Katharine den Anden, som efterfulgte Peter den Tredie i Regjeringen, fornyede vel det venskabelige Forhold med Danmark; men det var at forudsee, at Freden med Rusland aldrig vilde være at lide paa, saalænge Stridspunktet med det kielske Huus ikke var afgjort. Bernstorf erhvervede sig derfor store Fortjenester af Danmark ved at bringe denne Sag til Endelighed. Det lykkedes ham efter lange Underhandlinger at bringe en Traktat istand, hvorved det holsteen-kielske Huus frasagde sig alle Fordringer paa den forrige gottorpske Deel af Slesvig, og Danmark erholdt den hertugelige Deel af Holsteen i Bytte for Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst; Danmark maatte tillige overtage det holsteen-kielske Huses store Gjæld og udrede flere andre betydelige Summer; ogsaa opgaves Stiftet Lybek, som Kongen med store Bekostninger havde erhvervet for sin yngre Søn, Arveprinds Frederik. Denne Traktat undertegnedes Aaret efter 1767. Frederik den Femtes Død, men traadte først i Kraft nogle Aar efter, da Storfyrst Poul, paa hvis Vegne hans Moder Katharine den Anden havde sluttet den, var bleven myndig. Ved 1773. samme Leilighed blev Hamborg, efterat flere længe omtvistede Punkter vare afgjorte, løst fra sit forrige Afhængighedsforhold til Holsteen og erklæret for en fri Rigsstad. — Ved Kjøb erhvervede Frederik den Femte Hertugen af Glyksborgs Deel af Øen Ærø og overtog Hertugen af Pløens Besiddelser med Forpligtelse til at betale den paahvilende Gjæld, som beløb sig næsten til en Million Rdlr.

17. Under denne Konge, ligesom under hans Forgjænger, anvendtes der store Summer for at fremelske Manufakturer og Fabrikker i Danmark; men, ihvor velmeente disse Bestræbelser vare, der især udgik fra Bernstorf, saa havde de dog ingen varige gavnlige Følger. Thi Forarbeidelsen af mange af de Gjenstande, der stærkest dreves, saasom Silketøier og andre fine Manufakturer, hvormed i Kjøbenhavn flere Tusinde Mennesker beskjæftigede sig, var unaturlig for Danmark og holdtes kun i Veiret ved store Pengeunderstøttelser og For-

under disse nye Herskaber ikke saa gode Vilkaat, som under Kronens Bestyrelse. Uagtet disse Forhold vare saa ugunstige for Bondestanden, saa begyndte dog netop paa denne Tid en levende Deeltagelse at yttre sig for denne Stand og Opmærksomheden baade hos Folk og Regjering alvörligen at henvendes paa de sørgelige Kaar, hvorunder den levede, og de store Mangler og Misbrug, der fandt Sted i det hele Landbovæsen. Grev A. G. Moltke udmærkede sig ved en virksom Iver for Forbedringer i Agerdyrkningen og bevirkede en, skjøndt meget betinget, Censurfrihed for Forfattere, der skreve over Statshuusholdningen og Landvæsenet. Ved denne Leilighed fremkom flere Skrifter og Afhandlinger, der ikke blot kastede Lys paa Agerdyrkningens slette Tilstand, men ogsaa fremstillede denne som grundet i de mange Tryk, der paahvilede Bondestanden, og dens hele sørgelige Stilling i borgerlig Henseende. Der nedsattes en kongelig Kommission, som især beskjæftigede sig med den økonomiske Side af Landvæsenet og foranledigede adskillige Lovbud, som sigtede til at indskrænke det for Agerdyrkningen skadelige Fælledskab. Den nye Aand, som begyndte at røre sig med Hensyn til Bondestanden, lagde sig ogsaa for Dagen i flere ædeltænkende Godseieres Bestræbelser for at forbedre deres Bønders Stilling. Blandt disse fortjener især at nævnes Statsministeren Bernstorf selv, som efter sin Brodersøns, A. P. Bernstorfs Raad lod Gaardene udflytte og Jorderne udskifte paa sit Gods og derpaa skjænkede Bønderne Arvefæste og Hoverifrihed.

Kunster og Videnskaber bleve gavmildt understøttede under Frederik den Femtes Regjering. Sorø Akademi, hvis Gjenoprettelse Christian den Sjette havde forberedet, traadte paany i Virksomhed, hvilket fornemmelig skyldtes Holberg, der skjænkede Akademiet store Midler i Jordegods og Penge og hele sin Bogsamling. Her virkede under denne og den følgende Konge en Mængde udmærkede Lærde, som Schytte, Kraft, J. S. Sneedorf, Schøning, John Erikſen, Ove Guldberg o. fl. Blandt de øvrige Lærde, som levede paa denne Tid, udmærkede sig især Rofod Anker og den førnævnte Henrik Stampe, der

begge erhvervede sig et berømt Navn som Retslærde, Historieforskerne Langebek og Suhm, af hvilke den første fortsatte sine lærde Arbeider, den anden begyndte sin Virksomhed som Forfatter; Erik Pontoppidan, der vedblev at berige Litteraturen med en Mængde Skrifter i forskjellige Retninger. Ogsaa mange Fremmede bleve indkaldte ved Bernstorf, men kun saadanne, som udmærkede sig ved Lærdom eller andre Fortjenester. Heriblandt vare Naturforskerne Oeder og Kratzenstein, Pædagogen Basedow, den geistlige Taler Cramer, den berømte tydske Digter Klopstock, som fik en Pension af Regjeringen, Historieskriverne og Statsøkonomerne Schlegel, Mallet, Roger, Reverdil; den sidstnævnte blev Lærer i Fransk hos Kronprinds Christian og benyttede siden den Indflydelse, han fik hos sin Lærling, til at virke til Bedste for den undertrykte Bondestand, i hvilken Henseende ogsaa Oeder erhvervede sig uforglemmelige Fortjenester. Ved Bernstorfs Foranstaltning sendtes Niebuhr med flere andre Videnskabsmænd paa en lærd Reise til Arabien, der medførte vigtige Frugter for Videnskaben. Under Frederik den Femte stiftedes Selskabet for de skjønne Videnskaber i Kjøbenhavn og det norske Videnskabernes Selskab i Throndhjem. Natur- og Statshuusholdningsvidenskaberne, der yndedes af Grev A. G. Moltke, bleve kraftigen befordrede. Et Naturalie- og Huusholdningskabinet oprettedes paa Charlottenborg efter Forslag af Oeder, og flere Professorer ansattes til at holde Forelæsninger her. Oeder anlagde en botanisk Have i Nærheden af Frederiks Hospital og begyndte at udgive sit vigtige Værk Flora Danica eller Beskrivelse over de danske Planter; tilligemed ham virkede den førnævnte Kratzenstein for Naturvidenskabernes Opkomst i Danmark. Frederiks Hospital, som stiftedes og rigt udstyredes under Frederik den Femte, var ikke blot en høist velgjørende Indretning, men ogsaa vigtig for Lægevidenskaben. Kunsterne fremmedes ved Udvidelsen af Christian den Sjettes Maler- og Tegneskole, der forandredes til et Billedhugger-, Maler- og Bygnings-Akademi.

Frederik den Femte døde efter en tyveaarig Regjering. † 1766.
Som Regent viste han ikke synderlig Selvvirksomhed, men vandt

stor Kjærlighed hos Folket ved sin venlige og blide Charakteer, og flere af hans Ministre vare dygtige og indsigtsfulde Mænd. Efter sin første Dronning Luises Død ægtede Kongen Juliane Marie af Brunsvig, der blev Moder til Arveprinds Frederik.

II.

(1766—1842.)

Christian den Syvende. Forandringer blandt de høiere Embedsmænd. Omsorg for Bondestanden. Udenlandsreise. — Struensees Ministerium. Forandringer og nye Grundsætninger i Statsstyrelsen. Struensees Fald. — Det guldbergske Ministerium. Enkedronning Juliane Marie. Arveprinds Frederik. Tilbagevenden til de gamle Regjeringsgrundsætninger. Mageskiftet fuldbyrdet med Rusland. A. P. Bernstorf. Den væbnede Neutralitet. Finantsvæsenet. Pressen. Bondestanden. Omsorg for dansk Sprog og Litteratur. Indfødsretten. — Kronprinds Frederik, siden Frederik den Sjette. A. P. Bernstorf. Henrik Stampe. Reventlow. C. Kolbjørnsen. Fjendtligt Forhold til Sverrig. Neutralitet under den franske Revolutionskrig. Tripolis. Fjendtligheder med England. Fornyelse af den væbnede Neutralitet. Slag paa Kjøbenhavns Rhed. Danmark overfaldes af England, og Flaaden bortføres. Krig med Sverrig. Fred i Jønkøping. Prinds Christian August af Augustenborg. Krig med Sverrig, Rusland, Preussen. Forbund med Frankrig. Træfning ved Sehested. Fred i Kiel. Omdannelse af Landboforholdene. Stavnsbaandets Ophævelse. Andre vigtige Forbedringer i forskjellige Dele af Statsstyrelsen. Omsorg for Folkeoplysning. Universitetet og Skolevæsenet. Videnskaberne. Pengevæsenet. Stænderinstitutionen. — Christian den Ottende.

---

1. Christian den Syvende besteg Thronen i en Alder af 17 Aar og ægtede kort efter den sextenaarige Karoline Mathilde, en Søster til Georg den Tredie af England. Blandt de høiere Embedsmænd foregik kort efter Kongens Thronbestigelse flere Forandringer. Blandt Andet fik Grev Frederik Danneskjold-Samsø, der under Christian den Sjette med saa megen Hæder havde forestaaet Søvæsenet, men under

hele Frederik den Femtes Regjering havde været fjærnet fra Deeltagelse i Statsstyrelsen, atter Bestyrelsen af Flaaden og sin forrige Plads i Geheimeraadet. Efter Tilskyndelse af Reverdil, som udnævntes til Kabinetssekretær, tog Kongen sig i Begyndelsen af sin Regjering med megen Iver af Bondesagen. En Landbokommission, hvori blandt Andre Reverdil og Henrik Stampe fik Sæde, blev nedsat for at gjøre Forslag til Forbedringer i Fæstebondens Kaar, og Kronens Bønder paa Kjøbenhavns Amt fik Hoverifrihed og deres Gaarde til Selveiendom. Snart foregik imidlertid nye Forandringer ved Hoffet. Reverdil fik sin Afsked; den fortjente Danneskiold-Samsø blev pludselig afsat fra alle sine Embeder og forviist Kjøbenhavn; ligeledes afskedigedes St. Germain, som i de sidste Aar havde havt Bestyrelsen af Landmagten. Efter Reverdils Afskedigelse fik Grev Holck en skadelig Indflydelse paa den unge Konge.

2. Kort efter foretog Kongen en Udenlandsreise og blev 1768.
paa denne bekjendt med Johan Friederich Struensee, den Gang Læge og Stadsphysikus i Altona, der udnævntes til at ledsage Kongen paa Reisen som Livlæge. Den Gunst, han ved denne Leilighed vandt hos Kongen, forøgedes efter Hjemkomsten, og tilsidst satte han sig saa fast i Kongens og Dronningens Yndest, at han fik en afgjørende Indflydelse paa Statsstyrelsen og blev istand til at foretage en heel Omvæltning i de bestaaende Forhold. Et Redskab, som han herved benyttede sig af, var Enevold Brandt, der blev ansat i Kongens personlige Tjeneste og ganske beherskede ham. Den gamle og almindelig agtede Minister Bernstorf stod imidlertid i Veien for Struensees Planer; men det lykkedes ham ved Hjælp af Grev Ranzau-Ascheberg, som tragtede efter Magt og Indflydelse, at faae Bernstorf styrtet. Derpaa blev hele Geheime- 1770.
raadet ophævet, og dettes Medlemmer, hvoriblandt Thott og A. G. Moltke, afskedigede. Istedenfor Geheimeraadet oprettedes en Geheime-Konferents, som dog ikke fik meget at betyde, da Struensee afgjorde de vigtigste Sager ved Hjælp af Kabinetsordrer, som udstædtes umiddelbart fra Kongens Kabinet, uden at Kollegierne i Forveien vare hørte. Herover blev han uenig med

Ranzau-Ascheberg, der snart blev en af hans farligste Fiender. Struensee steg i en Hast fra den ene Værdighed til den anden, ophøiedes tilsidst tilligemed sin Ven Brandt i Grevestanden og
1771. udnævntes til Geheime-Kabinetsminister. Herved fik han hele Statsmagten i sin Haand, da han bemyndigedes til, i Kongens Navn og efter hans mundtlige Befaling, at udstæde Ordrer forsynede med Kabinetsseglet, hvilke skulde have samme Gyldighed, som om de egenhændig vare skrevne af Kongen, naar de kun ikke stride mod en tidligere Forordning.

Struensee foretog en Mængde Forandringer i Statens Styrelse, af hvilke mange vare høist priisværdige og gavnlige, medens andre vare af tvivlsom Nytte, og nogle aldeles forkastelige. De fleste Regjeringskollegier fik en Ombannelse sigtende til at gjøre Forretningsgangen simplere og bestemtere. Finantsvæsenets bedre Ordning var en Hovedgjenstand for hans Opmærksomhed, og for at iværksætte sine Planer i denne Henseende benyttede han sig af den indsigtsfulde Oeder og sin duelige Broder Justitsraad Struensee. Et Finantskollegium oprettedes, der skulde have Forvaltningen af samtlige Statens Indtægter og Udgifter, som før havde været henlagte under flere forskjellige Bestyrelser; Besparelser indførtes, og en fast Sum bestemtes til Hoffets Udgifter. Med Hensyn til Uddelelse af Æres-tegn og Titler fastsattes det, at for Fremtiden større Strænghed skulde finde Sted i Valget af dem, som dermed benaadedes; ligeledes blev det gjort til Regel, at Domestiker ikke maatte anbefales til Embeder i Staten. Med Kjøbenhavns Øvrighed foregik en stor Forandring, idet samtlige Medlemmer af Magistraten pludselig afsattes, og de 32 Mænds Raad ophævedes, hvorefter hele Stadens Bestyrelse fik en ny og i flere Punkter bedre Indretning. Tillige blev Politivæsenet i Kjøbenhavn forandret og sat paa en fortræffelig Fod. En høist gavnlig Forandring var Oprettelsen af Hof- og Stadsretten, der traadte istedenfor de mange forskjellige Domstole, mellem hvilke Sagerne i Kjøbenhavn til stor Hinder for Rettens hurtige og tilbørlige Pleie havde været deelte. Tillige afskaffedes den saakaldte skarpe Examination, ved hvilken Tamp og Kat anvendtes for at bringe den Anklagede til Be-

tjenbelse. Struensee søgte med Iver at tilveiebringe en bedre Ordning af Landboforholdene. I Begyndelsen af Kongens Regjering var der virket i denne Retning; men siden var Sagen næsten gaaet istaae, og kun nogle Lovbud vare udkomne sigtende til Forbedringer i Agerdyrkningen, medens Bondens personlige Stilling blev som før. Ved Struensees Foranstaltning oprettedes en ny Landbokommission, hvori Oeder, der forenede dyb Indsigt i Landboforholdene med varm Kjærlighed for Bondestanden, fik Sæde. Efter denne Kommissions Forslag udkom en Forordning, hvorved Hoveriet blev bestemt efter Hartkornet, tilligemed flere andre for Bondestanden gunstige Bestemmelser; ogsaa indgav Kommissionen, kort før Struensee styrtedes, et Forslag om Stavnsbaandets Afskaffelse. Ikke uden Vigtighed for Fabrikflidens Fremme i Danmark var det, at de mähriske Brødre, der udmærkede sig ved deres Vindskibelighed, fik Tilladelse til at nedsætte sig i Danmark. Struensees Opmærksomhed henvendtes ogsaa paa de mange Mangler, som fandt Sted i Universitetets Indretning, og for at tilveiebringe en Forandring heri nedkaldte han den throndhjemske Bisp Gunnerus fra Norge, der ogsaa udarbeidede et med stor Indsigt forfattet Forslag til Universitetets Omdannelse, men som ved Struensees kort paafølgende Fald blev lagt tilside. En af de største Velgjerninger, som skyldes det struenseeske Ministerium, er Indførelsen af Trykkefrihed. Strax efterat han var kommen til Magten, blev ved et kon- 1770.
geligt Reskript Censuren ophævet og almindelig Yttringsfrihed tilladt, og saaledes det Baand omsider ophævet, der nu i henved halvtredie Aarhundrede havde hæmmet Litteraturens og Videnskabernes frie Udvikling.

3. Saamegen Anerkjendelse disse og flere Foranstaltninger mødte hos de Oplyste, saa dadlede man dog ved mange af dem, at de indførtes saa hovedkulds, uden Forberedelse og uden Betryggelse for Fremtiden. Andre af hans Indretninger stødte i høi Grad an mod Tidens Sæder og Tænkemaade, saasom Afskaffelsen af mange af de hidtilværende Helligdage, Ophævelsen af den Forskjel, som hidtil i borgerlig og kirkelig Henseende havde fundet Sted mellem ægte og uægte Fødte,

Tilladelse til at døbe Børn hjemme, Befaling om at førde Ligene tidlig om Morgenen, hvorved sigtedes til at formindske den Overdaad, som fandt Sted ved Begravelser, Indskrænkning i de hidtil forbudne Grader for Ægteskab mellem Slægtninge o. s. v. Disse og flere andre Foranstaltninger, der meer eller mindre grebe ind i det Kirkelige, vakte saa meget større Forargelse, som Struensee var bekjendt for sin Ringeagt for Religionen og sine usædelige Grundsætninger. Ogsaa Indførelsen af det fordærvelige Tallotteri var en Foranstaltning af Struensee. Der udbredte sig efterhaanden en almindelig Misfornøielse med Struensees Regjering, og denne fandt stærk Næring i den Foragt, han lagde for Dagen for Nationens Sprog. De kongelige Befalinger bleve udstædte paa Tydsk, Regjeringskollegierne maatte indgive deres Forestillinger paa Tydsk, og Ansøgninger og Andragender til Regjeringen fra Private maatte være affattede i samme Sprog, naar det skulde ventes, at de bleve læste. Mange Personer havde lidt under Struensees Forandringer, og navnlig vare mange Embedsmænd med stor Vilkaarlighed blevne affatte fra deres Poster, ofte med liden eller ingen Pension. Adelen var bleven tilsidesat, og en stor Mængde af Landets meest formaaende Familier havde mistet deres vante Indflydelse. Ved nogle Tumulter, som foraarsagedes af en Deel Matroser og Arbeidsfolk paa Holmen og siden af Livvagten viste Struensee Svaghed og Forsagthed, og dette gav hans Fiender Mod til at vove et Forsøg paa at styrte ham. En Forbindelse dannede sig, hvis fornemste Deeltagere vare Enkedronningen Juliane Marie tilligemed hendes Søn Arveprinds Frederik, der vare blevne tilsidesatte og berøvede al Indflydelse, Ove Guldberg, tidligere Professor i Sorø, nu Kabinetssekretær hos Arveprindsen, hvis Lærer han havde været; videre Greverne Ranzau-Ascheberg og Osten, Oberst Køller, General Eichstädt og General-Krigskommissær Beringskjold. Planen udførtes Natten mellem den 16de og 17de
1772. Januar; Struensee overrumpledes og arresteredes tilligemed sine vigtigste Tilhængere. Der blev derpaa nedsat en Ret, som dømte Struensee og Brandt til at have forbrudt Ære,

Liv og Gods; Haanden skulde først tvende afhugges dem, derpaa Hovedet, og Kroppen parteres. Denne grusomme Straf blev ogsaa udført. Den beklagelsesværdige Dronning Karoline Mathilde styrtedes i Ulykke tilligemed Struensee; efterat hendes Ægteskab med Kongen var ophævet, blev hun sendt til Celle, hvor hun 3 Aar efter døde i en Alder af 24 Aar.

4. Efter Struensees Fald vendte man tilbage til de gamle Grundsætninger for Statsstyrelsen; Geheimekonseillet gjenoprettedes under Navn af Statsraadet, Regjeringskollegierne sattes paa deres forrige Fod, og de fleste af Struensees Indretninger afskaffedes, de gode for største Delen ikke mindre end de slette; tillige bleve næsten alle de Mænd, han havde benyttet sig af ved de Forandringer, han foretog, afsatte eller fjernede, uagtet flere af dem vare udmærket dygtige og fortjente Mænd. Foruden Enkedronning Juliane Marie havde Otto Thott, Schack Rathlau og Schimmelmann den vigtigste Indflydelse paa Regjeringen i den følgende Tid til 1784; Ranzau-Ascheberg derimod og flere af de vigtigste Medhjælpere til at styrte Struensee bleve snart fjernede; men Guldberg steg efterhaanden til større og større Anseelse, og hans Indflydelse blev saa betydelig, at man har kaldet hele dette Tidsrum det Guldbergske. Den ældre Bernstorfs Brodersøn, Andreas Peter Bernstorf, blev indkaldt for at forestaae de udenlandske Anliggender, som han i nogle Aar (1773—1780) ledede med stor Klogskab og Indsigt. Men siden tog han sin Afsked, da han ikke længere kunde billige de Grundsætninger, som det guldbergske Ministerium fulgte. Kort efterat A. P. Bernstorf havde tiltraadt Bestyrelsen af de udenlandske Sager, blev den Traktat, som hans Farbroder allerede havde sluttet med Rusland i Aaret 1767 angaaende Mageskiftet af det hertugelige Holsteen mod Oldenborg og Delmenhorst, endelig fuldbyrdet, da Storfyrst Poul nu var bleven fuldmyndig. Danmark kom herved i udeelt Besiddelse af Holsteen, og Anledningen til fremtidige Stridigheder med Rusland hævedes, da det holsteen-kielske Huus opgav sine Fordringer paa Slesvig. Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst bleve af Storfyrst Poul overladte til Frederik August, en Prinds af den yngre

tielske Linie, og ophøiedes ved denne Leilighed til et Hertugdømme. Da sex Aar senere ogsaa de glyksborgske Besiddelser ved den sidste Hertugs Død kom under Kronen, vare i Aaret 1779 alle ved tidligere Delinger adskilte Stykker af Riget gjenforenede med det, med Undtagelse af Hertugen af Augustenborgs Besiddelser.

Efter Udbruddet af Nordamerikanernes Frihedskrig mod England, hvori efterhaanden flere af Europas Somagter deeltoge, blev den danske og øvrige nordiske Handel i høi Grad forulæmpet ved de krigførende Magters, Frankrigs, Spaniens og især Englands Kaperier. For at afhjælpe dette Onde arbeidede A. P. Bernstorf med Iver paa at tilveiebringe en Forbindelse mellem Danmark, Sverrig og Rusland til den neutrale Handels Beskjærmelse. Hans Bestræbelser stødte en Tidlang paa Vanskeligheder; men omsider kom den saakaldte væbnede Neu-
1780. tralitets-Akt istand. Herved forpligtede hine tre Magter sig til med forenede Kræfter at haandhæve den Sætning, at frit Skib gjør fri Ladning, eller at alle Varer, som ikke vare Kontrabande, frit og uhindret maatte føres paa neutrale Skibe til og fra de krigførende Magters Lande. Dette Forbund, som tiltraadtes af flere Stater, havde høist velgjørende Følger for den danske Handel, da England nu forandrede sin Fremfærd, og Frankrig og Spanien erkjendte Grundsætningerne for den væbnede Neutralitet. Især blomstrede Fragthandelen paa Middelhavet og den vestindiske Handel, hvilken sidste dreves i et overordentligt stort Omfang og med betydelig Fordeel. Til Fremme for Handelen anlagdes en Kanal mellem Kielerfjorden og Eiderstrømmen, hvorved en Forbindelse dannedes mellem Østersøen og Vesterhavet. — Finantsforfatningen forværrede sig betydeligt i dette Tidsrum. I de første Aar indtraf adskillige overordentlige Udgifter, hvorved Gjælden voxede, men ogsaa i den følgende Tid vedblev Gjælden at stige, uagtet Indtægtskilderne fløde rigeligt, og Handelen blomstrede. I Aaret 1784 beløb Statsgjælden, som fra 1766 til 1772 var bragt ned til 16 Millioner, sig til 29 Millioner Rdlr., og Seddelgjælden var i samme Tid voxet fra 5 til 16 Millioner Rdlr. Et af

de Midler, hvorved Regjeringen søgte at bøde paa Pengemangelen, var at indløse den private Bank, som var stiftet under Christian den Sjette, og forandre den til kongelig. Denne Forandring, som foretoges tværtimod Bankens Octroi og til Tab for Interessenterne, satte Regjeringen istand til, naar Pengeforlegenhed indtraf, at udstæde Sedler, uden at der havdes en tilsvarende Værdi i Sølv, og dette Middel benyttedes i den følgende Tid i en saadan Udstrækning, at Landets Pengevæsen aldeles forstyrredes.

Det guldbergske Ministerium udmærkede sig ved Omsorg for dansk Litteratur og Videnskabelighed. Guldberg var selv Videnskabsmand og en virksom Befordrer af videnskabelige Foretagender. Det danske Sprog, som længe havde været tilsidesat og under det nærmest foregaaende Ministerium aldeles var traadt under Fødder, kom atter til Agtelse. Ved Hæren bleve de tydske Kommandoord afløste af danske; ved Hoffet taltes nu dansk; de lærde Skoler fik en ny forbedret Indretning, og ved denne Leilighed bleve Modersmaalet og Fædrelandets Historie optagne blandt Underviisningsgjenstandene. Ogsaa Universitetet modtog Forbedringer, skjøndt ikke i det Omfang, som tilsigtedes ved det Forslag, Gunnerus indgav under det struenseeske Ministerium. Et kraftigt Vidnesbyrd om det danske Sind, som herskede hos Regjeringen i denne Tid, var Forordningen om Indfødsretten. Ved denne Forordning, som Kongen paalagde sine Efterkommere at betragte som en Grundlov, bestemtes det, at kun Indfødte eller de, som vare at agte lige med Indfødte, skulde befordres til Embeder og Værdigheder. Uagtet Videnskaberne beskyttedes, viste Regjeringen sig dog under det guldbergske Ministerium i høi Grad ugunstig mod Pressens Frihed. Den Frihed i offentlige Yttringer, som havde hersket under det struenseeske Ministerium, ophørte aldeles. Det forbødes nu at indføre i Aviser eller Ugeblade Noget, som an- 1773.
gik Regjeringen og almindelige Foranstaltninger, og Politimesteren fik Magt til at straffe Overtræderne med Pengebøder eller Vand og Brøds Straf, uden at Appel til Domstolene kunde finde Sted. Ogsaa mod større Skrifter øvedes en høi Grad

af Vilkaarlighed, idet Regjeringen greb ind med umiddelbare Befalinger fra Kabinettet eller paa anden Maade hindrede Skrifter fra at udkomme.

Ogsaa med Hensyn til Bondesagen fulgtes under det guldbergske Ministerium Grundsætninger, der vare den foregaaende Regjerings aldeles modsatte. Det var Guldbergs egen Overbeviisning, at Bondens Aag ikke kunde afkastes uden at medføre en almindelig Forstyrrelse i Staten. Landvæsenskommissionen ophævedes og dens virksomste Medlem, Oeder, afskediges i Unaade. Hoveriforordningen, som var udkommen under Struensee, blev ophævet, Hoveriet blev atter gjort ubestemt og skulde forrettes efter hver Egns gammel Skik og Brug. Bondestandens Tryk forøgedes tillige ved Oprettelsen af flere nye Herregaarde, som opkom ved det fortsatte Salg af Krongodserne. Dog udkom, efterat Joachim Gotsche Moltke var bleven Præsident for Rentekammeret, en for Agerdyrkningen vigtig og velgjørende Forordning om Fælledskabets Ophævelse.

5. Christian den Syvendes Søn, Kronprinds Frederik, var imidlertid voxet til og var bleven konfirmeret, efterat han var indtraadt i sit 17de Aar. Faa Dage efter ophørte det
1784. guldbergske Ministerium, idet hele det daværende Kabinet opløstes ved en Befaling, der var undertegnet af Kongen og Kronprindsen og Statsministrene Schack Rathlau og Otto Thott. Kronprindsen stillede sig derpaa i Spidsen for et nyt Ministerium, blandt hvis Medlemmer foruden Andre optoges den udmærkede og frisindede Lovkyndige Henrik Stampe og den store Statsmand Andreas Peter Bernstorf, som efter 4 Aars Fraværelse atter indkaldtes til Danmark og overtog Bestyrelsen af de udenlandske Anliggender. Christian den Syvende havde i længere Tid været saa svækket paa sine Aandsevner, at han ikke var istand til at føre Regjeringen; Kronprindsen vedblev derfor at forestaae Statsstyrelsen i sin Faders Sted, indtil han ved dennes Død i Aaret 1808 selv besteg Thronen.

Det fredelige Forhold med Sverrig forstyrredes for en kort Tid. Dette Rige havde nemlig angrebet Rusland, som

Danmark, ifølge et tidligere sluttet Forbund, var forpligtet til at understøtte. Som Følge heraf rykkede en dansk Hær fra Norge ind i Sverrig og gjorde betydelige Fremskridt i de svenske Grændseprovindser, som vare blottede for Tropper. Fiendtlighederne endtes imidlertid snart ved den preussiske og engelske Ministers Mellemkomst; men dette korte Felttog foraarsagede en Udgift af 7 Millioner Rdlr. Kort efter udbrød den franske Revolution, der indviklede Europas fleste Stater i en blodig Krig; men Danmark bevarede under A. P. Bernstorfs vise Styrelse urokkeligt sin Neutralitet, og nød i rigt Maal Fredens Velsignelser ved den overordentlig blomstrende Handel, det drev, og de mange velgjørende Forbedringer i Statsstyrelsen i det Hele og fornemmelig i Landboforholdene, som Freden gjorde det muligt at indføre. Den ostindisk-chinesiske Handel var saa livlig, at der i en lang Række af Aar førtes aarlig for omtrent 5 Millioner Rdlr. Kourant Varer til Kjøbenhavn, og Fragthandelen paa Middelhavet tilligemed den nordamerikanske og vestindiske Handel drevés ligeledes med stor Fordeel. Handelen paa Middelhavet blev en Tidlang forstyrret ved de Fornærmelser, Deien af Tripolis tillod sig mod danske Handelsskibe. Men den kjække Steen Bille skaffede Handelen Sikkerhed, da han efter en seirrig Kamp mod en overlegen tripolitansk Flaade tvang Deien til Fred og Agtelse for det danske Flag. De udvortes Forhold bleve i Løbet af den franske Revolutionskrig stedse vanskeligere, og idelige Sammenstød opstode med de krigførende Magter, og fornemmelig med England, som gik frem med den største Vilkaarlighed mod de neutrale Handelsskibe. England udvidede Begrebet af Kontrebande, hvorunder man ellers kun indbefattede de egentlige Krigsfornødenheder, til Fødevarer, Meel og Korn, og vilde formene Danmark at bringe disse Varer, som udgjorde dets vigtigste Udførselsgjenstande, til Frankrig eller andre Lande, som førte Krig med England. Det lykkedes imidlertid Bernstorf ved Klogskab og Fasthed baade at bevare Freden og haandhæve Danmarks Værdighed. Men uheldigviis bortreves Bernstorf ved Døden midt under disse vanskelige Forhold.

1788.

1797.

† 1797.

For at sikkre Handelsskibene mod Overlast begyndte Danmark nu at lade dem ledsage af Krigsfartøier; men England gjorde Paastand paa ogsaa at visitere de Skibe, som seilede under Konvoy. Dette gav Anledning til Fiendtligheder mellem
1800. engelske og danske Krigsskibe; blandt Andet blev den danske Fregat Freia overfalden i Kanalen af en overlegen Magt og efter tapper Modstand opbragt tilligemed den Handelsflaade, der seilede under dens Bedækning. Herved var det nær kommet til Udbrud af Krig, som dog forebyggedes, da der sluttedes en Konvention, ifølge hvilken England tilbagegav de opbragte Skibe, men Danmark forpligtede sig til ikke at lade sine Handelsfartøier ledsage af Orlogsskibe, førend det omtvistede Spørgsmaal nærmere var afgjort. Imidlertid besluttede den russiske Keiser Poul, som var forbittret paa England, at fornye det tidligere væbnede Neutralitetsforbund og opfordrede Danmark til Deeltagelse deri. Danmark, som nylig havde sluttet en Overeenskomst med England, var ikke tilbøieligt hertil, men gav omsider efter for den russiske Keisers Fordring; ogsaa Sverrig og Preussen vare indtraadte i Forbundet. For at tilintetgjøre dette Forbund sendte England en Flaade paa 51 Skibe, hvoraf de 20 vare Linieskibe, til Sundet under Anførsel af Admiralerne Parker og Nelson. Det kom til et blodigt
1801. Slag paa Kjøbenhavns Rhed den anden April, da de Engelske angrebe den Forsvarslinie, som var anlagt for at dække Byen og Orlogshavnen. Flaaden var endnu ikke istand til at løbe ud, og Forsvarslinien dannedes for største Delen af gamle ubevægelige Blokskibe, adskillige Pramme og nogle mindre Krigsfartøier. Nelson angreb med 38 Skibe, hvoraf de 19 vare Linieskibe og Fregatter, de 19 mindre Fartøier; imod denne store Overmagt kjæmpede de Danske, under Anførsel af Olfert Fischer, med et Mod og en Udholdenhed, der erhvervede dem en uforgjængelig Hæder. Vel blev den sydlige Deel af Forsvarslinien, som alene kom i Ilden, efter en haardnakket gjennem 4—5 Timer fortsat Kamp, for største Delen ødelagt; men Nelson havde lidt saa meget, at han næppe var istand til at fortsætte Striden, og flere af hans største Skibe befandt sig

i en høist farlig Stilling. Disse reddedes, da Ilden fra dansk Side, efterat Nelson havde sendt en Parlementær i Land, standsede, og Underhandlinger aabnedes. Disse ledede til, at der blev sluttet en Vaabenstilstand paa 14 Uger, under hvilken Danmark frasagde sig virksom Deeltagelse i den væbnede Neutralitet. Denne Stilstand gik snart over til Fred, da Keiser Poul var bleven myrdet, og hans Efterfølger Alexander opgav den væbnede Neutralitet. Danmark forvandt snart Følgerne af denne korte Krig, og Handelen vedblev at blomstre som før. De jævnlige Krigsuroligheder i Tydskland medførte imidlertid store Udgifter, da en betydelig Hær holdtes rustet i Holsteen for at dække Grændserne. Da det tydske Rige opløstes, hævedes den Lehnsforbindelse, hvori Holsteen havde staaet til Keiseren, og dette Land indlemmedes som en uadskillelig Deel i den danske Stat. 1806.

Danmark, der hidtil havde søgt saavidt muligt at holde sig udenfor den store Kamp, hvori den franske Revolution havde indviklet de fleste andre Stater i Europa, blev pludselig revet ind i Bevægelsen, og den Fred, som Landet, paa et Par korte Afbrydelser nær, havde nydt lige siden 1720, afløstes af en syvaarig Krig, der havde de sørgeligste Følger for Folk og Stat. Napoleon havde til Hensigt at spærre alle Fastlandets Havne for Englænderne, og England frygtede for, at Danmark af Napoleon skulde blive nødt til at opgive sin Neutralitet, og muligen overlade sin Flaade til Frankrigs Tjeneste. Denne Mulighed besluttede det engelske Ministerium at forekomme ved at overfalde Danmark og bemægtige sig dets Flaade. Uden nogen foregaaende Krigserklæring ankom pludselig en mægtig engelsk Flaade under Anførsel af Admiral Gambier med en Landgangshær ombord til Sundet. Den engelske Gesandt forlangte den danske Flaades Udlevering, og, da dette afsloges, bleve Tropperne, som anførtes af General Cathcart, landsatte ved Vedbek, og Kiøbenhavn kort efter indesluttet. En Deel 1807.
Landeværnsfolk, som forsøgte at modsætte sig Fienden, blev adsplittet ved Kiøge. Hærens Hovedstyrke stod den Gang i Holsteen og hindredes ved engelske Krigsskibe, som krydsede i Bel-

tet, fra at komme Hovedstaden til Hjælp, der saaledes var overladt til sine egne ringe Forsvarsmidler. Efter et frygteligt Bombardement, som varede i 3 Dage (2—5 Sept.) og ødelagde en stor Deel af Byen, sluttede den Øverstbefalende, General Peymann, en Kapitulation, ifølge hvilken Flaaden skulde udleveres til Englænderne, og Citadellet Frederikshavn besættes af engelske Tropper paa 6 Uger, medens Flaaden gjordes seilklar. Fjenden bortførte 33 Linieskibe og Fregatter, foruden en Deel mindre Skibe og det store Forraad af Skibsfornødenheder, som fandtes i Arsenalerne.

Efter denne Voldsdaad af England sluttede Danmark Forbund med Frankrig; ikke længe efter erklæredes Krig mod Sverrig, hvis Konge, Gustav den Fierde Adolph, stod i nøie Forbindelse med England og tragtede efter Besiddelsen af Norge.
† 1808. Faa Dage efter Udbruddet af Krigen med Sverrig døde Christian den Syvende i Rendsborg, og hans Søn, der hidtil havde styret Staten som Kronprinds, tiltraadte nu Regjeringen som Konge under Navn af Frederik den Siette. Riget var den Gang i en høist betænkelig Forfatning, indviklet i en dobbelt Krig og formedelst Tabet af Flaaden ude af Stand til at foretage Noget af Betydenhed mod sin farligste Fjende England; Handelen var lammet ved flere Hundrede Kjøbmandsskibes Opbringelse af Englænderne. En fransk Hjælpehær under Anførsel af Bernadotte, Prinds af Pontecorvo, ankom til Danmark, og Forberedelser gjordes til en Landgang i Skaane. Hjælpehæren bestod for en stor Deel af spanske Soldater; men disse gjorde Oprør, og det lykkedes en Deel af dem at komme ombord paa engelske Krigsskibe. Af Landgangen i Skaane blev der siden Intet. Derimod førtes Krigen meget heldigt paa den norske Grændse af den indsigtsfulde og almindelig elskede Prinds Christian August af Augustenborg. Imidlertid var Gustav den Fjerde Adolph, der ved sin uforstandige Regjering havde bragt Sverrig i den sletteste Forfatning, bleven afsat og efterfulgt i Regjeringen af sin Farbroder Karl den Trettende. Efter hans Thronbestigelse sluttedes Fred med Danmark i Jønkøping, hvorved Alt blev som før Krigen, og med Rusland i
1809.

Frederikshamn, hvorved Sverrig mistede Finland. De Svenske valgte derpaa Prinds Christian August til Thronfølger; men de Udsigter til et venskabeligere Forhold mellem Nabofolkene, som aabnede sig ved dette Valg, forsvandt, da denne haabefulde Fyrste pludseligt døde. Derefter blev ovennævnte Bernadotte, † 1810.
Prinds af Pontecorvo, valgt til Thronfølger i Sverrig.

Mod England kunde Krigen kun føres svagt, da Danmark ingen Flaade havde; de faa Orlogsskibe, som ved Fraværelse fra Kjøbenhavn i Aaret 1807 havde undgaaet at falde i Fjendens Vold, bleve efterhaanden overvældede, blandt andre Linieskibet Prinds Christian, som efter en heltemodig Modstand under Jessen blev tilintetgjort paa Nordkysten af Sjælland. Uagtet Danmark ikke havde Andet end Smaaskibe og Kanonbaade, som efterhaanden byggedes tildeels ved Opoffrelser af Private, at stille imod de engelske Krigsskibe, kjæmpede dog de danske Søkrigere med disse ringe Midler kjækt imod Fjenden og tilføiede ham i Løbet af Krigen flere følelige Tab. Dog lykkedes det Englænderne til stor Skade for Mellemrigshandelen at bemægtige sig Øen Anholt i Kattegat, som man forgjæves søgte at fordrive dem fra. I Aaret 1812 indtraf Begivenheder, hvorved Danmarks Stilling blev endnu uheldigere. Napoleon foretog i dette Aar sit Indfald i Rusland, og for at faae Hjælp mod denne Fjende tilbød Ruslands Keiser Alexander, uagtet der den Gang herskede Fred og Venskab mellem Danmark og Rusland, Sverrig sin Understøttelse til Erhvervelsen af Norge. Det følgende Aar opfordredes Danmark til at deeltage i Krigen mod Frankrig og afstaae Norge til Sverrig. Dette uretfærdige Forlangende lod Danmark intet andet Valg end at slutte sig paa det Nøieste til Frankrig, hvorved de imod dette Rige forbundne Magter tillige bleve Danmarks Fjender. Efterat Napoleon var bleven slaaet ved Leipsig og 1813.
fordreven fra Tydskland, brød en stor Hær under Anførsel af Prinds Pontecorvo, bestaaende af svenske, preussiske og russiske Tropper ind over Danmarks Grændser. Den danske Hær, som stod i Holsteen, maatte trække sig tilbage, men kjæmpede hæderligt mod Overmagten. En Afdeling af Hæren var paa

Tilbagetoget bleven afskaaren fra Fæstningen Rendsborg, men
1813. banede sig efter en haardnakket og hæderfuld Kamp ved
Sehested Vei gjennem Fjenderne. Danmark, som nu i 7 Aar
havde udholdt en svækkende Krig, formaaede ikke længer at
fortsætte Kampen, og maatte kjøbe Freden med overordentlige
14. Jan. 1814. Opoffrelser. Ved Freden, som sluttedes i Kiel, opløstes den
Forbindelse, der i Aarhundreder havde bestaaet mellem Danmark
og Norge, idet dette Rige afstodes til Sverrig. Nordmændene
forsøgte imidlertid at hævde deres Uafhængighed under den
danske Thronarving Prinds Christian Frederik, der gav Norge
en fri Forfatning og udvalgtes til Konge. Overmagten var
imidlertid for stor, og Norge maatte finde sig i at forenes med
Sverrig, dog som et eget Rige. Som et Slags Erstatning
for Norge fik Danmark af Sverrig Svensk-Pommern, der
siden byttedes med Preussen for Lauenborg og en Sum Penge.
I Kiel sluttedes ogsaa Fred med England, der fik Den Helgoland, og ikke længe efter gjenoprettedes det fredelige Forhold
med Rusland og Preussen. Da Napoleon kom tilbage efter
sin Fordrivelse og anden Gang besteg Frankrigs Throne, deeltog Danmark med de øvrige Magter i Kampen mod ham,
der endtes med hans Afsættelse og Fangenskab. Siden den
Tid har Danmarks fredelige Forhold til andre Magter ikke været forstyrret. Ved den tydske Forbundsstats Oprettelse paa
Kongressen i Wien blev Holsteen optaget som Medlem af Forbundet.

6. Den gode Tid, som gik forud for Krigens Udbrud, var af Regjeringen benyttet til at indføre vigtige Forbedringer i det Indre saavel i andre Forhold som i hele Landboevæsenet. Da Kronprinds Frederik i Aaret 1784 overtog Statens Styrelse befandt Bondestanden sig i en høist sørgelig Forfatning, og Agerdyrkningen led af store Mangler. Fællesskabet stod endnu paa de allerfleste Steder ved Magt, uagtet der 1781 var udkommen en meget hensigtsmæssig Forordning om dets Ophævelse; men denne Forordnings Udførelse havde store Vanskeligheder at overvinde formedelst de herskende Fordomme; ikke mindre skadeligt for Agerdyrkningens Fremme var Hoveriet, som

paa enkelte Undtagelser nær endnu var i Brug allevegne paa de større Landgodser; hertil kom endnu Tiendens Ydelse i Kjærven og skadelige Love for Kornhandelen. Selveiernes Antal aftog mere og mere, og Fæstebønderne vare paa de fleste Steder forarmede og fortrykte. Mange vigtige Sædearter dyrkedes slet ikke, og i mindre gode Aaringer formaaede Landet ikke at brødføde sig selv. Almueundervisningsvæsenet stod endnu paa et saare lavt Trin, uagtet Frederik den Fjerde og Christian den Sjette havde stræbt at virke for dets Forbedring. I sit personlige Forhold til Jorddrotten var Fæstebonden undergiven den største Vilkaarlighed. Hvor Godseieren var retsindig og veltænkende, havde Fæstebønderne det efter Omstændighederne taaleligt; men, naar en Jorddrot vilde misbruge sin Magt, var det ikke let for Bonden at finde Beskyttelse mod Undertrykkelse og Uretfærdighed. Bondedrengen var stavnsbunden, naar han havde fyldt sit fjerde Aar, og, om han siden som Voxen skulde udskrives til Soldat eller fritages for Krigstjeneste, beroede paa Godseierens Tykke. Efter mange Aars Krigstjeneste paahvilede der endnu Bondekarlen Forpligtelse til at vende tilbage til det Gods, hvorfra han var udskreven; her maatte han antage den Gaard, som Godseieren bestemte ham, og paa de Vilkaar, som denne foreskrev. Godseieren havde uindskrænket Raadighed over Fæstebondens Tid og Arbeide, da Hoveriet var ubestemt, og havde Ret til at tilføie ham legemlig Tugtelse og straffe ham med Træhest og Fangehul.

De Mænd, som stode Kronprindsen bi i hans ædle Bestræbelser for at sikkre Bondens personlige Stilling i Samfundet og ombanne Landboforholdene, vare Christian Frederik Ditlev Reventlov, Andreas Peter Bernstorf og Christian Colbiørnsen, der ved deres Virksomhed i denne Retning i Forbindelse med deres øvrige Fortjenester have erhvervet sig et udødeligt Navn. Begyndelsen til Forbedringerne i Landbovæsenet skete paa Kronborg og Frederiksborg Amter, efterat en Kommission under Forsæde af Grev Reventlov var nedsat i dette Øiemed allerede 1784. ¹Jorderne bleve udskiftede, ²Gaardene udflyttede, ³Hoveriet ophævet, og ⁴Tienden forandret til en

Pengeafgift, og Gaardene derefter overladte Bønderne som Selveiendom. Almindelig Velstand udbredte sig blandt Bønderne som en Følge af disse Foranstaltninger. Herved bevægedes Regjeringen til at skride frem i samme Retning efter en mere omfattende Plan. Ved Kronprindsens Iver for Sagen
1786. nedsattes en Kommission, blandt hvis Medlemmer Reventlow og Colbjørnsen vare de virksomste, for at tage under Overveielse, ved hvilke Midler Bondestandens Stilling i det Hele kunde forbedres. Allerede næste Aar udkom en vigtig Forordning, hvorved den Vilkaarlighed, som havde fundet Sted i Forholdet mellem Jorddrot og Fæster ophævedes, og begges Rettigheder og Pligter nøie bestemtes. Blandt Andet ophævedes Godseierens Ret til at tilsige Fæstebonden legemlig Tugtelse, og det fastsattes, at Fæstegaardene skulde overtages efter foregaaende Syn, for at betage en uretfærdig Godseier Paaskud til at sætte Bonden fra Gaarden under Foregivende af, at han havde ladet Gaarden forfalde; Uenigheder, som reiste sig angaaende Fæsteforholdet, skulde herefter afgjøres ved Kjendelser af Stedets Øvrighed, medens tidligere Meget havde været overladt til Godseierens Vilkaarlighed. Endnu mere gjen-
20. Juni 1788. nemgribende var det følgende Aars Forordning, hvorved Stavnsbaandet ophævedes. Ved denne Forordning løstes Stavnsbaandet strax for alle Bondefødte, som vare under 14 eller over 36 Aar, og for alle de Øvrige fra 1ste Januar 1800. Denne mindeværdige Forordning gjengav den danske Bondestand personlig Frihed, som den nu i flere Aarhundreder havde savnet, og gjorde Bonden til en fri Borger i Staten ligesom Landets øvrige Indvaanere. Den Indretning, at Godseieren stillede et vist Antal Soldater i Forhold til Hartkornets Størrelse, ophævedes tilligemed Stavnsbaandet, til hvilket den havde givet Anledning, og Udskrivningen til Krigstjeneste ordnedes nu efter hver Egns Mandtal. Samme Aar udmærkede sig ved tvende andre for Landbovæsenet vigtige Forordninger; ved den ene ophævedes Forbudet mod at udføre græsfodret Qvæg af Landet og den uretfærdige og uforstandige Lov, som forbød Bonden at fodre Qvæg paa Stald; ved den anden tilbage-

hævedes den skadelige Forordning med Korns Indførsel i Danmark. Ogsaa ved senere Forordninger er der virket til at lette den for Danmark saa vigtige Handel med Korn og Qvæg. For at fremme Selveiendoms Udbredelse blandt Bondestanden, og dermed Stræbsomhed og Selvstændighed hos denne Stand, begunstigedes paa flere Maader Afhændelsen af Bondegods fra Sædegaarden, og flere Tusinde nye Selveiergaarde opstode derved efterhaanden i Landet. Hoveriet kunde Regjeringen ikke ligefrem afskaffe uden at gjøre Indgreb i bestaaende Rettigheder; men dets Skadelighed indskrænkedes, idet det forandredes fra ubestemt til bestemt, og fastsattes saaledes, at det ikke hindrede Fæstebonden i at sørge for sin egen Jords Drift. Ogsaa blev Hoveriet paa mange Steder forandret til en Pengeafgift, og dette har i den følgende Tid ved mindelige Overeenskomster mellem Bønder og Godseiere tiltaget saaledes, at det tør forventes, at Hoveriet om ikke lang Tid vil være fuldkommen afskaffet. En anden for Agerdyrkningen skadelig Indretning, nemlig Tiendens Ydelse i Kjærven, blev noget senere indskrænket derved, at Tiendeyderen fik Ret til at faae denne Ydelsesmaade forandret til et Vederlag i Penge eller Korn efter Skjæppemaal. — Ogsaa til Bondestanden i Hertugdømmerne udstrakte Regjeringens velgjørende Omsorg sig; her afskaffedes Livegenskabet, som hvilede paa en betydelig Deel af Landbefolkningen, og var endnu tungere end Stavnsbaandet, da det berøvede ikke blot Manden, men ogsaa Qvinden den personlige Frihed. — De indgribende Forandringer, som Regjeringen foretog i Landboforholdene, mødte imidlertid stærk Modstand hos en Deel af Godseierstanden. Der overraktes Kronprindsen et saakaldet Tillidsskrift, undertegnet af 102 jydske Godseiere, hvori de androge paa Tilbagekaldelsen af de nye Indretninger som fordærvelige for Landet og stridende mod dets Forfatning. Men dette Forsøg strandede paa Regjeringens Fasthed, der uforstyrret vedblev at følge den Bane, den havde begyndt.

7. De Uligheder i Byrder og Rettigheder blandt Statens Borgere, som i flere Forhold havde bevaret sig fra en ældre Tid, ere efterhaanden blevne formindskede. Den Ret,

som Adelen og de privilegerede Sædegaardseiere tidligere havde til at besætte Præste- og Dommerembeder paa deres Godser, indeholdt ingen Betryggelse for Staten for disse Embeders tilbørlige Besættelse og havde givet Anledning til mange Misbrug. Denne Rettighed blev derfor ophævet og forandret til en Forslagsret, hvis Udøvelse tillige blev bunden til flere indskrænkende Bestemmelser. De før skattefrie Hovedgaardsjorder have baaret de Hartkornsskatter, der ere paalagte siden 1802, lige med det skattepligtige Hartkorn, og som en Følge af de senere Forandringer i Pengevæsenet og Beskatningen, er der nu kun ringe Forskjel mellem Skattebyrden for frit og ufrit Hartkorn. — Jøderne, der her tillands ligesom i de fleste andre Stater næsten vare uden borgerlige Rettigheder, udelukkede fra de fleste Haandteringer, Næringsveie og Embeder, ere efterhaanden i de allerfleste Punkter stillede paa lige Fod med Statens øvrige Borgere. Den danske Regjering gav et skjønt Vidnesbyrd om de menneskekjærlige Grundsætninger, hvoraf
1792. den ledetes, ved at paabyde Afskaffelsen af Negerhandelen tidligere, end dette skete af nogen anden europæisk Stat.

Foruden de allerede nævnte Foranstaltninger foretog Regjeringen i andre Retninger mange vigtige Forbedringer. Rettens hurtige og tilbørlige Pleie sikkredes ved en Forordning, som udkom 1796; Aaret tilforn vare Forligelseskommissioner indførte, der meget have bidraget til at formindske unødvendige Retstrætter. Senere stiftedes i Stedet for de ældre Landsthing tvende Landsoverretter, af hvilke den ene for Nørrejylland fik Sæde i Viborg, den anden for Øerne forenedes med Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn. Straffelovgivningen fik en vigtig Forbedring ved en ny Forordning om Tyveri. Den saakaldte skarpe Examination, Brændemærke og den barbariske Spidsrodsstraf ere i den nyeste Tid blevne afskaffede. — Af stor Betydning for Handelen var den nye Toldforordning, som udkom i Slutningen af forrige Aarhundrede, hvorved Handelsvæsenet ordnedes efter sundere og rigtigere Grundsætninger end tidligere. — I Hærens Indretning ere gavnlige Forandringer foregaaede. Den Indflydelse, som Godseierne udøvede paa

Udskrivningen, ophørte tilligemed Stavnsbaandet; al fremmed Hverving er afskaffet, og Hæren bestaaer nu udelukkende af Indfødte, medens tidligere tydske hvervede Soldater udgjorde en betydelig Bestanddeel af den. For Officerernes større videnskabelige Uddannelse er der i den senere Tid sørget ved Oprettelsen af en militær Høiskole.

8. For at Bondestanden kunde nyde den rette Frugt af den Forbedring, der var indtraadt i dens Stilling, var det en nødvendig Betingelse, at Kundskaber og en større almindelig Oplysning udbredtes blandt den ved en forbedret Indretning af Almueunderviisningen. Paa denne vigtige Gjenstand havde Regjeringen ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa samme Tid, som Forandringerne foretoges i Landvæsenet, og den har siden fortsat sine velgjørende Bestræbelser i denne Henseende. For at danne dygtige Lærere for Almuen oprettedes i forskjellige Egne af Landet Skolelærerseminarier, en Mængde nye Skolebygninger opførtes, Indtægter anvistes til Skolelærernes Løn, og en ny og hensigtsmæssig Anordning bestemte Fremgangsmaaden ved Almueunderviisningen paa Landet. Ligeledes sørgedes for Underviisningsvæsenet i Kjøbstæderne ved en ny Skoleanordning, ved Oprettelsen af flere Borgerskoler og Ansættelse af Katecheter til at forestaae Underviisningen. I den seneste Tid er der paa flere Steder oprettet høiere Borgerskoler og Realskoler, der ere beregnede paa dem, der uden at være bestemte til Studeringer attraae en grundigere og mere omfattende Dannelse, end den almindelige Borgerskole giver. Den polytechniske Læreanstalt, som for nogle Aar siden oprettedes, har udøvet en betydelig Indflydelse baade til at fremme Studiet af Naturvidenskaberne og til at udbrede gavnlige Indsigter og større Kunstfærdighed blandt Haandværksstanden. Ogsaa Universitetet og de lærde Skoler modtoge vigtige Forbedringer, hvilke for en stor Deel skyldtes den virksomme og indsigtsfulde Hertug Frederik Christian af Augustenborg, der i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var Universitetspatron. En egen Direktion oprettedes for Universitetet og de lærde Skoler, Underviisningen i disse forbedredes ved en

ny Skoleforordning, Examen Artium fik en ny Indretning og
Embedsexaminerne skjærpedes; siden er en egen Examen paa-
buden for dem, der ville søge høiere Skoleembeder. Ved flere
Professorers Ansættelse ere adskillige nye Videnskabsfag optagne
i Universitetets Foredrag; en vigtig Forbedring i Universitets-
underviisningen er for ikke længe siden indtraadt ved Indførel-
sen af Modersmaalet baade i Foredraget af de fleste Viden-
skaber og ved Examinerne; den uhensigtsmæssige Adskillelse
mellem Universitetet og det chirurgiske Akademi er nylig hævet.
Sorø Akademi, som afbrændte (1813,) traadte atter i Virksom-
1811. hed (1822.) I Norge oprettedes et Universitet, faa Aar før dette
Rige skiltes fra Danmark.

I Videnskab og Litteratur herskede i dette Tidsrum et kraftigt Liv, og mange udmærkede Lærde fremstode. Langebek, Schøning og Suhm erhvervede sig uforglemmelige Fortjenester af Nordens Historie; den Sidste udmærkede sig ikke blot selv som Forfatter, men ogsaa ved den Gavmildhed og virksomme Iver, hvormed han søgte at fremme Andres videnskabelige Foretagender. Foruden hine fandt Nordens Historie ivrige Dyrkere i Carstens, John Erichsen, Skule Thorlacius, Abraham Kall, Nyerup, F. H. Jahn, Münter, Peter Erasmus Müller. De tvende Sidste udmærkede sig ogsaa som Theologer, og Münter tillige ved lærde Indsigter i Orientens Sprog og Oldtidsminder. Theologerne Balle og Bastholm virkede især ved populære Skrifter. Rask indlagde sig inden sin tidlige Død et uforgjængeligt Navn som Sproggransker. Brøndsted gjorde sig bekjendt ved sine Indsigter i den græske Oldtids Kunstmindesmærker. Lovhistorien og Retsstudiet fremmedes ved Rofod Anker, Kongslev, Dons, J. E. Colbjørnsen og J. F. W. Schlegel. I Lægevidenskaben udmærkede sig Tode, Callisen, M. Saxtorph, F. L. Bang, Winsløw, Herholdt og Schumacher. Naturvidenskaberne fandt grundige og udmærkede Dyrkere i Vahl, O. F. Müller, Rottbøll, begge Fabricierne og J. W. Hornemann; som Mathematikere gjorde Tetens, Geuß og Degen sig bekjendte; P. C. Abildgaard og Erik Viborg erhvervede sig Fortjenester af Dyrlægevidenskaben. Tre-

schow, Birckner og Poul Møller udmærkede sig i de philosophiske Videnskaber; den Sidste var tillige en begavet Digter og udmærket ved Skjønhed og Reenhed i Sprog og Fremstilling; Jakob Baden virkede i flere Retninger til Sprogets Forbedring. Wilster gjorde sig fortjent ved smagfulde Oversættelser af de gamle græske Digtere. Poulsen, Juul og Nikolai Abildgaard indtoge en høi Rang som Malere og Wiedewelt som Billedhugger. Weyse var en af sin Tids berømteste Komponister. Den skjønne Litteratur erholdt en stor Berigelse ved en Mængde Digtere, som i dette Tidsrum fremstode, som Nordahl Brunn, Brødrene Claus og Peder Frimann, P. M. Troiel, Storm, Pram. Større Berømmelse end nogen af disse erhvervede Johannes Evald sig, der gjorde sit Navn udødeligt som en af Danmarks første Digtere, og Vessel, der indtog en høi Rang som komisk Digter. Rahbek udøvede en betydelig Indflydelse paa sin Tid baade som Forfatter og æsthetisk Kritiker; Thaarup udmærkede sig ved den fædrelandske Tone, der hersker i hans Digte. Baggesen hævede sig til en høi Plads blandt Nationens Digtere ved sin sjældne Vittighed og fuldendte Sprogform. — Virkningen af Censurens Ophævelse under det struenseeske Ministerium havde længe næsten været tilintetgjort ved den vilkaarlige Myndighed, som siden Aaret 1773 var overdraget Politimesteren til at bedømme og straffe Presseovertrædelser. Heri skete en heldig Forandring i Aaret 1790, da det bestemtes, at Pressesager skulde behandles og paakjendes af de almindelige Domstole. Danmark nød derefter en Tidlang en høi Grad af Trykkefrihed, men denne led et betydeligt Skaar ved den nye Trykkelov af 1799. Siden den Tid er Trykkefriheden bleven yderligere indskrænket ved flere nye Bestemmelser, og navnlig ere de Blade, der behandle den udenlandske Politik, blevne underkastede Censur.

9. Den syvaarige ulykkelige Krig, der endte med saa tunge Opoffrelser, efterlod en overordentlig Svækkelse i Staten. Landmanden var i en sørgelig Forfatning, Handelen næsten tilintetgjort, den indre Driftighed standset, og Pengevæsenet aldeles

forstyrret. Under den stedse stigende Pengetrang var der udstædt en overordentlig Mængde Papirspenge, der tilsidst voxede til 142 Millioner Rdlr. Kourant. Men, da der ingen betryggende Sikkerhed havdes for Papirspengene, bevirkede Forøgelsen af deres Masse, at de sank langt under deres paalydende Værdi. Tilsidst saae man sig i den sørgelige Nødvendighed at maatte nedsætte Pengenes Værdi, saaledes at 6 Rdlr. Kourant kun gjaldt lige med en Daler i Rigsbankpenge, der udstædtes af den i Begyndelsen af Aaret 1813 oprettede Rigsbank. Kourantsedlernes Værd var en Tid i Slutningen af Aaret 1813 saa ringe, at en Specie betaltes med indtil 140 Rdlr. Kourant. Rigsbanken grundedes i Mangel af rede Værdi ved Bidrag, som paalagdes alle Eiere af Jorder, Tiender og faste Eiendomme. Til yderligere Betryggelse for Pengevæsenet blev Rigsbanken
1818. forandret til en privat Bank under Navn af Nationalbanken, der fik en af Regjeringen uafhængig Bestyrelse. Denne Bank har i den følgende Tid heldigen virket til at skaffe Landet et sikkert og fast Pengevæsen. Ogsaa Statsgjælden voxede under Krigen til en overordentlig Høide og forøgedes efter Freden ved flere betydelige Laan; senere er den noget formindsket; men beløb sig endnu den 1ste Jan. 1841 til 116½ Million Rbdlr.

Landets Opkomst efter Krigen forhaledes meget ved en Række af ugunstige Aaringer, i hvilke Kornpriserne stode saa lavt, at Landmanden maatte understøttes ved betydelige Skatteeftergivelser og andre Lettelser; den blomstrende Handel, som Kjøbenhavn tidligere havde drevet paa China, Ostindien, Amerika og Vestindien, og som havde været en rig Velstandskilde for hele Staten, gik til Grunde under Krigen, og siden den Tid har Kjøbenhavns Handel ikke hævet sig til nogen Betydning. Først i den sidste halve Snees Aar af Frederik den Sjettes Regjering kom Landet nogenlunde til Kræfter igjen; Kjøbstædernes Handel tiltog, og ved de Forbedringer, som tidligere vare indførte i Agerdyrkningen og Bondestandens Stilling, forøgedes Landets Produkter i den Grad, at Udførselen næsten

fordobblede sig; ogsaa i Industri og den indre Driftighed begyndte i de sidste Aar et kraftigere Liv at røre sig. Denne sidste Deel af Frederik den Sjettes Regjering er bleven mærkelig ved en Institution, der har faaet en dyb Betydning for Danmarks Velfærd og fremtidige Udvikling. Siden Statsforandringen 1660 havde Folket været uden Indflydelse paa Lovgivningen og Statens Regjering; dette forandredes ved Indførelsen af Stænderinstitutionen. I en stor Deel af Europas Stater havde Folkene i den sidste Tid erholdt enten en besluttende eller raadgivende Indflydelse paa Statsstyrelsen, og det danske Folk havde ved Indvirkningen af den almindelige europæiske Kultur og ved den stigende Oplysning, som efterhaanden udbredte sig i de forskjellige Stænder, naaet en Modenhed, der gjorde dets Medvirkning i Statsbestyrelsen ligesaa ønskelig, som den siden viste sig velgjørende. Frederik den Sjette imødekom Tidens Trang, idet han besluttede at indføre raadgivende Provindsial- 28. Mai forsamlinger for Danmark og Hertugdømmerne, hvis nærmere 1831. Indretning bestemtes ved Forordningen af 1834. Ifølge denne skulle alle Love, som have Forandring i Undersaatternes personlige og Eiendomsforhold eller i Skatterne og de offentlige Byrder til Gjenstand, forelægges Stænderne til Betænkning, og disse ere berettigede til at fremkomme med Petitioner og Forslag til nye Love og med Besværinger over Misbrug i Anvendelsen af de bestaaende Love eller i Bestyrelsen af de offentlige Indretninger. Til de vigtigere Love, som udkom under Frederik den Sjette, efter at have været forelagte Stænderne, høre Kommunalloven for Kjøbstæderne og en ny Toldforordning.

Efter en høist mærkelig Regjering døde Frederik den Sjette † 1839. i en Alder af henved 72 Aar, efter at have styret Staten i 55 Aar, først 24 Aar som Kronprinds, siden 31 Aar som Konge.

10. Frederik den Sjette efterfulgtes paa Thronen af Christian den Ottende. Til de mærkeligste af de Love, som under denne Konge ere udkomne, og andre vigtige Foranstaltninger, der ere trufne, høre Kjøbenhavns Kommunallov, Kommunalloven for Landet, en ny Forordning om Tyveri og der-

med beslægtede Forbrydelser, Loven om den nye Matrikkels Indførelse, en ny Veiforordning, hvorved Veiarbeidet for en stor Deel er forandret til en Pengeafgift, en ny Forordning om Jagten, hvorved denne indrømmes Grundeiere; i Land- og Somagtens saavel som i flere Kollegiers Indretning ere hensigtsmæssige Forandringer indtraadte; i Finantsforvaltningen er Offentlighed indført; den Toldfrihed, som enkelte Egne af Holsteen tilligemed Ridderskabet var i Besiddelse af, er ophævet mod Godtgjørelse til Besidderne; Øresundstolden er bleven nedsat; et nyt Skolelærerseminarium er blevet oprettet i Jellinge, og i de Egne af Nordslesvig, hvor Dansk bruges ved Gudstjenesten og Skoleunderviisningen, er dets Indførelse som Regjerings- og Retssprog befalet, istedenfor at Tydsk før brugtes.

Tidstavle
over Begivenhederne.

Aar.

826. Harald Klak døbes i Ingelheim ved Mainz.
827. Ansgar kommer til Danmark.
880. Det danske Rige samlet af Gorm den Gamle.
935. Gorm den Gamle døer. Harald Blaatand Konge.
963. Harald Graafeld myrdet i Liimfjorden.
985. Harald Blaatand døer. Svend Tveskjæg Konge.
994. Jomsvikingerne slagne i Hjørungevig.
1000. Oluf Trygvesen falder ved Svolder.
1002. Blodbad anrettet paa de Danske i England.
1013. Svend Tveskjæg Konge i England.
1014. Svend Tveskjæg døer. Harald Konge i Danmark.
1017. Edmund Jernside myrdet. Knud den Store Enekonge i England.
1018. Harald døer. Knud den Store Konge i Danmark.
1026. Knud den Stores Pilegrimsreise til Rom.
1027. Slag ved Helgeaa.
1030. Oluf den Hellige falder ved Stiklestad. Svend, Knud den Stores Søn, Underkonge i Norge.
1035. Knud den Store døer. Hardeknud Konge i Danmark, Harald Harefod i England.
1036. Forlig ved Gøtaelven,
1039. Harald Harefod døer. Hardeknud Konge i England.
1042. Hardeknud døer. Den norske Konge, Magnus den Gode, Konge i Danmark.
1047. Magnus den Gode døer. Svend Estridsen Konge i Danmark, Harald Haardraade i Norge.
1064. Fred sluttet med Harald Haardraade.
1069. Tog til England.
1076. Svend Estridsen døer.
1080. Harald Hein døer.
1086. Knud den Hellige myrdet.
1095. Oluf Hunger døer.
1103. Erik Eiegod døer.
1104. Niels Konge. Erkebispesæde oprettet i Lund.
1131. Knud Lavard myrdet.
1134. Slag ved Fodevig. Niels myrdet.
1137. Erik Emun myrdet.
1147. Erik Lam døer. Borgerkrig udbryder.
1151. Slag ved Viborg.
1157. Knud Magnussen myrdet. Svend dræbt paa Grathehede. Valdemar 1 den Store Enekonge.

Aar.
1162. Valdemars Sammenkomst med Keiser Frederik Rødskjæg.
1168. Arkona erobres.
1177. Absalon udvalgt til Erkebisp.
1181. De oprørske Skaaninger slagne ved Dysieaa.
1182. Valdemar 1 den Store døer. Knud den 6te Konge.
1184. Absalons Seir over Bugislav af Pommern.
1193. Bisp Valdemar gjør Oprør og fanges.
1201. Holsteen erobres af Hertug Valdemar. Erkebisp Absalon døer.
1202. Knud den 6te døer. Valdemar 2 Seir Konge.
1214. Keiser Frederik den 2dens Bekræftelsesbrev paa de danske Erobringer i Nordtydskland.
1219 Tog til Estland.
1223. Valdemar Seir fangen.
1225. Slag ved Mölln. Valdemar Seir løsladt.
1227. Slag ved Bornhøved.
1232. Abel Hertug i Sønderjylland.
1241. Jydske Lov udstædes. Valdemar 2 Seir døer.
1250. Erik Plovpenning myrdes.
1252. Abel omkommer i Krigen mod Friserne. Christopher 1 Konge.
1256. Kirkeforsamling i Veile.
1257. Valdemar 3, Hertug i Sønderjylland, døer.
1259. Jakob Erlandsen fængsles. Christopher 1 forgives. Erik Glipping Konge. Jarimar af Rygen seirer ved Nestved.
1261. Erik Glipping fanges i Slaget paa Lohede.
1272. Erik, Hertug i Sønderjylland, døer.
1274. Det syttenaarige Interdikt hæves.
1283. Hertug Valdemar 4 forlehnes med Sønderjylland.
1286. Erik Glipping myrdes. Erik Menved Konge.
1294. Johan Grand fængsles.
1298. Pave Bonifacius 8 belægger Landet med Interdikt.
1303. Interdiktet hæves.
1309. Fred med Norge i Kjøbenhavn.
1312. Hertug Valdemar 4 døer.
1319. Erik Menved døer.
1320. Christopher 2 Konge.
1325. Erik, Hertug i Sønderjylland, døer.
1326. Valdemar 5, Hertug i Sønderjylland, udnævnes til Konge i Danmark
1330. Christopher 2 atter erkjendt for Konge. Forlig i Ribe.
1332. Christopher 2 døer. Otteaarig Mellemregjering.
1340. Grev Geert dræbes. Valdemar Atterdag Konge.
1348. Den sorte Død.
1349. Dannehof i Ringsted.
1360. Dannehof i Kallundborg. De skaanske Provindser tilbagevindes.
1361. Visby ødelægges.
1363. Giftermaal sluttet mellem Margrete og Hagen 6 af Norge. Magnus
1364. Hertug Valdemar 5 døer. Smek afsat.

Aar.
1368. Valdemar Atterdag forlader Riget paa 4 Aar.
1375. Henrik, Hertug i Sønderjylland, døer. Valdemar Atterdag døer.
1376. Oluf Konge i Danmark under Formynderskab af Margrete og Hagen 6.
1380. Hagen 6 døer. Oluf Konge i Norge.
1386. Gerhard 6 forlehnes med Sønderjylland.
1387. Oluf døer. Margrete Regentinde.
1389. Slag ved Falkøping.
1395. Forlig paa Lindholm Slot med Kong Albrecht af Sverrig.
1397. Erik af Pommern kronet i Kalmar. Kalmarforeningen.
1404. Gerhard 6 døer.
1412. Margrete døer.
1413. Forsamling i Nyborg.
1424. Keiser Sigismund dømmer i Striden om Slesvig.
1428. Kjøbenhavn angrebet af Hansestæderne.
1433. Oprør i Sverrig.
1435. Fred i Vordingborg med Hansestæderne og Holsteen.
1436. Udkast til Fornyelse af Kalmarforeningen.
1439. Erik af Pommern afsættes. Christopher af Bayern indkaldt.
1441. Bondeopstand i Nørrejylland.
1448. Christopher af Bayern døer. Karl Knudsen Konge i Sverrig.
1449. Christian 1 af Oldenborg kronet i Kjøbenhavn. Karl Knudsen kronet som Norges Konge i Throndhjem.
1450. Møde i Halmstad. Forening med Norge i Bergen. Christian 1 kronet i Throndhjem som Norges Konge.
1457. Karl Knudsen fordreven fra Sverrig. Christian 1 Konge i Sverrig.
1459. Adolph, Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen, døer.
1460. Christian 1 Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen. Valgkapitulation i Ribe.
1463. Oprør i Sverrig.
1468. Orkenøerne pantsættes til Skotland.
1470. Karl Knudsen, Konge i Sverrig, døer.
1471. Steen Sture den Ældre Rigsforstander i Sverrig. Slag paa Brunkebjerg.
1474. Christian den Førstes Udenlandsreise. Holsteen ophøies til Hertugdømme.
1479. Universitet oprettes i Kjøbenhavn.
1481. Christian 1 døer. Hans Konge i Danmark.
1483. Møde i Halmstad. Hans Konge i Norge.
1490. Holsteen og Slesvig deles.
1494. Rigsdag i Kallundborg.
1497. Hans Konge i Sverrig.
1500. Nederlag ved Hemmingstedt i Ditmarsken.
1501. Oprør i Sverrig; Steen Sture den Ældre anden Gang Rigsforstander.
1502. Oprør i Norge ved Knud Alfsen.
1503. Steen Sture den Ældre døer.
1504. Svante Nielsen Sture Rigsforstander i Sverrig.
1512. Svante Nielsen Sture døer. Fred med Hansestæderne og Overeens-

Aar.

komst med Sverrig i Malmø. Steen Sture den Yngre Rigsforstander i Sverrig.
1513. Hans døer. Christian 2 Konge i Danmark og Norge.
1516. Krigen fornyes med Sverrig.
1517. Torben Oxe henrettes.
1520. Sverrig erobres. Det stokholmske Blodbad. Oprør i Sverrig Martin Reinhard forkynder den lutherske Lære i Kjøbenhavn.
1522. Didrik Slaghoek henrettes. Forlig i Bordesholm.
1523. Oprør i Danmark mod Christian 2. Frederik 1 Konge i Danmark og Norge. Gustav Vasa Konge i Sverrig.
1524. Forlig i Malmø mellem Gustav Vasa og Frederik 1.
1525. Søren Norby vækker Opstand i Skaane.
1526. Hans Tausen forkynder den lutherske Lære i Viborg.
1527. Herredag i Odense.
1530. Herredag i Kjøbenhavn.
1531. Christian 2 lander i Norge.
1532. Christian 2 sættes i Fængsel.
1533. Frederik 1 døer. Borgerkrig i de tre følgende Aar.
1534. Christian 3 valgt af den jydske Adel.
1535. Slag ved Øxnebjerg.
1536. Kjøbenhavn overgiver sig til Christian 3. Reformationen indføres.
1541. Forbund i Brømsebro mellem Danmark og Sverrig.
1544. Fred med Keiser Karl 5 i Speier. Christian 3 deler Hertugdømmerne med sine Brødre.
1548. Christian 3 antager tre Kroner i Vaabenet.
1559. Christian 3 døer. Christian 2 døer. Frederik 2 Konge. Ditmarsken erobres.
1563. Den nordiske Syvaarskrig udbryder.
1564. Deling af Slesvig til Fordeel for Frederik den Andens Broder, Hans den Yngre.
1565. Daniel Ranzau seirer paa Falkenberg Hede ved Svarteraa.
1570. Fred med Sverrig i Stettin.
1580. Hans den Ældre og Adolph af Gottorp aflægge Lehnshylding i Odense. Hans den Ældre døer, og hans Lande deles.
1586. Hertug Adolph af Gottorp døer. Frederik 2 bliver Hertug.
1587. Hertug Frederik 2 af Gottorp døer. Philip bliver Hertug.
1588. Frederik 2 døer. Christian 4 Konge under Formynderskab.
1590. Hertug Philip af Gottorp døer. Johan Adolph bliver Hertug.
1596. Christian 4 overtager selv Regjeringen.
1600. Niels Hemmingsen døer.
1601. Tyge Brahe døer.
1608. Førstefødselsret indført i de gottorpske Lande.
1611. Kalmarkrigen begynder.
1613. Fred i Knærød.
1616. Hertug Johan Adolph af Gottorp døer. Frederik 3 bliver Hertug.
1618. Ove Gjedde udsendes til Ostindien
1619. Jens Munk udsendes til Grønland.

Aar.

1623. Sorø Akademi stiftes.
1624. Postvæsenet indrettes.
1625. Christian 4 deeltager i Trediveaarskrigen.
1626. Slag ved Lutter am Barenberg.
1629. Fred i Lybek.
1634. Mislykket Forsøg paa at afskaffe Vornedskabet.
1643. Forlig med Hamborg. Torstenson falder ind i Danmark.
1644. Christian 4 seirer paa Kolbergerheide ved Femern.
1645. Fred i Brømsebro. Traktat med Hollænderne i Christianopel.
1647. Den udvalgte Konge, Christian, døer.
1648. Christian 4 døer. Frederik 3 Konge.
1650. Førstefødselsret indført i den kongelige Deel af Hertugdømmerne.
1651. Korfits Ulfeldt flygter fra Danmark.
1657. Krig begyndes med Sverrig.
1658. Fred i Roeskilde. Karl 10 af Sverrig bryder Freden.
1659. Mislykket Storm paa Kjøbenhavn.* Frederik 3 af Gottorp døer. Christian Albrecht bliver Hertug. Slag ved Nyborg.
1660. Fred i Kjøbenhavn. Rigsdag i Kjøbenhavn. Arvelig Enevoldsmagt indført.
1664. Korfits Ulfeldt døer.
1665. Kongeloven undertegnes. Sorø Akademi gaaer ind.
1667. Fred i Breda. Forlig med Hertug Christian Albrecht i Glückstadt. Anton Gynther, Greve af Oldenborg og Delmenhorst, døer.
1670. Frederik 3 døer. Christian 5 Konge.
1671. Høiere Adel oprettes. Rangvæsen indføres.
1675. Christian Albrecht tvungen til Forliget i Rendsborg. Krig med Sverrig og Frankrig.
1676. Griffenfeldt styrtes. Statskollegiet gaaer ind. Oldenborg og Delmenhorst erhverves. Niels Juul erobrer Gulland. Niels Juul og Tromp seire ved Øland. Slagene ved Halmstad og Landskrone.
1677. Slag ved Lund. Niels Juul seirer i Slagene paa Kolbergerheide og i Kjøgebugt.
1679. Fred med Sverrig i Lund og med Frankrig i Fontainebleau.
1683. Christian den Femtes danske Lov udkommer
1689. Forlig med Hertug Christian Albrecht i Altona.
1691. Forbund med Sverrig.
1694. Christian Albrecht døer. Frederik 4 bliver Hertug af Gottorp.
1699. Griffenfeldt døer. Christian 5 døer. Frederik 4 bliver Konge.
1700. Krig med Hertug Frederik 4 af Gottorp. Fred i Travendal.
1702. Vornedskabet ophæves. Frederik 4 af Gottorp falder i Polen. Karl Frederik bliver Hertug under Formynderskab.
1708. Frederik 4 reiser til Italien.
1709. Krig med Sverrig. Landgang i Skaane.
1710 Slag ved Helsingborg Pest udbryder.
1711. Forlig i Hamborg med den gottorpske Formynderregjering.
1712. Slag ved Gadebusch.
1713. Frederik 4 tager Hertugen af Gottorps Lande i Besiddelse. Steenbock overgiver sig i Tønning.

Aar.
1715. Søslag i Femernsund og ved Rygen.
1716. Forberedelser til Landgang i Skaane. Peter den Store. Tordenskjold ødelægger en svensk Flaade i Dynekilen.
1718. Karl 12 falder for Frederikshald.
1720. Fred i Frederiksborg.
1721. Frederik 4 hyldes i Slesvig.
1728. Ødelæggende Ildebrand i Kjøbenhavn.
1730. Frederik 4 døer. Christian 6 Konge.
1736. Konfirmation indføres. En Bank stiftes.
1739. Frederik af Gottorp døer. Karl Peter Ulrik Hertug.
1743. Tvist i Anledning af den svenske Thronfølge.
1746. Christian 6 døer. Frederik 5 Konge.
1747. Sorø Akademi gjenoprettes.
1754. Holberg døer.
1756. Forbund med Sverrig.
1757. Forlig til Kloster Zeven mæglet af Grev Lynar.
1762. Fjendtligheder med Peter 3 af Rusland.
1766. Frederik 5 døer. Christian 7 Konge.
1767. Traktat sluttes med Rusland om Mageskifte af Oldenborg og Holsteen-Kiel.
1768. Christian 7 reiser udenlands.
1770. Struensees Ministerium begynder. Trykkefrihedens Indførelse.
1772. Struensee styrtes. Det guldbergske Ministerium begynder.
1773. Mageskiftetraktaten med Rusland fuldbyrdes.
1776. Forordning om Indfødsretten.
1780. Det væbnede Neutralitetsforbund.
1784. Det guldbergske Ministerium ophører. Kronprinds Frederik kommer i Spidsen for Statsstyrelsen. A. P. Bernstorf Minister.
1788. Forordning om Stavnsbaandets Ophævelse. Fjendtligheder med Sverrig.
1792. Forordning om Negerhandelens Afskaffelse.
1797. A. P. Bernstorf døer. Deien af Tripolis tvungen til Forlig.
1799. Forordning om Trykkefriheden.
1800. Fornyelse af det væbnede Neutralitetsforbund.
1801. Slag paa Kjøbenhavns Rhed.
1807. Englænderne overfalde Kjøbenhavn.
1808. Krig begyndes med Sverrig. Christian 7 døer. Frederik 6 Konge.
1809. Fred med Sverrig i Jonkjøping.
1810. Den svenske Thronfølger Christian August af Augustenborg døer.
1811. Universitet oprettes i Norge.
1813. Rigsbanken oprettes. Krig med Rusland, Sverrig og Preussen. Træfning ved Sehested.
1814. Fred i Kiel.
1818. Nationalbanken stiftes.
1831. Provindsialstænders Indførelse bebudes.
1834 Forordning om Provindsialstænder.
1839. Frederik 6 døer. Christian 8 Konge.

ore Kirstine,
orfits Ulfeldt.

e Eleonore,
l 11 af Sverrig.

Charlotte,
ndgrev Vilhelm
Hessen.

ik Vilhelm.

Christian Albrecht,
† 1694.
m. Frederikke Amalie,
tter af Kong Frederik 3.

Hedvig Eleonore,
g. m. Karl 10 af Sverrig.

Christian August,
Administrator.

Adolph Frederik,
Konge i Sverrig.

Frederik August,
Hertug i Oldenborg.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410